T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARAGÖZ VE KUKLA USTALARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Mısra ÇEKİÇ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

İSTANBUL – 2021

ÖZ

KARAGÖZ VE KUKLA USTALARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

MISRA ÇEKİÇ

Unesco 2003 yılında imzaladığı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması" sözleşmesi ile kültürel birikimin kuşaktan kuşağa aktarılmasını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda kültürel miras olan objeyi ortaya koyan gelenek taşıyıcıları ve onların bilgi ile becerilerini korumak için Yaşayan İnsan Hazineleri ulusal sistemini geliştirmiştir.

Çalışmamızda İstanbul şehrindeki kukla ve Karagöz ustalarının yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunlukları incelenmiştir. Alan araştırması merkezli bu çalışmada görüşme yöntemi kullanılarak Karagöz ve kukla ustalarından bilgiler derlenmiş, ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. 29 usta ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kukla ve Karagöz ustalarının sanata başlamaları, sanatlarının yapım, gösterim ve oynatım teknikleri, SOKÜM ve YİH hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda 29 ustadan 11 ustanın yaşayan insan hazineleri kriterlerinin tamamını karşıladığı tespit edilmiştir. Yaşayan İnsan Hazinesi sistemindeki çırak yetiştirmiş olmak maddesinin birçok usta tarafından karşılanamadığı görülmüştür, sanatı üreten ustaların sanatlarını gelecek kuşaklara aktarabilmesi için Eğitim/ Aktarım ve Sürdürülebilirlik kapsamlarında çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Yaşayan İnsan Hazineleri, Gösteri Sanatları, İstanbul Karagöz ve kukla Ustaları, Aktarma

ABSTRACT

EXAMINATION OF KARAGÖZ AND PUPPET MASTERS IN THE CONTEXT OF HUMAN TREASURES LIVING WITHIN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE EXAMPLE OF ISTANBUL

MISRA ÇEKİÇ

Unesco aims to transfer cultural accumulation from generation to generation with the convention “protection of Intangible Cultural Heritage " signed in 2003. For this purpose, it has developed the National System of living human treasures in order to protect the tradition bearers and their knowledge and skills that reveal the object that is cultural heritage. In our study, the suitability of puppet and Karagoz Masters in Istanbul to the criteria of living human treasures was examined. In this field research-based study, information was compiled from Karagöz and puppet masters using the interview method, and audio and video recordings were taken. 29 interviews were conducted with the master. The ideas of puppet and Karagoz Masters about the beginning of art, the methods of making, displaying and playing their art, SOKÜM and YIH are given. As a result of the study, it was determined that 11 Masters out of 29 masters met all the criteria for living human treasures. Having trained apprentices in the living human treasure system has not been met by many masters, it has been concluded that in order for masters who produce art to transfer their art to future generations, studies should be carried out in the areas of Education/ transfer and sustainability.

Key words: Intangible Cultural Heritage, Living Human Treasures, Performance arts, Karagöz and puppet masters of İstanbul, Transmission

ÖN SÖZ

Geleneksel Türk tiyatrosu olan Karagöz ve kukla Türk sosyal yapısını, kültürel kodlarını, hayat tarzını bize göstermektedir. Bu doğrultuda Karagöz, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesinde yer almıştır. Sanatı üreten ve gelecek kuşaklara aktaran ustalara dikkat çekmek amacıyla Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi geliştirilmiştir.

Günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle geleneksel Türk tiyatrolarına olan ilgi azalmıştır. Karagöz ve kukla ile ilgili yapılmış tez ve makale çalışmaları incelendiğinde yaşayan insan hazineleri kapsamında inceleyen bir çalışma olmadığı tespit edilmiş ve bu tespit sonucunda "Karagöz ve Kukla Ustalarının Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Yaşayan İnsan Hazineleri Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği" isimli çalışma oluşturulmuştur.

Çalışmanın amacını İstanbul örneklemindeki Karagöz ve kukla ustalarının yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunluğunu tespit etmek oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer bir amacı ise sanatı üreten ve gelecek kuşaklara aktaran kıymetli ustalara dikkat çekmektir. Çalışmada karşılaşılan en büyük güçlük, çalışmadaki bilgilerin alan araştırması ile derlenmesi gerekliliği ve çalışma süresi boyunca pandemi olmasıdır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, önemi ve yöntemi açıklanmıştır ve somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi ile yaşayan insan hazineleri sistemi açıklanmıştır. Çalışmada alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. UNIMA üyesi olan 29 kukla ve Karagöz ustasından yönlendirilmiş görüşme yöntemi kullanılarak bilgiler derlenmiştir. Birinci bölümde kukla ve Karagöz'ün tarihi, oyunların yapı, içerik ve gösterim özellikleri, oyunlardaki yapım, gösterim ve oynatım tekniklerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde kukla ustaları, Karagöz ustaları, kukla ve Karagöz ustaları olarak sınıflandırılmış ve ustalar ile yapılan görüşmelere yer verilmiştir. Her sınıflandırmanın sonunda görüşmelerden çıkarılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde kukla ve Karagöz ustalarının YİH kriterlerine uygunluğu değerlendirilmiş ve tablo incelendiğinde eğitim/aktarım ile sürdürülebilirlik sorunları olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda görüşme yapılan 29 ustadan 11 usta YİH kriterlerinin tümünü karşılamaktadır. Çalışmamız, genel bir değerlendirmenin olduğu "sonuç ve öneriler" bölümü, "kaynakça" ve "ekler" kısımlarıyla son bulmaktadır.

Çalışmamızın kendisinden sonra yapılacak çalışmalara kaynak olması temennimizdir. Çalışma boyunca zamanını ayırıp çalışmam ile ilgilenen ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ'e; eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî desteğini esirgemeyen ve bana güç veren sevgili annem Serap ÇEKİÇ, babam Serdar ÇEKİÇ ve kardeşlerim Merve ve Miray ÇEKİÇ'e; bazı kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Ayşe AKDOĞAN'a; tez yazım sürecinin ve görüşmelerinin manevî destekçilerinden biri olan arkadaşım İsmail Han SAVUT'a teşekkürü borç bilirim. Görüşmeler için zamanını ayıran ve görüşlerini paylaşmayı kabul eden değerli ustalar Halide Oya TANSI, Güray GÖRKEM, Ümit BAĞCI, Songül BAĞCI, Burcu KAVAKLIPINAR, Cengiz ÖZEK, Cafer Sadık HADİMİOĞLU, Hasan Hüseyin KARABAĞ, Hasan İlker YILDIRIM, Deniz KARALAR, Hüseyin DİLAN, Nazlı Miraç ÜMİT, Muhammet Emin TAŞDEMİR, Hüseyin Aytuğ ÇELİK, Erdoğan Hasan CENGİZ, Alican BALAKİN, Taner Mücahit İNAN, Ünver ORAL, Ramiz BALAKİN, Neşe BALABAN, Alpay EKLER, Serkan ÖZTÜRK, Sibel TOMAÇ, Bülent AKSU, Halis Ruşen GÜLEN, Sami MAYİR, Enis ERGÜN, Göher ERGÜN ve Cengiz SAMSUN'a teşekkür ediyorum.

İSTANBUL-2021

MISRA ÇEKİÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
ÖN SÖZ iv
KISALTMALAR LİSTESİ x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xi
TABLOLAR LİSTESİ xiv
GİRİŞ 1
1.1. Kukla 17
1.2. Kuklanın Ortaya Çıkışı 17
1.3. Kuklanın Türkiye'ye Gelişi 21
1.4. Kukla Oyununun Yapı, İçerik ve Gösterim ile İlgili Özellikleri 23
1.4.1.Kukla Oyun Dağarcığı ve Bölümleri 23
1.4.2. Kukla Tipleri 23
1.4.3. Kukla Çeşitleri 24
1.4.3.1. Araba Kuklaları 24
1.4.3.2. Ayak Kuklası 24
1.4.3.3. Dev Kuklalar 25
1.4.3.4. El Kuklaları 25
1.4.3.5. Gölge Kuklası 26
1.4.3.6. İpli Kuklalar 26
1.4.3.7. İskemle Kuklası 27
1.4.3.8. Sopalı Kukla 27
1.4.3.9. Sünger Kukla 28
1.4.3.10. Vant Kuklaları 28
1.4.3.11. Yer Kuklası 28
1.5. Kukla Oyununda Teknik 28
1.5.1.Kukla Yapım Tekniği 29
1.5.1.1. Kukla Yapım Araç- Gereçleri 30
1.5.2. Kukla Oynatım ve Gösterim Tekniği 30
2.1.Gölge Oyunu 31
2.2. Gölge Oyununun Ortaya Çıkışı 31
2.3. Türklerde Karagöz Oyunu Tarihi 32

2.4. Karagöz Oyununun Yapı, İçerik ve Gösterim ile İlgili Özellikleri 35
2.4.1. Karagöz Oyununun Bölümleri 35
2.4.1.1. Mukaddime (Başlangıç, Giriş, Öndeyiş, Prolog) 35
2.4.1.2. Muhâvere (Söyleşme, Diyalog, Karşılıklı Konuşma) 36
2.4.1.3. Fasıl (Oyun, Asıl Oyun, Oyunun Kendisi) 37
2.4.1.4. Bitiş (Son Deyiş, Hitam, Epilog) 37
2.4.2. Karagöz Oyunundaki Tipler 37
2.4.2.1. Eksen Kişiler 38
2.4.2.2. Kadınlar 40
2.4.2.3. İstanbul Ağzı Konuşan Kişiler 41
2.4.2.4.Anadolu'dan Gelen Kişiler 42
2.4.2.5. Anadolu Dışından Gelen Kişiler 44
2.4.2.6. Zimmî (Müslüman olmayan) Kişiler 46
2.4.2.7. Kabadayı ve Sarhoş Kişiler 47
2.4.3. Karagöz Oyununda Musiki 48
2.4.4. Karagöz Oyun Dağarcığı 48
2.4.5. Karagöz Oyununda Teknik 49
2.4.5.1. Karagöz Oyununda Tasvir Yapım Tekniği 50
2.4.5.1.1. Karagöz Oyunu Tasvir Yapım Araç- Gereçleri 51
2.4.5.2. Karagöz Oyununda Oynatım ve Gösterim Tekniği 54

İKİNCİ BÖLÜM

KUKLA VE KARAGÖZ USTALARI

2.1. Kukla Ustaları 58
2.1.1. Halide Oya Tansı 58
2.1.2. Güray Görkem 62
2.1.3. Ümit Bağcı 64
2.1.4. Songül Bağcı 66
2.1.5. Burcu Kavaklıpınar 69
2.2. Karagöz Ustaları 73
2.2.1. Cengiz Özek 73
2.2.2. Cafer Sadık Hadimioğlu 78
2.2.3. Hasan Hüseyin Karabağ 83

2.2.4. Hasan İlker Yıldırım 88
2.2.5. Deniz Karalar 92
2.2.6. Hüseyin Dilan 95
2.2.7. Nazlı Miraç Ümit 99
2.2.8. Muhammet Emin Taşdemir 103
2.2.9. Hüseyin Aytuğ Çelik 107
2.2.10. Erdoğan Hasan Cengiz 113
2.2.11. Alican Balakin 119
2.2.12. Taner Mücahit İnan 122
2.3. Kukla ve Karagöz Ustaları 130
2.3.1.Ünver Oral 130
2.3.2.Ramiz Balakin 140
2.3.3.Neşe Balaban 145
2.3.4.Alpay Ekler 150
2.3.5. Serkan Öztürk 153
2.3.6. Sibel Tomaç 165
2.3.7. Bülent Aksu 173
2.3.8. Halis Ruşen Gülen 181
2.3.9. Sami Mayir 187
2.3.10. Enis Ergün 193
2.3.11. Göher Ergün 201
2.3.12. Cengiz Samsun 207

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUKLA VE KARAGÖZ USTALARININ YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Eğitim/Aktarım 227
3.2. Sürdürülebilirlik 228
SONUÇ VE ÖNERİLER 235
KAYNAKÇA 242
EKLER 248
EK.1.: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 248
EK.2.: Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler 264

EK.3: UNIMA ÜYE LİSTESİ 278
İstanbul Şubesi Üyeleri 278
EK.4 : KAYNAK KİŞİ LİSTESİ 280

KISALTMALAR LİSTESİ

Cm : Santimetre

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

İ.Ö. : İslamiyetten Önce

m. : Metre

M.Ö. : Milattan Önce

SOKÜM : Somut Olmayan Kültürel Miras

UNESCO : United Nation Education Science Culture Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim ve Bilim Kültür Kurumu)

V.s. : Vesaire

YİH : Yaşayan İnsan Hazineleri

WCED : Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.1: Karagöz ve Hacivat tasvirleri

Fotoğraf 1.2: Zenne ve Beberuhi tasvirleri

Fotoğraf 1.3: Çelebi tasviri

Fotoğraf 1.4: Laz- Karadenizli tasviri

Fotoğraf 1.5: Kastamonulu tasviri

Fotoğraf 1.6: Arap tasviri

Fotoğraf 1.7: Acem tasviri

Fotoğraf 1.8: Yahudi tasviri

Fotoğraf 1.9.: Tuzsuz Deli Bekir tasviri

Fotoğraf 1.10: Deri

Fotoğraf 1.11: Çeşitli boy ve uçları olan nevregânlar

Fotoğraf 1.12.: Makas ve Nevregânlar

Fotoğraf 1.13.: Ihlamur Kütüğü

Fotoğraf 1.14.: Boyanmış ancak birleştirilmemiş Karagöz tasviri

Fotoğraf 1.15.: Nareke

Fotoğraf 1.16.: Göstermelik

Fotoğraf 2.1: Oya Tansı Kukla gösterisi esnasında.

Fotoğraf 2.2: Kuklalar.

Fotoğraf 2.3: Ümit Bağcı kukla gösterisi esnasında.

Fotoğraf 2.4: Songül Bağcı kukla yapımı esnasında.

Fotoğraf 2.5: Burcu Kavaklıpınar İbiş kukla gösterisi esnasında.

Fotoğraf 2.6: Burcu Kavaklıpınar ipli kukla gösterisi esnasında.

Fotoğraf 2.7: Tuzsuz Deli Bekir tasviri.

Fotoğraf 2.8: Cengiz Özek Karagöz oynatımı esnasında.

Fotoğraf 2.9: Karagöz oyunundan tasvirler.

Fotoğraf 2.10: Cafer Sadık Hadimioğlu Karagöz oynatımı esnasında.

Fotoğraf 2.11: Karagöz tasviri.

Fotoğraf 2.12: Hasan Hüseyin Karabağ Karagöz oynatımı esnasında.

Fotoğraf 2.13: Hasan İlker Yıldırım tasvir yapımı esnasında.

Fotoğraf 2.14: Hasan İlker Yıldırım Karagöz oynatımı esnasında.

Fotoğraf 2.15: Tiyatrocu tasviri.

Fotoğraf 2.16: Hüseyin Dilan Karagöz oynatımı esnasında.

Fotoğraf 2.17: Tiryaki tasviri
Fotoğraf 2.18: Muhammet Emin Taşdemir Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.19: Aytuğ Çelik Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.20: Karagöz oyunundan tasvirler.
Fotoğraf 2.21: Erdoğan Hasan Cengiz Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.22: Karagöz tasviri.
Fotoğraf 2.23: Alican Balakin Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.24: Karagöz tasviri.
Fotoğraf 2.25: Taner Mücahid İnan Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.26: Taner Mücahid İnan'a ait Karagöz soy ağacı.
Fotoğraf 2.27: Kuklalar.
Fotoğraf 2.28: Keloğlan tasviri.
Fotoğraf 2.29: Manav tasviri.
Fotoğraf 2.30: Ramiz Balakin ve İbiş kuklası.
Fotoğraf 2.31: Ramiz Balakin Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.32: Neşe Balaban ve kuklası.
Fotoğraf 2.33: Neşe Balaban ve ustası Duygu Tansı Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.34: İpli kukla.
Fotoğraf 2.35: Serkan Öztürk kukla gösterisi esnasında.
Fotoğraf 2.36: Zenne tasviri.
Fotoğraf 2.37: Serkan Öztürk Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.38: Sibel Tomaç ve kuklası.
Fotoğraf 2.39: Göstermelik
Fotoğraf 2.40: Sibel Tomaç Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.41: Bülent Aksu kukla gösterisi esnasında.
Fotoğraf 2.42: Karagöz ve Hacivat tasviri.
Fotoğraf 2.43: Bülent Aksu Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.44: Ruşen Gülen Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.45: Kuklalar.
Fotoğraf 2.46: Sami Mayir kukla gösterisi esnasında.
Fotoğraf 2.47: Enis Ergün Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.48: Enis Ergün ve Karagöz ile Hacivat tasvirleri.
Fotoğraf 2.49: İbiş kukla gösterisindeki kuklalar.

Fotoğraf 2.50: Göher Ergün kukla gösterisi esnasında.
Fotoğraf 2.51: Göher Ergün Karagöz oynatımı esnasında.
Fotoğraf 2.52: İbiş kukla.
Fotoğraf 2.53: Çelebi tasviri.
Fotoğraf 2.54: Cengiz Samsun Karagöz oynatımı esnasında.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.: Yaşayan İnsan Hazineleri

Tablo 1.2.: Yaşayan İnsan Hazineleri

Tablo 1.3.: Yaşayan İnsan Hazineleri

Tablo 1.4.: Yaşayan İnsan Hazineleri

Tablo 1.5.: Yaşayan İnsan Hazineleri

Tablo 1.6.: Karagöz teknikleri

GİRİŞ

Giriş kısmında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkelerden bahsedilecektir. Araştırmanın konusu, kapsamı, amaçları, önemi ve yöntemi hakkında bilgiler verilecektir.

UNESCO, United Nations Educational, Scientific Cultural Organization kelimelerinin baş harflerinden oluşan, Türkçeye ise Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu adı ile çevrilmiş hükumetler arası bir kurumdur. UNESCO 1945 yılında hazırlanıp 1946 yılında yürürlüğe giren sözleşme ile kurulmuştur. UNESCO kurucuları arasında Türkiye bulunmaktadır, genel merkezi ise Paris'tedir. UNESCO dünyadaki eğitim, bilim ve kültür çalışmalarıyla dünya barışını ve güvenliğini korumayı amaçlamaktadır. UNESCO kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amaçları doğrultusunda ikisi somut kültürel mirasları ikisi somut olmayan kültürel mirasları kapsayan dört sözleşmeyi yürürlüğe koymuştur. UNESCO'nun kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla imzaladığı dört sözleşme şunlardır: 1972 yılında "Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi", "2001 yılında "Sualtı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", 2005 yılında "Kültürel Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi" (Oğuz, 2007: 10-11).

2003 yılında gerçekleştirilen 32. genel konferansın 17 Ekim 2003 tarihinde yapılan genel kurulunda TBMM tarafından onaylı bir kanun ile "Somut Olmayan Kültürel Miras" teriminin kullanılmasına karar verilmiştir. Somut olmayan kültürel miras terimi, UNESCO kapsamındaki kültürel miras korunması çalışmaları için kullanmıştır. UNESCO, SOKÜM (Somut Olmayan Kültürel Miras) sözleşmesi ile obje ve yapı odaklı anlayışı bırakmış, objelerin öğrenim, aktarım ve yeniden üretimini hedeflemiştir. Bu sözleşme ile objelerin sadece müzelerde bulunması ile korunması değil, objeleri üreten, yaşatan ve gelecek nesillere aktaran kişilerin korunmasını da amaçlamıştır (Oğuz, 2013: 6-11).

SOKÜM Sözleşmesi, UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te yapılan 32. genel Konferansta kabul edilmiştir. Türkiye ise 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla bu sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur (https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html, Erişim Tarihi: 26.03.2021).

UNESCO, somut olmayan kültürel mirası; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar olarak tanımlamıştır.

Somut olmayan kültürel miras alanları sözleşmede şu şekilde sıralanmıştır:

> a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
>
> b) Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
>
> c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevruz, vb. kutlamalar),
>
> ç) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
>
> d) El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi) (https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/, Erişim Tarihi: 26.03.2021).

Tezimizin ana konusu olan Karagöz ve kukla, sözleşmede gösteri sanatları alanında bulunmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin amaçları şunlardır:

> a)somut olmayan kültürel mirası korumak;
>
> b)ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek;

c)somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak;

d) uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak (https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/ , Erişim Tarihi: 26.03.2021).

Sözleşmede kültürel mirasların korunması ve gelecek nesillere aktarılması temel amaçlardır. Sözleşmede kültürel mirasın devamlılığını güvence altına alan "Koruma" terimi ise çeşitli kavramlarla açıklanmıştır. Bu kavramlar: *Kimlik saptaması, Belgeleme, Araştırma, Muhafaza, Koruma, Geliştirme, Güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılmasıdır* (https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/ , Erişim Tarihi: 26.03.2021).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile obje odaklı anlayış yerine objeyi üreten, yaşatan ve gelecek nesillere aktaran kişilerin korunması anlayışı oluşmuştur. Bu amaçla Yaşayan İnsan Hazineleri (YİH) sistemi oluşturulmuş ve sistem oluşturulduğu 1993 yılından beri geliştirilmiştir. YİH sistemi ile somut olmayan kültürel miras alanlarındaki sanatların korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında sanatı icra eden ustaların önemine dikkat çekilmiştir. 1989 yılında ilan edilen "Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı" na bağlı olarak Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) ulusal ölçekteki koruma programı, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında ustaların önemine dikkat çekmiştir. Bu anlayışa bağlı olarak 1993 yılında Yaşayan İnsan Hazineleri (YİH) Sistemi ortaya çıkmıştır. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Şubesi Yaşayan İnsan Hazineleri sisteminin ilke ve ölçütlerini belirlemiştir, ölçütler kapsamında ulusal sistemler oluşturulmuştur. Çek Cumhuriyeti, Filipinler, Fransa, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Nijerya, Senegal ve Tayland'ın Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemleri, UNESCO sitesinde ilan edilmiştir (Oğuz, 2008:6-7; 2018:43).

Türkiye'de Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemi 2008 yılında "Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri" ile başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 13. maddesi'nde Araştırma

ve Eğitim Genel Müdürlüğü görevleri arasında; "*Somut olmayan kültürel mirasın araştırılması, derlenmesi, arşivlenmesi, tanıtımı, tescili, bu kapsamda tespit ve tescil kurullarının oluşturulması, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında bu konuda koordinasyonun sağlanması, işbirliği geliştirilmesi*" bulunmaktadır (https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/72824,aegm-gorev tanimlaripdf.pdf?0; Değişik: 14/7/2004 - 5225/13 md. Erişim Tarihi:26.03.2021).

Sözleşmenin gereklilikleri Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olan Halk Kültürü Dairesi Başkanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Halk Kültürü Daire Başkanlığı görevleri arasında; "*UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri için dosya hazırlık çalışmalarının ilgili Daire Başkanlığı ile koordinasyon içinde yapılmasını sağlamak, Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcılarının Tespiti ve Kayıt İşlemleri Yönergesi kapsamında değerlendirme yapılmasını sağlamak*" bulunmaktadır (https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/72829,halk-kulturu-dai-bsk-gorev-tanimlaripdf.pdf?0 Erişim Tarihi:26.03.2021).

UNESCO kapsamında ilan edilen "Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler" dört bölüm ve on üç alt başlıktan oluşmaktadır.[1] Kılavuzun dört bölümünün başlıkları şunlardır: Giriş, Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Unsurlar, Sürdürülebilir Kalkınma Tedbirleri ve Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemlerinin Kurulması Konusunda Yardımı (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19#_ftn1 Erişim Tarihi:26.03.2021).

Yönergenin giriş bölümünün tanımlar alt başlığında Yaşayan İnsan Hazineleri, somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarının icra edilmesi ve yeniden yaratılması için gerekli olan bilgi ve becerileri yüksek derecede haiz olan kişiler olarak tanımlanmıştır. Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi uygulayan devletlerin bu bilgi ve beceriye sahip kişilere UNESCO'nun önerdiği "Yaşayan İnsan Hazineleri" başlığına uygun bir unvan vermelidir. Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi müzik, dans, tiyatro (gösteri sanatları) ve geleneksel el sanatları alanlarındaki üstün bilgi ve beceriye sahip usta sayısının azalması, sermaye eksikliği ve gençliğin ilgisinin azalması

[1] Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü çevirmeni Naz İÇÖZ tarafından çevrilmiştir.

nedenlerinden dolayı ustaların sanatlarını gelecek nesillere aktarmada yaşadığı sorunlar üzerinde durmaktadır. Giriş bölümünde Yaşayan İnsan Hazineleri Sisteminin kurulmasındaki amacın "*Somut olmayan kültürel miras unsurlarının, yüksek bir tarihsel, sanatsal ve kültürel değer dâhilinde; icra edilmesi, canlandırılması veya yeniden yaratılması konusunda gerekli bilgi ve becerilerin korunmasıdır*." olduğu ifade edilmiştir (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19#_ftn1 Erişim Tarihi:26.03.2021).

Yönergenin ikinci bölümünde Yaşayan İnsan Hazineleri Sisteminin kurulması için unsurlar yer almaktadır. Yasal hükümler alt başlığında YİH sistemi kurmak isteyen taraf devletlerin, kendi milli özelliklerine uygun yol ve araçları kurmaları gerektiği ifade edilmiştir. Yönergede devletlerin YİH sistemini belirli bir bakanlığın ya da sivil toplum kuruluşunun aracılığıyla hükumet fonları desteğiyle kurulabileceği ifade edilmiştir; fertler, gruplar ve toplulukların tüm aşamalarda aktif rol alması gerektiği vurgulanmıştır. Fertler, gruplar ve toplulukların süreçte aktif rol alması sayesinde sürdürülebilirlik sağlanacaktır.

Kimlik saptama alt başlığında Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi oluşturulduktan sonra kimlik saptaması için somut olmayan kültürel miras alanlarından hangilerinin kapsam içinde yer alacağına karar verilmelidir. Yönergede bu konu ile ilgili üç muhtemel tasarıya yer verilmiştir. Tasarıların birincisi somut olmayan kültürel mirasın bir ya da birkaç alanı ile sınırlandırılabilmesi, ikincisi taraf devletin bir ya da birkaç topluluğu veya bölgesi ile sınırlandırılabilmesi, üçüncüsü herhangi bir Taraf Devletin kültürel manzarası ile uyum gösterebilecek tarzda uyarlanabilmesidir. Kimlik saptama aşamasında tek bir yöntemin olmadığı ifade edilmiştir, taraf devletler somut olmayan kültürel miraslarına dair bir ya da daha fazla envanter hazırlaması gerektiği belirtilmiştir. Uzmanlar komisyonu alt başlığında somut olmayan kültürel mirasın korunması kapsamında, uzman kişilerden oluşan yetkili bir kurumsal yapının oluşturulması tavsiye edilmiştir. Komisyondaki uzmanların devlet memuru, Somut Olmayan Kültürel Miras sahası araştırmacısı, bu alandaki bilgi ve becerilerin taşıyıcısı, topluluk temsilcisi, yerel bilirkişi ve çağrışımlı organlardan oluşturulması gerekmektedir. Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi

Uzmanlar komisyonu 5 farklı üniversiteden 83 akademisyenden oluşmaktadır, başkanlığını ise Araştırma ve Eğitim Genel Müdürü yapmaktadır (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19 Erişim Tarihi:26.03.2021; Erkal, 2010: 82-83).

> "YİH önerileri, Bakanlığın taşra teşkilatları olan İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve merkezde bulunan folklor araştırmacıları tarafından yapılmaktadır. İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Mayıs ve Kasım aylarında illerindeki, Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Envanteri ve YİH Türkiye Envanteri önerilerini yapmak için tespit kurulları oluşturmaktadırlar. Bu kurullara illerinde bulunan Halk Eğitim Merkezi temsilcileri, konuyla ilgili akademisyenler, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, somut olmayan kültürel miras uygulayıcıları ile halk kültürü konusunda uzman kişiler katılmaktadır. Kurul, somut olmayan kültürel miras alanlarındaki YİH önerilerini bakanlığın belirlediği forma uygun olarak doldurarak yapmaktadır. Yapılan öneriler, gelenek taşıyıcısının yazılı izni beyanı ile birlikte AREGEM, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı'na gönderilmektedir. Bakanlık merkez biriminde bulunan folklor araştırmacıları ise konu ile ilgili çalışmalarını, geçekleştirdikleri alan araştırmaları doğrultusunda yapmaktadırlar. Alandan elde ettikleri veriler ve Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi'ndeki mevcut veriler ışığında YİH formunu dolduran folklor araştırmacılar, önerilerini Uzmanlar Komisyonu'na sunulmak üzere Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı'na sunmaktadırlar. Her iki şekildeki YİH önerileri, Halk Kültürünü Araştırma Dairesinde bulunan konuyla ilgili 84 uzman personel tarafından değerlendirilerek Uzmanlar Komisyonu'nun gerçekleştireceği toplantı öncesi ön rapor haline getirilerek komisyon üyelerine gönderilir. Aday dosyalarını Uzmanlar Komisyonunca incelenmesine müteakip bu hususdaki öngörüleri Bakanlık Makamından alınan onayla kesinleştirilmektedir. Daha sonra basın mensuplarının katıldığı bir ödül töreni ile Kültür ve Turizm Bakanı tarafından YİH ilanı gerçekleştirilerek tüm kamuoyu ile paylaşılmaktadır" (Erkal, 2010: 83-84).

Yönergenin Seçim Ölçütleri alt başlığında Yaşayan İnsan Hazineleri aracılığıyla aktarılacak olan somut olmayan kültürel mirasla ilgili seçim kriterleri bulunmaktadır. Bu seçim kriterleri şunlardır:

> "1. İnsan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri
>
> 2. Kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü

3. Belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği

4. Kaybolma riski bulunmalıdır" (Karabaşa, 2009:18).

Seçim kriterlerine göre Yaşayan İnsan Hazinelerinin icra ettikleri kültür unsurları bireylerin ve toplumlarının yaratıcılıklarını göstermelidir. Kültür unsurları toplumda belirli bir grup ya da topluluğu temsil etmelidir. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının toplumun geleneği içinde köklü yerleri olmalı ve koruma altına alınabilmesi için en önemli kriter ise yok olma tehlikesi bulunmasıdır.

Yaşayan İnsan Hazinesi olarak bir grubun ya da bireyin seçilmesi için gerekli kriterler şunlardır:

"a) Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,

b) Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,

c) Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,

d) Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

e) Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı,

f) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),

g) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması) gereklidir" (Karabaşa, 2009:181).

Yaşayan İnsan Hazinesi seçim kriterlerinde kişinin sanatını usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenmesi sanatın geleneksel bir biçimde devam etmesi için önemlidir. Yaşayan İnsan Hazinesi olarak seçilecek kişi ya da grubun sanatın devamlılığını sağlamak adına çırak yetiştirmiş olması gereklidir.

Aday Sayısı alt başlığına göre maddi sebeplere bağlı olarak unsurların sayısı azaltılabilir ya da Yaşayan İnsan Hazineleri adaylıklarında kısıtlama yapılabileceği belirtilmiştir. Tayin Edilenlerin Tanınması ve Ödüllendirilmesi alt başlığında Yaşayan İnsan Hazineleri için ilk mükâfatın halk tarafından tanınma olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun güvence altına alınması için yüksek rütbeli birinin başkanlık edeceği resmî bir törenle YİH olan kişinin madalya, diploma vs. ile onurlandırılabileceği belirtilmiştir. Yaşayan İnsan Hazineleri belgeleme, teşvik ve gelecek nesillere aktarma konularında sorumluluk almalarında teşvik için maddi mükâfatların verilebileceği ifade edilmiştir. Yaşayan İnsan Hazinelerine somut olmayan kültürel miras unsurlarını icra edecekleri atölye çalışmaları ve eğitim hizmetlerinde ham madde, donanım ve araç- gereç temini konusunda maddi yardım sağlanabileceği belirtilmiştir. Uzmanlar komisyonun görevlerinden biri de Yaşayan İnsan Hazinesinin hak iptalini önermektir. Yaşayan İnsan Hazinesi unvanı taşıyan kişi görevleri yerine getirmiyorsa, kendisine YİH unvanı verilmesini sağlayan kriterleri taşımıyorsa ve çırak yetiştirmiyorsa hak iptali uygulanabileceği ifade edilmiştir (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19 Erişim Tarihi:26.03.2021).

Sürdürülebilir Koruma Tedbirleri başlığının Aktarma alt başlığında Yaşayan İnsan Hazinelerinin bilgi ve becerilerini resmî eğitim kurumları veya geleneksel olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde genç kişilere uygun bir şekilde aktarması zorunluluktur. Taraf devletlerin eğitim programları için mali ve teknik destek sağlamaktan sorumlu oldukları ifade edilmiştir. Belgeleme alt başlığında devletlerin Yaşayan İnsan Hazinelerinin bilgi ve becerilerini doğru bir şekilde belgelemesi gerektiği ifade edilmiştir, bu durum SOKÜM Sözleşmesinde de belirtilmiştir (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19 Erişim Tarihi:26.03.2021).

Teşvik alt başlığında ise devletlerin ilgili organlarla iş birliği içerisinde somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunmasına dair toplumsal duyarlılığın sürekli olmasını sağlamak zorunda olduğu söylenmiştir. "*Düzenli olarak duyarlılık artırıcı ve teşvik edici gösteriler, sergiler, etkinlikler v.s. organize edilmesi. Bu bağlamda, bir seyirci/dinleyici kitlesi yaratılacak, Yaşayan İnsan Hazinesi, bilgi ve becerilerini geliştirme ve uygulama konusunda teşvik edilecektir. Ayrıca genç kuşaklar arasında,*

yetiştirilmeyi arzu eden bireylere olanaklar sağlanacak ve deneyimlerini geliştirmede destek olunacaktır." Somut olmayan kültürel miras eğitim müfredatına dâhil edilmelidir. Somut olmayan kültürel miras ve miras taşıyıcılarıyla ilgili belgelerin araştırılması ve basılması için devlet desteği sağlanmalıdır (https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19 Erişim Tarihi:26.03.2021).

Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemi Türkiye'de ilk olarak 2008 yılında YİH ilanı ile uygulanmıştır. YİH ulusal sistemi günümüzde devam etmektedir. YİH olarak seçilen kişilere seçildiği yıldan birkaç yıl sonra yapılan bir törenle ödülleri takdim edilmektedir.

Bu süreçlerin sonrasında YİH unvanı alan kişiler için törenler düzenlenmektedir. Geçtiğimiz yıllarda yapılan törenlerle ilgili bilgiler ise şu şekildedir. 2008 Yılında Yaşayan İnsan Hazineleri seçilen ustalara 14 Ocak 2010 tarihinde Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayında ödülleri takdim edilmiştir.

Tablo 1.1.: Yaşayan İnsan Hazineleri

YİH Unvan Alan Adı:	YİH Unvanı Alan Kişi Adı:
Âşıklık Geleneği	Şeref TAŞLIOVA
Çam Düdüğü Yapımı ve İcrası	Hayri DEV
Çini Ustası	Sıtkı OLÇAR
Karagöz Ustaları	Metin ÖZLEN, Orhan KURT, Tacettin DİKER
Keçe Ustası	Mehmet GİRGİÇ

2009 Yılında Yaşayan İnsan Hazineleri seçilen ustalara 26 Kasım 2010 tarihinde Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayında ödülleri takdim edilmiştir.

Tablo 1.2.: Yaşayan İnsan Hazineleri

YİH Unvan Alan Adı:	YİH Unvanı Alan Kişi Adı:
Abdallık Geleneği-Halk Ozanlığı	Neşet ERTAŞ
Anadolu'da Yaşayan Sipsi ve Dilsiz Kaval	Halime ÖĞÜT
Bağlama yapımcısı	Bekir TEKELİ
Cam Boncuğu	Mahmut SÜR
Çini Sanatçısı	Mehmet GÜRSOY
Dokumacılık ve Doğal Boyamacılık Ustası	Emine KARADAYI
Ebru Sanatçısı	Fuat BAŞAR
Hüsn-ü Hat Sanatkârı	Hasan ÇELEBİ
Hortlatma Kaval-Dilli/Dilsiz Kaval Ustası	Yaşar GÜÇ
Klasik Kitap Sanatçısı	Uğur DERMAN
Zakirlik	Zakir Veli AYKUT 'Dertli Divanı'

2010 Yılında Yaşayan İnsan Hazineleri seçilen ustalara 14 Kasım 2012 tarihinde ödülleri taktim edilmiştir.

Tablo 1.3.: Yaşayan İnsan Hazineleri

YİH Unvan Alan Adı:	YİH Unvanı Alan Kişi Adı:
Ahlat Yöresi Taş Ustası	Tahsin KALENDER
Ahşap Baskı- Yazma Ustası	Cemil KIZILKAYA
Kıspet Ustası	İrfan ŞAHİN
Nazar Boncuğu Ustası	Mahmut SÜR

2015 Yılında Yaşayan İnsan Hazineleri seçilen ustalara 3 Kasım 2016 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Millet Kongre ve Kültür Merkezi'nde ödülleri takdim edilmiştir.

Tablo 1.4.: Yaşayan İnsan Hazineleri

YİH Unvan Alan Adı:	YİH Unvanı Alan Kişi Adı:
Âşıklık	İsmail Nar
Âşıklık- Zakirlik	Mehmet ACET
Atma Türkü Geleneği	Osman EFENDİOĞLU
Çok Sesli Şarkı Söyleme Geleneği	Macahel Yaşlılar Korosu
Kalem İşi Sanatı	Muammer Semih İRTEŞ
Keçecilik Sanatı	Ahmet Yaşar KOCATAŞ
Klasik Kitap Sanatları (Sanatkârı?)	İslam SEÇEN
Mersiye Geleneği	Celal YILMAZ
Minyatür Sanatı	Cahide KESKİNER
Sedef Kakma Sanatı	Salih BALAKBABALAR

(https://basin.ktb.gov.tr/TR-164872/yasayan-insan-hazinelerimiz-odullerine-kavustu.html Erişim Tarihi: 27.03.2021).

Yaşayan İnsan Hazineleri seçilen ustalara 11 Şubat 2020 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Millet Kongre ve Kültür Merkezi'nde ödülleri takdim edilmiştir.

Tablo 1.5.: Yaşayan İnsan Hazineleri

YİH Unvan Alan Adı:	YİH Unvanı Alan Kişi Adı:
Abdallık Geleneği, Davul Yapımı ve İcrası	Adem GÖÇER
Alem Ustalığı	Mahmut EFEOĞLU
Âşıklık Geleneği	Ali Rıza EZGİ, Maksut KOCA
Bitki Yetiştirme ve Ağaç Aşılama	Orhun GÜVEN
Çanakkale Seramiği	İsmail BÜTÜN
Çini Sanatı	Hamza ÜSTÜNKAYA
Damal Bebek Yapımı	Fidan ATMACA
Ebru Sanatı	Ahmet Hikmet BARUTÇUGİL
Eşme Kilimi Dokumacılığı	Ümmü BALYEMEZ
İpek Böcekçiliği ve Dokumacılığı	Hasan BÜYÜKAŞIK
Kemençe Yapımı	Hasan SANCAK
Sipsi Yapımı ve İcrası	Halime ÖZKE ve Mehmet BEDEL
Telkari Sanatı	Subhi Hindi YERLİ

(https://basin.ktb.gov.tr/TR-255193/yasayan-insan-hazineleri-odulleri-sahiplerini-buldu.html Erişim Tarihi: 27.03.2021.)

Çalışmanın Konusu

Karagöz ve Kukla Ustalarının Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Yaşayan İnsan Hazineleri Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği isimli çalışmada İstanbul örneklemindeki Karagöz ve kukla ustaları ile ustaların geleceğe aktardığı somut olmayan kültürel miras öğeleri yer almaktadır. Karagöz ve kukla ile ilgili yapılmış tez ve makale çalışmaları incelendiğinde sanatı üreten ustalar ile ilgili az sayıda çalışma olduğu görülmüştür. İstanbul örnekleminde birden fazla Kukla ve Karagöz ustasını değerlendiren ve yaşayan insan hazineleri kapsamında inceleyen bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Geleneksel sanatların ve sanatı üreten kişilerin yok olma tehlikesiyle karşılaştığı görülmektedir (Oğuz, 2008:20). Bu yüzden somut olmayan kültürel mirasımız olan Karagöz ve kuklanın ve bu sanatı üreten ustaların günümüzdeki durumunu belirlemek ve sanatın aktarımı konusunda yapılan çalışmaları değerlendirmek gerektiği düşünülmüştür. Çalışmamızın konusu Türkiye'deki kukla ve Karagöz sanatlarını icra eden ustaların yaşayan insan hazineleri ilan edilebilmek için kriterlere uygunluk durumunu değerlendirmektir. Bu bağlamda alan araştırması yöntemi kullanılarak 29 kukla ve Karagöz ustası ile görüşmeler yapılmış daha sonra yaşayan insan hazinesi kriterlerine uygunlukları yönergede belirtilen yedi maddeye göre incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kukla ve Karagöz ustalarının yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunluğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda tezin girişinde kavramsal çerçeveyi oluşturabilmek için Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Yaşayan İnsan Hazineleri kılavuz ilkelerine yer verilmiştir. Çalışmanın diğer amaçlarından biri ise kukla ve Karagöz ustalarının yapım, oynatım ve gösterim tekniklerini tespit ederek günümüzde kukla ve Karagöz ile ilgili teknik özellikleri ortaya koymaktır. Kukla ve Karagöz sanatlarına ve sanatı üreten sanatçılara dikkat çekilmesi, ustaların kayıt altına alınması, ustaların somut olmayan kültürel miras ve yaşayan insan hazineleri ilanına dair düşüncelerinin ortaya konulması, sanata dair yaşanan sorunların tespiti, sanatların korunarak yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için önerilerde bulunulması çalışmanın diğer amaçlarıdır.

Çalışma Kapsamı

Somut olmayan kültürel miraslarımızdan biri olan Karagöz ve kukla birçok şehirde icra edilmektedir bu durum tez alanını sınırlandırılmayı gerektirmiştir. Karagöz ve kukla sanatlarının eski dönemlerden günümüze kadar önemli icra yerlerinden biri olması ve günümüzde de bu sanatları icra eden usta sayısının yoğun olduğu bir şehir olması nedenleri ile İstanbul şehri seçilmiştir. İstanbul'da Karagöz ve kukla icra eden birçok sanatçı olması nedeniyle çalışmamız UNIMA İstanbul şubesine üye olan ustalar ile sınırlandırılmıştır. UNIMA İstanbul şubesi sanatı İstanbul'da icra eden ustaların yanında Kocaeli ve İzmir gibi farklı şehirlerdeki ustaları da kapsamaktadır, bu nedenle farklı şehirlerdeki ustalarla da görüşmeler yapılmıştır.

Bu çalışma ustalar ile yapılan görüşme kayıtları ve yazılı kaynaklar ile sınırlıdır. Ustalar kukla ustaları, Karagöz ustaları ve kukla ile Karagöz ustaları olarak sınıflandırılmıştır. İstanbul şehrinde Karagöz ve Kukla oynatan ustalara ulaşabilmek için UNIMA'nın İstanbul Şube Başkanı Sibel TOMAÇ ile iletişime geçilmiş ve İstanbul Şube Üyelerinin listesi alınmıştır.

Çalışmada ustalarla görüşmeden önce sorular hazırlanmıştır, sorular yaşayan insan hazinelerinin 7 kriterini değerlendirebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Ustalar ile yapılan görüşmelerden sonra kukla ve tasvir fotoğrafları ile gösteri anından bir fotoğraf rica edilmiş ve ilgili kişinin görüşme metninden sonra yer verilmiştir.

Çalışma giriş ve sonuç dışında üç bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında çalışmanın temelini oluşturan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Yaşayan İnsan Hazineleri Kılavuz İlkeleri ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve çalışmanın konu, amaç, önem, kapsam ve yönteminden bahsedilmiştir.

Kuklanın ve Karagözün Tarihi ve Özellikleri başlıklı birinci bölümde, kukla ve Karagöz sanatlarının tanımları, dünyada ve Türkiye'deki tarihi süreçleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Kukla ve Karagöz sanatlarının yapı, içerik ve gösterim ile ilgili özellikleri açıklanmıştır. Oyun dağarcığı ve bölümleri, oyunlardaki tipler, kukla çeşitleri, kukla ve tasvir yapımı ve kullanılan araç-gereçler, oynatım ve gösterim teknikleri ve oyunlarda müzik kullanımından bahsedilmiştir.

Kukla ve Karagöz Ustaları başlıklı ikinci bölümde, kukla ve Karagöz ustalarının hayatlarına, sanatlarının yapım, oynatım ve gösterim tekniklerine, sanatlarının geleceğiyle ilgili görüşlerine, sanatı icra sanatları, somut olmayan kültürel miras ve yaşayan insan hazineleri hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Kukla ustaları, Karagöz ustaları ve hem kukla hem de Karagöz ustaları olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Alt başlıkların sonunda ise ustaların verdiği cevaplar ortak ve farklı yönleri ile değerlendirilmiştir.

Kukla ve Karagöz Ustalarının Yaşayan İnsan Hazineleri Bağlamında Değerlendirilmesi başlıklı üçüncü bölümde, kukla ve Karagöz ustalarının yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunluğu hakkında bir tablo yer almaktadır, tabloda ustaların isimleri ve yaşayan insan hazineleri kriterleri bulunmaktadır. Ustalar ile yapılan görüşme sonuçlarına göre yönergede belirtilen yaşayan insan hazineleri kriterleri açısından değerlendirilmiş ve karşıladıkları kriterler 'X' işareti ile belirtilmiştir. Tablodaki veriler değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucunda Eğitim/Aktarım ile Sürdürülebilirlik açılarından eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Eğitim-Aktarım, Sürdürülebilirlik alt başlıkları ile değerlendirmeler yapılmış ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yer alan tüm verilere dair genel bir değerlendirme yapılan sonuç kısmında Somut olmayan kültürel mirasımız Karagöz ve yaşayan insan hazineleri sistemi ile sanatın aktarımı, korunması konularında öneriler sunulmuştur. Çalışmada kullanılan kaynaklar "Kaynakça" kısmında yer almaktadır. Çalışma ekler kısmında yer alan SOKÜM Sözleşmesi, YİH Kılavuz İlkeleri ve Kaynak Kişi Listesi ile son bulmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Karagöz ve kukla ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır ancak Karagöz ve kukla ustaları ile ilgili tez ve makale çalışma sayısı ise oldukça azdır. İstanbul örnekleminde Karagöz ve kukla ustalarına dair bütüncül bir çalışma yapılmamıştır ve yaşayan insan hazineleri kapsamında incelenmediği görülmüştür. Çalışma, Karagöz ve kukla sanatlarına dikkat çekilmesi, sanatı icra eden ustaların öneminin vurgulanması, kültürel mirasın aktarımı ve sürdürülebilirliğini değerlendirdiği için önemlidir.

Karagöz ve kukla sanatlarında birçok usta bulunduğunun gösterilmesi, ustaların kayıt altına alınması ve görünürlüğünün arttırılması, Karagöz ve kukla ile ilgili düşüncelerinin yer alması yönleriyle önem arz etmektedir.

Çalışma Yöntemi

Çalışma yönteminde ilk olarak konumuza kaynaklık edebilecek eserlere ulaşabilmek için YÖK Dokümantasyon Merkezi, İslam Araştırma Merkezi Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığında "Karagöz, kukla, Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yaşayan İnsan Hazineleri" ile ilgili katalog taramaları yapılmıştır. Kütüphanelerden elde edilemeyen ya da akademik yayın (tez, makale, bildiri) olan kaynaklar için ise elektronik ortamda bulunan ve ulaşılabilirliği olan kaynaklardan ve sahaflardan satın alınan eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın devamında alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasında görüşme yöntemi ile veriler tespit edilmiştir. Karagöz ve kukla ustaları ile ilgili bilgiler yönlendirilmiş görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Kukla ve Karagöz ile ilgili birtakım teorik okumalar gerçekleştirilmiştir. Derleme için kukla ve Karagöz yapım, oynatım ve gösterim teknikleri, ustaların sanatları, somut olmayan kültürel miras ve yaşayan insan hazineleri hakkındaki düşüncelerini öğrenmeyi hedefleyen sorular hazırlanmıştır. Geleneksel sanatlarla ilgili internet siteleri ya da ustaların kendi sitelerinden iletişim bilgilerine ulaşılmıştır. UNIMA ve Karagöz Derneği başkanlarından, ustaların iletişim bilgileri alınmıştır. Ustalarla görüşme tarihi ve zamanı belirlendikten sonra sorular gönderilmiştir. 2020 yılı Aralık ayı ile 2021 yılı Haziran ayı arasında 29 usta ile görüşme yapılmıştır. Ustalarla yapılan görüşmeler kapsamında hayatlarına ve sanata başlangıçlarına dair bilgiler, sanatlarını icra şekilleri, gösteri yaptıkları yerler gibi çeşitli bilgiler öğrenilmiştir. UNIMA İstanbul Şube üye sayısı 36'dır ancak üyelerden 6 kişi kukla ve Karagöz sanatıyla ilgilenmemesi ya da profesyonel olarak icra etmemesi sebepleriyle görüşmeye dahil edilmemiştir. Üyelerin tamamı ile temas kurulmuştur ancak görüşmeyi reddeden ustaların da olması sonucunda 29 usta ile görüşme yapılabilmiştir.

Çalışmanın sürecinin tamamının pandemi sürecinde olması karşılaşılan en büyük zorluk olmuştur bu duruma bağlı olarak kaynak kişiler ile görüşmeler yüz yüze

veya kişilerin isteğine bağlı olarak zoom programı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında cep telefonu ve bilgisayar aracılığıyla ses ve görüntü kayıtları alınmıştır.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerin ardından ses kayıtları deşifre edilerek görüşme metinleri oluşturulmuş ve kaynak kişilere gönderilip sonrasında metinler üzerinde mutabık kalınmıştır. Çalışmada kukla, karagöz ve kukla ile karagöz icra eden ustaların cevaplarının ortak ve farklı yönleri karşılaştırılarak tespit edilmiş ve her alt başlığın sonunda değerlendirme yapılmıştır. Kukla ve Karagöz ustaları görüşmeler yapılmış ve görüşmelerden elde edilen veriler incelenerek ustaların somut olmayan kültürel miras, somut olmayan kültürel miras taşıyıcı kartı ve yaşayan insan hazineleri ile ilgili görüşleri incelenmeye çalışılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin ışığında yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunlukları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAGÖZ İLE KUKLANIN TARİHİ VE ÖZELLİKLERİ

Birinci bölümde kukla ve Karagöz oyunlarının tarihi süreçleri, yapı, içerik ve gösterim özelliklerine yer verilecektir. İlk olarak kukla ve Karagöz ile ilgili yapılmış çalışmalara dayanarak oyunların kökenleri, ortaya çıkışları ve Türkiye'deki yeri ele alınmıştır. Karagöz ve kukla ile ilgili oyun dağarcıkları, tipleri, kukla çeşitleri, yapım, oynatım ve gösterim teknikleri ile oyunların özelliklerine değinilerek genel bilgiler verilmiştir.

1.1. Kukla

Kukla; tahta, alçı, karton veya bez malzemeden yapılmış insan, hayvan ya da çeşitli figürlerin el, ip, sopa aracılığıyla bir kişi tarafından seslendirilmesine ve oynatılmasına dayalı bir gösteri sanatıdır. Kuklaları seslendiren ve oynatan kişilere 'Kuklacı' denir (Boratav, 2016 :210; İvgin, 2000: 63).

1.2. Kuklanın Ortaya Çıkışı

Kuklanın ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Kuklanın insanlığın ilk dönemlerinden beri bulunduğu ileri sürülmektedir. Kukla gösterilerinin, birçok uygarlıkta ve tüm dönemlerde var olmuş gibi göründüğü iddia edilmektedir. Henryk Jurkowski, kuklanın her kültürde ve toplulukta gelişiminin belirli bir aşamasında ve dinsel, törensel veya şamanistik ortamda doğmuş olabileceği görüşündedir (https://wepa.unima.org/en/origins-of-the-puppet/ Erişim Tarihi: 27.02.2021).

Kuklanın; bebek, heykel ya da oyuncak olarak ortaya çıktığı ve geliştiğine dair görüşler vardır. Kukla ile ilgili diğer görüş ise kökeninin ritüellerde yapılan maskeli gösterilere dayandığıdır. Mevlüt Özhan bu görüşün doğru olduğunu ifade etmektedir. Tilakasiri'e göre ise ilkel insanın dinsel ve büyüsel amaçlarla yaptığı put ve oyuncaklar ile temsil ettiği kişiler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kukla yapımı bu süreçle ilişkilidir. Taklit edilen nesnenin geliştirilmesi ile farklı malzemeler kullanılarak küçültülmüş hali olan kukla ortaya çıkmıştır. Kuklalar Tanrı olarak görülerek tapılma, mezarlara konulma gibi çeşitli kutsal işlevleri yerini getirmek için kullanılmıştır. Törenlerde dinsel ve büyüsel amaçla oynatılan kuklalar zamanla gelişme göstermiş ve

bir sanatı oluşturmuştur (Özhan,2010:33; Tilakasiri,2008:15; https://www.britannica.com/art/puppetry , Erişim Tarihi: 27.02.2021).

Kuklaların çocukların oynadığı oyuncaklara benzemesinden dolayı kukla tarihi incelenirken oyun ve oyuncak terimlerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Oyuncak insan yapısına benzediğinden dini ve büyüsel bir figür olarak kullanılmıştır sonraki süreçlerde ise bu işlevini yitirmiş ve sadece çocukların oynadığı bir nesne haline gelmiştir. Oyuncağın bu süreci uzun bir zaman almıştır. Kukla kelimesinin kökenine dair çeşitli görüşler ortaya konulmuş ve kukla ile bebek kelimelerinin arasında bir bağ olduğu ortaya konulmuştur. Kukla benzeri figürlerin ilkel dönemlerdeki ritüel törenlerinde maskeler olarak kullanıldığı bilinmektedir (Tilakasiri,2008:16; https://www.britannica.com/art/puppetry , Erişim Tarihi: 27.02.2021).

> "İlkel dönemdeki ayin, tören, büyü veya başka amaçlar için kullanılan masklar, özellikle de Orta ve Kuzey Asya'daki bazı kavimlerin ve Türklerin eski dini olan Şamanizm dönemindeki menteşeli ve nafsallı masklar, kuklanın bir veya iki adım gerisinde olan bir gelişme olduğu savunulmaktadır. Mağara dönemlerine rastlayan tek bir dansçının grubunun; önünde yorumcu olarak yer alan gösterici, anlatılmak istenen figürün simgesi olarak, maskları kullanmıştır. Masklar bir yandan, ilk kuklaların oluşmasına zemin hazırlarken, bir yandan da dansçının yaptığı figürlerle duygularını anlatmasına yardımcı olmuştur. Zaman içinde masklar, baştan uzaklaştırılarak, iplerle yönetilip canlandırmıştır. Yüz yerine elde kullanılmaya başlanan kuklaları oynatma yöntemleri geliştirilmiştir" (Aygün, 2012:15).

Kesin olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de kuklanın kökeninin Doğu'da olduğu görüşü bulunmaktadır. Currell'a göre kukla 4000 yıl önce Hindistan'da ortaya çıkıp oradan diğer ülkeleri etkilemiş olabilir. Pischel, kuklanın kökeninin Hindistan olarak bilindiğini, oradan İran'ı, İran'dan Avrupa'yı etkilediğini ifade etmiştir. Bu düşüncesini eski Hint dilinde kukla için kullanılan *putrika, duhitrkā, puttalī* ve *puttalikā* kelimelerinin 'küçük kız' anlamına geldiğini ifade ederek desteklemektedir. *Puttalī* ve *puttalikā* kelimeleri günümüzde de bu anlamda kullanılmaktadır (Currell, 2014:15; Pischel, 1902:4-5).

And, Çinli bir bilginin, kukla kelimesinin Yunanca olmasına bağlı olarak Çin'e Akdeniz bölgesinden Türkler ya da İranlılar tarafından getirildiği görüşü olduğunu ifade etmiştir. Çin'de kukla kelimesine karşılık *kwei-lei* sözcüğü kullanılmaktadır. Laufer, Çin Kuklası *kwei-lei* ilk olarak İ.S. 633 yılında ortaya çıktığını, Tanj döneminde sözcüğün Japon Kukla oyunu *kugutsu* ile ilgili olduğu bu yüzden Çince'de *Kukle* olarak okunması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş araştırmacılar tarafından çürütülmüştür (And, 1985:259).

Tilakasiri ve UNİMA eski başkanı Bussell, kuklacılığın Hindistan'da ortaya çıkıp oradan diğer ülkelere yayıldığı görüşündedirler. Bussell, Doğu'daki insanların kuklaya dinsel-büyüsel bakışının devam ettiğini ifade etmiştir. Orta Asya'da ortaya çıkıp diğer ülkeleri etkilediği görüşleri vardır. Bu görüşlere göre kuklanın dini ve büyüsel ritüellerde tapınma amaçlı kullanımı vardır. Kuklaların tiyatro oyunculardan önce bulunmasının dini tabuların kimliğe bürünmeyi yasaklamasının etkisi vardır. Kuklaya ait tarihi bulgular incelendiğinde, en eski kanıtların M.Ö. 2500 yıllarında Hindistan'da iplerle hareket ettirilen ve başları çıkarılabilen bebekler olduğu görülmektedir. Bir çubuk yardımıyla aşağı yukarı hareket ettirilen hayvanlar da bulunmuştur (Currell, 2014:15; Daştan,2018:25-27; Tilakasiri,2008:7-38).

Mısır'ın kuklanın ortaya çıkış yeri olduğu görüşü bulunmaktadır. Kazı çalışmalarına göre kukla Eski Mısır, Yunan ve Roma temellidir. Mısırda kukla oynatan bir insan kabartması bulunmuştur bu durum Mısırda kuklanın varlığının eskiliğini gösterdiği ifade edilmiştir. Mısırda Osilis şenliklerinde kadınlar alayının iple oynatılan bereket figürü taşıdığı görülmüştür, iple oynatılması bir ipli kukla örneği olduğunu göstermektedir. Mısır'da M.Ö. 2000 yıllarında iplerle hareket ettirilen figür ve oyuncaklar olduğu tespit edilmiştir. Harappan'da ise M.Ö. 2400 yıllarında iple oynatılan bir inek kuklası ve ip ile hareket ettirilen maymun figürleri görülmüştür (Kaye,1994:52; Oral,2003:21-23; Öğütcü,2007:18).

Orta Çağ Döneminde kilise, dini bilgilerin aktarımı için kuklanın oynatılmasına izin vermiştir. Kuklanın hiciv yönü ağır bastığında ise kiliselerde kukla oynatımı yasaklanmıştır. Kukla bu dönemde yaygın olarak sokak gösterisi olarak oynatılmıştır. Seyyar kuklacılar şehirleri dolaşarak gösterilerini gerçekleştirirlerdi.

Gezgin kuklacılar ile Asya ve Avrupa'da kukla sanatı gelişti ve yaygınlaştı (Oral,2003:23; Özhan,2010: 33-34).

17.yüzyılda kukla halkın ana eğlence kaynağı olmuştur. Aynı yüzyılda yüksek zümre toplulukları için de bir eğlence türü olarak görülmüştür. 17.yüzyılda İtalya'da Pulcinella, kukla sahnelerinde görünmeye başlayan İtalyan *commedia dell'arte'*de olan bir insan karakteriydi; kukla sanatçıları tarafından Avrupa'da gezdirildi ve her yerde kukla oyunlarında yeni bir karakter olarak benimsendi. Bu duruma bağlı olarak İngiltere'de Punch, Almanya'da Kasper, İtalya'da Pulcinella, Fransa'da Polichinelle ve Rusya'da Petruşka kukla tipleri oluşmuştur. Bu kuklaların hepsi el kuklasıdır. Görüntü ile karakter olarak benzerlik gösterirler ancak farklı ulusal tiplerdir. İngiltere'de "Punch ve Judy Şovu" adı ile özel bir oyun haline gelmiştir. 18.yüzyılda Avrupa'da kukla sanatı oldukça gelişti ve gezgin kuklacılar yerleşik kukla tiyatroları kurmaya başladılar (Özhan,2010:34; https://www.britannica.com/art/puppetry, Erişim Tarihi: 27.02.2021).

20.yüzyılda kukla tiyatroları konuları ve teknikleri açısından gelişmiştir. Kuklaların televizyonda kullanılmaya başlanması ile büyük bir kitle tarafından ilgiyle izlenir hale gelmişlerdir. Günümüzde kuklalarla ilgili televizyon çalışmaları devam etmektedir. Avrupa, Amerika, Uzak doğu ve dünyanın birçok yerinde kukla tipleri, oyun konuları ve müzikleri ile bir sanat haline dönüşmüştür.

1929 yılında kurulan UNIMA (Union International de la Marionette-Uluslararası Kukla Birliği) ile uluslararası düzeyde kukla ve gölge oyunu sanatçıları arasında birlik oluşması, kukla ve gölge oyunu sanatlarının gelişimi için bu alanla ilgilenen kişiler arasında bilgi alışverişi olması ve sanatların tanıtılıp yayılması amaçlarıyla kurulmuştur. Günümüzde yaklaşık 100 ülke UNIMA üyesidir. Türkiye ise 1990 yılında UNIMA üyesi olmuştur, günümüzde Ankara, İstanbul ve Bursa merkezleri bulunmaktadır. Türkiye'de UNIMA üyesi yaklaşık 200 kukla ve gölge oyunu ustası vardır. Festivaller, seminerler, konferanslar ve proje bazlı gösteriler gerçekleştirmişlerdir (İvgin,2000: 90-96).

Kuklanın ilk olarak nerede ve nasıl oluştuğu kaynak yetersizliklerinden dolayı bilinmemektedir. Kukla tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu çeşitli kazı

çalışmalarıyla kanıtlanmaya çalışmıştır. Kukla zamanla çeşitli ülkelerde farklı teknikler ile gelişmiş ve sanata dönüşmüştür. Bu süreçte kuklanın oynatıldığı tüm ülkelerin katkıları olmuştur ve her ülke kendi kültürüne göre kukla tipleri yaratmıştır. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde kukla festivalleri yapılarak geleneksel ve modern kuklalar oynatılmaktadır.

1.3. Kuklanın Türkiye'ye Gelişi

Kuklanın Türkiye'ye gelişi ve Türk kuklası hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Eski kaynaklarda Karagözle ilgili birçok bilgi bulunmasına rağmen kukla ile ilgili bilgiler azdır. Bu durum araştırmacıların kukla ilgili kaynakları görmemesi ya da gölge oyunu sanmasından kaynaklıdır. 17.yüzyıldan itibaren eserlerde *Kukla* adlandırması kullanılmaya başlanmıştır. 17.yüzyıldan önceki dönemlerde ise *hayalbaz, şehbaz, suretbaz, piyade çadırları* sözcükleri kullanılmıştır (And,1985:242).

Gölge oyununun Çin'den Moğollara oradan ise Türklere geçtiği yerleşmiş bir görüştü. Jacob, Orta Asya ve İran'da gölge oyunu olduğunu ifade etmiş ve bu görüş aynı şekilde devam ettirilmiştir. And'a göre bugün Anadolu'da kullanılan ve Türkçe 'Bebek' anlamına gelen *korçak, kudurcuk, kabarcuk, kavurcak* gibi kelimelerle gölge oyunu arasında ilişki kurmaya çalışması Jacob'u yanıltmıştır. Jacob'un iddia ettiği gibi Orta Asya ve İran'da gölge oyunu bulunmamaktadır ancak kukla türü bulunmaktadır. Metin And, kaynaklarda araştırmacıları yanıltan sebeplerden bahsetmiştir. *Hayal, çadır* ve *hayme* kelimeleri araştırmacılar tarafından gölge oyunu sanılmıştır ancak bu sözcükler hem gölge oyunu hem de kukla için kullanılmışlardır. Eski kaynaklarda kullanılan perde kelimesini araştırmacılar tarafından gölge oyunu olarak düşünülmüştür fakat ipli kukla oyunlarında kukla sanatçısı perde arkasında gizlenerek oyunu oynatmaktadır perde kelimesi bu yüzden kullanılmıştır (And,1969:82-83; Boratav,2016:211-212).

Orta Asya Türkleri kuklaya 'Çadır Hayal' ve 'Kol Korçak' adlarını kullanmaktadır. *Çadır Hayal* ipli kukla, *Kol Korçak* ise el kuklasıdır. Orta Asya'da oynatılan 'Kol Korçak' ve 'Çadır Hayal' kuklalarının Selçuklu Türklerinde oynatıldığı oradan ise Anadolu Türklerine geçtiği yaygın olan görüşlerden birisidir. Kuklanın

İran'dan Türkiye'ye geçtiği, Yahudiler aracılığıyla getirildiği gibi görüşler bulunmaktadır ancak bu görüşler kanıtlanamamıştır. (And,2019:14; Özhan,2010:39).

Kuklanın eskiliğine dair çeşitli kaynaklarda kanıtlar bulunmaktadır. 16.yüzyıla kadar kukla ile ilgili sözcüklerin kullanıldığı üç büyük kaynak vardır. Sultan Veled'in 13.yüzyıldaki Divan'ında kuklanın bilindiği ve oynatıldığını gösteren dizeler bulunmaktadır. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Züleyha eserinde *lu'b* ve *hayal* sözcükleri kullanılmıştır. 1430 tarihinde Musa tarafından yazılmış Câmâsbnâme eserinde *lu'batıbaz* ve *hayalbaz* sözcükleri gece gündüz oynatıldığı dizelerde geçmektedir. Kuklanın bir kıl ile oynatıldığı bilgisine göre o dönemde ipli kukla oynatıldığı çıkarılabilir. Kâmil-üt Ta'bîr isimli yazmada *hayalbaz* sözcüğüne dair açıklama yapıldığı görülmektedir. Metin And, bu bilgiler ışığında kuklanın eskiliğinin 13.yüzyıla kadar götürülebilir olduğu görüşündedir (And,1985:252-253).

1582 şenliklerini anlatan Alman bir yazar, kuklacıların isimlerine ve ayak kuklası çeşidine yer vermiştir. Bu eserde gölge oyunu uzun bir şekilde anlatılmış ancak hayalbaz gösterisi bilindiği için kısa bir şekilde bahsedilmiştir. Eserde *kukla* yerine *hayalbaz* sözcüğü kullanılmıştır. 17.yüzyılda kukla şehirlerde yaygın bir şekilde oynatılmıştır. 18.yüzyılda yazılı kaynaklarda kukla ile ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. 18.yüzyılda çeşitli kaynaklarda özellikle surnâmelerde kukla ile ilgili birçok bilgi yer almaktadır. Osmanlı döneminde kutlama ve şenliklerde sıklıkla kuklaya yer verildiği görülmektedir (Boratav,2016:213).

Türklerde Suretbaz, Kuklabaz, Başkuklabaz, Yer kuklası, Ayak kuklası, Araba kuklası ve Dev kukla türleri bulunmaktadır. Batı kuklasının 18.yüzyılda Türkiye'ye girişi ile iskemle kuklası, el kuklası ve ipli kukla teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Şükrü Elçin Resim kuklasının da oynatıldığını belirtmektedir. İstanbul'da birçok gösteri gerçekleştirmiş olan Thomas Holden'ın ipli kukla tekniği Türkiye'de birçok sanatçıyı etkilemiş ve ipli kuklaya 'Holden kuklası' denilmiştir. 19.yüzyıldan itibaren çeşitli nedenlerle kuklaya olan ilgi azalmıştır. 20.yüzyılda ise kukla ve gölge oyunu üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (And,2019:40; Elçin,2004:677; Özhan, 2010:39).

Günümüzde geleneksel kukla tekniği olarak İbiş el kuklası ve ipli kukla vardır. İbiş kukla genellikle çocuklara yönelik gösterilerde kullanılmaktadır. Kukla sanatçılarının kişisel seçimlerine bağlı olarak kullanılan çeşitli kukla teknikleri vardır. İstanbul Uluslararası Kukla festivali ve İzmir Uluslararası Kukla günleri yapılmaktadır. İstanbul Uluslararası Kukla festivali, karagöz ustası Cengiz Özek tarafından 1998 yılında oluşturulmuş ve günümüzde de devam eden bir festivaldir. [2] İzmir Uluslararası Kukla Günleri Selçuk Dinçer'in festival direktörlüğünde yapılmaktadır. [3]

1.4. Kukla Oyununun Yapı, İçerik ve Gösterim ile İlgili Özellikleri

1.4.1.Kukla Oyun Dağarcığı ve Bölümleri

Kuklanın belirli bir oyun dağarcığı bulunmamaktadır. Kuklada oyunlar ve kişiler Tulûatla benzerlik göstermektedir. Oyun konuları Karagöz, orta oyununu ya da halk efsanelerinden alınabildiği gibi günlük olaylar ve hikayelerden de oluşmaktadır. Otto Spies *Türkisches Puppentheater* eserinde İki Garip Kardeşler, Sahte Esirci, Cinli Yazıcı, Gül ile Fidan ve Üvey Anne metinlerine yer vermiştir. İncili Çavuş, Kâhyanın Hilesi, Hain Kız, Anadolu Köyünde Düğün ve Arabistan'dan Gelen Esirci isimli oyunların özetleri eserde bulunmaktadır. Yayınlanmamış kukla metinleri de vardır. Oyunların kesinleşmiş bölüm ayrımları yoktur (And,1985:270; Elçin, 2004:677).

1.4.2. Kukla Tipleri

Kukla çeşitlerine ve oyun içeriklerine göre birçok kukla tipi vardır. Geçmişteki kukla metinleri ve tipler ile ilgili yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. 19. yüzyılda Tulûat tiyatrosundan etkilenen ve geleneksel kukla olan ise İbiş ve İhtiyar tiplemeleri bulunmaktadır (And,2019:41).

İbiş: Kukla oyunlarının baş kişisidir. Gırtlaktan ve peltek konuşan, bilgisi az, saf görünen ama kurnaz, iyimser, sözleri ters anlayan ve hazır cevap olan bir tiptir. İbiş, Karagöz ve Kavuklunun kukla oyunlarındaki halidir. Genellikle uşak rolündedir. İşler konusunda beceriksizdir ve hesap yapmayı bilmez. İbiş; kara kaşlı, kara gözlü, sakalsız, kırmızı burnu, kırmızı yanakları olan bir tiptir. Saçı yoktur ancak püskülü

[2] http://cengizozek.com.tr/?page_id=87 25.12.2020 tarihinde ulaşılmıştır.
[3] https://www.izmirkuklagunleri.com/tr/festival/sunus/ 25.12.2020 tarihinde ulaşılmıştır.

olan sağa sola sallanan bir fesi vardır. Dış görünüşü komiktir (Daştan,2018: 161; İvgin, 2000:64; Oral, 2003:33; Özhan, 2010:41).

İhtiyar: Kukla oyunlarında genellikle olan bir tiptir. İhtiyar, Bey ya da Efendi gibi isimleri vardır. Zengin, bilgili, iyi eğitim almış ve dürüst bir tiplemedir. Hacivat ve Pişekarın kukla oyunlarındaki hali olarak görülebilir. İhtiyar evin efendisi rolündedir (And, 1969: 105-106; Daştan, 2018: 162; İvgin, 2000:65; Özhan, 2010:41).

Diğer Tiplemeler: İbiş'in sevgilisi, Genç erkek ve onun sevgilisi, kötü adam, meslekleri ile yer alan tipler, olağanüstü varlıklar gibi oyunun konusuna göre çeşitli tiplemeler bulunmaktadır. Oyundaki kadınlara 'Gaco' denilir. Kadınlar anne, evin hanımı, kızı ya da hizmetçi gibi rollerde bulunurlar (Boratav, 2016: 215; Daştan, 2018: 163).

1.4.3. Kukla Çeşitleri

Kukla çeşitleri kuklanın yapıldığı malzemeye ve oynatım tekniğine göre değerlendirilebilmektedir. Dünyada birçok kukla tekniği bulunmaktadır. Ünver Oral'ın *Kukla ve Kuklacılık* isimli kitabında kuklalar görünüşlerine, tekniklerine ve tek boyutlu oluşuna göre sınıflandırılmıştır (Oral,2003:56-58). Dünyada Canlı kukla, Levha kukla, Özel kukla, Parmak kukla, Su kukla, Telli kukla, Eldiven kukla ve Vücut kukla teknikleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de eskiden kullanılmış olan kukla teknikleri ile günümüzde kullanılan kukla tekniklerine yer verilmiştir.

1.4.3.1. Araba Kuklaları

Araba kuklaları surnâmelerden bilgi edindiğimiz eski bir tekniktir. 1720 şenliğinin anlatıldığı surnâmede köşk şeklindeki bir arabada Acem kıyafetleri ile kuklaların hareketli bir şekilde geçtiği ifade edilmiştir. Arabanın içine gizlenen kuklacı, arabanın ileri geri hareket etmesiyle birlikte kuklaları oynatmaktadır. Araba kuklası tekniği ile ilgili bilgiler 1720 şenlikleri ile kısıtlıdır (And, 1969:97; Daştan, 2018:113-114).

1.4.3.2. Ayak Kuklası

Ayak kuklası ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Topkapı arşivinde eğlence grupları anlatılırken Pehlevan İbrahim isminin yanında ayak kuklası terimi de geçmektedir. Anadolu'da köylerde kuklacı yere, arabaya ya da merdivene yatar, elinde ve dizlerinde kuklalar bulunur ve dizlerini bükerek öne çektiğinde kuklaların hepsi

oynatılmış olur. Ayak kuklasının diğer tekniğinde ise bir ucu kuklacının ayağına bağlı olan kuklalar ipin gerilmesi ile hareket etmektedir. Afrika'daki tekniğinde ise kukla sanatçısının ayak parmaklarına ip bağlanır, bu ip bir kadın ve erkeği temsil eden iki kukla bedeninden geçirilmiştir. Kukla sanatçısı yere otururak ayaklarını yayar ve ipleri kıpırdatarak kuklaların yakınlaşmasını ya da uzaklaşmasını sağlar (And,1969:92; Daştan,2018:114; https://wepa.unima.org/en/toefoot-puppet/Erişim Tarihi:28.02.2021).

1.4.3.3. Dev Kuklalar

18.yüzyıl surnâmelerinde dev kuklalardan bahsedildiği görülmektedir. Dev kuklalar eski kaynaklarda "Suret-i dîv-i mehîb" ve "Peyker-i mehîb-ül heykel" isimleriyle geçmektedir. 1720 şenliğinde alaylarda dev kuklaların geçtiği görülmektedir. Dev kuklalar boyutları bir ya da iki insan boyunu geçecek kadar büyük olan kuklalardır. Kuklanın içine bir ya da daha fazla kişinin girmesi ile ya da çubuklarla hareket ettirilmektedir. Osmanlı şenliklerinde ve geçitlerinde sıklıkla dev kuklalar görülmektedir. İtalyan gezgini Pietro della Valle eserinde dev kuklalarla ilgili bilgiler vermiştir. Eserde bu kuklaların sokaklarda görüldüğü, kasnakların üzerine eteklik gibi bir bezin geçirilmesiyle büyük bir heykelin dans ederek gezdirildiğini ifade etmiştir. Dev kuklalar, tiyatro alanında oyunlarda kullanılmaktadır. Bazı Avrupa şehirlerindeki geleneksel festivallerde herhangi bir oyun oynanmasa da dev kuklalar bulunur. Boyutlarından dolayı seyircinin rahat bir şekilde görebilmesi için genellikle açık alanlarda gösterilirler (And,1969:97; Daştan,2018:114; https://wepa.unima.org/en/giant-puppets/, Erişim Tarihi: 28.02.2021,https://www.britannica.com/art/puppetry/Marionettes-or-string-puppets#ref28725, Erişim tarihi: 28.02.2021).

1.4.3.4. El Kuklaları

Dünyada ve Türkiye'de en yaygın kullanılan kukla çeşididir. Eski bir kukla tekniğidir. Metin And, el kuklalarının İtalya'dan Türkiye'ye geldiğini ifade etmiştir. David Currell, el kuklasını sanatçının tüm elinin kuklanın kafasının içine sokulduğu bir kukla çeşidi olarak tanımlamıştır. El kuklası oynatmanın çeşitleri vardır. El kuklaları genellikle çenesi oynayan bir yapıdadır. Kukla ustasının baş parmağı alt çeneyi hareketli hale getirir. Kuklanın başı ve kolları mukavva, kâğıt hamuru ya da tahta malzemeden, vücudu ise bezden oluşur. Kuklacı elini kuklanın içine sokar ve

işaret parmağıyla başını diğer parmakları ile kollarını oynatır. Kuklacının eli kuklanın bedenini oluşturmaktadır bu nedenle kuklanın ayakları yoktur. Kuklanın vücudu ile kostümü birdir. Sahne arkasında kalan kuklacının başı ve bedeni görülmez. Kuklacı ellerini başının üzerinde tutar ve kendisinin gözükmeyeceği şekilde ayarlanmış perdede durur. Hayvan figürlerinin oynatımı için de uygundur. Türkiye'de İbiş ve dünyanın çeşitli yerlerinde Punch, Kasperl gibi herkesçe bilinen ve klasik hale gelmiş el kuklaları vardır (And,1985:266; Oral, 2003:52; Özhan, 2010:43; Daştan,2018:115; Currell, 1999:50; https://www.britannica.com/art/puppetry/Types-of-puppets#ref28720 Erişim Tarihi: 29.02.2021; https://wepa.unima.org/en/hand-puppet/ Erişim Tarihi: 29.02.2021).

1.4.3.5. Gölge Kuklası

Gölge kukla, levha olarak iki boyutlu olan, çeşitli malzemelerle yapılan çok eski bir tekniktir. Karanlık bir ortamda perdeye arkadan ışık vurmasıyla sopaya takılı figürlerin gölgelerinin görünmesi ve oynatılmasına dayalı bir türdür. Dünyada çeşitli gölge kukla teknikleri bulunur. Gölge tiyatrosu aşağıdan çubuklarla, perdeye dik şekilde inen çubuklarla ya da yatay çubuklarla oynatılabilir. Deri, ahşap, metal ya da selüloz materyaller kullanılarak figürler yapılabilir. Çin, Hindistan, Türkiye ve Yunanistan'ın geleneksel tiyatrolarında ve birkaç Avrupa tiyatrosunda gölge kukla figürleri renkli balık derilerinden veya diğer yarı saydam malzemelerden kesilmiş olabilirler. Türkiye'de ise gölge oyunu "Karagöz" adı ile özel bir tekniktir. Karagöz oyununda gölge kuklalara "tasvir" adı verilir ve tasvirler yaygın olarak deri malzemeden yapılır. Gölge kuklalar ışığı geçirebilecek şekilde tasarlanır ve renkli olarak boyanırlar. Seyirciler gösteri sırasında perdeye vuran renkli gölgeleri izlemektedirler. 1920'lerde ilk kez Alman film yapımcısı Lotte Reiniger tarafından gölge figürleri ile tasarlanan siluet filmleri vardır (Daştan,2018:116; Oral,2003:53-125; https://www.britannica.com/art/puppetry/Marionettes-or-string-puppets#ref28724 Erişim Tarihi: 29.02.2021).

1.4.3.6. İpli Kuklalar

İpli kuklalar tamamı yukarıdan manipüle edilerek oynatılan kuklalardır. Kuklalar eklem yerlerinden iplerle bağlanır ve kukla çatalı mekanizması ile oynatılır. Oynatımı zor bir türdür, kuklaların iplerinin birbirine karışmaması önemlidir. Basit olarak adlandırılan bir ipli kuklada dokuz tane ip bulunabilir. İplerden ikisi

bacaklarında, ikisi ellerinde, biri omzunda, biri omurgasında ve kulağında olur. Kuklanın daha fazla hareket edebilmesi için daha çok ipe ihtiyaç vardır. İpler yatay ya da dikey olarak manipüle edilebilir, sanatçının seçimine bağlı olarak değişiklik gösterir. İpli kukla iskeletleri ahşaptan oluşmaktadır. Eski bir teknik olmasına rağmen Türkiye'ye 18.yüzyılda Paris'e sefarete gitmiş olan Yirmisekiz Mehmet Çelebinin yanındaki sanatkarlardan biri getirmiştir. İpli kukla Türkiye'de İngiliz Thomas Holden'ın gösterileri ile yaygınlaşmıştır bu yüzden Holden kuklaları olarak da isimlendirilmiştir. Dünyada da Thomas Holden'ın ipli kukla gösterileri birçok kişiyi etkilemiş ve ipli kuklanın gelişmesini sağlamıştır. Perde ile ya da perde olmaksızın oynatılabilir. İpli kukla sahneye üstten indirilebilir ya da yandan giriş yapabilir (And, 1969:104; Daştan, 2018: 117; Oral,2003:139; https://www.britannica.com/art/puppetry/Marionettes-or-string-puppets#ref28724, Erişim Tarihi:29.02.2021).

1.4.3.7. İskemle Kuklası

Türkiye'ye Batı etkisiyle 18.yüzyılda giren bir tekniktir. Avrupa'da *Jigging Puppets* ya da *Marionettes à la planchette* isimleri kullanılmaktadır. İskemle kuklası, göğsünden yatay bir şekilde geçirilmiş iplerle gayda ya da benzeri çalgılarla birlikte aşağıdan ipleri çekilerek kuklanın hareket ettirildiği bir türdür. İskemle kuklaları genellikle sokak eğlencelerinde kullanılmıştır. Dört köşe bir sandalye üzerine dizilmiş kuklaların zıplatılarak oynatılmasından kaynaklı bu isim verilmiştir. İstanbul'un mesire yerlerinde de oynatılmıştır (And,1969:101; Daştan,2018:117; İvgin,2000:63).

1.4.3.8. Sopalı Kukla

Sopalı kukla, ağaç ya da metal sopalar takılarak aşağıdan oynatılan bir kukla türüdür. Gövdenin içinden başa doğru bir çubukla desteklenirler ve hareketleri sınırlıdır. Ünver Oral sopalı kuklanın, ipli kukla ile el kuklası arasında bir geçiş türü olduğu söylemiştir. Sopalı kuklalara ayak yapılabilmektedir. El kuklalarından farkı ise vücudun T şeklinde bir iskelet üzerine yapılmasıdır. Sopalı kukla sopanın duruşuna göre; gövdeden aşağıya doğru dikey sopalarla oynatılanlar hem gövdeden aşağı dikey soplarla hem de yatay sopalarla oynatılanlar, yatay sopalarla oynatılanlar ve dikey sopalarla oynatılanlar olarak ayrılmaktadır. Sopalı kuklanın en yaygın olarak Endonezya'da kullanılmaktadır. Endonezya'da "Wayang Golek" olarak isimlendirilir

ve günümüzün standart sopalı kuklasıdır (Oral, 2003:52; Özhan, 2010:45-46; https://wepa.unima.org/en/rod-puppet/ Erişim Tarihi: 22.05.2021).

1.4.3.9. Sünger Kukla

"Muppet Kukla" ismiyle de bilinmektedir. Sünger kuklanın başını bir kişi oynatır, kuklayı konuşturur; diğer kişi ise kuklanın kollarını oynatır. Sünger kuklaların genellikle vücutlarının üst kısmı gözükür (Oral, 2003: 54).

1.4.3.10. Vant Kuklaları

Ünver Oral'a göre vant kuklaları Türkiye'de var olan ancak yaygın olmayan bir türdür. Vant kuklalar sahnede tek başlarına bulunur ve oynatıcının kucağında otururlar. Vant kuklaları oynatan kişiler "Vantrolog" olarak isimlendirilir. Kuklacının kuklayla birlikte sahnede olmasından dolayı zor bir tekniktir, kuklacının konuşmalarında ağız hareketine dikkat etmesi gerekmektedir. Kukla sanatçısı bazen "Siyah Tiyatro" tekniği ile görünmez olabilir ancak çoğunlukla görünür haldedir. Vant kuklası genellikle bir çocuk görünümündedir. Kuklanın başı dönebilir, gözü, kaşı ve kulakları oynar ve büyük ağzıyla konuşur (Oral, 2003:54; https://www.britannica.com/art/puppetry/Marionettes-or-string-puppets#ref28725, Erişim Tarihi: 29.02.2021).

1.4.3.11. Yer Kuklası

Yer kuklası ile ilgili kaynaklarda bilgiler azdır. 18.yüzyıl şairlerinden Kânî'nin beyitinde "yer kuklası" kelimesi yer almaktadır. Yer kuklası yerdeki yatay ipin çekilerek kuklanın sıçratılması ya da yere yatılarak yapılan kukla tekniğidir (And,1969:93; Daştan,2018:118).

1.5. Kukla Oyununda Teknik

Kukla; tahta, alçı, karton veya bez malzemeden yapılmış insan, hayvan ya da çeşitli figürlerin el, ip, sopa aracılığıyla bir kişi tarafından seslendirilmesine ve oynatılmasına dayalı bir gösteri sanatıdır. Kukla oyunu yapım, oynatım ve gösterim olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kukla yapımı bulunmaktadır. Kuklanın kullanım amacına göre kullanılacak teknik ve malzemeler belirlenmeli sonra yapım aşamasına geçilmelidir. İkinci bölüm olan oynatım kısmında gösterinin yapılacağı mekâna ve seyirci kitlesine göre oyunun konusu belirlenmelidir. Oyunda kullanılacak müzikler seçilmeli ve çalışmaları yapılmalıdır. Son bölüm olan gösterim tekniğinde

ise, oyun sırasında kukla sanatçısının gözükmemesi gereken bir teknik varsa perde kurulmalıdır ve sanatçının kuklaları oynatmaya başlaması ile oyun başlamaktadır.

1.5.1.Kukla Yapım Tekniği

Kukla yapımına başlamadan önce kuklanın yapılacağı gösteri ve gösterinin konusu belirlenmelidir. Gösteriye göre kuklada kullanılacak teknik ile kuklanın çeşidine ve boyutuna karar verilmelidir. Kuklanın ne olacağı ve neleri yapabileceği tasarlanmalıdır. Kukla tekniği belirlendikten sonra kuklanın oyuna göre karakteri ve dış görünüşü belirlenmelidir. Kukla ustası bir karakter yaratmalı ve onu yorumlamalıdır. Currell'a göre kukla yapımında sanatçı tasarımlarını temiz çizgilerle basit ve cesur bir şekilde yapmalıdır bu sayede büyük dramatik bir efekt oluşturacaktır. Kuklaların yüzüne ve özellikle gözlerine dikkat edilmelidir, kuklanın dikkat çekici olmasını sağlayan bu kısımlarıdır. Kukla kalıbı hazırlanmalı ve kullanılacak malzemelerin seçimiyle yapım aşamasına başlanmalıdır. Kuklalar bez, tahta, sünger, kâğıt, hamur ve alçı gibi çeşitli malzemelerden yapılabilmektedir. Bu nedenle kukla yapımında kullanılacak malzemeler yapılacak tekniğe göre seçilmeli ve yapım aşamasından önce hazır olarak bulundurulmalıdır. Kullanılmış giysiler, bez parçaları, tül, tel, ip, yapıştırıcı, kalemler, boyalar, fırçalar, zımpara, iğne ve çivi gibi çeşitli malzemeler kullanılabilmektedir (Currell,2014 :32-33; Oral, 2003:79; İvgin, 2000:66).

Kukla yapım aşamasında kuklanın tip ve tasarımının ardından çıplak vücut çalışmaları ve giyim çalışmaları yapılmalıdır. Kuklanın giysi tasarımı kukla yapımından önce gerçekleştirilmelidir. Kuklanın oynatılacağı tekniğe ve oyundaki tiplemesine göre kostümü tasarlanır. Kukla yapımında önemli olanın kuklanın vücut ve işleyişidir. Kuklanın vücut oranlarının doğru ve kullanılacak sahneye uygun olması gerekmektedir. Kukla yapımından en çok tercih edilen malzemeler ağaç, kâğıt hamuru, sünger, kauçuk ve izolasyon köpüğüdür. Tüm kukla tekniklerinde baş yapımı daha özenli bir çalışma istemektedir. Kuklanın başı yapılırken kullanılan tekniğe ve çeşide göre şekillendirilir. İpli kukla yapıldıysa eklem yerlerinden ipler bağlanır ve "istavroz" isimli tahta çubuğa dikilir bu şekilde kukla iplerle hareket ettirilir. Kukla yapım tekniğinin son aşamasında ise oyunun konusuna ve oyundaki karakterlere göre sahne tasarımı yapılmalıdır (İvgin, 2000:66; Özhan, 2010:68).

Geleneksel tip olan İbiş, genellikle el kuklası olarak oynatılır. İbiş, sopalı kukla olarak da oynatılabilir. El kuklası, kukla sanatçısının elinin boyutu ve tasarımına bağlıdır bu yüzden İbiş'i tasarlanırken boyutunun kişinin eline uygun olmasına dikkat edilmelidir. İbiş el kuklası olarak yapılırken baş komik oluşuna dikkat edilmelidir. İbiş'in burnu, kulakları ile gözleri büyük olmalıdır. İbiş'in yanakları ve burnu kırmızı yapılmalıdır. Başına püsküllü bir başlık konulmalıdır. El kuklası yapılırken baş kısmında elin girebilmesi için boşluk bırakılması gereklidir. El kuklasında kuklanın vücudu yoktur, kuklanın başı yapıldıktan sonra kostümün boynu, boğaz kısmına, kolları ise el bileklerine bağlanır ve yapıştırılır. Elbisenin alt kısmı açık olacak şekilde bırakılır ve kuklanın ayakları olmaz. İbiş'in kıyafeti de entari görünüşünde olmalıdır (Oral,2003:135-136).

1.5.1.1. Kukla Yapım Araç- Gereçleri

Çekiç, pense, kargaburnu, kerpeten, testere, cetvel, tornavida kukla yapımı için gerekli araç-gereçlerdir. Lâstik, tahta çekiç, kıl testere, eğe, törpü, teneke makası ise gerekebilecek araç gereçlerdir (Oral, 2003:81). Kukla yapım araç ve gereçleri yapılacak kuklanın tekniğine ve malzemesine göre değişkenlik göstermektedir.

1.5.2. Kukla Oynatım ve Gösterim Tekniği

Kukla oynatımı için gösteride kullanılacak oyun metni seçilmeli ve metindeki tiplere uygun kuklalar belirlenmelidir. Oyunun konusuna, oynatılacak kukla türü ve özelliklerine göre sahne tasarlanmalıdır. Oyundaki kukla sayısı ile büyüklükleri, dekor kullanılıp kullanılmayacağına göre sahnenin ebadı belirlenmelidir. Oyun için ses ve müzik çalışmaları yapılır. Sahnede prova yapılarak gösteriye hazırlık süreci tamamlanır. Oyun boyunca seslendirme kuklayı oynatan kişi tarafından yapılır. Kukla oynatımı kukla çeşitlerine göre değişiklik göstermektedir. Kukla oyunlarında vant kukla haricinde kuklacı gözükmez, perde arkasında kalır. Gösteri sırasında kukla sayısı fazlaysa oyunu birden fazla sanatçı yönetir (İvgin, 2000:68; Özhan,2010:81).

El kuklasında işaret parmağı kuklanın baş kısmına, başparmak ve ortaparmaklar ile kuklanın kollarına geçirilerek oynatılır. El kuklası perde ile birlikte oynatılmaktadır, kuklacının başı ve vücudunun görünmemesi gerekmektedir. İpli kukla oynatımında kuklacının yüksek bir yere çıkması gerekmektedir, kuklaları

perdeye doğru sarkıtarak oynatır. İpli kuklalar "istavroz" isimli mekanizma sayesinde hareket ettirilirler.

Kukla oyununda müzik olarak tef bulunabilmektedir. Tef oyunda gürültülü sahneler için kullanılmaktadır. Günümüzde oyunlarda teyp ya da diğer teknolojik araçlar ile müzik çalınabilmektedir (İvgin, 2000:72).

2.1.Gölge Oyunu

Gölge oyunu Metin And tarafından "Bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak, bu perdenin önünde ya da gerisinde, iki boyutlu saydam ya da saydam olmayan kuklaların oynatılması" olarak tanımlanmıştır (And, 1977: 13).

2.2. Gölge Oyununun Ortaya Çıkışı

Gölge oyunu, Karagöz oyununun temeli olarak düşünülmektedir. Bu sebeple Karagöz oyununun Türklerde ortaya çıkışından önce gölge oyununun tarihini incelenmelidir. Gölge oyununun nerede ve nasıl ortaya çıktığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Gölge oyununun kökenine dair iki temel görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, gölge oyunu Asya'dan Batı'ya doğru yayılmıştır. İkinci görüşe göre ise, Batı'da ortaya çıkmış oradan Doğuya yayılmıştır (And, 1969: 107; Sakaoğlu, 2011: 17).

Gölge oyununun Asya'da Endonezya (Cava), Hindistan ya da Çin'de ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Gölge oyununun Endonezya (Cava) kökenli olduğu görüşünde olan Godard Arend Johannes'e göre, Cava gölge oyununun *Wayang kulit*'le ilgili olan bütün terimleri eski Cava dilindedir ve Cava'da *Wayang kulit* temsilleri İ.Ö. bin yıl eskiye gittiği gibi, bu oyun kendine özgü bir tür olarak gözükür. Gölge oyununun Hindistan'da ortaya çıktığı görüşüne göre bütün kukla oyunlarının çıkış noktası Hindistan'dır. Pischel'in Hindistan hayal oyunları üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Pischel, Hint destanı Mahabarata'da geçen *rupopajivana* kelimesinin anlamını şu şekilde açıklamaktadır: "Rupopajivana güneyliler jalamandakipa derler, ince bir bez gergi üzerinde kralların, bakanların ve başkalarının hareketleri deriden görüntülerle gösterilir" (And, 1969:107-108; Sakaoğlu, 2011: 22).

Gölge oyununun Çin kökenli olduğu görüşü bulunmaktadır. Metin And'a göre bu görüş zayıftır. Canlıcılık (Animizm) Çin gölge oyununun temelini oluşturmaktadır. Gölge oyununun Çin kökenli olduğuna dair iki kanıt gösterilmiştir. Birinci kanıta göre,

MÖ 2.yüzyılda Han Hanedanı imparatoru olan Wu'nun (h. MÖ 140-86-87) merhum eşlerinden birinin gölgesinin çağrılması ile ortaya çıkmıştır. İkinci kanıta göre ise, Çin'de cam kullanılmadığı dönemlerde pencerelere geçirilen yarı saydam kağıtların pencerenin arkasındaki kişilerin gölgelerinin görülmesi sonucunda sanatkârların icat ettiği bir oyundur (And,1969:109; Chen, 2013:3; Gerçek, 1942 :45; Sevin,1968:4).

Gölge oyununun Batı'da ortaya çıkıp Doğu'ya doğru yayıldığı görüşünü savunan Reich, Ksenopton *Şölen* isimli eserinde İ.Ö. 422 yılında kukla oynatılmış olduğunu söylemektedir. And, Reich'in görüşlerinin doğru olsa da örneklerin kukla ile verildiğini ancak gölge oyunu ile ilgili bir kanıt gösterilemediğini ifade etmektedir (And, 1969: 110).

Gölge oyununun kökenine dair yukarıda bahsedilen ülkeler dışında başka yerler de gösterilmektedir. Hâkim olan görüş ise Asya'da zengin bir gelenek olmasından dolayı gölge oyununun Asya'da ortaya çıkıp Batı'ya doğru yayılmış olduğudur (And, 1969: 110). Gölge oyunun kökenini kesin olarak belirlemek şu anda bulunan tarihi kaynaklara göre mümkün değildir. Ancak gölge oyununun ortaya çıktıktan sonra yayılma sürecinde yayıldığı yerlerin kültürüne göre şekillendiği ve geliştiği muhakkaktır.

2.3. Türklerde Karagöz Oyunu Tarihi

Gölge oyununun Türkiye'de ne zaman ve nasıl ortaya çıktığına dair kesin bir tarihi belge bulunmamaktadır. Gölge oyununun Türkiye'ye girişine dair çeşitli görüşler ve rivayetler vardır. Metin And'a göre gölge oyunu Türkiye'ye XVI. Yüzyılda Mısır'dan gelmiştir ve Türkiye'de gölge oyununun varlığı tarihi kaynaklarda bu yüzyılda kesin olarak görülmektedir (And, 1969: 111). Bu görüş çoğu araştırmacı tarafından kabul görmektedir.

Zayıf olan iki görüş bulunmaktadır. Tahir Alangu Karagöz'de bazı Çingene özellikleri olduğunu söylemiştir ve Çingenelerin Türkiye'ye yayılma tarihine bağlı olarak Cava ve Hindistan'dan gölge oyununu getirdiğini iddia etmiştir. Karagöz'ün Çingeneler yoluyla Türkiye'ye yayıldığı görüşüne George Jacob *Türklerde Karagöz* yazısında değinmiştir ve bir olasılık olduğunu ifade etmiştir. Gölge oyununun Yahudiler aracılığıyla İspanya ve Portekiz'den Türkiye'ye getirildiği görüşü, zayıf görüşlerden diğeridir. Thévenot, 17.yüzyıl gezgini olarak Türkiye'de izlediği bir gölge

oyunundan bahsederken oynatan kişilerin çoğunlukla Yahudi olduğunu ifade etmektedir (And, 1969: 112; 1977: 243; Jacob, akt. Gökyay, 1938:4).

Profesör Georg Jacob, gölge oyununun Çinlilerden Moğollara, Moğollardan Türklere geçtiğini iddia etmiştir. Jacob'a göre Orta Asya Türklerinin kullandığı *kaburcak, kavurcak* ve *kağurcuk* terimleri gölge oyunu anlamına gelmektedir. Jacob, terimleri çeşitli kaynaklardan örnekler vererek açıklamıştır. Bu görüş yapılan araştırmalar sonucunda çürütülmüştür. Eski metinlerde kullanılan *hayal* sözcüğü kukla oyunu anlamında kullanılmaktadır, gölge oyunu için *zıll-ı hayal* terimi bulunmaktadır. *Çadır hayal* kelimesi ipli kukla, *kol korçak* ise el kuklası anlamında kullanılmaktadır. *Hayal s*özcüğü gölge oyunu anlamında sonraki yıllarda kullanılmıştır (And,1969:82; Jacob,akt. Gökyay, 1938 :3; Kudret,1968 :9-10; Sakaoğlu,2011:29).

Saim Sakaoğlu *Türk Gölge Oyunu Karagöz* adlı kitabında Türk gölge oyununun kökeni ile ilgili çalışmaları sekiz madde ile değerlendiren Andreas Tietze'nin listesine yer vermektedir. Andreas Tietze'nin listesi şu şekildedir:

> " 1. Türkler tarafından Bizanslılardan alınmış olup onun da aslı antik Yunan tiyatrosuna (mimos) kadar gitmektedir (Reich 1903,61).
>
> 2. Gölge oyunu Çin'de ortaya çıkmış olup batıya Moğollar ile Orta Asya'daki Türkler tarafından taşınmıştır (Jacob 1925,108).
>
> 3. Gölge oyunu Hindistan'da ortaya çıkmış olup Budizm'le birlikte oradan Orta Asya'ya yayılmıştır. Türkler onu koruyup İslamiyet'in kabulünden sonra Anadolu'ya getirmişlerdir (Sevin 1968, çeşitli yerler).
>
> 4. Gölge oyunu Hindistan'da ortaya çıkmış olup Yakındoğu'ya Çingeneler tarafından getirilmiştir (Pischel 1900,20).
>
> 5. I. Selim'in (Yavuz, 1512-1520) Mısır'ı fethinden (1517) sonra Osmanlıların başşehrine (İstanbul) Mısır'dan getirilmiştir. (Mısırlı tarihçi İbn İyâs'ın kayıtlarına göre Selim'in de gölge oyununa ilgisi vardı ve hayalîyi de kendisiyle birlikte İstanbul'a gelmesi için ikna etmiştir. Metin And da bu görüşü desteklemektedir.) (And, 1969:115 [113 olmalı]).

6. Sanatın, İslâm mirasının bir parçası olduğu, İspanya'dan göçen Yahudiler tarafından geliştirildiği belirtilir. Bu sebeple kökeni yine Mısır'a kadar dayanmaktadır. Bu görüş Metin And tarafından uzak bir görüş olarak zikredilmektedir (And, 1969:112).

7. Osmanlıların ilk dönemlerinde, Bursa'nın başşehir olduğu yıllarda Türkler tarafından geliştirilmiştir. Bu popüler efsaneyi 17. yüzyılın yazarı Evliya Çelebi bildirmektedir (I, 654 vd.).

8. Türk gölge oyunu Karagöz, Orta Asya'daki Türkler tarafından yaratılmıştır (Siyavuşgil, 1938:4) (Sakaoğlu, 2011:26-27)."

Sakaoğlu'na göre, beşinci görüş daha bilimseldir. Yedinci görüş ise çeşitli rivayetlere bağlı olarak günümüze gelmiş ve duygulara seslenen bir görüştür. Yedinci görüşün rivayetlerinde bilgilerin tutarsız olduğu görülmektedir (Sakaoğlu, 2011: 27).

Metin And'ın *Geleneksel Türk Tiyatrosu* kitabında ifade ettiği ve genel olarak kabul edilen görüşe göre gölge oyunu Mısır'dan Türkiye'ye 16. yüzyılda gelmiştir. Türkiye'de gölge oyununun varlığını gösteren kaynaklar bu dönemde görülmektedir (And,2014:39). 16.yüzyıldan önceki dönemlerde gölge oyununa ait atıflar 12.yüzyıla kadar uzanmaktadır ancak bunlar kanıt niteliğinde değildir (Chen,2013:24).

Arap tarihçisi Mehmed bin Ahmed bin İlyas-ül-Hanefî'nin *Bedâyi-üz-zuhûr fî vekayi-üd-dühûr* isimli kitabında gölge oyunuyla ilgili yerler bulunmaktadır. Eserde İbn İlyas, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiğini ve Memlük Sultanı II. Tumanbay'ı 15 Nisan 1517'de astırdığını ifade etmiştir. Saraydaki bir gölge oyuncusu, Tumanbay'ın asılmasını ve ipin iki kez kopmasını canlandırmıştır. Yavuz Sultan Selim bu gösteriyi çok beğenmiştir ve oyuncuyu İstanbul'a davet etmiştir. Bu yüzyılda şehzadelerin sünnet düğünlerinde Karagöz oynatılması İstanbul'da Karagöz oyununa dair kanıtlardan biridir (And,2014:40; Kudret,1968:14). 1582 yılındaki şenliği anlatan Sûrnâme-i Hümâyûn eserinde gölge oyunu uzun bir şekilde anlatılmıştır. Gösterinin uzun bir şekilde anlatılması az bilinmesiyle ilişkilendirilmiştir.

Karagöz'ün ortaya çıkışı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Halk Karagöz ve Hacivat'a olan sevgisi dolayısıyla onlar hakkında çeşitli anlatılar oluşturmuş ve onları yaşayan kişiler olarak görmüştür. Karagöz ve Hacivat'a dair dört rivayet bulunmaktadır ve bu rivayetler birbiriyle çelişen bilgiler içermektedir. En bilineni olan Bursa rivayetine göre, ilk gölge oyunu Sultan Orhan zamanında oynatılmıştır. Sultan Orhan zamanında Bursa'da Karagöz demirci, Hacivat (Hacı İvaz) ise duvarcı olarak bir cami yapımında çalışmaktadırlar. Karagöz ve Hacivat'ın güldürücü muhavereleri ve meddahlıklarını dinleyen işçiler cami inşaatını aksatmaktadırlar. Sultan Orhan bu durum üzerinde Karagöz ve Hacivat'ı idam ettirmiş ve bir süre sonra pişman olmuştur. Şeyh Küşteri, Karagöz ve Hacivat'ın tasvirlerini çizmiş ve bir perde arkasında oynatıp Sultan'ı teselli etmeye çalışmıştır (Göktaş, 1992:8; Sevilen, 1969:2; Şapolyo,1947:36). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Karagöz ile Hacivat'ın Anadolu Selçuklular döneminde yaşamış kişiler olduğu bir rivayet yer almaktadır (Kudret, 1968: 11).

Gölge oyunu teknik olarak Mısır'dan gelmiştir ancak Türk kültürüyle birleşerek perdeye gelen tipler, tasvirlerin boyanmaları, oynatım tekniği ve oyuna tasavvufi bir anlam verilmesiyle Karagöz oyunu ortaya çıkmıştır.

2.4. Karagöz Oyununun Yapı, İçerik ve Gösterim ile İlgili Özellikleri

2.4.1. Karagöz Oyununun Bölümleri

Karagöz oyunu Mukaddime (Giriş), Muhâvere (Söyleşme), Fasıl (Oyun) ve Bitiş olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Karagöz oyununun bölümleri tüm kaynaklarda dört bölüm olarak incelenmiştir ancak bölüm isimlerinde çeşitli değişiklikler görülmektedir.

2.4.1.1. Mukaddime (Başlangıç, Giriş, Öndeyiş, Prolog)

Mukaddime bölümü perdede ışığın yanması ve göstermeliğin yansıtılmasıyla başlar. Göstermelik çoğunlukla konuyla alakası olmayan bir görüntüdür ve seyircinin oyuna hazırlanması işlevini görmektedir. Göstermelik saksıda bir limon ağacı, vakvak ağacı, denizkızı, çalgıcılar, gemi ya da bir çiçek demeti olabilir. Konuyla alakalı olan göstermelikler de bulunmaktadır örneğin Aptal Bekçi oyunundan önce ev, Bahçe oyunundan önce bahçe göstermeliği konulmaktadır (And,1977: 272; Göktaş,1992: 15). Göstermelik *'Nareke'* isimli kamış düdüğünün sesiyle birlikte perdeden kaldırılır. Hacivat perdenin solundan bir semâî söyleyerek gelir ve semâî bitince "Off… hay

Hak!" diyerek perde gazelini okumaya başlar. Perde gazeli ile Karagöz oyununun tasavvufi boyutundan ve kurucusunun Şeyh Küşterî olduğundan bahsedilir. Dünyanın geçiciliği ve bu dış görüntülere aldırmayıp arkasındaki gerçeği görmenin önemi vurgulanır (Kudret, 1968:18). Hacivat, dönemin padişahına dua eder, yere kapanıp secde eder. Hacivat yerden kalktığında secili bir anlatımla konuşarak nasıl bir arkadaş aradığını söyler:

> "Efendim! Demem o demek değil!
>
> Bu bendenize, bu hakîr duacınıza eli yüzü yunmuş, elfâzı düzgün, sözü sohbeti tatlı bir fasîhül-lisan yâr-i vefâ-şiâr olsa, geliverse şu meydân-ı pür-sefâya, Arabî bilse, Fârisî bilse, bir az fenn-i şiir ü musikîye âşinâ olsa, o söylese bendeniz dinlese, bendeniz söylesem o dinlese, oturan zevkperverân-ı kiram da sefâyâb olsa!
>
> Diyelim: Bu gece işimizi Mevlâm rasgetire! Yâr, bana bir eğlence, aman bana bir eğlence! Yâr, bana bir eğlence! " (And, 1977:275; Sakaoğlu, 2011:119).

Karagöz perdenin sağ tarafından perdeye gelir, Karagöz ve Hacivat dövüşürler. Hacivat bu dövüşün sonunda kaçar, Karagöz ise Hacivat'tan yakınır.

2.4.1.2. Muhâvere (Söyleşme, Diyalog, Karşılıklı Konuşma)

Muhâvere bölümü Karagöz ve Hacivat'ın karşılıklı konuşması ile geçmektedir. Bu bölümün fasıl ile bir alakası yoktur. Muhâvere bölümü salt söze dayanmaktadır. Karagöz, Hacivat'ın sözlerini yanlış anlar ve ona nükteli cevaplar verir. Muhâverenin çeşitleri bulunmaktadır. Selim Nüzhet Gerçek, Nurullah Tilgen ve Hayalî Memduh muhâverelerin isimlerine yer vermişlerdir. Yapılan araştırmalara göre muhâvere konularının sayısı 60 civarındadır. Karagöz ustası muhâvere kısmına kendine göre eklemeler yaparak uzatıp kısaltabilir. Muhâvere'nin Ara muhâvere, Çitfe Karagözlü muhâvere, Vuruşmalı muhâvere, Gel- geç muhâveresi ve Bağımsız muhâvereler olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır. Bölüm Karagöz'den dayak yiyen Hacivat'ın kaçması sonucunda perdede yalnız kalan Karagöz'ün şu sözleriyle biter: "Sen gidersen beni buraya pamuk ipliği ile bağlamıyorlar ya! Varayım îdgâha, dolaba, dilber seyrine,

bakalım âyîne-i devrân ne gösterir" (And,1977: 276-278; Göktaş,1992:16; Kudret, 1968:19-21; Sakaoğlu, 2011: 133; Tilgen,1953:17-18).

2.4.1.3. Fasıl (Oyun, Asıl Oyun, Oyunun Kendisi)

Fasıl, asıl oyunun oynandığı bölümdür. Oyunun bir konusu bulunur ona bağlı olarak olaylar perdede icra edilir. Bu bölümde Karagöz ve Hacivat ile birlikte diğer tipler perdede yer alır. Tipler perdeye kendilerine özgü olan müzik eşliğinde gelirler. Tiplerin özgün karakterleri, kıyafetleri ve ağız özellikleri bulunmaktadır. Karagöz ve Hacivat oyunda işlenen konuya bağlı olarak farklı kıyafetler ile perdeye gelebilir. Oyunun konusuna göre insan tipleri ile olağanüstü kişi ve tipler bulunabilir. Karagöz ustası oyunun konusuna bağlı kalacak şekilde tasvir sayılarını azaltıp çoğaltmak veya sıralamalarını değiştirmek gibi bazı değişiklikler yapabilir. Fasıllar klasik oyunlar olan "Kâr-ı Kadim" ve yeni icad edilmiş oyunlar olan "Nev-icâd" isimleriyle tasniflendirilir. Karagöz oyunları, fasıldaki olaylara göre isimlendirilirler. Evliya Çelebi'nin eserinde yer verdiği oyunların birçoğu günümüze ulaşmıştır. Oyun etrafında şekillenen olaylar sona erdikten sonra bitiş bölümü başlar (And,1994:47; Göktaş, 1992:17; Kudret,1968:21).

2.4.1.4. Bitiş (Son Deyiş, Hitam, Epilog)

Bitiş kısa bir bölümdür. Perdede yalnızca Karagöz ve Hacivat bulunur. Oyun sırasında kıyafetlerinde değişiklik olmuşsa esas kıyafetlerini giyerek perdeye gelirler. Karagöz oyunun bittiğini söyler, kusurları için af diler ve bir sonraki oyunun ne zaman ve nerede olacağını duyurur. Hacivat "Yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman" sözlerini söyleyerek perdeden çekilir. Karagöz ise "Her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola" sözleriyle perdeden gider ve oyun son bulur (Göktaş,1992:17; İvgin, 2000: 17).

2.4.2. Karagöz Oyunundaki Tipler

Karagöz oyununun iki ana tipi Karagöz ve Hacivat'tır. Oyundaki diğer tipler ise Osmanlı coğrafyasına bağlı olarak ile genişleyen ve İstanbul'daki mahalle hayatını yansıtan kişilerdir. Hayal perdesindeki kişiler tip özelliği gösterirler. And'a göre durağan ve değişmez genellemeleri bulunmaktadır, tiplerin belirli olaylar karşısında belirli davranışları vardır ve kişilik özelliği olarak nitelenen özellikleri bulunmamaktadır (And, 1969: 276).

Karagöz oyunundaki tiplere dair çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Georg Jacob, Sabri Esat Siyavuşgil, Selim Nüzhet Gerçek, Ahmet Kutsi Tecer, Saim Sakaoğlu ve Metin And'ın sınıflandırmaları bulunmaktadır. Metin And değişik amaçlarla farklı sınıflandırmalar yapılabileceğini ifade etmiştir. Tezimizde kapsayıcı bir tasnifleme olmasından dolayı Metin And'ın tasnifinden yararlanılmıştır. Metin And oyuncuların önemine göre bir sınıflandırma yapmıştır (And, 1969:281) :

> "1) Eksen kişiler : Karagöz, Hacivat.
>
> 2) Kadınlar : Bütün Zenneler.
>
> 3) İstanbul ağzı : Çelebi, Tiryaki, Beberuhi.
>
> 4) Anadolulu kişiler : Lâz, Kastamonulu, Kayserili, Eğinli, Harputlu, Kürt.
>
> 5) Anadolu dışından gelenler : Muhacir (Rumelili), Arnavut, Arap, Acem.
>
> 6) Zimmî (Müslüman olmayan) kişiler : Rum, Frenk, Ermeni, Yahudi.
>
> 7) Kusurlu ve ruhsal hastalar : Kekeme, Kambur, Hımhım, Kötürüm, Deli, Esrarkeş, Sağır, Aptal ya da Denyo.
>
> 8) Kabadayılar ve sarhoşlar : Efe, Zeybek, Matiz, Tuzsuz, Sarhoş, Külhanbeyi.
>
> 9) Eğlendirici kişiler : Köçek, Çengi, Kantocu, Hokkabaz, Cambaz, Curcunabaz, Hayalci, Çalgıcı.
>
> 10) Olağanüstü kişiler, yaratıklar : Büyücü, Cazular, Cinler.
>
> 11) Geçici, ikincil kişiler ve çocuklar. "

Karagöz oyunu kapsamındaki tipler şöyledir:

2.4.2.1. Eksen Kişiler

Karagöz oyunundaki eksen kişiler: Karagöz ve Hacivat'tır.

Karagöz: Oyunun baş kişilerinden biridir. Karagöz, oyuna girişlerde Hacivat'tan sonra perdeye gelir bitişte ise en son perdeden kaldırılır. Karagöz yuvarlak yüzlü, küt burunlu, iri gözlü ve top sakallı olarak tasvir edilmiştir. Gözlerinin iri ve siyah olmasından dolayı 'Karagöz' ismini almıştır. Karagöz'ün klasik kıyafeti kırmızı renk

ağırlıklıdır. Karagöz tasvirlerinde sıcak renklerin kullanılması onun samimi kişiliğini yansıtmaktadır. Karagöz'ün başında *Işkırlak* isimli şapkası vardır ve zaman zaman şapkasının başından çıkmasıyla saçsız olduğu görünür. Karagöz'ün kıyafetleri ise cepken ve şalvardır. Kırmızı ayakkabıları vardır. Bir kolu oynak şekildedir. Elini hareket ettirebilmesi ile Hacivat'a göre daha enerjik ve dinamiktir. Oyuna göre Karagöz'ü farklı tasvirler ile perdeye gelebilir. Bekçi, Bozacı, Çıplak, Davulcu, Deli, Eşek, Gelin, Kâtip, Oyuncu, Satıcı, Sepet, Süpürgeli ve Tulumlu Karagöz tasvirleri bulunmaktadır (And, 2019:94; Göktaş, 2000: 52-53; Koç ve Koca, 2006:251; Sakaoğlu,2011: 177; Şapolyo,1947: 14).

Karagöz öğrenim görmemiştir ve halk diliyle konuşur. Halkın temsilcisidir. Hacivat ve diğer tiplerin Arapça ve Farsça sözcüklerle olan cümlelerini anlamaz ya da anlamamış gibi hareket eder. Anlamadığı kelimelere ses benzeri olan kelimelerle ters anlamlar verir. Karagöz dürüst, dışa dönük, cesur ve gözü pek bir tiplemedir. Karagöz olduğu gibi görünen, her şeyi merak eden ve karışan biridir bu huyundan dolayı dışarıda değilse bile evin penceresinden kafasını uzatarak olaylara karışır. Meraklı olması ve her şeye karışması sebebiyle birçok kişiyle başı derde girer ve Hacivat onu kurtarır. Zor durumda kalsa dahi neşesini kaybetmez. Karagöz özü sözü bir olan, yalancılığı sevmeyen, çabuk öfkelenen biridir. Karagöz daima kendisinin ve ailesinin nasıl geçineceğini düşünür çünkü düzenli bir işi yoktur. Karagöz'ün her zaman geçim sıkıntısı vardır. Karısıyla anlaşamaz ve kavga ederler. Hacivat ona iş bulması için yardım eder (Göktaş,2000: 69; Kudret, 1968,26-27; Mutlu,2002:16; Özhan,2010:26).

Hacivat: Oyunun ikinci baş kişisidir. Hacivat, oyunun başında Karagöz'den önce perdeye indirilir oyunun sonunda Karagöz'den önce perdeden kaldırılır. Hacı İvaz veya Hacı Ayvad olarak tanınır. İnce yüzlü, sivri sakallı, sivri külâhlı bir tiptir. İki eli sakalının altında durur. Hacivat'ın klasik kıyafeti yeşil renk ağırlıklıdır. Hacivat'ın kıyafetleri cepken, şalvar ve şapkadır.

Şapkasına *'Börk'* adı verilir. Karagöz'ün kıyafetinden farkı ise cepkeninin önü açık değildir ve etek ucu kavislidir. Hacivat'ın bel kuşağında para kesesi ya da halka bulunur. Hacivat'ın ayağında çedik ayakkabıları vardır. Oyuna göre Hacivat farklı tasvirler ile perdeye gelebilir. Kâhya, Keçi Çıplak ve Kadın tasvirleri bulunmaktadır (Koç ve Koca, 2006: 253; Sakaoğlu, 2011:180).

Öğrenim görmüş biri olduğu için konuşurken Arapça ve Farsça kelimeleri kullanır. Hacivat'ın konuşmaları Karagöz tarafından çoğunlukla yanlış anlaşılır. Edebiyat ve musiki gibi sanat dalları ile iktisat, matematik, gramer gibi bilim dallarından biraz anlar. Hacivat ünlü şiirleri ezberden okuyabilir ve engin bir müzik bilgisi vardır. Görgü kurallarına uyan, herkesin huyuna göre konuşan bir tiplemedir. Hacivat her hareketi önceden hesaplar ve ona göre davranır. Bazı oyunlarda afyon tiryakisi olduğundan bahsedilir. İçten pazarlıklı biridir. Kişilerin kusurlarını görmez ve onlara yol göstererek ara buluculuk yapar. Mahallenin muhtarı ya da iş adamı olarak herkesi tanır. Kişilerin kusurlarını görmez ve onlara yol göstererek ara buluculuk yapar. Kişilere iş bulur ve çöpçatanlık yapar. Karagöz'ü etrafındakilere daha iyi göstermeye çalışır (And,1969:289-290; 2019: 94; Kudret, 1968: 28; Mutlu,2002:16; Şapolyo, 1947:14).

Fotoğraf 1.1.: Karagöz ve Hacivat tasvirleri[4]

Kaynak: Mısra Çekiç, 2020.

2.4.2.2. Kadınlar

Karagöz oyunundaki kadınları tümüne *Zenne* adı verilmiştir.

Zenne: Karagöz oyununda kadınların tümüne *Zenne* adı verilmektedir. Oyun argosunda ise kadınlar için *Gaco* kelimesi kullanılmaktadır. Karagöz oyununda her

[4] Karagöz ve Hacivat tasvirleri, Hayalî Deniz Karalar'a aittir.

yaş grubundan kadınlar vardır. Zennelerin giyimi çeşitlilik göstermektedir. Ferace giymiş, üç etekli entari ve şalvar giymiş ve batı tarzında giyinmiş Zenneler vardır. Zennelerin kıyafetinde yeşil ve turuncu renk yoğun olarak kullanılmaktadır. Zenneler ahlak bakımından olumsuz özelliklere sahip kadınlar olarak çizilmiştir. Karagöz'ün karısı, Hacivat'ın karısı ve kızı, Arap gibi ismi olmayan tiplemeler bulunmaktadır. Kanlı Nigâr zennelerin en bilinen tiplemesidir (And,1969:292; Koç ve Koca, 2006: 255-258; Sakaoğlu, 2011:187).

Fotoğraf 1.2.: Zenne ve Beberuhi tasvirleri[5]

Kaynak: Mısra Çekiç,2020.

2.4.2.3. İstanbul Ağzı Konuşan Kişiler

İstanbul Türkçesi ile konuşan kişiler *Beberuhi, Çelebi* ve *Tiryaki*'dir.

Beberuhi: İstanbul ağzıyla konuşan, r harfini telaffuz edemeyen, kısa boylu, çok geveze, kimseyi dinlemeyen, yaygaracı ve yılışık bir tiptir. *Altıkulaç* ya da *Pişbop* isimleriyle de tanınır. Karagözle durmadan alay eder. Beberuhi genç ve köse olarak tasvir edilmiştir. Başında uzun bir külah, salta, elinde ya da külahında fener ve ayağında çarık bulunmaktadır (And, 1977:305; Sevin, 1968: 61-62).

Çelebi: Çelebi, Karagöz oyunun önemli bir tiplemesidir ve birçok oyunda yer almaktadır. Çelebi kibar, genç, züppe, iyi öğrenim görmüş, nazik ve çıtkırıldım biridir. Zengin bir mirasyedi ya da zampara rolündedir. Her zaman gönül işleriyle ilgilidir.

[5] Zenne ve Beberuhi tasviri, Hayalî Deniz Karalar'a aittir.

Güzel konuşması ve görünümü ile bir İstanbul beyefendisidir. Çelebi'nin kıyafeti pantolon ve ceketten oluşmaktadır. Çelebi'nin başında fes ve ayağında iskarpinleri bulunur, elinde ise şemsiye, baston, pardösü ya da çiçek bulunabilir. Kıyafetinde siyah ve kahverengi renkleri ağırlıklıdır (Göktaş,2000:74; Kudret,1968:29; Koç ve Koca, 2006: 255; Sakaoğlu, 2011:183).

Fotoğraf 1.3.: Çelebi Tasviri

Kaynak: Hayalî Bülent Aksu, 2020.

Tiryaki: Tiryaki ufak tefek, kambur ve ihtiyar biridir. İstanbul ağzı ile peltek bir şekilde konuşmaktadır. Tütün, nargile, kahve ve esrar gibi keyif verici maddelere düşkündür bu sebeple sürekli uyuklar. Hoppa, tembel, abes istekleri olan, gerçek dünyadan uzak bir tiplemedir (And,1977:305; Sevin, 1968:61).

2.4.2.4.Anadolu'dan Gelen Kişiler

Anadolu'dan gelen kişiler Türkçeyi geldikleri yerin şive ve ağız özelliklerine göre konuşurlar, geldikleri yere özgün müzikler eşliğinde perdeye gelirler. *Laz, Kastamonulu, Kayserili, Eğinli* ve *Kürt* Anadolu'dan gelen kişilerdir.

Laz-Karadenizli: Genellikle elinde kemençe bulunur. Öfkeli, hızlı konuşan, yerinde duramayan ve karşısındakini dinlemeyen bir tiptir. Kayıkçılık, kalaycılık, hallaç ya da tütüncülük işini yapmaktadır. Trabzonlu olarak bilinmektedir (Göktaş, 2000: 77; Sakaoğlu, 2011: 201).

Fotoğraf 1.4.: Laz- Karadenizli Tasviri

Kaynak: Hayalî Cafer Sadık Hadimioğlu, 2021.

Kastamonulu: Karagöz oyunun en uzun tiplemesidir ve kaba bir görünüşü bulunmaktadır. Konuşmasında yöresel özellikler bulunmaktadır. Kendine söylenen iyi sözleri kötüye alır, kötü söyleyen sözleri ise iyi olarak alır. Omzunda baltası vardır ve odun yarıcısıdır (And,1969: 296-297; Göktaş, 2000: 77).

Fotoğraf 1.5.: Kastamonulu tasviri

Kaynak: Hayalî Bülent Aksu, 2020.

Kayserili: Kurnaz, saldırgan, yöresel diliyle konuşan ve pastırmacı olarak tanınan bir tiplemedir. Kayserilinin kıyafeti ise şalvar, mintan, potur, fes, yün çorap ve silahlıktan oluşmaktadır (And,1969: 297; Sakaoğlu, 2011: 200).

Eğinli: Genellikle kasaplık yapar. Eğinlinin kıyafeti kırmızı potur, silahlık, tabanca ve salta ve festir.

Kürt- Harputlu: Kürt, Doğu Anadolu'dan genellikle de Harput'tan gelmektedir. Çocuksu ve çabuk öfkelenmeyen biridir. Hamallık ya da bekçi olarak görülmektedir (And, 1969: 298).

2.4.2.5. Anadolu Dışından Gelen Kişiler

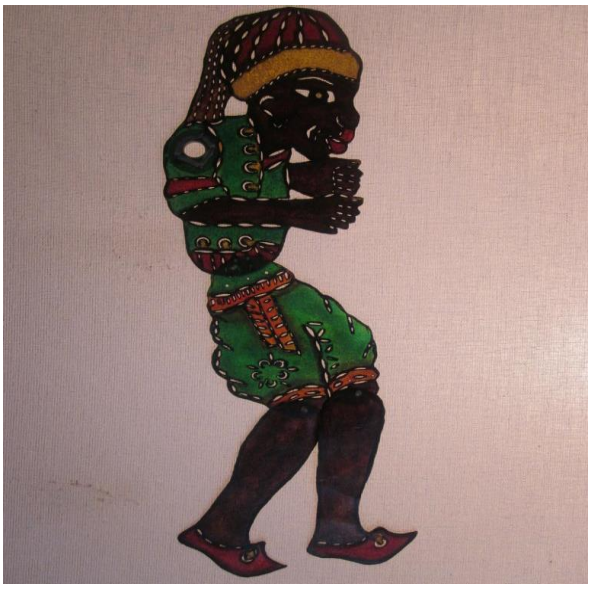
Anadolu dışından gelen kişiler *Muhacir, Arnavut, Arap* ve *Acem*'dir.

Muhacir (Rumelili): Çatalca'dan gelmektedir. Pehlivan olduğundan bahseder. Kendine özgü bir konuşma tarzı vardır, genellikle "*A Be*" ifadelerini kullanır. Mızıkçı bir tiptir. Rumelilinin kıyafeti mintan, pantolon, cepken ve çuhadan külaha dolanmış bir çevredir (Göktaş,2000: 79; Sakaoğlu, 2011: 202).

Arnavut: Dürüst, mert, cahil, atak, çabuk öfkelenen, "Mori" kelimesini sıklıkla kullanan bir tiplemedir. Bahçıvanlık ya da koruculuk mesleklerini yapar. Giyimi ise fistan, cepken, yelek ve gömlek şeklindedir (And, 1969: 300; Sevin,1968: 62-63).

Arap: Ak Arap ve Kara Arap (Zenci) olarak iki türlü Arap bulunmaktadır. Ak Arap Suriye, Şam, Beyrut, Akaba, Yafa, Halep, Bağdat ya da Basra'dan gelmektedir. Ak Arap'ın meslekleri arasında tüccarlık, kahve dövücülüğü, yiyecek satıcılığı, kökçülük ya da devecilik yapar. Kara Arap ise halayık, uşak ya da laladır. Türkçeyi zor anlar ve bozuk bir şekilde konuşur. Arap'ın kıyafeti ise gömlek, şalvar, belinde silahlık, başında kefiye ve ayağında çarıktır (And,1977: 308).

Fotoğraf 1.6.: Arap tasviri

Kaynak: Hayalî Bülent Aksu,2020.

Acem: İran ya da Azerbaycan'dan gelen, zengin, eli açık, mübalağacı, çok gezmiş, eğlence seven ve şiire düşkün biridir. Halı tüccarı, tömbekici, tefeci ya da antikacı olarak görülür. Pantolon, mintan, başında acem papağı ve cübbe giyer (And,1969: 299).

Fotoğraf 1.7.: Acem tasviri

Kaynak: Hayalî Cengiz Samsun, 2020.

2.4.2.6. Zimmî (Müslüman olmayan) Kişiler

Müslüman olmayan kişiler *Rum, Frenk, Ermeni* ve *Yahudi*'dir.

Rum: Bozuk bir Türkçesi vardır bu yüzden zaman zaman anlaşılmaz. Konuşmasına Rumca ve İtalyanca sözler katar. Hekim ya da meyhanecidir. Yüze gülmesini bilir ve ukaladır. Rum'un kıyafeti Frenk paltosu ya da frak, kolalı büyük yaka, boyun bağı, uzun bir silindir şapka, pantolon ve ayağında iskarpindir. Elinde baston bulunur (Sakaoğlu, 2011: 211; Sevin, 1968: 63).

Frenk: Fransız ya da İngiliz'dir. Doktorluk ya da tacirlik yapar (Sevin, 1968:64).

Ermeni: Genellikle utla beraber perdeye gelir. Şiir ve müzikle ilgili ve bilim sahibi bir tiptir. Kuyumculuk, tuhafiyecilik ya da lağımcılık işlerini yapar. Ermeni'nin kıyafeti cübbe, fes, pantolon ve elinde sapı kırık bir şemsiye ya da uttur (And, 1977:311-312; Sakaoğlu, 2011: 210).

Yahudi: Pazarlıkçı, yaygaracı, korkak ve inatçıdır. Bozuk bir Türkçe ile konuşur, sözlerine İspanyolca kelimeler ekler ve Karagöz ile alay eder. Eskicilik, sarraflık, kuyumculuk ya da tefecilik işlerini yapar. Omzunda torbası ya da elinde tefi bulunur. Giyimi mavi renk ağırlıklı olup sakalı çatal şeklinde ortadan ayrılır (And,1969: 301; Göktaş, 2000: 80).

Fotoğraf 1.8.: Yahudi tasviri

Kaynak: Hayalî Hüseyin Dilan 2021.

2.4.2.7. Kabadayı ve Sarhoş Kişiler

Kabadayı ve sarhoş kişiler *Efe, Matiz, Tuzsuz Deli Bekir* ve *Külhanbeyi*'dir. Kabadayı ve sarhoş kişilerin en bilineni ise Tuzsuz Deli Bekir'dir.

Efe- Zeybek: Heybetli bir görünüşleri vardır. Ege yöresi eşkıya söylencelerinin temsili gibidir. Efe ve Zeybeklerin kıyafeti şalvar, tozluk, yemeni, belde kuşak, bıçak, başında fes ve omuzda bir tüfekten oluşmaktadır. Oyun sonunda suçluları yakalarlar ve onları nasihatlerle salarlar (And,1977:313-314; Sevin, 1968: 66).

Matiz-Sarhoş: Matiz, sarhoş anlamındadır. Tarihte yaşamış bir kişi olan Bekri Mustafa *Meyhane* oyununda sarhoş haliyle perdeye çıkar, bu durumda başka bir sarhoş tiplemesidir. Son yıllarda Tuzsuz Deli Bekir'in yerine geçmesi ile sıradan bir sarhoş olmuştur (And,1969:304; Sakaoğlu, 2011: 192).

Tuzsuz Deli Bekir: Tuzsuz Deli Bekir tiplemesi sarhoşluğuyla bilinen Bekri Mustafa'nın perdeye taşınması ile oluşturulmuştur. Bir elinde kama, diğer elinde şarap şişesi ile perdeye gelip nara atan bir kabadayıdır. Dokuz yüz doksan dokuz kişiye öldürmesi ve öldürmedeki mahareti ile övünür. Olaylar karmaşık hale geldiğinde olayı çözerek oyunu bitirir. Sert gözükmesine rağmen bağışlayıcıdır, oyunun sonunda suçluları bağışlar. Tuzsuz Deli Bekir'in kıyafeti mavi ve şarabî renk ağırlıklıdır. (Göktaş, 2000: 81-82; Kudret, 1968: 30; Sevin, 1968: 65).

Fotoğraf 1.9.: Tuzsuz Deli Bekir tasviri

Kaynak: Hüseyin Dilan, 2021.

Külhanbeyi: Kabadayı tiplemesidir. Tulumbacılık yapar. Çarpık ve yalpa yürüyüşüyle dikkat çeker, "külhanbeyi yürüyüşü" yapmaktadır. Külhanbeyinin kıyafeti kolları kıvrık, göğsü açık gömlek, yumurta ökçeli ve arkasına basılmış iskarpindir. Otuz üçlük bir teşbihi bulunmaktadır. Argo bir dil ile konuşmaktadır, bu dili Karagöz anlamamaktadır (Göktaş: 2000: 82; Sakaoğlu, 2011: 192).

Karagöz oyunundaki başlıca tipler dışında kusurlu ve ruhsal hastalar sınıflandırmasına giren Kekeme, Kambur, Hımhım, Kötürüm, Deli, Esrarkeş, Sağır, Aptal ya da Denyo tipleri bulunmaktadır. Oyundaki eğlendirici tipler ise Köçek, Çengi, Kantocu, Hokkabaz, Cambaz, Curcunabaz, Hayalci ve Çalgıcı olarak sayılabilir. Büyücü, Cazular ve Cinler oyunda az rastlanan olağanüstü tiplerdir. Karagöz oyununda geçici, ikincil kişiler ve çocuklar da bulunmaktadır.

2.4.3. Karagöz Oyununda Musiki

Karagöz oyunu için musiki en önemli unsurlardan biridir. Karagöz oyununun başlangıcından sonuna kadar musiki kullanılmaktadır. Hayalînin Türk musikisini iyi bilmesi ve söyleyebilmesi önemlidir. Oyunda Hayalî şarkıları söylemektedir yardak ise tef çalmaktadır (Mutlu,2002:13; Sevin, 1968: 66). Günümüzde Karagöz oyunlarında müzik kısımlarını bant kaydı olarak kullanan ustalar da bulunmaktadır.

Karagöz oyunlarında müzik semai, gazel, hayal şarkıları, türküler ve oyun havalarından oluşmaktadır. Sanat ve halk musikileri kullanılmıştır. Oyunun başlangıcında Hacivat semai söyleyerek perdeye gelir sonra Karagöz perde gazeli okur. Oyunun fasıl bölümünde ise her tip kendine özgü olan şarkısıyla birlikte perdeye gelir ve seyirci çalan müziğe göre hangi tipin sahneye geleceğini bilir. Oyun müzikli bir dans ile sona erer. Karagözde şarkı Hayalîye bağlı olarak değişkenlik göstermektedir bu konuda bir sınır yoktur (Kurt, 2015:76; Mutlu,2002:13; Oral, 2020:75; Üngör,2000:92).

2.4.4. Karagöz Oyun Dağarcığı

Karagöz oyunu doğaçlamaya dayalıdır buna bağlı olarak geçmişteki oyunlar yazıya geçirilmemiş doğaçlama olarak icra edilmiştir. Tanzimat sonrasında eski metinler yazılmıştır.[6] Hayalî oyunların genel konusunu bilir ve onu kendine göre

[6] Emin Şenyer, http://www.karagoz.net/karagoz_hacivat_oyunlar.htm , 03.01.2021 tarihinde ulaşılmıştır.

yorumlayarak zenginleştirir. Karagöz oyunlarını Kâr-ı Kadim ve Nev-İcad olarak ikiye ayrılır. 28 tane Kâr-ı Kadim oyun bulunmaktadır. Oyun sayısı daha fazladır ancak Ramazan boyunca oynanan oyunların listesi bu şekildedir. Nev-İcad oyunlar ise değişime açık oyunlardır. Sayısını belirlemek sürekli yenilikler yapıldığı için zordur. Ramazan'ın ilk günü *Mandıra* oyunu, son günü ise *Meyhane* oyununu oynanması âdettir. Kâr-ı Kadim oyunların alfabetik olarak isimlerini şu şekilde sırayabiliriz:

Kâr-ı Kadim Oyunlar: Abdal Bekçi, Ağalık, Bahçe, Balık, Büyük Evlenme, Canbazlar, Câzûlar, Çeşme, Ferhad ile Şirin, Hamam, Kanlı Kavak, Kanlı Nigâr, Kayık, Kırgınlar, Mandıra, Meyhâne, Salıncak, Sünnet, Şairlik, Tahir ile Zühre, Tahmis, Ters Evlenme, Tımarhâne, Orman, Ödüllü (Pehlivanlar), Yalova Sefâsı ve Yazıcı (Kudret, 1968: 22-23).

Nev- İcad oyunları ise şu şekilde sayabiliriz:

Nev-İcad Oyunlar: Aşçılık, Balık, Bursalı Leyla, Cincilik, Eczane, Hain Kahya, Hançerli Hanım, Hekimlik, Sahte Esirci, Ortaklar, Kağıthane Sefası, Karagöz'ün Fotoğrafçılığı ve Karagöz'ün Doktorluğu, Leyla ile Mecnun, Yangın (Duyuran, 2000: 36; Mutlu, 2002:7).

Karagöz içerik olarak yeniliklere ve hayal gücüne açık bir oyundur. Oyunun yapısı bozulmadan yaşanılan çağa, oyunun oynanacağı seyirci kitlesine ve mekâna göre yeni oyunlar yazılabilir. Günümüzde birçok Hayalî oyunun yapısına bağlı kalarak yeni oyunlar yazmaktadır.

2.4.5. Karagöz Oyununda Teknik

Karagöz deri, plastik ya da karton malzemeleriyle yapılmış tasvirlerin beyaz bir perde üzerinde ışık ile yansıtılarak oynatıldığı bir oyundur. Karagöz oyunu yapım, gösterim ve oynatım olarak üç bölümden oluşmaktadır. Oyun için ilk olarak tasvirler yapılmalıdır. Tasvir yapımından sonra gösterinin yapılacağı mekâna ve kitleye göre oyunun konusu seçilmelidir. Oyunun sonuncu aşaması olan oynatım kısmı ise perde kurma tekniği, müzik kullanımı ve tasvirlerin hareket ettirilmesinden oluşmaktadır. Karagöz oyununun tekniği için geliştirilen ilk sınıflandırmanın Ünver Oral'a ait olduğu söylenebilir. Ünver Oral *Karagöz ve Plastik Tekniği* isimli kitabında Karagöz oyunu için bir tasnifleme yapmıştır (Oral, 2012:20). Tasnifleme şu şekildedir:

Tablo 1.6.: Karagöz teknikleri

2.4.5.1. Karagöz Oyununda Tasvir Yapım Tekniği

Karagöz oyunu için öncelikle tasvirlerin hazırlanması gerekmektedir. Karagöz ustaları, tasvirleri kendi yapabilecekleri gibi hazır tasvirleri de kullanabilmektedirler. Tasvirler genellikle 35-40 cm. boyundadır. Karagöz oyunu için tasvirler deriden yapılmaktadır. En çok kullanılan deve derisi olmakla birlikte eşek, sığır, manda ve dana derileri de kullanılmaktadır. Deve derisi ışığı ve renkleri daha iyi yansıtması ve dayanıklı olması sebepleriyle daha makbuldür. Günümüzde deri dışında plastik, asetat, mukavva ve fiberglastan malzemeleri kullanılarak tasvirler yapılmaktadır (Duyuran,2000:23; İvgin,2000:9; Oral,2012:58). Tasvir yapımında kullanılacak derinin öncelikle çeşitli aşamalardan geçirilerek işlenmesi gerekmektedir. Derinin işlenmesi için gerekli aşamaları Orhan Kurt *Karagöz'ün Kuralları* isimli kitabında şu şekilde vermiştir:

> "Deri kesimden sonra bir müddet kepekli suda hamlatılır. Siyah kıl dipleri tamamen temizlendikten sonra az miktarda kireç kaymağına batırılarak gölgede kurumaya bırakılır. Normal olarak deri hamlatmakta kullanılan zırnığın kullanılmaması veya çok az kullanılması gereklidir. Çünkü zırnık deriyi sertleştirmekte ve derinin nevregânla

işlenmesini güçleştirmektedir. Hamlatılmış derinin kullanılıncaya kadar rutubetli bir ortamda saklanması ve derinin normal nemini muhafaza etmesi gereklidir. Aksi takdirde deri kullanılmadan deforme olarak buruşur. Bu hale gelmiş olan derinin düzeltilerek tekrar kullanılabilir hale getirilmesi son derece zordur." (Kurt, 2015:38)

Derinin işlenmesi tamamlandıktan sonra yapılacak tasvire karar verilmeli ve deri ona göre temizlenmelidir. Deri kesildikten sonra iç ve dış kısmı cam parçası ya da el sistiresi ile ıhlamur kütüğü üzerinde temizlenir ve nemlendirilir. Deri temizlendikten sonra tasvir kalıbının deriye çizilmesi gerekir. Deriye çizim için rapido kalemi ya da çini mürekkebi kullanılır. Orhan Kurt'a göre çizimin net ve kusursuz olması için bu işlem gürgen tahtası üzerinde yapılmalıdır. Tasvirin çizilmesinin ardından ilk olarak makasla sonra ise nevregânla kesilir. Nevregânlar uzun çizgilerde, dönüşlerde, göz ve kaş açılmasında kullanılabilirler ve tasvir yapımında çeşitli nevregânlar gereklidir. Nevregân işleminin bitiminde derinin iki tarafı temizlenir (İvgin, 2000:9; Kurt, 2015:41-42).

Tasviri nevregânlandıktan sonra boyama işlemine geçilir. Tasvirin boyanmasında geleneksel yöntem kök boya ile renklendirmektir. Günümüzde anilin, çini mürekkebi ya da ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanılmaktadır. Tasvirin ilk olarak yüz ve elleri boyanır. Yüz ve eller boyandıktan sonra ise tasvirde en geniş yerden başlanarak boyama işlemine devam edilir. Boyama işleminde renkler beklenmeden peş peşe ve iki taraflı olarak sürülmelidir (Kurt,2015:47; Mutlu,2002:10).

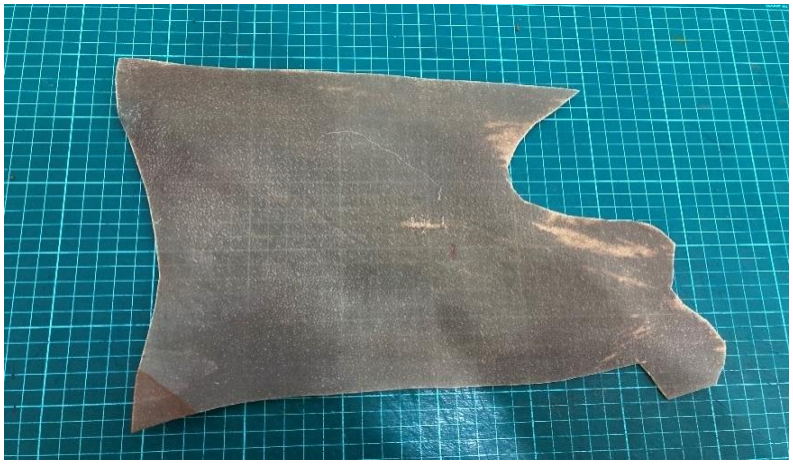
Tasvir boyandıktan sonra değnek (sopa) delikleri açılır. Tasvir parçalarının birbirine bağlanması için kiriş, misina ya da kat küt (ameliyat ipliği) ipliği kullanılmaktadır. Tüm aşamaları tamamlanan tasvire az miktarda yağ sürülür ve ağırlık altında bir süre bekletilir (İvgin,2000:9; Oral, 2012: 63-64).

2.4.5.1.1. Karagöz Oyunu Tasvir Yapım Araç- Gereçleri

Karagöz oyunu için tasvir yapımında birçok araç ve geçer kullanılmaktadır. Tasvir yapımında kullanılan araç ve gereçler: Biz, Boya, Çekiç, Deri, Fırça, Gürgen Tahtası, Ihlamur Kütüğü, Makas, Nevregân, Sırım (Kiriş), Tasvir Kalıbı ve Zımba olarak sayılabilmektedir.

Deri: Tasvir yapımı için kullanılan ana malzemedir.

Fotoğraf 1.10.: Deri[7]

Kaynak: Mısra Çekiç, 2020.

Nevregân: Tasvir yapılacak deriyi işlemek için kullanılan çeşitli uçları olan özel bıçaklardır.

Fotoğraf 1.11.: Çeşitli boy ve uçları olan nevregânlar[8]

Kaynak: Mısra Çekiç,2020.

Makas: Tasviri oluşturmak için deriyi kesme aşamasında kullanılır.

[7] Deri, Hayalî Deniz Karalar'a aittir.
[8] Nevregânlar Hayalî Hasan Hüseyin Karabağ'a aittir.

Fotoğraf 1.12.: Makas ve Nevregânlar[9]

Kaynak: Mısra Çekiç, 2020.

Ihlamur Kütüğü: Tasvir yapımı sırasında derinin kolay bir şekilde kesilmesini ve oyulmasını sağlar. 25-30 cm. çapında olmalıdır.

Fotoğraf 1.13: Ihlamur Kütüğü[10]

Kaynak: Mısra Çekiç, 2020.

[9] Makas ve nevregânlar Hayalî Deniz Karalar'a aittir.
[10] Ihlamur Kütüğü Hayalî Deniz Karalar'a aittir.

Fotoğraf 1.14: Boyanmış ancak birleştirilmemiş Karagöz tasviri[11]

Kaynak: Mısra Çekiç.2020.

2.4.5.2. Karagöz Oyununda Oynatım ve Gösterim Tekniği

Karagöz oynatan kişiye Hayalî, Hayalbâz ya da Şehbâz adları verilir. Hayalîye yardımcı olan kişiye çırak, çırağa yardım eden kişiye ise sandıkkâr denir. Çırak bu sanatı ileride devam ettirecek kişidir. Oyun sırasında şarkıları okuyan kişiye Yardak, tef çalan kişiye ise Sazende denir (And, 1985:331-332; Mutlu, 2002: 3). Günümüzde ise Hayalîye yardımcı olan kişi sayısı genellikle 1 kişi ile sınırlıdır ve Yardak olarak isimlendirilmektedir.

Karagöz oyununda gösterim için seyirciye ve mekâna göre oyunun konusu seçilmelidir. Oyun konusu seçildikten sonra oyun için gerekli olan tasvirler belirlenmeli ve kontrolleri yapılmalıdır. Oyun için yeni bir tipe ihtiyaç varsa tasvir yapılmalıdır. Oyun sırasında söylenecek ya da kullanılacak müziklerin kontrolü yapılmalıdır. Gösteri anı için perdenin hazırlanması gereklidir (Oral, 2012: 33-34).

Perde eski dönemlerde 2x2,5 m olarak kullanırken sonraki dönemlerde 120x180 boyutunda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde perdenin boyutu gösterinin yapılacağı mekâna ve hayalînin seçimine göre değişmektedir. Ayna, perde bezi, püskül ve peş tahtası perdeyi oluşturan malzemelerdir. Oyunların oynatıldığı, seyircinin gördüğü beyaz perde kısmına ‘ayna’ denilmektedir. Ayna patiska ya da mermerşahi denilen bezden yapılmaktadır bu sayede ışıkla tüm figürler yansıtılabilmektedir (İvgin, 7:2000; Kurt, 2015: 53).

[11] Karagöz tasviri, Deniz Karalar’a aittir.

Aynanın iç tarafında gösteri sırasında kullanılan eşyaların konulduğu ve ışık kaynağının bulunduğu ‘Peş tahtası’ (Destgâh) bulunmaktadır. Karagöz oyununda eskiden meşâle kullanılırdı. Meşâle: sahan, fitil, zeytin yağı, susam ya da beziryağı ile oluşturulmaktadır (Duyuran, 2000:23). Günümüzde ışık kaynağı olarak halojen, spot ya da led lambalar kullanılmaktadır.

Tasvirlerin delikli yerlerine 50-60 cm olan gürgen ağacından yapılmış olan değnekler takılır. Tef, zil, kamış ve hayal ağacı kullanılan diğer malzemelerdir. Perdede Hayalî’nin oynatabileceğinden daha fazla tasvir bulunması gerektiğinde ‘Hayal ağacı’ kullanılır. Hayal ağacına tasvirler yerleştirilir ve perdede hareketsiz olarak durur. Oyun göstermeliğin nareke eşliğinde perdeden kaldırmasıyla başlar. Hacivat perdeye semai söyleyerek gelir ve ardından oyunun bölümleri sırasıyla oynatılır (İvgin, 2000:7; Kurt, 2015: 53-63).

Fotoğraf 1.15.: Nareke[12]

Kaynak: Mısra Çekiç, 2020.

[12] Nareke, Hayalî Deniz Karalar’a aittir.

Fotoğraf 1.16.: Göstermelik[13]

Kaynak: Mısra Çekiç,2020.

[13] Göstermelik, Hayalî Deniz Karalar'a aittir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUKLA VE KARAGÖZ USTALARI

İkinci bölümde kukla ve Karagöz ustalarından bahsedilecektir. Kukla ve Karagöz ile ilgili ustaların sanata dair bakış açıları ve sanatı icra şekilleri hakkında bilgi toplamak amaçlanmıştır, bu amaç doğrultusunda alan araştırmasına dayalı bir çalışma yapılmıştır. Türkiye'de İstanbul, Bursa, Ankara ve İzmir başta olmak üzere birçok şehirde Karagöz ve kukla gösterileri yapılmaktadır bu durum çalışmada sınırlandırmayı gerekli kılmıştır. Karagöz ve kukla oyunlarının eski dönemlerden beri icra edildiği ve günümüzde yaşatıldığı bir yer olan İstanbul alan araştırması için seçilmiştir. İstanbul kapsamında ustalar Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği kuruluşunun (UNMA) sitesinde bulunan İstanbul Şubesi Üyeleri listesine göre değerlendirilmiştir. Listede 36 üye bulunmaktadır, listeye merkez şubeye bağlı olan iki üye daha eklenmiştir.

UNIMA İstanbul Şubesi Üyeleri olan Karagöz ve kukla ustalarımıza; ustalarımızın kendi internet sitelerinden, sosyal medya adreslerinden, UNIMA Başkanlığı yapmış Sibel TOMAÇ'tan, şu anda UNIMA Başkanlığı yapan Oya TANSI'dan, Karagöz Derneği eski Başkanı Enis ERGÜN'den, Burcu KAVAKLIPINAR'dan ve kıymetli ustalarımızdan alınan numaralar ile ulaşılmıştır. Ustalarla yapılan görüşmeler sonucu bir tarih belirlenmiştir. Görüşmelerde ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. Kukla ve Karagöz ustaları ile yönlendirilmiş görüşme yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir.

Kukla ve Karagöz ustalarının sanata nasıl başladıkları, ustaları, kukla ve Karagöz yapım, oynatım ve gösterim teknikleri, çırak yetiştirmeleri, sanatlarını sergiledikleri yerler, sanatlarında yeniliklere dair görüşleri, sanatlarının gelecekleri, müzik kullanımları ve SOKÜM ile YİH kapsamındaki düşünceleri hakkında bilgiler alınmıştır. Bu bölümde ustalar; Kukla ustaları, Karagöz ustaları ve hem Karagöz hem de kukla ustaları olmak üzere üç alt başlıkta sınıflandırılmış ve yaş sıralamasına uygun şekilde sıralanmıştır. Tez çalışması kapsamında görüşmeler Aralık 2020- Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Alt başlıkların sonunda ustaların cevapları hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2.1. Kukla Ustaları

Kukla ustaları başlığında sadece kukla yapımı ve gösterimi ile ilgilenen ustalar yer almaktadır, ustalar yaş sıralamasına göre sıralanmıştır. Kukla ustaları ile yönlendirilmiş görüşme tekniği kullanılarak görüşülmüştür. Görüşmeler deşifre edilmiştir. Görüşmelerin sonunda ustaların kukla gösteri anına ve yaptığı kukla fotoğraflarına yer verilmiştir. Alt başlığın sonunda ise ustaların cevaplarına dair değerlendirmede bulunulmuştur.

2.1.1. Halide Oya Tansı

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1985 İstanbul doğumluyum. 3 kız kardeşiz. İyi ve mutlu bir aile içerisinde yetiştik. Babam sevgiyi ve okumayı aşılayan biriydi. 1982 yılında evlendim ve bir kızım var. Evlendikten 1 hafta sonra işe gittik ve 3 aylık bir Türkiye turnesine çıktık. Bu sürecin sonrasında kızımı doğurdum ve bir müddet işleri yapamadım. Kızım 1 yaşındayken İstanbul'dan Gölcük'e taşındık ve 1999 yılına kadar orada yaşadık. Deprem sonrası Gölcükten İstanbul'a döndük. Gölcük'ten İstanbul'a geldikten sonra da *Açıkgöz Tiyatrosu* olarak devam ettik. Kızım 3 yaşına geldiğince eşimin dayısı Nevzat Açıkgözle birlikte 3-4 sene turnelere gittik, tiyatrolar yaptık. Geleneksel tiyatro olarak orta oyunu, Karagöz ve kukla yaptık. Bu süreç dayım vefat edene kadar sürdü. Dayımın vefatından sonra eşim Duygu Tansı başka tiyatrolara girdi. İzmit'te Tülin Şenöz bana teklif getirdi, Kocaeli Şehir Tiyatrosunu kurduğunu ve onunla çalışmamı istediğini söyledi. Ben de onunla beraber çalıştım. Eşim ile birlikte kurduğumuz *Açıkgöz Tiyatrosu*nda hafta sonları tiyatro yapıyorduk. Eşim 2 Haziran 2021'de vefat etti. O zamana kadar bu işi hiç ayrılmadan beraber yaptık. Bu işi yapmaya devam edeceğim ancak şu anda pandemiden dolayı uygun ortam bulunmuyor.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Ortaokula giderken Türkçe derslerini çok seviyordum, babam da hep okumayı aşılayan biriydi. Ben çok kitap okurdum ve yazardım. On yaşlarındayken eve gelen perdelerle oyun kurup mahalledeki çocuklara oynatmıştım. Belki de okulda bir tiyatro izledim ve izlediğim tiyatroyu orada yaptım. Babam bizi sinemaya ve tiyatroya sıklıkla götürürdü. Eşimin abisi bir tiyatro kurmak istiyordu annem ise çok olumlu yaklaşmadı.

Ben 1982 yılında tiyatroya başladım, 1990 yılında ise kendi tiyatromuzu kurduk. Benim kendi tiyatrom, *Kuklabaz Tiyatro* var. Arkadaşım Aysun Ökdemir ile beraber kurmuştuk sonrasında ben tek olarak devam ettim.

Benim ustam öncelikle dayım, Nevzat Açıkgöz'dür, dayımdan sonra ise ustam eşim Duygu Tansı'dır. Zeki Altan, Erdoğan Dikmen, Mehmet Özekit, Semra Nuray, Saime Bekman gibi birçok kişiyle aynı sahnede rol aldım, onlar benim tiyatro açısından ustalarım oldular. Tiyatro açısından bana en çok şey öğreten kişi Tülin Şenöz'dür. Kızım, Burcu Tansı Kavaklıpınar, Haliç Üniversitesi Konservatuarı Tiyatro bölümüne girdiği zaman yanlış yaptığım yerleri hep söyledi, kızımdan da çeşitli konuda bilgiler aldım.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası, sopalı ve ipli kukla oynatıyorum. Ahşap, papya maşa ve kitreden yapılmış kuklalarımız var. Peluş dediğimiz ancak keçeden yapılan modern olan ağzı vs. oynayan kuklalarımız var. Ustalardan kalan birçok kuklamız bulunuyor.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Eşim ve benim yetiştirdiğimiz çok sanatçı dostlarımız oldu. Eşimin abisinin çocukları, ben oğullarım gibi görürüm, Alper ve İlker Tansıyı yetiştirdik. Alper Tansının da kendi tiyatrosu var. Kızım, Burcu Tansı Kavaklıpınar var. Ümit Bağcı ve Sami Mayir yetiştirdiğim ustalardandır. Son olarak Burak Zaven Taşkıran ile beraber çalışıyoruz. Şu dönemde şartlardan ötürü çırak yetiştiremiyoruz.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

El kuklası, ipli ya da sopalı kuklalarda öncelikle kuklanın başını yapmak önemlidir. Kuklanın başını yaptıktan sonra bedenini oluşturmak gerekir. Yarım beden yapabilirsiniz ya da ayaklarınızı yapabilirsiniz, buradaki sıralama değişebilir. Öncelikle kuklanın başını yaparken kullanılacak malzemeye karar vermek gerekiyor. Kuklanın başı ağaçtan, seramikten, kâğıttan ya da süngerden mi yapılacak bunu seçmek gerekli. Başını yaptıktan sonra diğer kısımlar geliyor. O kuklayı ne yapacağınıza göre kuklayı şekillendirebilirsiniz. Örneğin el kuklası ise elimizi geçiriyoruz ya da sopayla tutuyoruz buna göre yapılmalıdır. Kuklanın çeşidine karar

verildikten sonra kıyafeti düşünülmelidir, bu kuklayı ne yapacaksınız, hangi karakterde kullanacaksınız ve cinsiyeti ne olacak bunları belirlemelisiniz. En son aşama ise karakteri boyamaktır.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Benim yazdığım çok oyun var. Bizim oynadığımız oyunları hep ben yazıyorum. Benim oyunlarım hep İbiş'e göredir ama bu demek değildir ki illa İbiş'e göre olacak, ben her çeşit oyunu yazarım. Kukla geleneksel olmak zorunda değil, her çeşit kukla ile oyun oynanabilir. Mesela benim en son yazdığım "Dostum İbiş" oyununda modern ve eski kuklalarımı birlikte oynattım. Bence hepsi bir arada olmalı çünkü hepsi kukla. Kukla bebek demektir. Kukla konusunda bir sınır yok istediğiniz şekilde yapabilirsiniz. Kukladaki yeniliklere hiç karşı değilim, modernleşsin. Güzel ve seyirci kitlesine uygun oyunların yazılması gerektiğini düşünüyorum. Çocuklar için yazılan oyunlarda içeriğe dikkat edilmeli. Kukla ile çocuklara birçok şeyi öğretebildiğimi düşünüyorum.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığına bağlı müzelerde, festivallerde ve Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği halinde okullarda çocuklara geleneksel tiyatromuzu öğretiyoruz. Kültür merkezlerinde oyunlarımı sergiliyorum. Yurt dışına çıkmadım. İstanbul Kukla Festivalinde birçok kez yer aldık. Benim tiyatrom olan *Kuklabaz Tiyatro* kapsamında "Kırmızı Küçük Balık" isimli bir gölge oyunu yaptım. Bu oyunla İstanbul Kukla Festivalinde yer aldım. Bursa Karagöz Festivali ve İzmir Kukla Günlerinde oynadık. İstanbul Oyuncak Müzesi açıldığından beri orada kukla oynatıyoruz.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Biz kukla oyunlarını 40 dakika oynuyoruz ama 30-35 dakika olmalı. Çünkü çocukların odaklanma süresi 15 dakika civarındadır. Bizim oyunlarımızda hem el kuklası İbiş hem de ipli kukla var. İlk 15-20 dakika İbiş'i oynatıyoruz sonrasında ise müzikal ipli kuklayı oynatıyoruz. Çocuklar ilk kısımda bilgisini alıyor, ikinci kısımda ise eğleniyor.

Yetişkinlere olan oyunlarda ise oyunlar 40 dakikayı geçmez. Oyun çok uzun olmamalı ve akıcı bir şekilde ilerlemelidir. Hazırlık süresi ise eğer sağlam bir metniniz varsa, sağlam bir diyaloğunuz varsa çok da zor değildir. Oyun oynanacak yerle görüşmelerimizde hangi oyunu oynayacaksın derler yere göre oyun belirlenir. Okullara her sene farklı oyun götürmek zorundasınızdır. Anaokullarına gittiğimizde ise öğretmen bu ayki işlediği konuyu söyleyip o konuya uygun bir oyun rica edebilir. Alışveriş merkezlerinde ise klasik iki üç oyunum var, onları oynuyoruz.

Sahnemiz ise hem Karagöz hem kukla oynatacak şekildedir. Sahnemiz ağaçtan yapılıyor ve kumaşla kaplıyoruz. 2x2 metre ebadında, önünde peş tahtası var onun arkasına geçip "bosko" dediğimiz arka fon perdesi arkasına geçilecek şekildedir. Perdenin arkasına geçip elimizi çıkarıp oynatabiliyoruz. İpli kuklada ise peş tahtasını aşağı indirip orayı sahne gibi kullanarak üstten ipleri sallandırarak oynatıyoruz. Ben sahnenin önünde oluyorum.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Bizim tiyatromuzun bir açılış müziği var. "Kuklayız Kuklayız" isimli, kızım Burcu Kavaklıpınar'ın yaptığı damadım İlhan Kavaklıpınar'ın bestelediği bir müzik. Kızım Burcu Kavaklıpınar ve damadım İlhan Kavaklıpınar'ın yeni yaptıkları "Dostum İbiş" şarkısının da söz ve müziği yine onlarındır. İpli kuklalarımız müzikal kukladır bu kısımda müzik kullanırız, karakter kuklalarımız var Barış Manço gibi orada da onların kendi şarkılarını çalıyoruz. Yöresel kuklalara da yöresine göre şarkı çalıyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM taşıyıcı kartlarında herkese verilmemesi, kriterleri olmasını doğru buluyorum. Tek amacım ise geleneksel tiyatronun kukla ve Karagöz'ün konservatuar bünyesinde kürsüsü olmasıdır.

Fotoğraf 2.1: Oya Tansı kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Oya Tansı, 2021.

2.1.2. Güray Görkem

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1976 yılında Ankara'da doğdum. Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümünden mezunuyum. Öğrenciyken 1.sınıftan itibaren Mersin Devlet Opera Balesindeki oyunlarda figüran olarak yer aldım. Mersin Büyükşehir Belediyesi Belediye Tiyatrosuna kadrolu olarak girdim ve üç yıl kadar orada çalıştım. Askere gittim ve orada da tiyatro devam etti. İstanbul'a geldiğimde tiyatroya devam ettim. TRT İstanbul radyosunda seslendirme ve asistanlık yaptım.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Çocukları çok severim, kukla yapacağım diye söylüyordum. Mimar Sinan Üniversitesinden arkadaşım Seda, kukla kalıpları aldı. Ben terzilikten anlarım. O kalıp aldı ben de diktim. Yazacağımız oyuna göre şu şekilde olsun diyerek tipler oluşturduk. Profesyonel olarak 2018 yılından beri oynatıyorum, dört yıl oldu. Benim maalesef ustam olmadı, kendim öğrendim.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası oynatıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Maalesef çırağım yok.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla yapımı zor bir süreç. İlk olarak kalıp alıyorsunuz, kalıplarınızın olması gerekiyor. Kendime özgü kalıplar kullanıyorum. Kalıba uyması gerekiyor, yapıştırılıyor ve dikiliyor. Parmakların arasına tel koyulması gerekiyor. Tel, yapıştırıcı ve silikon kullanılıyor.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Oyunları yazmak için okulları dolaştım ve çocukların bu dönemdeki en büyük problemi ne diye öğrenmeye çalıştım. Tanışma kuralları, sağlık konusu, akran zorbalığı, özür dilemek gibi nezaket kurallarını araştırdım ve oyunlarımda bu konuları işlemeye başladım. Kikirik, Koca Korsan, Köpek Balığı ve Canberk karakterlerim var.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında henüz bulunmadım. Gönüllü olarak çağırdıklarında LÖSEV'de oynatıyorum. Kreş evlerinde icra ettim.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Bir yerde oyunum varsa önceki günden müzikleri, ses sistemini, sahneyi ve kuklaları kontrol ederim. Oyun yerine erken giderim.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Oyunlarımın şarkılarını da kendim yazarım. Müziklerimi kayıttan kullanıyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Bu konuyla ilgili yorum yapmamın doğru olacağını düşünmüyorum.

Fotoğraf 2.2: Kuklalar.

Kaynak: Güray Görkem,2020.

2.1.3. Ümit Bağcı

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1976 yılında İstanbul'da doğdum. Bütün öğretim hayatım İstanbul'da geçti. Balıkesir, Ayvalıklıyım. Ticaret Lisesi mezunuyum. Lise yıllarımda tiyatro alanıyla ilgilenmeye başladım. Muhasebe stajımı *Beştaş Çocuk Tiyatrosu*'nda yaptım. Lise yıllarımdan sonra tiyatro ile ilgilendim. 1999 yılına kadar çeşitli çocuk tiyatrolarında hem oyuncu hem de organizasyon personeli olarak görev aldım. Şu anda da *Sütlaç Prodüksiyon* isimli bir organizasyon firmam var. Geleneksel alanın yanında, modern olarak karakterler de üretiyoruz.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

1999 yılında Arif Duygu Tansı ile tanıştım ve hayatımda kukla kısmı başladı. Ustam Arif Duygu Tansı'dır. İlk olarak ustamın kukla organizasyonunu yapmaya başladım. Kukla organizasyonunu yaptığım için gösterilere gidip geliyordum ve kuklaları öğrenmek istedim. 2008 yılına kadar onun yanında çalıştım ve icazet aldıktan sonra kendim kukla oynatmaya başladım.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası ve İbiş kukla oynatıyorum. 2008-2012 yıllarında tamamen geleneksel kukla oynattım. O süreçte Marionette (İpli kukla) oynattım. 2012 yılından sonra ise şunu fark

ettim bizim bir organizasyon firmamız olduğu ve daha fazla icra alanımız olduğu için büyük kitlelere ulaşabildik. Büyük kitlelere ulaştığımızda ise yenilik ihtiyacı hasıl oldu. Geleneksel olana moderni katmak kolay bir durum değildir. İbiş ve modern kuklanın olduğu oyunlar oluşturdum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştiriyorum. Sami Mayir yetiştirdiğim çıraklardandır.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla yapmıyorum, oynatım kısmıyla daha çok ilgileniyorum ve keyif alıyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

2012 yılından sonra modern kuklaya yöneldim ancak geleneksel kukladan da vazgeçmedim. İbiş ve modern kuklanın olduğu oyunlar oluşturdum. İbiş'in yanında Deniz ve Berk diye karakterler ortaya çıktı ve çeşitli konularda oyunlar oynadılar. Çocuk tiyatrolarını kuklaya uyarladık. "Zaman Tüneli" isimli bir oyunumuz var. 9 tane kukla oyunumuz bulunuyor. Ustamdan da öğrendiğim gibi kuklada kişinin içinden nasıl geliyorsa o şekilde yapılmalı diye düşünüyorum.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Ustamla birlikte yurt içinde festivallere katıldım. Cengiz Özek'in organize ettiği İstanbul Kukla Festivaline katıldım. Türkiye'nin hemen hemen tüm illerinde gösterilerimi icra ettim. Azerbaycan'da kukla ile birlikte bir tiyatro çalışmam oldu.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

İlk olarak oyunun icra edileceği mekân ve hangi oyunun oynanacağı belirlenir. Oyunum belirli olarak mekâna giderim ancak oyunun gidişatına ve seyirciye göre oyunda değişiklikler olabilir. Oyun gününde mekâna bir saat önceden giderim. Sahnemi kurarım. Oyunumu oynarım ve sonrasında sahnemi toplarım. Gösterim yaklaşık olarak 40 dakika sürer. İbiş kısmı 20 dakika, İpli kukla kısmı ise 20 dakika olur.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Benim görüşüme göre dışarıdan özel olarak yapılmış müzikler kullanılabilir. Geleneksel kuklada açılış ve bitiş şarkım var. Modern kuklalarda oyunun konusuna göre özel şarkılar yazdırıyorsunuz ve beste haline getirtiyorsunuz. Ben bu şarkıları banttan çalmayı tercih ediyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM ve YİH kapsamını olumlu olarak görüyorum. Bir sanatçı olarak SOKÜM kapsamında sanatlarımızın tescillenmesinden mutlu oluyorum. Birçok eşi benzeri olmayan sanatın bu topraklarda doğduğunu biliyoruz. YİH ilan edilen ustalarımız bu unvanı yıllardır hak ediyorlardı. SOKÜM ve YİH'den önce bile ilan edilmeliydi. Şu anda da bunu hak eden çok büyük ustalar var.

Fotoğraf 2.3: Ümit Bağcı kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Ümit Bağcı,2020.

2.1.4. Songül Bağcı

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Balıkesirliyim. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünden mezunum. Staj dönemimi İzmir Fuar Açık Hava Tiyatrosunda yaptım. Okulum bittikten sonra İstanbul'a geldim ve Bahçelievler Belediye tiyatrosunda halkla

ilişkiler biriminde çalıştım. Birkaç yıl sonra Marmara Üniversitesinden pedagojik formasyon aldım. 10 yıl kendi kurduğum anaokulunu işlettim.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

2013 yılında eşim Ümit Bağcı'nın firma sahibi olduğu *Sütlaç Prodüksiyon*'da çalışmaya başladım. *Sütlaç Prodüksiyon*'da reklam, tanıtım ve organizasyon gibi birimlerde görev aldım. *Sütlaç Prodüksiyon*'da farklı ustaların yaptığı birçok kuklamız var ve onları onarmaya başladım. Kukla onarmayı profesyonel hale getirmek istedim ve 2015 yılında *Su Sanat Atölyesi*nde Asuman Subay'dan kukla yapım dersleri almaya başladım. 2 sene papya maşa tekniği ile kukla yapımını öğrendim. Bu teknikte kilden kuklanızı modelleyip kalıbını alıyorsunuz; tutkal ve gazete kâğıdıyla kaplayarak çok hafif bir kukla elde ediyorsunuz. Papya maşa kuklaların dayanıklılığı az olduğu için farklı teknikler öğrenmek istedim. 2019 yılında ise Cengiz Samsun'un atölyesine gittim ve daha farklı malzemelerden daha sağlam kuklalar yapmayı öğrendim. Ustalarım Asuman Subay ve Cengiz Samsun'dur.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası ve ipli kukla oynatıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Henüz çırak yetiştirmiyorum ancak ilerleyen zamanlarda yetiştirmek isterim.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

İpli kuklanın yapımı bir ayı alıyor. İlk olarak yapılacak kuklanın oyundaki rolüne göre tipini belirlersiniz. Kuklanın öncelikle yüzü çalışılır. Model belirlenir ve kuklanın yüzü yapılmaya başlanır. Yüz bittikten sonra eller ve ayaklar yapılır. Bu kısımlar bitince gövde planlanır. Gövde ahşap, sünger ya da herhangi bir malzemeden yapılabilir. Kuklanın kostümü tasarlanır ve dikilir. Kuklanın kuruma süresi bitince makyajı yapılır ve tüm aksamları birbirine bağlanır. Son olarak kostümü giydirilir.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kuklada yeni oyunlar ve tipler olmalı. Çocukların ilgisini çekebilecek ve insana yakın özellikleri olan kuklalar yapmak lazım. Kuklalara çeşitli özellikler kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. Geleneksel kuklaları kullanmaya da devam ediyoruz. Geleneksel bir İbiş ve İhtiyar'ımız var oyundaki diğer tipler ise yeni karakterler oluyor.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Ben kuklayı çok fazla oynatmıyorum. Kuklanın yapımıyla daha ilgiliyim.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben kuklayı çok fazla oynatmıyorum. Kuklanın yapımıyla daha ilgiliyim. Sahnelerimiz geleneksel görünümdedir. Ben oyunlara göre düz perde yerine arka fonda değişen görüntüleri kullanıyorum. Dekor olarak ise oyuna göre birçok malzemeden dekor çalışıyorum.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kukla oynatmadığım için müzik kısmıyla çok ilgili değilim ancak *Sütlaç Prodüksiyon* olarak müziklerimizi özel olarak yazdırıyoruz ve bestelerini yaptırıyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Şu anda Türkiye'de bazı sanat dallarını yapan az sayıda ve kıymetli kişiler kaldı. Bu yüzden önem verilmesi ve korunması gerektiğini düşünüyorum. Geleneksel sanat dallarının desteklenmesi ve ön plana çıkarılması gerekiyor. SOKÜM taşıyıcı kartlarının önemli olduğu kanaatindeyim ve kişinin sanatının tasdiklenmesinin olumlu olduğunu düşünüyorum.

Fotoğraf 2.4: Songül Bağcı Kukla yapımı esnasında.

Kaynak: Songül Bağcı, 2020.

2.1.5. Burcu Kavaklıpınar

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben kukla ve Karagöz sanatçısı, Somut Olmayan Kültürel Miras taşıyıcısı bir baba ve annenin kızıyım. Dedem Hayalî Camcı İrfan Açıkgöz'dür ve UNİMA Türkiye'nin kurucusudur. Dayım ise Nevzat Açıkgöz'dür. Abilerim Alper ve İlker Tansı da SOKÜM taşıyıcılarıdır. Kukla ve Karagöz bizim için bir aile geleneğidir. Ben de kukla ve Karagöz sanatlarının içerisindeki bir eve doğmuş biriyim. Konservatuarda tiyatro bölümünü okudum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Beş yaşından itibaren dayım Nevzat Açıkgöz'ün tiyatrosunda çeşitli görevlerim vardı. Beş yaşından beri çırak ve yardak olarak bu mesleği sürdürdüm. Ustalarım, babam Arif Duygu Tansı ve annem Oya Tansı'dır. Tiyatro alanında ise ustam Müşfik Kenter'dir.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Marionette (İpli kukla) ve el kuklası oynatıyorum. Tiyatro eğitimimle birlikte alternatif tiyatro tekniklerini de kullanıyorum. Örneğin Gölge Dans Tiyatrosu ve Beden kuklasını kullanıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Benim yetiştirmiş olduğum çırağım Altuğ Çelik'tir.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunlarıma göre kuklalar yapıyorum. Bazı durumlarda dışarıdan kukla alabiliyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Her yıl oyunlar değişiyor. Oyunların değişmesine bağlı olarak oyundaki kukla tipleri de değişir. Repertuvardaki oyunda karakterler ne ise onların kuklaları yapılır. Eğer İbiş kukla söz konusu ise İbiş geleneksel kuklalardandır. Talat Dumanlının İbişi dayıma oradan babama ve son olarak babamdan bana geçmiştir. İbiş'in metinlerinin çok değişmesinden yana değilim, oyunun kalıpları belirlidir. Oyunun seyirci kitlesine göre ufak değişiklikler ve sansürler yapabiliyorum.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

UNIMA festivallerinde her yıl yer almaktayım. İstanbul Devlet tiyatrosu, İstanbul Şehir Tiyatrosu ve İstanbul Çocuk Bienali'nde oyunlarımı icra ettim. Kıbrıs Gençlik Tiyatro festivali ve İstanbul Kukla festivallerine katıldım.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla oynatım süreci için ilk olarak repertuvar belirlenmelidir. Oyunları siz yazıyorsanız oyunların yazım safhası bitmiş olmalıdır. Yazım safhası bittikten sonra dramaturjisini siz yapacaksanız bu sürecin bitirilmesi gerekir ve bu süreçte tek başınızasınızdır. Dramaturji ve yazma aşamasından sonra oyun için karakterleriniz belirlenmiş olur. Karakterlerinizi kukla olarak yapım tekniğine geçilmelidir. Kukla için malzemeyi seçmelisiniz. Ben ahşap ya da keçe kullanımı tercih ediyorum. Şu anda ahşap malzemeyi ağırlıklı olarak kullanıyorum.

Oyunun metnine ve konusuna göre dekor hazırlanır. İbiş kukla oynatıyorsanız kalıp olarak oynatabileceğiniz tiyatro figürü var. İbiş geleneksel olarak bakıldığında bir evin içerisinde yer alır ve İbiş'in beyi ile olan atışmaları vardır. Dramaturji olarak alt metinde İbiş bir evin uşağıdır. İbiş kuklada mekân bellidir.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Oyunun konusuna ve dönemine uygun olarak müzikleri eşimle birlikte yapıyoruz. Bugüne kadarki tüm oyunlarımın müziklerini eşim İlhan Kavaklıpınar birlikte yaptık. İpli kuklada ise ritimle birlikte kukla oynatılır, müzik kullanılabilir.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM'ün ve YİH'in olması gerektiğini ve güzel gittiğini düşünüyorum. Alaylı arkadaşlarımın eğitim alma şansı varken almamalarını doğru bulmuyorum. Karagöz ustası ya da kukla sanatçısı da olunsa usta-çırak ilişkisi yanında konservatuar eğitiminin gerekli olduğunu düşünmekteyim. SOKÜM taşıyıcısı için sınava girmeniz gerekiyor önceki dönemlerde olduğu gibi ustam icazet verdi durumu yok. Bu yüzden SOKÜM taşıyıcısı kartının çok doğru olduğunu düşünüyorum.

Fotoğraf 2.5: Burcu Kavaklıpınar İbiş Kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Burcu Kavaklıpınar,2020.

Fotoğraf 2.6: Burcu Kavaklıpınar İpli Kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Burcu Kavaklıpınar,2020.

Kukla ustalarının hayatları incelendiğinde tiyatro eğitimi aldıkları ya da tiyatro mesleğini yaptıkları görülmektedir. Kukla ustalarının çoğunluğu usta-çırak ilişkisi içerisinde kukla sanatını öğrenmiştir ve 10 yıldan uzun süredir kukla oynatmaktadır. Oya Tansı ve Burcu Kavaklıpınar ustalar, kukla sanatını aile geleneği olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiştir ve günümüzde ustalarından kalan kuklalarla birlikte sanatı devam ettirmektedirler. Kukla ustalarının tamamı el kuklası oynatmaktadır. Ustalar geleneksel kukla olan İbiş'i oynatmaktadır, İbiş kuklanın yanında modern kuklalar da kullanılmaktadır. Kukla ustalarının çoğu ipli kukla oynatmaktadır.

Kukla ustaları sanatı öğrenmek isteyen kişilerin olmayışı, kişilerin devamlı olacak şekilde gelmeyişi ve yanlarında çalışacak kişiye maddi bir kazanç veremeyecek olmaları gibi nedenler ile çırak yetiştirememektedir. Ustaların yetiştirdiği çırak sayıları da aynı nedenlerden dolayı sınırlı kalmaktadır. Oya Tansı rahmetli eşi Duygu Tansı ile birlikte uzun yıllardır kukla oynatmalarına bağlı olarak bu süreçte aile üyelerinden ve sanatçılardan birçok usta yetiştirmiştir.

Kukla ustaları kendi kuklalarını yapmakta ya da bazı ustalardan aldıkları hazır kuklaları kullanmaktadır. Kukla ustalarının tümü yeni oyunların yazılması ve tiplerin oluşturulmasına olumlu bakmaktadır. Ustaların çoğu kukla konusunda yeni oyunlar yazmaktadırlar ve oyunlar ile çocuklara bazı konuların öğrenebileceğini

düşünmektedir. İbiş kukla oyunlarında İbiş tipinin aynı kaldığını ancak oyuna yeni tipler eklendiğini ve oyunun dilinin çocuklara uygun hale getirildiği görülmektedir.

Kukla ustaları sanatı ağırlıklı olarak yurt içinde icra etmektedirler. Yurt içinde okullarda, kültür merkezlerinde ve festivallerde kukla gösterileri yapılmaktadır. İstanbul Kukla Festivali uzun yıllardır düzenli bir şekilde yapılan festival olarak farklı kukla ustalarına yer vermesi ile önemlidir. Ustaların tamamı kukla oyunlarında müziğe yer vermektedir, müziklerini oyunlarına göre kendileri yapmakta ve kayıttan kullanmaktadırlar.

SOKÜM, SOKÜM taşıyıcı kartı ve YİH ilanı ile ilgili ustalar olumlu düşünmektedirler. SOKÜM ve YİH ile sanatın ve sanatçıların korunmasının sağlandığı belirtilmiştir. SOKÜM taşıyıcı kartlarının belirli kriterler ile bir kurul tarafından yapılmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Kukla sanatıyla ilgili üniversitelerde çalışmalar yapılması gerektiği ve ustaların üniversite eğitimi de almalarının doğru olacağı ifade edilmiştir.

2.2. Karagöz Ustaları

Karagöz ustaları alt başlığında yalnızca Karagöz icra eden ustalar yer almaktadır, ustalar yaş sıralamasına göre sıralanmıştır. Yönlendirilmiş görüşme tekniği kullanılarak Karagöz ustaları ile görüşülmüştür. Görüşmeler deşifre edilmiştir. Görüşmelerin sonunda ustaların Karagöz gösteri anına ve yaptığı tasvir fotoğraflarına yer verilmiştir. Karagöz ustalarının verdiği cevaplara dair değerlendirme yapılmıştır.

2.2.1. Cengiz Özek

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1964 yılında İstanbul'da doğdum. Karagöz oyunlarını modern bir tiyatro bağlamında değerlendirmek istediğim için 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı Tiyatro bölümüne girdim. Oradan mezun olduktan sonra İstanbul Şehir Tiyatroları, Devlet Tiyatroları, Kenter Tiyatrosu, Dormen Tiyatrosu ve Bakırköy Belediye Tiyatrolarında oyuncu ve yönetmen olarak çalıştım. Dekor, kostüm ve afiş tasarımları yaptım. Müşfik Kenter'in "Bir Garip Orhan Veli" isimli oyununa hazırladığım afiş önemlidir. Bu süreçte Karagöz oynatmaya devam ettim. 1998 yılında "İstanbul Kukla

Festivali"ni kurma kararı aldım, bu festival Türkiye'nin profesyonel olarak yapılan ilk Kukla festivalidir.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Ali Kıyak hocamın desteğiyle çalıştım diyebilirim. Sonraki süreçte de kendi kişisel gelişimlerim ile şu anki durumuma geldim.

1978 yılında ortaokulda resim hocam Ali Rıza Kıyak'tan Karagöz figürlerinin yapımını öğrendim. Hocam Ali Rıza Kıyak, Ragıp Tuğtekin'in öğrencilerinden birisidir. Mezun olduktan sonra özel koleksiyonları çalışmaya başladım. Mualla Eyüboğlu Anhegger koleksiyonu, o zamanki ismiyle Yapı Kredi Bankası ve Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonlarını inceledim. Atatürk Kitaplığı açılışında ilk gösterim olan "Abdal Bekçi" isimli oyunu oynattım. 17 yaşındayken ilk Karagöz figürleri sergimi açtım. 1984 yılında 20 yaşındayken ikinci sergimi Topkapı Sarayı Müzesinde açtım.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Hocam Ali Kıyak'ın hocası Ragıp Tuğtekin'dir. Ragıp Tuğtekin ise saray karagözcüsü Nazif Bey'in öğrencisidir. Anlattığım buradan gelen bir Karagöz üslubudur. Tasvirlerimi deriden yapıyorum, önceki dönemlerde aldığımız deriler kireçli geliyordu ve cam tabakası ile bunu kazıyorduk. Şimdi ise kireç tabakasından arınmış olarak alıyoruz. Önceden tasarladığımız bir tasviri ya da yapmayı planladığımız tasviri deriye çiziyoruz, makasla decopy yaptıktan sonra nevregân ile işleyip delik delinmesi ile fazla kabarıklıkları tıraş ediyoruz. Sonrasında zımpara işlemi yapıyoruz ve deri boyama aşamasına geliyor. Derinin nemlenmesi ve hamlanması gerekiyor. Derinin düz bir alanda ağırlık altında bekletilmesi gerekiyor. Kimyasal boyalar ile tasviri boyamayı tercih ediyorum. Günümüzde Karagöz dümdüz olarak mı boyanmalı yoksa gölgelendirmesi olmalı mı gibi birtakım soruların düşünülmesi gerekiyor.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz figürleri ve oyunlarının tümünde yenilik yapıyorum. Karagöz'de yeni yaratım süreçlerine ihtiyaç var. Evrensel konuları içeren oyunlar yazıyorum. "Büyülü Ağaç" isimli oyunum klasik Karagözdeki kırılma noktam olmuştur. "Çöp Canavarı" isimli oyunum diğer Karagözcülerin kırılma noktası olmuştur. "Sihirli Lamba" adlı oyunum ise Karagöz için çağdaş yolun bugün için geldiği noktadır. Göstermeliklerin bazılarını yeniden yorumladım. Oyunlar için yeni tipler yapıyorum. Kabadayı, Zenne ve Çelebi gibi tiplemeleri de günümüz kıyafetleriyle nasıl yapabiliriz konusunu da araştırıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Ben dünyanın her yerinde atölyeler açıyorum. Birçok kişi bu atölyelerden sonra sanatı devam ettirme düşüncesinde oluyor. Meksika'da Diego Ugalde dünya festivallerinde gösteriler yapıyor. Türkiye'de de beni hoca olarak gösteren birçok öğrenci vardır. Kendi düşlediğim Karagöz'ü anlatıyorum onlar da kendi düşlediklerini yapsın istiyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

İstanbul'da Ayasofya müzesi ve çeşitli mekânlarda 35'in üzerinde sergi açtım. Almanya, Tayvan, Fransa, İsveç, Columbia, Avusturya ve Polonya gibi birçok şehirde sergiler açmaya devam ettim. "İstanbul Kukla Festivali" 23 yıldır devam eden bir festival, bu festivali kendi imkânlarımızla devam ettiriyoruz. "İstanbul Kukla Festivali" kapsamında 2500'ün üzerinde yabancı kuklacı İstanbul'a gelmiş ve Karagöz'ü tanımıştır.

Ben ve ekibim 5 kıta 35'e yakın ülkede gösteriler yapan bir grup olduk. Uluslararası Karagöz sempozyumları organize ettim. Çek Cumhuriyeti'nin festivalinde "En iyi performans" ve "En iyi geleneksel tiyatro" ödülünü aldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagöz'ün geleceği ile ilgili umutluyum. Kendi çalışmalarım açısından değerlendirdiğimde seyirciye çok iyi ulaştığını görüyorum. Karagöz bir tiyatrodur ve

ölmeyecektir. Gölge Tiyatrosu sonsuza kadar yaşayabilecek enerjiye sahiptir önemli olan günün seyircisinin ritmini ve dilini yakalayan oyunların olmasıdır.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdede, Karagöz'ün ayaklarının değeceği bir yer olması önemlidir. Karagöz perdesinin üst tarafının aşağıya doğru bakacak şekilde eğimli olması gerekir. Bu durumun nedeni yer çekimi ile tiplerin ayaklarının perdeye yapışması gerekliliğidir. Pamuklu bir kumaş kullanmayı tercih ediyorum ancak son oynattığım oyunda ise farklı bir kumaş kullandım. Perdenin dış çevresinde el yazmaları bulunan, renkli ve alacalı bir kumaş kullanıyorum. Son oyunum için daire ve dış çevresi kraft kâğıttan bir perde oluşturdum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunların süresini 45 dakika civarında tutmaya çalışıyorum. Seyircilerin sabrının azlığı, oyunun kendi içinde bir iç dinamiği olması gerekmesi ve mantık sıçramasının olduğunu düşündüğüm için süreyi bu şekilde tutuyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Şarkıları kendi sesimle söylüyorum. Ben efekt müzik kullanıyorum ve efekt müzikleri canlı olarak yapıyorum. Örneğin deniz altındaki hava kabarcıkları sesini su dolu bir bardağa üfleyerek yapmaktayım. Nareke ve tef kullanıyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Devletin kurs açması gerektiğini düşünüyorum. SOKÜM taşıyıcısı ve YİH seçimlerinde değerlendiren kişilerin Karagöz'e bakış açısı değişmeli. SOKÜM taşıyıcısı için eleme kriterleri düzenlenmeli. Karagözle daha ilgili kişilerin komitede yer alması gerekir. Okullarda öğretmen ve öğrencilere Karagöz eğitimi verilmelidir.

Fotoğraf 2.7: Tuzsuz Deli Bekir Tasviri.

Kaynak: Cengiz Özek, 2021.

Fotoğraf 2.8: Cengiz Özek Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Cengiz Özek, 2021.

2.2.2. Cafer Sadık Hadimioğlu

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1967 yılında Ankara'da doğdum. Gazi Üniversitesi İşletme bölümü mezunuyum. Mesleğim Karagözcü, oyuncu ve mizah yazarlığıdır. Oyunculuğa 1987 yılında başladım. 1992 yılında Zafer Avşar'la *Sıradan İnsanlar Tiyatrosu*'nu kurarak kendi yazdığımız oyunları çalıştık, sahneledik. Özel radyo ve televizyonlara komedi ve çocuk programları hazırlayıp sundum. Aynı zamanda sinema-dizi-tiyatro çalışmalarına devam ettim. On iki yıldır sadece Karagöz oyunları yazıp oynatmaktayım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

1992 yılında ilk Karagöz çalışmamı yaptım ve sonrasında aralıklarla çalışmalarıma devam ettim. Yıllar sonra, "Madem sürekli tiyatroda kadrodan kaynaklanan zorluklardan şikâyet ediyorum, bir tiyatroda yazar, oyuncu, tiyatro sahibi ve dekor işçisi aynı kişi olursa bazı zorluklar aşılır" diye düşündüm. Karagöz'le ilgilenmeye asıl o zamanlar başladım. Çünkü istenirse Karagöz'de bu görevlerin hepsini bir kişi yapabilir. Böylelikle kadro hiç dağılmaz!

Önceleri sadece oyun yazıp tasvir çalışmakla geçti zaman. Bu zaman diliminde klasik oyunları okuma ve araştırma fırsatım oldu. Karagöz'de ustam henüz (!) yoktur. Olması için ilk yıllarda çabalarım oldu ancak mümkün olmadı. Karagözde kişinin ustası olmaması büyük bir sorun olmakla birlikte, disiplinli ve çok çalışılarak bu açık bir yere kadar kapatılır. İşte o "bir yerden" sonra usta gerekir. Tiyatroda Sacit Hadi Akdede ve Levent Kırca, sahne arkasında Duygu Tansı ve Nevzat Gökçek ustamdır. Karagözde perde arkasında görev almamış olsam da Alpay Ekler ustaya teşekkürü borç bilirim. Bir konunun altını çizmek isterim. Oyunları, karagözcüleri izleyip araştırdım. Dolaysıyla ustası olmayan dahi ister istemez ustalardan faydalanmıştır. Hem eski ustaların oyunlarını, anlattıklarını hala izlemekteyim hem de şimdiki ustalarla da fırsat buldukça görüşmekteyim.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirleri kendim yapıyorum. İlk yıllarda deri bulamadığım için plastikten tasvir yaptım. Karagözcülerden, dernekten tanıdığım olmadığı için tek başına malzemeyi bulmanın, geliştirmeye çalışmanın kişiye ne zorluklar yaşattığını bilirim. 2008'den sonra deri teminiyle beraber kök boya çalışması da yaparak tasvir yapmaya başladım. Bugün hem kök boya hem de ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyorum. Yukarıda yazdığım "usta olması konusu" tasvirde çok önemlidir. Bu yüzden ilk başladığım zamanlarda onun eksikliğini hissettim. Ustayla iki yılda öğreneceğini kendin belki beş yılda öğrenirsin. Ama bir seviye de olsa, öğrenirsin. Karagöz Hacivat haricinde, klasik figürlerden çok günümüzden tipler çiziyorum. Tasvirde deriyi kimi zaman kazıyarak kimi zamanda hiç kazımadan veya fazla nevregânlamadan yaptığım oluyor.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz figürlerinde yenilik kaçınılmazdır. Bizim bildiğimiz kadarıyla eskiden beri sahnelenen Karagöz mutlaka o döneme ait konu ve figürlerle oynanmışsa bugünün Karagözcüsünün de yapması gereken doğal olarak budur. 18. ve 19. yüzyıldaki Çelebi tasvirindeki değişiklik en basit örnektir. Önemli olan tasvirin Karagözün temel kurallarına, bakışına, aykırı olmamasıdır. En önemli nokta; Karagözcünün uzun çalışmalar sonrasında kendi özgün tasvirini ortaya çıkarmasıdır. Yeni figürler eskiden de tartışma konusu, şimdi de ama, gel gelelim değişim her şeye rağmen devam etmektedir.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Önceleri tek başıma oynatıyordum. 2013-14 yıllarında Özgür Özyurt yardağımdı. Son yıllarda Atakan Aydın ve Şahin Özgenç'le çalışmaktayım. Bu sene yardaklık için bir kadın adayım var. Ancak henüz netleşmediği için adını veremiyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Oyunlarımı İstanbul'da sahneliyorum. Onun dışında Bursa'daki festivallerde oyun sahneledim. Bir de Karaman Ermenek'te madencilerin çocukları için birkaç oyun sahneledim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Gelecekte Karagöz'ün daha iyi oyunlarla var olacağına ve seyircisinin de artacağına inanıyorum. Sinema, televizyon, teknoloji gibi çeşitli yenilikler nasıl ki tiyatroyu bitiremediyse; kendine has mizahi tadıyla, seyirciyle olan sıcak temasıyla, seyircinin Karagöz'de bir şekilde kendini bulmasıyla Karagöz'ü de bitiremez. Günümüzde Karagöz ile ciddi anlamda uğraşan gençler var. Sadece tasvir yapıp klasik bir oyunla sahneye çıkmıyorlar; tasvir, akademi ve yazım çalışmaları yapıyorlar. Bunun sonucunda Karagöz her yıl daha iyi olacaktır.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz perdem, tasarım sanatçısı, aynı zamanda yardağım olan Atakan Aydın'la özgün çalışmamızdır. Peş tahtası oyun sonunda perdeyi taşıyan sandığa dönüşmektedir. Bunun sebebi yardağım olmadığı zamanlarda kolay taşıyabilmem içindir. Bu yöntemle sırtta taşınabilir hale gelmektedir. Yardaksız çalıştığım zamanlar çok olduğu için; perdenin altında tefi ayakla çalabilmek için bir düzenek ve tasvirlerin kolay alımı için ayrı bir düzenek vardır. Karagöz oynatırken ışığı bel hizasına koymayı tercih ediyorum ve mümkünse tek ışık kullanıyorum. Ayna tabir ettiğimiz bölüm yaklaşık 110 x 80 cm'dir. Genel ölçü 3 metreye 2 metredir. Tasvirlerim en çok 32 cm'dir.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Okullarda çocuklara yaptığım gösteriler için okullara bir iki gün önceden giderek Karagöz ve oynanacak oyunla ilgili bilgi veririm. Oyun günü bir saat önceden sahnem hazır olur. Salonun karanlık olması, ses ve oturma düzeneğiyle ilgili eksiklik olup olmadığına bakarım. Çünkü her okul salonunda farklı bir durum söz konusu olabilir. Kısa bir ses açma çalışması mutlaka yaparım. Kültür merkezleri veya belediye sahnelerinde günde bir ya da iki gösteri olur. Bu gösteriler Karagözcü açısından daha verimlidir. Çünkü sanatçı, bir oyuna konsantre olur, gücünü ona göre ayarlar. Her oyun doğaçlamalarla Karagözcünün kontrolünde kendini geliştirir.

Oyun sırasında yardak yoksa tasvirleri ona göre ayarlarım. Işık mutlaka peş tahtası hizasındadır. Tasvirler oyunda bir kez perdeye geliyorsa alt tarafta, birkaç kez girip çıkıyorsa sağ ve sol üst taraftaki kolay ulaşılabilecek yerdedir. İki çeşit tef kullanıyorum, bunlardan birisi klasik teftir diğeri ise yardak olmadığı zamanlarda kullandığım ayak tefidir. Oyundan önce kısa da olsa bazı bilgiler verildiğinde seyirci, Karagöz'ün sadece birkaç espri, tokat ve bir iki müzik olmadığını idrak ederek izler.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Karagözde müzik, olmazsa olmazdır. Mukaddime dediğimiz bölümde oyunu başlatan, Hacivat'ı sahneye getiren, müziktir. Klasik oyun oynanıyorsa müziğin de klasikleşen parçalardan seçilmesi doğrudur. Ancak yeni oyunlarda oyunun içeriğine göre Karagöz'e ters olmayan ve seyirciye hitap eden müzik seçilebilir.

Müzik Karagöze gelenlerin habercisidir ayın zamanda. Kendi yazdığım oyunlarda genelde Halk müziği, deyiş seçiyorum. Kendi bestelediğim şarkılar da vardır. Örneğin Karagöz'ün oğlu veya Lümpen genç figürü sahneye gelecekse bağlama ve perküsyonla "Kazma geldik" parçasını çalarım. Gitar ve bağlama çalıyorum. Oyun sırasında tasvir ve enstrüman aynı anda olamayacağı için müzik kayıttan verilirken sözleri duruma göre kayıttan veriyorum ya da canlı olarak seslendiriyorum. Perdenin yan tarafında iki- üç müzisyen olması gereken halidir. Birkaç kere yapılması belki mümkün olabilir ancak devamlı olması maddi anlamda çoğu Karagözcü için bu şartlarda mümkün olmaz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM ve YİH arasında ince ama sert bir çizgi vardır. Bir konuda SOKÜM taşıyıcısı olmak yılları alır, YİH olmak içinse ömür gerekir. Her ikisi içinde yoğun ve samimi bir çalışma gerekir. Burada samimiyet, çalışmanın yıllarca sürmesi, ömür boyu sürmesindeki gereken zaman kadar önemlidir.

Özellikle YİH vasfını taşıyan kişilerin bilgi ve tecrübelerinden her fırsatta faydalanmak ve onların bu vasfına gereken önemi vermek, ilgilenenlerin ve resmi kuruluşların birincil ödevidir. Resmi kuruluşlar; o ustalara kendilerini ifade etmelerini sağlayacak her türlü maddi manevi desteği sunmakla bu ödevlerini yerine getirebilir.

Bireyler de bu ödevlerini YİH ustalarıyla çalışarak ve izlerinden giderek yerine getirebilir. YİH tespiti; o konunun teoride ve pratikte yıllardır içinde olanların olduğu bir kurulun (hatta birkaç kurulun) belli bir süreçten sonraki ortaklaşa fikir birliğiyle olmalıdır.

Son olarak; dövüş sanatları ustası Bruce Lee'ye atfedilen bir sözü söylemek isterim; "Yüz tane tekniği çalışan kişiden korkmam, bir tekniği yüz kere çalışandan korkarım." İşte Karagözcü, tasvir- müzik –yazım- oyunculuk -taklit gibi birbirinden farklı dallarda çalışmak zorunda olduğu için işi zordur. Bu yüzden Karagöz'e, Karagözcüye de hak ettiği değer verilmelidir.

Fotoğraf 2.9: Karagöz Oyunundan Tasvirler.

Kaynak: Cafer Sadık Hadimioğlu,2020.

Fotoğraf 2.10: Cafer Sadık Hadimioğlu Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Cafer Sadık Hadimioğlu,2020.

2.2.3. Hasan Hüseyin Karabağ

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1967 yılında Üsküdar'da doğdum. İlkokuldan liseye kadar Üsküdar'da okudum. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünü bitirdim. Marmara Üniversitesinde Radyo ve Televizyon üzerine yüksek lisans yapıyorum tez aşamasındayım. Kadir Has Üniversitesinde İleri Oyunculuk bölümünde yüksek lisansımı tamamladım. 1993 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir tiyatrosuna giriş yaptım ve 2005 yılana kadar orada çalıştım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Taceddin Diker ile tanıştırıldım. Fikret Terzi'nin "Ah Karagöz Vah Karagöz" isimli oyunu oynanacaktı. Metni bana verdiler ve bunu oynamamı istediler. O dönemde Taceddin Diker düzenli olarak Akbank Kukla ve Çocuk Tiyatrosu'nda Karagöz gösterileri yapıyordu. Oradaki oyunlar ile İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki oyun gün ve saat olarak çakışıyordu. Bu yüzden başka birine el vererek oyunu o kişinin oynamasını istiyordu. Metni aldım bir hafta izin istedim. Vaktimiz yok dediler ama ben ısrar edince tamam dediler. Bir haftanın sonunda Taceddin Diker ile görüştük ve tiplerimi seslendirdim. "Tamam, sen yapabiliyorsun, yapamasan diğerleri gibi seni de istemeyecektim. Sanatta torpil olmaz." dedi.

Taceddin Diker ile Fatih Reşat Nuri Sahnesinde on beş dakikalık bir çalışma yaptık. Tasvirler perdeye nasıl gelir, nasıl durur, el peşrevleri denilen hareketler nasıl yapılır, sopa tutuşu nasıl olmalıdır gibi...

Böylelikle İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Karagöz oynamaya başladım. Daha sonra Çocuk Vakfı'nda bir Karagöz Okulu açıldı. Oyun oynatıyordum ancak tasvir yapmıyordum. Bu süreçte Çocuk Vakfı'nda farklı ustalarla çalışıp tasvir yapmayı da öğrenmiş oldum. 1997 yılında Karagöz oynatmaya ve tasvir yapmaya başladım. Ustalarımdan birisi Taceddin Diker diğeri ise İhsan Dizdar'dır. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda "Gülme Komşuna" adlı orta oyunu içinde bir Karagöz bölümü vardı. Oyun öncesi fuayede perdede Karagöz oynuyordum. İhsan Dizdar beni o bölüm için çalıştırdı. Karagöz'ü dışarıda oynamıyordum sadece İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynuyordum. Bunun sebebi ise ustamdan icazet beklememdir. Taceddin Diker Fransa'da bir festivalde iken İhsan Dizdardan yerine oyunu oynamasını istemiş. İhsan Dizdar da beni arayıp benim oynamamı istedi ve sen yaparsın dedi. Ustamdan aldığım izin ile çeşitli yerlerde Karagöz oynatmaya başladım. Daha sonra İstanbul Valiliği ile Ahi Kültürünü Geliştirme ve Yaşatma Derneği'nce düzenlenen etkinlikle Taceddin Diker tarafından Ramiz Balakin ve bana peştamalla şed kuşatıldı.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Evet, Karagöz tasvirleri yapıyorum. Hayli zahmetli ve uzun süren bir yapım aşamasından sonra tasvirler ortaya çıkıyor. Deriden yaptığımız tasvirlerde ilk olarak var olan klasik kalıplar ile başlayıp daha sonrasında kendi tasvirlerimizi oluşturuyoruz. Rahat işlememiz için su ile ıslatıp yumuşattığımız deriyi ıhlamur kütüğü üzerinde nevregânlar yardımıyla deliyoruz. Derinin çapaklarını temizleyip zımparalıyoruz ve sonrasında boyama aşamasına geçiyoruz. Ben bir Üsküdarlı olarak öncelikle Kız Kulesi göstermeliği yapmıştım bu göstermelik önceden yoktu. İlk önce ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyordum ancak sonraki süreçte kök boya kullanmaya başladım. Tasvirlerimin kenar çizgilerini ise hat mürekkebi kullanarak çiziyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz de değişiklik kaçınılmaz, olmalı da. Günümüz insanının anlayacağı bir dille bugünlere dair söylemi olan oyunlar yapmalıyız. Ben de yeni oyunlar yazıyorum. 1997 yılında ilk yazdığım oyun "Karagöz'ün Boğaziçi Sefası" idi. 2015 yılında Cumhurbaşkanımız ve eşi Emine Hanım'a bu oyunumu icra ettim. Oyunum çöp değil geri dönüştürülebilir maddeyi anlatıyordu. Sonrasında Emine Hanım "Sıfır Atık" projesiyle başlangıç yaptı ve insanlara kabul ettirdi. Karagöz tiplerinde çok yenilik yapmıyorum. Geleneksel tipleri kullanıyorum. Örneğin Barış Manço'yu tasvir olarak oyunun içine aldım. Oyunun sonunda yer alıyor. Kız kulesi efsanesini oyun olarak yazdım. Eski oyunları da kendime uyarlıyorum. Çocuklara ve yetişkinlere oyun oynuyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Gösteri Sanatları Merkezi vardı. Orada eğitim verdim. Bu süreçte Gösteri Sanatları Merkezinde Karagöz dersi vermeye başladım. Farklı yer ve zamanlarda Seçkin Bayramoğlu, Özgür Atkın ve Barbaros Gülümser çırak olarak yetiştirdiğim kişilerdir. Ben dünya görüşü olan ve Karagöz'ü taşıyabileceğini düşündüğüm kişilere öğretiyorum. Çıraklarıma bildiklerimi gizlemeden ve detaylı olarak anlatırım.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Uluslararası birçok festivale katıldım. Almanya, Hollanda, Fransa, İtalya, Fas, Kosova, Makedonya, Azerbaycan, Bulgaristan, Kıbrıs ve Mısır gittiğim ülkeler arasındadır. Aynı yerler beni tekrar tekrar çağırmışlardır. Özel gösterilerde Karagöz oynadım ve festivallere katıldım. Avrupa'da birçok müzede Karagöz oynadım. UNIMA festival düzenleyip davet ederse bir de dünyanın en büyük kukla festivali olan İzmir Kukla Günleri'ne davet aldıkça katılıyorum.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagöz sanatına hiçbir şey olmaz. Karagöz'ün geleceği emin ellerde. Yetişen çok sayıda genç arkadaş var. Bir de özellikle Ramazan ayında Karagöz adı altında oyunu yanlış şekilde oynayan ve aktaran kişiler mevcut sadece bunun düzelmesi gerekiyor.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdeler önceki dönemlerde bezden oluşuyordu sonra ahşap ağırlıklı çerçeve kullanılmaya başlandı. Ben metal borulardan geçmeli yapıda bir perde kullanıyorum. Perde yapımı ayrı bir iş kolu olduğundan bunu işin ustalarına bırakmak gerekiyor.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz oyunu ışığa dayalı, perdenin arkasından gelen ışıkla renkli tasvirleri sopalar aracılığı ile oynuyorsunuz. Gölge oyunu tekniği kullanılıyor. Şu anda halojen ışık kullanıyorum ilerleyen dönemlerde led ışığa dönebilirim.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Geçmişte canlı müziğin kullanıldığını biliyoruz. Gücü olan, imkânı olan bunu bugün de yapıp canlı müzik kullanabilir. Perdeye gelen tiplerin kendilerine özgü şarkıları var. Bunlar tiplerle özdeşleşmiştir. Oyunda şarkıları kendim söylüyorum. Eski ya da yeni şarkıları amacına göre kullanıyorum. Bunu kayıttan aktaranlar olduğunu da biliyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Evet, UNESCO için bu başvurular başlayacağı zaman Ankara Gazi Üniversitesi Karagöz Sempozyumu düzenlemişti. Karagöz'ün Somut olmayan kültürel miras listesine alınmasında Prof. Dr. Öcal Oğuz'un çok büyük emeği olmuştur. Yaşayan İnsan Hazinelerinin ikisi vefat etti şu anda bir tek Metin Özlen var. Benim SOKÜM kartım yok, sınavla ilgili bazı sorunlar olduğunu düşündüğüm için başvuruda bulunmadım ve bu şartlarda başvuruda bulunmayı da düşünmüyorum. Sınava girmek abesle iştigal olarak geliyor bana. Çünkü Karagöz sempozyumunda aynı listede olduğum katılımcıların bir kısmına bu kart sınavsız verilirken ve çıraklarım bu kartı

almışken ve bazı kişilere haklar tanınmışken benim kart için başvurmamın doğru olmadığını düşünüyorum.

Perdede kart oynamaz, Usta oynar…

Fotoğraf 2.11: Karagöz Tasviri

Kaynak: Hasan Hüseyin Karabağ, 2021.

Fotoğraf 2.12: Hasan Hüseyin Karabağ Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Hasan Hüseyin Karabağ,2021.

2.2.4. Hasan İlker Yıldırım

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

27 Mart 1974 İstanbul doğumluyum. 1998 yılında 1 yıl boyunca Müjdat Gezen tiyatrosunda eğitim aldım. Daha öncesinde de amatör tiyatro çalışmalarım oldu. Müjdat Gezen tiyatrosundaki eğitimimden sonra farklı tiyatro guruplarında görevler aldım. Bakırköy'de yaklaşık 50 kişilik bir sahne kurdum. Orada çocuk ve yetişkin tiyatrolarıyla şiir dinletileri yaptık. Çocuk tiyatro dersleri verdim ve okullarda tiyatro gösterileri yaptım. Şu anda İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümü 4. Sınıf öğrencisiyim. Evliyim ve 1 kız çocuğum var. Eşim geleneksel keçe sanatçısı, Bakırköy'de bir atölyemiz var ve ortaklaşa kullanıyoruz.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Açıkçası ben kendimi henüz Karagöz ustası olarak görmüyorum, biraz daha zamana ihtiyacım var. Bir karagöz ustasının bu seviyeye sindirerek gelmesi gerektiğini düşünüyorum. Benim sürecim çok hızlı gelişti, bir ustanın yanında yeterince yardaklık deneyimim olmadı. Kültür Bakanlığının açtığı sınavlarda sanatçı tanıtım kartı alan son ustalardan biriyim, en yenilerdenim. Okullarda birçok kez tiyatro etkinlikleri düzenledim, çalıştığım bir okulun benden Karagöz gösterisi istemesiyle, bu konuda arayış içine girdim ve sonucunda Karagöz ustası Ramiz Balakin ile tanıştım. Onun ile birlikte çok değerli Karagöz etkinlikleri düzenledik, onu izledikçe Karagöz sanatına ilgim oluşmaya başladı. Sağ olsun Ramiz ustamın da yüreklendirmesi ile Karagöz sanatına bir başlangıç yaptım. Ramiz Balakin, Karagöz sanatını fark etmemi ve sevmemi sağlayan kişidir. Sonrasında kendimi Karagöz konusunda geliştirmek istedim ve İSMEK'in Karagöz yapımı ve oynatımı kursuna başvurdum. Orada, Hüseyin Dilan ve Murat Karahüseyinoğlu hocalarımdan 8 ay kadar eğitim alma fırsatım oldu. Kurs bittikten sonra da hocalarımla sık sık görüşür oldum, aklıma takılan her konuda geniş destekleri oldu, hiçbir bilgiyi saklamadan aktardılar, bu beni çok geliştirdi. Ustam Hüseyin Dilan'dır, ustamın desteği ve yüreklendirmesi ile Kültür Bakanlığı sınavlarına girdim ve başarı sağladım. 2017 yılından bu yana Karagöz oynatıyorum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Evet Karagöz tasvirleri yapıyorum ancak tasvir yapım konusunda biraz daha kendimi geliştirmem gerektiğini biliyorum ve sıkça çalışıyorum. Aslında pandemi süreci bu konuda bana bir fırsat oldu, gösteriler ertelenince ben de tasvir yapım konusuna yöneldim. Bu süreç benim için çok verimli geçti ve geçiyor. Tasvirlerimi dana, manda ya da keçi derisinden yapıyorum. Derileri Tokattan Sadettin ustadan alıyorum. Nevregânlama dediğimiz işlem yapılıyor. Bu işlem, nevregân bıçakları ile yapılıyor. Nevregânlama hem derinin ışık geçirgenliği hem de tasvirin süsleme ve işlemesi için çok önemli. Boyama işlemlerinde kimyasal boyalar (Ecoline) kullanıyorum. Tasvir parçalarını bağlamak için ise mumlu ip kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagözde yenilikler olmasını destekliyorum. Önceleri Kar-i Kadim oyunlar (Geleneksel metinler) oynuyordum şimdi ise kendi yazdığım "Karagöz Zaman Yolculuğu Yıl 2100" isimli Nev-İcad (yeni nesil) oyunumu oynatıyorum. Yeni nesil oyunların yazılmasını ve oynanmasını kıymetli buluyorum. Geleneksel oyunların da bilinmesi ve aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Geleneksel oyunları oynatmayı bırakmış değilim. Amacımız Karagöz sanatını yaymak ve sevdirmekse yeni oyunların yazılması ve oynatılması gerekiyor.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Şimdilik çırak olarak kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Zamanı geldiğinde de bir çırak yetiştirmeyi çok arzu ederim.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Ramazan aylarında belediyelerde etkinliklerimiz oluyor. Yurt dışında şu ana kadar sanatı icra etme fırsatı yakalayamadım ama umuyorum. Yurt içinde hem devlet hem de özel okullarda çok sayıda oyun icra ettim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

'Vah vah, Karagöz sanatı öldü demiyorum." Geçmişte söylenmiş olabilir. Bunu söyleyenlerin sanırım kaygıları vardı. Belki de hem görünür olmak hem de sanatın yaygınlaşmaması açısından haklılardı. Ancak, şimdi iletişim çağındayız ve sizin de görüştüğünüz hemen hemen her usta yeni oyunlar yazıyorlar ve sanatın geniş kitlelere yayılması konusunda son derece gayret gösteriyorlar. Karagöz'ün son 10 yıl içerisinde daha canlandığını ve görünür olduğunu düşünüyorum. Yakın gelecekte Karagöz'ün daha görünür olduğu ve insanların daha ilgi duyduğu bir sanat olacağını düşünüyorum.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdemin bir farklılığı yok, standart ölçülere yakın bir ebadı var. Karagöz tasvirlerinin oynandığı beyaz perdeyi "Ayna" olarak isimlendiriyoruz, perdemin ayna kısmı 1 x 70, 90 cm, perdemin tamamı ise 2 X 2 metredir. Işık kaynağı olarak elektrikli aydınlatma kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyun hangi mecrada oynatılacaksa (okul, belediye, kültür merkezi vb.) yardağım ile erkenden gidiyoruz ve hazırlıklarımızı yapmaya başlıyoruz. Oyuna heyecan ve sevinçle başlıyorum çünkü gerçekten çok keyif aldığım bir iş. Oyunumu belirli bir tempo ve ritimle oynamaya gayret ediyorum. Yavaş tempoyla oynanan oyunlar beni çok sıkıyor ve seyircinin de sıkıldığını düşünüyorum. Tabi ki, hemen bitireyim de bitsin tarzında da geçiştirmiyorum. Kararında bir ritim tutturarak oynatıyorum. Oyun bittikten sonra perde önüne çıkarım genellikle, Karagöz'ü merak eden sorusu olan olup olmadığını görmek isterim. Perde arkasını anlatarak işin emek kısmını da hissetmelerini sağlıyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Musikimin o işe yeterli olduğunu düşünmüyorum ama zorunda olduğum durumlarda kendim söylüyorum. Enstrüman olarak sadece tef kullanıyorum. Kendi sesimi bant kaydına aldım, gösterilerim de onu kullanıyorum. Resmî proje değilse internetten bulduğum müzikleri kullanıyorum. Karagöz gelişiyorsa müziğin de gelişmesi

gerekiyor. Örneğin Karagöz uzaydaysa bunun efektini tefle veremiyoruz ama internette birçok efekt var, bunları kullanabiliyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz, devlet nezdinde bir sanat çünkü Karagöz sanatı 2009 yılında UNESCO tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına tescillendi. Aynı zamanda sorumluluğu da yüksek bir iş. Bu sanatın gelişmesi, kayıt altına alınması, yeni sanatçılar yetiştirilmesi ve sanatın gelecek kuşaklara aktarılması gibi konularda sorumlulukları var. Devletin bu konuya biraz daha eğilmesi gerektiğini düşünüyorum. Türlü organizasyonlar, etkinlikler, turneler ve festivaller yapılabilir. Hem Karagöz yaygınlaşır hem de ustaların iş açısından önü açılmış olur. Karagöz sanatını yaymak için tek başıma benim ya da diğer ustaların çabaları dışında bu konuda desteğe ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Yaşayan İnsan Hazinesi unvanını alabilmek çok zor ve onurlu bir iş. Bu unvana sahip olmak bu işi ne kadar iyi bildiğinizi, engin bir birikime sahip olduğunuzu gösteriyor. YİH unvanı olan insanlardan yararlanabilmek de Karagöz sanatıyla ilgilenen insanlar için çok önemli. YİH unvanı bulunan bir ustamız kaldı, Sevgili Metin Özlen ustamız, kendisine sağlıklı ömürler dilerim. Ondan sonra da kimse yok maalesef bu yüzden resmî kurumlarımızın yeni YİH tespit etmesi ve adayları belirlemesi gerektiğini düşünüyorum.

Fotoğraf 2.13: Hasan İlker Yıldırım tasvir yapımı esnasında.

Kaynak: Hasan İlker Yıldırım,2021.

Fotoğraf 2.14: Hasan İlker Yıldırım Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Hasan İlker Yıldırım,2021.

2.2.5. Deniz Karalar

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1978 yılında Bulgaristan'da doğdum. 1989 yılında ilkokulu bitirdikten sonra ailemle birlikte Türkiye'ye geldik. Ortaokul ve liseyi tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesinde Uzay Bilimleri bölümünü okudum. İstanbul Üniversitesinde Tiyatro kulübünde oyunculuk, oyun dekorları yapımı, ışık, yönetmen yardımcılığı ve yönetmenlik yaptım. Son senemde Savaşay Kılıç'ın bir oyunu vardı gösteri için onu

hazırlıyorduk. Bu süreçte Savaşay Kılıçla tanışma fırsatımız oldu. Bize İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Gösteri Sanatları Merkezinin sınavlarına girmemiz için öneride bulundu. Gösteri Sanatları Merkezinin kapsamlı bir tiyatro eğitimi verdiğini söyledi. Gösteri Sanatları Merkezinde iki yıllık bir eğitim aldım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Gösteri Sanatları Merkezinde geleneksel tiyatro ile tanışmış oldum. Diğer konservatuarlardan farklı olarak geleneksel Türk tiyatrosu geleneğine ağırlık veren bir kurumdu. Karagöz ve Kukla dersleri ile geleneksel tiyatro konusunda kapsamlı ders veren bir kurumdu. Ustam Alpay Ekler ile de orada tanıştım. Karagöz ile ilk temasım 2001 yılında oldu. *Tiyatro Merdiven*de Alpay Hoca yönetmenlik yapıyordu, arkadaşlarımın da orada olması vasıtasıyla gidip gelmeye başladım. 1 yıl kadar orada kukla yapımı ile ilgilendim. 2004 yılında orada çıraklık dönemim başladı. Atölyede Karagöz tasvirleri de yapılıyor. Karagöz oyunlarına gittiğinde yardaklık yapmaya başladım. O süreçte kendi tasvirlerimi yapmaya başladım. 2005 yılında ramazan etkinlikleri ve festivallerde ustamın oyunları ile oyun oynatmaya başladım.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirleri deriden ve geleneksel tarzda işliyorum. Geleneksel tarzda deri ile yapmak bana keyifli geliyor yoksa bunun bir zorunluluk olduğunu düşünmüyorum. Başka materyaller ile de tasvir yapılabilir. Genellikle boya olarak doğal malzeme kullanıyorum, doğal malzemeye ulaşamıyorsam pigment boyalardan yararlanıyorum. Tasvirleri bıçak ile işliyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Oyun yazıyorum. Yeni bir oyun yazıldığında ilk olarak karakterlerini tasarlıyorum ve çiziyorum. Geleneksel tipleri kullanacak olsam da kendi tasarımımı kullanmayı tercih ederim. Yaşayan ustaların tasvirlerini kullanmam, telif hakları da söz konusu burada. Modernleştirme anlamında modern tipler gerektiğinde kullanıyorum. Geleneksel formu bozmadan oyunlarda güncel konular işleyerek oyunlarımızı oynatıyoruz.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Şu an için yetiştirmiş olduğum bir çırak yok.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Karagöz'ü yaygın olarak okullarda icra ediyorum. Kadıköy'de gişe açıp oynadım. Bursa Karagöz ve İstanbul Kukla festivallerine katıldım. Bulgaristan'da Türk-Bulgar Edebiyat kulübü ve konsolosluğun ortak bir projesi vardı, orada Karagöz oynatma fırsatım oldu. Karagöz'ü bir proje kapsamında Amerika'da sunma fırsatım oldu.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

"Karagöz öldü, onu kurtaralım." tarzı söylemleri doğru bulmuyorum. Karagöz ölmedi sadece zamanın şartlarına uyum sağlamaya çalışıyor. Karagöz, sağlam ve her devirde karşılığını bulabilen bir karakter. Karagöz yaşıyor ve yaşayacaktır.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem 2 metre genişliğinde, ayna kısmı ise bir metre civarındadır. Perde tasarlanan oyunlara göre küçültülebilir ya da büyültülebilir. Perdede yukarıdan olacak şekilde halojen ışık kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunu tasvirlere takılmış değneklerle oynatıyoruz. Oyunu bir kişi oynatır ve seslendirir bu Karagöz'ün güçlü yönlerinden biridir. Oyun sırasında bir yardımcı olur, tasvirlerin sahnede olması için yardım eder ancak seslendirmeleri her zaman ben yaparım.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Müzik, Karagöz'ün olmazsa olmaz unsurlarından biri diye düşünüyorum. Kendi sesimle söylüyorum. Bir karakter perdeye müzik eşliğinde girdiğinde seyirci karakterin nasıl olduğunu çözebiliyor. Oyundaki tipler bir muhavere yapıyor ve seyirci geriliyor şarkı ile dinlenme fırsatı sağlanmış oluyor. Şarkıyı karakter söylüyor diye düşündüğü için seyircinin beklentisi çok yüksek değil. Orada söyleyen kişi olarak

Karagözcüyü görmüyor çünkü, karakterin söyleyebileceği kadar doğru söylenilmesi yeterli.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Yaşayan İnsan Hazineleri ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın olumlu çalışmalar olduğunu düşünüyorum. Yaşayan İnsan Hazineleri olarak 3 kişi seçilmişti, onlar şereflendirilmiş oldu. YİH seçimi doğru ve güzel bir adımdı. İlan edilme sürecinden sonraki sorumluluğu yerine getirmemiz gerekiyordu. Ustaların hazinelerini paylaşmaları için yeterli platformun açılması gerektiğini düşünüyorum. Karagöz kapsayıcı bir sanat buna bağlı olarak ustaların müzik, resim ve oyunculuk bölümleri öğrencileriyle bir araya getirilmesi gerekirdi. SOKÜM taşıyıcı kartı seçiminde kurulda yetkin Karagözcülerin neden olmadığını düşünüyorum.

2.2.6. Hüseyin Dilan

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1982 yılında Şırnak'ın Cizre ilçesinde doğdum. 1988 yılında İstanbul'a geldim, ilk eğitim hayatımın tamamını burada tamamladım. Açık öğretim fakültesinde öğrenciyim halen. Evliyim ve bir çocuğum var.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Erkan Yücel Halk Tiyatrosu'nda ışık teknisyeniydim. Oradaki oyuncu çalışma arkadaşlarımdan, Cengiz Samsun tiyatrodan ayrılıp Karagözle ilgilenmeye başlamıştı. Başladıktan birkaç ay sonra gelip bana yardımcı olur musun diye sormuştu, böylece yardak olarak yanına gidip gelmeye başladım. Bu süreç 2004 yılında başladı. Ustam Cengiz Samsun'dur. 4-5 sene git gel şeklinde yardak olarak devam ettim. Ustam Karagöz ustası olmam yönünde çok teşvik etti. 2009 senesinde kendi perdemi kurdum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Evet yapıyorum. Dana ya da deve derisinden tasvirlerimi nevregânla yapıyorum. Nevregânla dört köşe delik tekniğini tercih ediyorum. Misina ya da mumlu ip ile bağlıyorum. Boya olarak ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

4 çocuk ve 4 yetişkin oyunum var. Ben genellikle kendi yazdığım oyunları oynatıyorum. Şu an yetişkinlere "Karagöz Aranıyor Işkırlak" isimli oyunumu oynatıyorum. Tiyatro metin odaklı olduğu için metinde yeni bir tip varsa doğal olarak onun tasvirini yapmamız gerekiyor. Yeni tiplerin yanında klasik tipleri de kullanıyorum tabi ki. Klasik oyun oynatmayı şu an için pek tercih etmiyorum. Karagöz'ün yaşatılmasının tamamen metinle ilgili olduğunu düşünüyorum. Yeni metinlerle Karagöz'ün ilerleyebileceğini düşünüyorum. Bu yüzden dilim döndüğünce yeni metinler yazıyorum. Karagöz aslında yetişkinlerin tiyatrosu, çocuklara da oynatılabilir elbette. Ancak esasında yetişkinlere oynatılan bir tiyatrodur. Bu düşüncem hep vardı. Bu yüzden yetişkin oyunu yazdım ve atölyemin açılışında oynattım. Güzel tepkiler aldım ve şu anda da gişe açacaksam şayet, yetişkin oyunu ile açmayı tercih ediyorum. Yaklaşık iki senedir İstanbul'da farklı mekanlarda gişe açıyoruz. Yetişkin Karagöz açısından önemli bir farkındalık yarattığımızı düşünüyorum. Oyunlardaki dil tamamen bugünün dili ve metinlerin konusu bugünün sorunlarını anlatıyor. Sokaktaki adamın derdini perdeye yansıtmaya çalıştık.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Evet yetiştiriyorum. İki çırağım, Hasan İlker Yıldırım ve Erdoğan Cengiz usta oldular. Erdoğan aynı zamanda Cengiz Samsun'un da çırağıdır ben kendisine tasvir yapımı ve oynatımı konusunda yardımcı olmaya çalıştım. Şu anda Eray Sel ve Güray Görkem yetişiyor. Birkaç öğrencim daha var ancak hali hazırda Karagöz yapmıyorlar.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Bursa Festivali ve Karagöz Derneği Festivalinde oynattım. Bursa Festivalinde "Karagöz Aranıyor Işkırlak" oyunumu oynattım ve festivalde ilk güncel yetişkin Karagöz oyunu oldu. İstanbul Kukla Festivalinde yardımcı oynatıcı olarak birçok kez görev aldım. Ramazan etkinliklerinde zaten hemen herkes gibi icra ediyorum. Bazı üniversitelerde oynattım. 2018 yılında Avrupa turnesi yaptık. Almanya merkezli olarak beş şehirde Karagöz oynattım. Oyuncak Müzeleri Derneği davetlisi olarak Datça, Menteşe ve Bodrum Oyuncak Müzeleri Şenlikleri'ne katıldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Ben Karagöz'ün geleceğini iyi görüyorum. İlk başladığım dönemde Karagöz çok iyi durumda değildi, SOKÜM listesine girdikten sonra değişimler oldu. SOKÜM listesine girmesiyle beraber Karagöz'ün görünürlüğü arttı. Karagöz Derneği'nin bu başarıda çok katkısı var. Buradan dernek başkanı Enis Ergün'e teşekkür etmek gerekiyor. İstanbul'da 28 gün süren bir festival yaptık, bir ay boyunca tüm İstanbul ilan panolarında afişler vardı. Bu süreçte iyi gittiğini düşünüyorum ama nitelik çok önemli tabi. Birçok Karagöz ustası var ancak nitelik önemli. Bu niteliği seyirci eliyor ancak kurumlar elemiyor maalesef. Karagöz'ün daha iyi olması için sürekli olarak metin yazılması gerekiyor.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem 2 X 1.90 m ölçüsünde, ayna kısmı ise 1.80 X 80 m civarındadır. Işık olarak halojen lamba kullanıyorum. Tasvirlerim de 35 cm boyundadır.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyundan yaklaşık iki saat önce oyun mekânında olmam gerekiyor. Perdemiz genellikle çantalarımızda hazır oluyor. Oyundaki yardak ile atölyede buluşup oyun mekânına geçiyoruz. Oyunu gitmeden önce oynanacak yere ve seyirci kitlesine göre belirliyorum. Yetişkin oyunu için afişte belirtilen oyunu oynuyorum ancak çocuk oyunlarında seyirciye göre oyunda değişiklikler olabiliyor. Mekâna gittiğimizde perdemizi kuruyoruz, tasvirlerimizi hazır ediyoruz. Oyunun muhavere alanında günceli koruyoruz. Karagöz tek kişilik bir performans olarak bilinir ve doğrudur da. Ben de tek başına oynatırım ancak genellikle oyunlarımda yardağıma en az bir tip olsa bile seslendirtiyorum mutlaka. Bu yardağı ileride ustalığa hazırlamak için işe yarıyor.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Ben kendim söylüyorum. Yardağımın kulağı iyi ve tefi çok güzel çalıyor. Yetişkin oyunum, oyuna atıf olarak hissettiğim için sevdiğim bir türkü ile açıyorum. Genellikle oyundaki tüm şarkıları kendim söylüyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

UNESCO'nun SOKÜM listesine Karagöz'ün alınması bizim için çok kıymetli oldu ve Karagöz adına bir farkındalık yarattı. Bakanlığın SOKÜM taşıyıcısı kartı ile Karagözcüleri kayıt altına alması da önemli bir adım oldu. Bakanlığın ustaların neler yaptığını takip etmesi önemli tabi. Ustanın aktif olarak oynatıp oynatmadığını, bu süreçte neler yaptığını ve Karagöz'e ne kattığını öğrenmesi konusunda bazı eksiklikler var. YİH unvanını bakanlığın ustalarımıza vermesi değerli. Son olarak, Karagöz'ü doğru değerlendirmek ve incelemek için Karagöz izlemek gerekiyor. Benim tavsiyem Karagöz'ün izlenmesidir. Karagözcüler olarak aynı gün aynı yerde iki üç oyundan daha fazla oynamayı da doğru bulmuyorum. Bu tiyatronun ve Karagöz'ün doğasına aykırıdır.

Fotoğraf 2.16: Tiyatrocu tasviri

Kaynak: Hüseyin Dilan, 2021.

Fotoğraf 2.15: Hüseyin Dilan Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Hüseyin Dilan,2021.

2.2.7. Nazlı Miraç Ümit

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Antalya'da Âdem Tolunay Anadolu Lisesi'nden mezun oldum. Lisans eğitimimi İstanbul Kültür Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Sanat Yönetimi [Sahne Sanatları dalı] bölümlerinde yaptım. Yüksek lisansımı İngiltere'de Exeter Üniversitesi'nde Applied Theatre anabilim dalında tamamladım. Doktoramı İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde yaptım. Ara dönemlerde İngilizce öğretmeni ve drama lideri olarak çalıştım. 2011 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladım. Yaklaşık iki senedir de Dr. öğretim görevlisi olarak devam etmekteyim. Uygulamalı olarak tiyatro ve gösteri sanatları ile ortaokuldan beri ilgileniyorum hem amatör ve hem profesyonel deneyimlerim oldu. Tiyatro ile uğraştım ama eğitimim de bir yandan devam ettiği için hayatımı tamamen tiyatrodan kazandığım bir dönemim olmadı, hep ek olarak yaptım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Karagöz benim hayatıma 2011 yılında girdi. O zamana kadar kukla ve Karagöz'ü öğrenmek hep istemiştim ancak yüksek lisansımı yaparken bu konularda ne kadar

eksik olduğumu fark ettim. O döneme kadar hiç işin içine dahil olamamıştım. Tez konum olarak Türk kukla tiyatrosu örnekleri ya da Karagöz ile bağlantılı bir şey yapmak istemiştim ancak yapamadım. Türkiye'ye döndükten sonra vakit kaybetmeden Karagöz'ü öğrenebileceğim bir kurum, kişi aradım. O dönemde birkaç sosyal medya hesabından bağlantı kurarak farklı isimlerle görüştüm ancak olmadı. Bu süreçte Alpay Ekler'in "Tasavvufi Karagöz" oyununu izlemeye gittim ve bu bir şekilde benim için bir başlangıç oldu. Kulise gittim, orada Alpay Ekler ve ekibi ile tanıştım. Yaklaşık 2 ay sonra İstanbul UNIMA'da kurs başlayacağını öğrendim. Taceddin Diker, Metin Özlen ve Orhan Kurt'un dersler verdiği bu kursu bitirdim. Orada amacım Karagöz'ü öğrenmek, oynatmak, İngiltere'de aldığım eğitim ve kazandığım deneyimle birleştirmek verimli ve ses getiren projeler yapmak, yurt dışına da bunları taşımaktı.

Bir süre sonra üniversitedeki işime başladım. Bu süreçte tasvirler yapıyordum fakat kişisel uğraşlarım oyuna dönüşmedi. Ancak yine de öğrenmeye devam ettim. 2013 yılında Candan Seda Balaban, *Kumbaracı50*'de yanlış hatırlamıyorsam Curcunabaz diye bir kukla atölyesi başlatmıştı, orada kukla yapım deneyimi kazandım. 2015 senesinde Alpay Ekler'in verdiği Karagöz kursuna kaydoldum. 2016 ve 2019 yıllarında Alpay Ekler'in "Hayal Perdesinde Yunus Emre" isimli oyununda perde arkasında görev aldım. UNIMA İstanbul'un farklı yıllarda düzenlediği Karagöz atölyelerinde görev aldım. En son pandemi süreci başlamadan önce yine UNIMA İstanbul bünyesinde kütüphanelerde oyun, seminer ve Karagöz oyun yazımı atölyeleri yapacaktık ancak ertelendi.

Doktora çalışmalarım yoğunluk kazanınca Karagözle ilgili uğraşlarım çeviri ve arşiv çalışması alanına kaydı. Letaif-i Hayal serisinin 2016-17 yıllarında çeviri yazısına başladım. Arap gölge tiyatrosu ve diğer yayınlarından takip ettiğim Profesör Marvin Carlson'a 2018 yılında başka bir nedenle email göndermiştim. Karagöz üzerine çalıştığımı öğrenince bu konuda ortak bir yayın yapma teklifinde bulundu. Elbette heyecanla kabul ettim. Sırbistan'da bir konferansta yüz yüze görüşme imkânı bulunca zaten üzerinde çalıştığım metinler üzerine konuştuk ve İngilizce çevirilerini yayımlamaya karar verdik. Daha sonra benzer işler üretmeye devam ettim, ediyorum ancak doktora çalışmalarımın bitmesi ile tekrar uygulamalı alana döndüm.

Şimdiye kadar elimden geldiğince çok sayıda, farklı icracılardan Karagöz oyunları izledim. Kendim yapamadığım dönemde böyle beslendim. Sahne arkası, oyun öncesi gözlemlerin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Özellikle yardaklık yapabilme imkânı bulamayan ancak Karagöz oynatmak isteyenler hatta sadece Karagöz üzerine yazmak isteyen akademisyenler için de…

2020 yılında profesyonel oynatım için perdemi yaptırdım. Son birkaç aydır tasvir yapmaya yeniden başladım ve vaktim oldukça oyun çalışıyorum. Uzun bir ara vermiş ve hiç tek başına profesyonel sahne almamış biri olarak bu girişimimin sonucu güzel bir şeye varır mı bilmiyorum ama istiyorum. Sadece Yaşayan İnsan Hazinesi ustalarımızdan gördüğüm ya da duyduklarım dolayı değil, çoğunluğu yaşıtım olan, yıllarca bu işe emek vermiş Karagöz sanatçılarının yaşadıkları zorlukların yakından farkındayım. Oynatım sürecinin kendisine has zorlukları var. Doğru oyun seçimi, iyi bir performans, seyirci ile olan iletişim, tanıtım, kurumlarla kurulan bağlantılar… vb. Evde oturup Karagöz üzerine hayal kurmak gibi değil.

Son iki üç aydır da SOKÜM taşıyıcısı, Karagöz sanatçısı Nazım Öney Olcaytu ile birlikte çalışıyorum. Oyunlarında yardak olarak yer almaya başladım.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Şimdiye kadar yaptığım tasvirleri el alışkanlığı kazanmak, öğrendiklerimi unutmamak için yapmıştım. Artık şimdi daha çok oyun odaklı çalışıyorum. Deri kullanıyorum. Boya olarak da hem doğal boya hem ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyorum. Eğer mevcutsa mumlu ip yoksa misina ipi kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Daha önce yazdığım bir oyunda kullandığım tüm tipler gelenekseldi. Şu anda üzerinde çalıştığım birkaç oyun var. Örneğin, Karagöz perdesine surnâme eğlencelerini taşıyacağım bir hikâye üzerine çalışıyorum. Orada yeni tiplere, yeni tasvirlere ihtiyacım olacak. Gerek oyunlarda gerekse tiplerde yeniliklere asla karşı değilim ancak bu yeniliklerin Karagöz'ü "çağdaşlaştırma" bahanesi ile yapılmasına karşıyım çünkü Karagöz çağdaşlaştırılması gereken bir sanat değildir. Karagöz'ü özel yapan zaten hangi dönemde icra edilirse edilsin yapısı gereği dönemine ayak uydurmasıdır.

Karagöz oyunu icra edenlerin, Karagöz'ü çok iyi bilerek Karagöz'e uyum sağlaması, yetişmesi gerekir. Örneğin bir Karagöz oyununa Alaattin'in sihirli lambasını ya da Aslan Kral'ı, başka toplumların geleneksel oynatım biçimlerini, tekniklerini sokabilirsiniz, eğer mantıklı nedeni varsa ve görevini tamamlıyorsa. Ancak bunu Karagöz'ü çağa uydurmak gibi bir niyetle yapıyorsanız, bu sizin Karagöz'ün özüne hâkim olmadığınızın göstergesidir. Birbirinden kopuk öyküyü, ögeyi oyuna sokarak kötü bir performansı, kötü bir hikâyeyi maskelemeye çalışıyorsunuzdur.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Maalesef şu anda yetiştirmiyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Benim yer aldığım projeler hep Türkiye'de oldu. Şimdilik sadece Karagöz üzerine yaptığım İngilizce akademik çalışmalarla yurtdışı platformlarda yer aldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Yirminci yüzyılın başından beri "Karagöz öldü ya da ölüyor" şeklinde söylemler üretiliyor. Mısır, Suriye, Lübnan, Yunanistan ve Bosna Hersek gibi pek çok yere yayılmış bir sanatın ölmesi mümkün değildir. Şekil değiştirir, adapte olur, popüler olur, demode olur ama yok olmaz. Karagöz'ün içindeki unsurlar bizim mizahımızın, müziğimizin, halk edebiyatımızın, tarihimizin, güncel hayatımızın bir parçası. Daha önce değindiğim gibi bunlar değiştikçe Karagöz de değişecektir. Örneğin son bir yıldır pandemi gerçeği ile yaşıyoruz. Karagöz oyunları hiç olmadığı kadar dijital ortama taşındı. Bundan birkaç yıl önce oyunlarının kaydına izin vermeyen [hepsi olmamakla beraber] Karagöz sanatçıları dijital kütüphaneler için günlerce çekim yaptı. Festivaller, atölyeler internete taşındı. Bu elbette her sanatçı tarafından olumlu karşılanmadı. Bu uygulamalara haklı nedenlerle karşı çıkan uygulamacılar da var. Önemli olan bu ve benzer değişimi fark etmek ve ona göre bir sanat anlayışı benimsemek.

- **Karagöz tasviri ve perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem standart sayılabilecek 2 x 1.90 ebadında ve katlanabiliyor. Bugünün geleneksel perdesi diyebilirim, bana has bir özelliği yok. İleride daha hafif, kullanımı daha pratik birkaç değişik perde yaptırmayı düşünüyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben henüz bağımsız bir icracı olarak oyun oynatmadığım için bir şey söyleyemem. Kendime has geliştirdiğim özel bir tekniğim yok. Tasvir yapımında da oynatımda da daha önce aldığım eğitimlerden, gözlemlerinden, Karagöz sanatçıları ile olan fikir alışverişlerimden yola çıkıyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Bence müzik Karagöz'ün çok önemli, vazgeçilmez bir unsuru. Sadece tef sesi bile oyuna başka bir hava kazandırıyor. Kendi gözlemlerinden yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki, Karagöz'de müzik canlı icra edilmeli. Seyirci üzerindeki etkisi, kayıtlı sesten- ki bazı durumlarda böyle kullanmak zorunlu- çok daha çarpıcı oluyor. Mükemmel bir kulak ya da kusursuz bir sese gerek yok. Zaten duyduğumuz şarkıların çoğu hepimizin bildiği, ortak kültürümüzün bir parçası. Seyircinin sizin sesinizi duyması ve iştirak etmesi çok önemli bence.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Evet var. SOKÜM VE YİH kapsamında akademisyenlerin, kurum temsilcilerinin çalışmalarını ve bunun Karagöz sanatına etkilerini takip ediyorum. Tüm bu girişimlerin sonucunu görmek için biraz daha beklemek gerektiğini düşünüyorum.

2.2.8. Muhammet Emin Taşdemir

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Bitlis Tatvan doğumluyum. İlk ve orta okulu orada okudum. Lisede 2 yıl Konya'da okudum sonra ise Tatvan'a geri döndüm. Liseyi Tatvan'da tamamladım. Üniversitede Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji bölümünü kazandım. O zamandan beri İstanbul'da yaşıyorum. Öğrencilik dönemimde TRT'de asistanlık yaptım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

2009 yılında Alpay Ekler ile tanıştım ve çırağı oldum. İlk olarak "Tedbirini Terk Eyle Takdir Hüda'nındır." isimli oyununda yardaklık yaptım. Oyun 5 metrelik bir perdede 6-7 yardak ile oynanıyordu. UNIMA'nın açmış olduğu kursa katıldım. Tacettin Diker, Orhan Kurt, Metin Özden ve Alpay Ekler hocalardan dersler aldım. Eğitimden sonra Alpay Ekler'e, Sibel Tomaç'a, Deniz Karalar'a ve Enis Ergün'e yardaklık yaptım. 2015'te Karagöz oynatmaya başladım. 2015 yılında Mardin'e gittim. Mardin Müzesinde Karagöz ve tiyatro eğitmeni olarak çalışmaya başladım. Mardin müzesinde Karagöz atölyesi açtık. Karagöz perdesi, Karagöz yapımı için deriler, bıçak, makas ve boyası ile bir atölye oluşturduk. Orada ve köylerde düzenli olarak oyunlar oynattık. İki sene bu şekilde çalıştıktan sonra İstanbul'a döndüm.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Klasik yapım olarak dört köşe nevregânlama tekniği ile yapıyorum. Deriyi alıyorum, kazıyorum, sonra tasviri üzerine çiziyorum, presliyorum, düzelttikten sonra zımparalama aşamasını yapıyorum ve işleme aşamasına geçiyorum. İşledikten sonra tekrar bir zımparalama aşamasına geçiyorum. Boyama aşamasında doğal boyalar kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Geleneksel denildiğinde içinde hiç yeni bir şey yokmuş gibi algılanıyor ancak her dönem kendi içinde yenilikler yapılmıştır. Her ustanın kendine göre kattığı yenilikler olmuştur. Benim de eklediğim tipler oldu. Ama daha çok geleneksel tipleri kullanıyorum. Oyun yazıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Şu an Eylem Gültekçe ve Ferhan Öney çırak olarak başladılar. Ben çoğunlukla kurslar açıyorum. Kurslardan tasvir yapmayı öğrettiğim sonra oyun oynatmış olanlar var. Mesela Ata Taşkan benim kursumda tasvir yapmayı öğrendi. Şu an İzmir'de hala sokakta oynatmaya devam ediyor.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Benim yurt dışında bir çalışmam olmadı. Yurt içinde ise Mardin Müzesinde, Mardin çevresindeki okullarda ve tarihî mekanlarda oyun oynattım. İstanbul'da TÜRVAK müzesi içinde atölye çalışmaları yaptık ve oyun oynattık. İstanbul'daki kütüphanelerde oynadım. Müzede Karagöz projesinde yer aldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Bu dönemde Karagözü yok oluyor olarak gösterenler var ancak bana göre hiçbir dönemde bu kadar Karagöz ustası olmamıştır. UNIMA ve Karagöz Derneğinin çalışmalarını çok değerli buluyorum. Karagözü birçok insana ulaştırdılar. Alpay Ekler'den esinlenip birçok kişi kurs yapmaya başladı ve Karagöz daha çok insana ulaşmaya başlandı. Alpay Ekler'in şu an bile yetiştirdiği 10 çırağı vardır, ben son çırağıyım. UNIMA'nın yaptığı "Gelenekten Geleceğe Karagöz" isimli proje Karagöz'ü duyurma konusunda faydalı oldu. Proje kapsamında Alpay Ekler, Ramiz Balakin ve Arif Duygu Tansı ustalarımız Karagöz ve kukla oynattılar.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben ustamdan gördüğüm perdeyi birebir kopyaladım. Benim için önemli olan seyircinin izleyeceği aynanın olduğu alandır. Bende klasik yöntemi kullandım ayna 45 derecelik bir eğimle geliyor. Perdemin ayna kısmını 90 santime 2 metre, tüm perdemi ise 2 metreye 2 metre olarak tasarladım. İpekten bir perde kullandım. Işık olarak halojen spot kullanıyordum. Fakat dezavantajı vardı. Şu anda led ışık kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Bir oyuna gittiğimiz zaman önce perdemizi kuruyoruz, ışık ve ses kontrolü yapıyoruz. Genellikle çıplak ses kullanıyorum bazı durumlarda ise mikrofon kullanıyorum. Sonra tasvirlerimizi hazırlıyoruz. Ben klasik yöntem kullandığım için düğmeleri ıslatıp değneklere takıyoruz. O gün hangi oyunu oynayacaksak onun tasvirlerini diziyorum. Yedek tasvirler de bırakıyorum. Zamana göre tip azaltıp, çoğaltabiliyorum. Yardak olarak yanımda çıraklarım geliyor. Düzenli çırak olması önemlidir.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Yardak tef çalıyor. Sadece şarkı olan yerlerde değnekleri yardağa bırakıyorum. Ben tefi alıp kendim çalıp kendim söylüyorum. Ses olarak kendi sesimi kullanıyorum. Yardak olarak yanımda çıraklarım geliyor ama bazen gönüllü işlerde iki usta isek birbirimize yardaklık yapıyoruz. Bazı oyunlarda birden fazla yardak da gerekebiliyor.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Ben bu tartışmalardan uzak duruyorum ama ayrımlara karşıyım. Geleneği olmayan sanat yoktur. Karagöz de gelenekten geliyor ve sürekli değişiyor. SOKÜM listesinin avantajları ve dezavantajları var. Avantajları koruma altına alması ve bakanlığın duyurusunun daha çok olmasıdır. Karagöz bu şekilde oynatılmalı şeklinde kalıplar olduğunda bunu sanatın sınırlanması dezavantajı olarak görüyorum. Tabi ki bazı kıstaslar olmalı. Oyunlarda Alpay Ekler gitar kullanıyor, o dönemde belki gitar olsaydı o da kullanılabilirdi bu açıdan bakılmalı. Ben de Mardin'deki bir oyunum da ney kullandım ve oyun müthiş bir havaya büründü. Bu tür sınırlamalara girmeden Karagöz oynatmak olursa iyi olur.

Fotoğraf 2.17: Tiryaki tasviri

Kaynak: Muhammet Emin Taşdemir, 2021.

Fotoğraf 2.18: Muhammet Emin Taşdemir Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Muhammet Emin Taşdemir, 2021.

2.2.9. Hüseyin Aytuğ Çelik

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1988 Antalya doğumluyum. İlk ve orta öğrenimimi Isparta'da yaptıktan sonra 2008 yılında İstanbul Aydın Üniversitesi'nde Drama ve Oyunculuk bölümüne girdim. Okula başladığım ilk yıl Black Light Kukla Tiyatrosu olarak çalışan *Çizgi Kukla Tiyatrosu* ile tanıştım ve kuklacılık serüvenim de lisans eğitimimle eş zamanlı olarak başlamış oldu. 2010-2011 yılları arasında Erasmus öğrenci değişim programıyla gittiğim Çek Cumhuriyeti'nde bir yandan müzikal oyunculuk eğitimi alırken bir yandan da çeşitli atölyelere katılarak Black Light ışıklama tekniği ve kukla oynatımı üzerinde bilgimi artırdım. Yine Prag'da Black Light tekniğini dünyada ilk kez 1956 yılında bir tiyatroda uygulamış olan Jiri Srnec ile tanıştım ve kendisinin kısa atölye çalışmalarına katıldım.

2012 yılında lisans mezuniyetimin ardından Prag'da bulunan *DAMU* adlı sanat akademisine yüksek lisans için başvuruda bulundum. Alternatif ve Kukla Tiyatrosu Yönetmenliği bölümünü kazandım fakat dönemsel maddi sıkıntılar nedeniyle kayıt yaptırmadım. Aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi Sahne Sanatlarına yüksek lisans

öğrencisi olarak kabul edildim ve 2019 yılında "Türkiye'de Geleneksel ve Modern Kukla Tiyatrosunun Yakın Geçmişteki Gelişimi" başlıklı tezimi tamamladım.

2018 yılından bu yana UNIMA İstanbul Şubesi üyesiyim. 2019 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün himayelerinde düzenlenen sınav neticesinde Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcı unvanını almaya hak kazandım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Esasen çok daha önce tanışmış olduğum Karagöz ile 2014 yılında İzmir'de kurduğum kukla tiyatrosunda yaptığım bazı kukla çalışmaları sonrası yollarımız tekrar kesişti ve bu kez perdenin arkasında yer aldım. Biraz geriye dönecek olursak, birçoğumuz gibi ben de çocukluğumda Ramazan eğlencelerinde ya da televizyon programlarında görüp etkilendiğim Karagöz'ü, 2008 yılında Cengiz Özek'in Philippe Tancelin adlı bir Fransız akademisyen ile ortak düzenlediği bir seminer etkinliğinde tekrar izleme şansım oldu. Daha sonra ise 2013 yılında yine bir Ramazan ayında düzenlenen etkinliklerde Uğur Demirezen'den izledim ve bir kez daha hayranlığım arttı. Sonrasında içinde Kar-ı Kadim oyunlar bulunan 1968 baskılı Mehmet Muhittin Sevilen'in kitabını edindim ve burada okuduğum oyunları Youtube vb. sosyal medya platformlarında bu kez Hayalî Küçük Ali gibi ustalardan izleyince ve dinleyince bu işi yapmak istediğime karar verdim. Bu süreçte devlet desteği başvurusuna bir oyunumu yolladım. "Hay Hak!" isimli oyunum desteğe layık görüldü. Karagöz oynatım sürecim hızlanmış oldu.

Aslında tiyatro eğitimi almış bir oyuncu ve kuramı, tarihsel boyutu üzerine kafa yormuş bir araştırmacı olarak geleneksel bağlamda birçok ustanın geçtiği çıraklık yolunu uzun vadede kat ettiğim söylenemez. Fakat ustam olarak anabileceğim ilk isim rahmetli Duygu Tansı olacaktır. Kendisinin, eşi Oya Tansı'nın ve kızları Burcu Kavaklıpınar'ın bu süreçte çok desteğini gördüm. Duygu ustanın ardından çalışma sürecim içerisinde tekniklerinden ve bilgi birikimlerinden faydalandığım isimler; Tayfun Erten, Deniz Özgökbel ve Uğur Demirezen'dir.

Bir usta ile çalışmanın kesinlikle çok önemli olduğuna inanıyorum. Ancak ben bu işe gönül verdiğimde henüz camiayı tanımıyordum ve ulaşabildiğim birçok usta ile görüştüm. Çıraklık konusunda fiziki şartlar el vermeyince de bir süre el yordamıyla çalışmak zorunda kaldım. Bu süre zarfında desteğini gördüğüm isimler, yukarıda zikrettiğim isimler oldu. Sonrasında ise Duygu usta ile tanışma şansını elde ettim. Takip eden süreçte de oynatım alanında daha iyi ve verimli yol aldım.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvir yapma becerisinin çok özel olduğuna inanıyorum, bir estetik bakış ve el mahareti… Teoride, bütünüyle olmasa da hakimim ancak pratikte incelik isteyen bir beceri. Maalesef henüz tatbik etme imkânım olmadı.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz, geleneksel Türk tiyatromuzun bir parçası olduğu kadar aynı zamanda dünyadaki kukla ve Gölge oyunlarının da bu coğrafyadaki bir temsilcisi. Bu nedenle zaten tarihsel gelişimi sürecinde de birçok değişime uğradığına inanıyorum. Bu değişimin ise metin, üslup, teknik ve dil yönünden olduğunu düşünüyorum dolayısıyla hala dönüşüyor olmasının kaçınılmaz olduğunu da düşünüyorum. Şahsen oyunlarımı mümkün mertebe, bugün bildiğimiz haliyle, geleneksel üslup ve kaidelere uyarak oynamaya gayret göstersem de yeniliklerin ve çağımıza ait nitelik ve nicelik bakımından değişikliklerin -geleneksel çatıyı bozmadan- uygulanabileceğine de sıcak bakıyorum. Şu anda aktif olarak oynadığım 5 oyunum var, 1 oyunumu da arkadaşıma yazdım o oynuyor.

Oyun kişileri bağlamında eğer geleneksel tiplerden bahsediyor isek, bu alanda çalışma yapmış hocaların farklı sınıflandırmalarına göz atmak gerekir. Günümüzde ise sınıflandırmaları bu minvaller üzerinden yapmamız güçtür. Çünkü bu sınıflandırmalar içerisindeki tiplere bakıldığında komiğe ulaşılmak için ya şive üzerinden ya da bir noksanlıktan yahut farklılıktan hareket edildiği görülür. Bugün ise bu sınıflandırmalara dahil olabilecek yeni bir tip bulmak güçtür. Ayrıca halihazırda günümüze ait "yeni" oyunlarda kullanılan tipleri de tip olarak kabul edemeyeceğimizi düşünüyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştiriyorum diyemem. Sadece benimle birlikte oyunlara gelip bana yardaklık eden ve sonrasında oynatıma merak salan arkadaşlarıma yardımcı oluyorum diyebilirim. Bir çırak yetiştirmeye ustalığımın ölçüsünün henüz müsait olduğunu düşünmüyorum. Fakat öyle bir zaman gelirse ve istekli bir çırak adayıyla tanışırsam seve seve yetiştiririm.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurtiçinde İzmir bölgesinde çoğunlukla okullarda ve kültür-sanat merkezlerinde oyunlarımı oynuyorum. Her oyunumla muhakkak belli dönemlerde turneler yapıyorum. Turne yaptığım kentlerde de oynadığım yerler ağırlıkla okullar ve kültür ile sanat merkezlerinin olmasının yanında çeşitli yerel yönetimlerin kültürel etkinliklerine de dahil oluyorum. Yine yurtiçinde olmakla birlikte uluslararası bir platform olarak kabul edebileceğimiz festivallerde de yer almaya gayret ediyorum. Karagöz ile İzmir Kukla Günlerinde yer aldım. Yurtdışında ise Karagöz ile henüz bir tecrübem olmadı. Fakat Karagöz'den önceki Kukla çalışmalarımla birçok ülkede festival ve çalıştaya katıldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagöz'ün unutulan bir sanat olmadığını, aksine her geçen gün gördüğü ilgi ve rağbetin arttığı kanaatindeyim. Alanda her geçen gün daha çok araştırmacı ve icracı çalışma yapıyor. Her yaştan ve her bölgeden seyircinin de bu gösterileri izleme şansı, geçmişe nazaran daha yüksek. Fakat her şeyden önce Karagöz'ün bir Ramazan eğlencesi olduğu algısının değişmesi gerekiyor. Bu algının yerini alması gereken ise 500 seneyi aşkın tarihiyle bu sanatın, bu coğrafyanın özel bir ürünü olduğu ve her haliyle asırlar arası bir kültür elçisi olduğudur.

Hasbelkader bir "Hayalî" olarak bana göre can sıkan bir başka husus ise yine özellikle Ramazan ayı etkinliklerinde sahneye çıkarılan "Canlı Karagöz" diye tabir edilen biçimin varoluşudur. Geçmişte bu yönde birtakım denemeler olmuştur. Örneğin Komik-i Şehir Naşit Efendi'nin Karagöz'ü oynadığı bir oyun Darülbedayide sahneye

konmuştur. Fakat beklenen ilgiyi görmediği rivayet edilir. Çünkü Karagöz bir perde oyunudur. Özel bir kukla türüdür ve dünyaca bilinmektedir. Bu coğrafyada, ülkemizde olduğu gibi, ülkemize komşu ülkeler içerisinde de benzer isimler alarak var olmuş ve varlığını sürdürmektedir. Canlı Karagöz diye tabir edilen oyunculu biçim, seyir zevki perspektifinden perdenin yerini asla tutmamaktadır, hatta çoğunlukla Karagöz'e ait o özel gırtlak sesi ve tasvirlerin vücut formu tutturulmaya çalışılıp haliyle muvaffak olunamayınca ortaya çıkan manzara komik değil gülünç olmaktadır. Dolayısıyla her ne sebeple olursa olsun bu formunun bozulmaması gerektiğine inanıyorum. Burada da sorumluluğu "bu türün" var olmasına imkân sağlayan ve bilhassa talep eden yerel yönetimlerde görüyorum.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Tasvir tasarım ve yapım alanında henüz bir çalışma yapmadığım için bu konuda söyleyebileceklerim aleladeliğin ötesine geçmeyecektir, yetkin bir cevap veremem. Fakat perde kullanmaktayım.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Günümüzde perde ardında halojen lambalar ya da 50-100 watt'lık led projektörler kullanılmaktadır. Perdeyi kurduktan sonra destgâh üzerine hazırlığını yapan usta burada tasvirlerini hazır hale getirir. 30-35 cm boyundaki tasvirler, 50-60 cm uzunluğundaki sopalara, "düğme" diye tabir edilen deliklerinden takılır. Bu düğmeler tasvire, yine deriden olmak üzere, hariçten (bugün daha çok misina kullanılarak) dikilmiştir. Böylelikle tasvir, sopanın oynatma sırasındaki hareketi sebebiyle, doğrudan zarar görmez. Sopalar tasvirlere takılırken ucu ıslatılır, bunun sebebi ise ahşabın şişerek deriye daha fazla yapışmasıdır. Böylelikle oynatım sırasında kayma ve sopadan çıkma gibi kazalar olmaz. Bugün sopa ucundan vidalayarak da bu tip kazaların önüne geçen ustalar vardır. Tasvirlerin perdede duruşu önemlidir. Birçok ustaya göre, oynatıcının ustalığı burada belli olmaktadır.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Karagöz oyunlarının kendine has bir müzik donanımı vardır. Öyle ki oyun müzik ile başlar, tipler müzik ile girer, zaman ve mekân değişikliklerinde müzikten istifade

edilir, oyunun bitişi de tercihen müzikle bitirilir. Geçmişte sazendelerin yaptığını öğrendiğimiz Karagöz oyunlarında müzik icrasını, günümüzde çoğunlukla ustalar yahut yardaklar-çıraklar şahsen ya da banttan çalma olarak yapmaktadır. Şahsi tercihim canlı ve bizzat yapmaktan yanadır.

Hemen hemen her tipe ait bir şarkı bulunmaktadır. Bu şarkıların geçmişi hakkında bilgi sahibi değilim ancak kullanılanların büyük çoğunluğu anonim eserlerdir. Bazıları ise tamamen Karagöz oyunlarındaki tiplere göre yazılmış ve bestelenmiş özgün eserlerdir. Daha önceki devirlerde kullanılan müzik ve eserlere baktığımızda ise dönemin popüler eserleri olduğu ve tiplerin karakteristik özelliklerine göre bu eserlerin seçilmiş olduğu görülmektedir.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Somut Olmayan Kültürel Miraslar ve Yaşayan İnsan Hazineleri kapsamında bilgim var. SOKÜM taşıyıcı unvanına sahibim. Karagöz sanatı, UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine 2009 yılında girdi ve geleneksel Türk tiyatrosunun bir diğer ögesi Meddahlık da bu listede var. Bu mirasın taşınması ve nesilden nesile en az bir 500 yıl daha aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Nasıl ki ulusumuz, dünya milletler tarihinde en eski medeniyetlerin başında geliyorsa geleneksel Türk tiyatromuzun mihenk taşı Karagöz'ün de dünya kuklacılık tarihinde var olan yerini bir o kadar daha koruması için ne gerekiyorsa yapılmasının hepimiz için bir ödev olduğunu düşünüyorum. Bu mirasın nesiller öteye aktarılması için SOKÜM Listesinin ve Yaşayan İnsan Hazineleri ustalarımızın çok kıymetli olduğu aşikardır.

Umuyorum ki içinde bulunduğumuz pandemi koşullarını geride bıraktığımızda hem devletimizin ilgili makamları hem de sorumlu STK'larımız bu sanatı canlı tutmak, bilinçli ve bilgili ustalar yetiştirmek, araştırmacılara alan ve kaynak sağlamak adına çalışmalarını sürdüreceklerdir.

Fotoğraf 2.19: Aytuğ Çelik Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Aytuğ Çelik, 2021.

2.2.10. Erdoğan Hasan Cengiz

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

28 Şubat 1989 İstanbul doğumluyum. 16 Ağustos 1999 gecesinde, 10 yaşında iken, şu an Gölcük ilçesine bağlı olan Ulaşlı semtinde sahneye ilk adımımı attım. Bu ilk adımı unutamıyorum çünkü birkaç saat sonrasında kimsenin tekrar yaşamak istemediği deprem felaketini yaşadık. Hayatıma yön veren ve tiyatro sanatı ile tanışmama vesile olan ilkokuldaki Türkçe öğretmenim Nilgün Sarıgül ve lisedeki Edebiyat öğretmenlerimi de zikretmek isterim. Liseden mezun olduktan sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gösteri Sanatları Merkezinde tiyatro eğitimime başladım. Geleneksel Türk tiyatrosuyla tanışmam da bu vesile ile olmuştur. Orada Rauf Altıntak ile "Geleneksel Türk Tiyatrosu" başlıklı bir dersimiz vardı. Ünver Oral ile "Karagöz ve Kukla" dersimiz vardı. Rauf Altıntak'ın dersleri uygulamalı olduğu için sahnelenen Ortaoyunlarında Kavuklu rolündeydim. Geleneksel dışındaki çağdaş tiyatro eğitimim de devam etti bu süreçte. Gösteri sanatlarından sonraki eğitimime Beykent Üniversitesi Oyunculuk bölümüyle devam ettim. Yüksek lisansımı Tiyatro Yönetmenliği alanında yaptım. 2010 yılında Med yapım ile; eski kült bir değer olan Deve Kuşu Kabare'yi yeniden sahneye taşıdık. Üslup olarak geleneksel tiyatromuza çok yakın olduğundan bu deneyimimi de paylaşmak istedim. Şu anda da Kocaeli Şehir Tiyatrosu'nda sanat hayatımı sürdürmekteyiz.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Karagöz sanatı ile ilk tanışmam 2006 yılında Gösteri Sanatları Merkezindeki 'Karagöz ve Kukla' dersi sayesinde olmuştur. Bu dersin hocası; Ünver Oral'dı, daha çok kuramsal ağırlıklı bir müfredat gördüm. Gösteri sanatlarında tanıştığım geleneksel tiyatromuzun, Karagöz sanatı ve bu disiplin ile ilgili eğitimimi yine kurumun hocası Cengiz Samsun ile sürdürdüm. Cengiz Samsun ile üç yıl kadar birlikte çalıştık. Cengiz Samsun'un yurt içi ve dışındaki gösterilerinde çıraklık yaptım. Oyunların metin kısmında da ortak çalışmalarımız oldu. 2011 yılında Cengiz Samsun ile başlayıp üç yıldan sonra 2014 senesinde Hüseyin Dilan ustam ile devam ettim. 2012-2013 yıllarında, bu birliktelik döneminde bana ustalık yapan Cengiz Samsun'un teşviki ile kendim de oynatmaya başladım. Kendimi hem alaylı hem de mektepli bir sanatçı adayı olarak nitelendirebilirim. Hüseyin Dilan'da Cengiz Samsun'un bir dönem çıraklığını yaptığından usta – çırak ilişkisi bir nevi silsile halinde devam etti. 2018 senesinde Hüseyin Dilan ustamdan Kocaeli Şehir Tiyatrosu'nun ev sahipliği yaptığı püskül töreni vesilesi ile resmî olarak icazetimi aldım ve bu sanatı icra etmeye halen devam ediyorum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Karagöz tasvir yapımı işin zanaat kısmı, o da ayrı bir yetenek gerektiriyor. Karagöz tasvirindeki ilk gereklilik deriyi tanımaktır. Derinin hamlanması, ne kadar bekletilmesi gerektiği gibi süreçleri yaptıkça daha iyi öğreniyorsunuz. Derinin temizlenme ve hamlanma süreçleri var. Hangi tasvir yapılmak isteniyorsa onun kalıbının kâğıda çizilir ve derinin üstüne kopya edilir. Nevregân adı verilen bıçaklarla işlenir sonrasında zımpara yapılır. Zımpara yapıldıktan sonra kök boyalar ya da ecoline ile (Sıvı Sulu Boya) boyanır. İşin geleneğinde kök boya kullanımı vardır ancak onu da her yerden her zaman temin edemeyebilirsiniz. Kök boyanızı da kendiniz elde etmeniz gerekebilir, bu boya doğal boyadır ve en makulüdür. Ancak imkânlarınız el vermiyorsa; ecoline (Sıvı Sulu Boya) pratik bir alternatif oluşturmaktadır. Zaman kısıtlamam olduğunda ecoline kullanıyorum. Tasvir boyanıp kurutulduktan sonra kalıba yatırılıp bekletilir. En son olarak ise kontürleri yani hattı çekilir. Düğmeleri

dikilir ve eklem yerleri birleştirildiğinde tasvir hazır hale gelir. Önceki dönemlerde tasvir parçalarını birleştirmek için bağırsak ipi kullanılıyordu şu anda ise misina ya da mumlu ip kullanılıyor. Ben misina ipini tercih ediyorum. Bu ip türleri bulunamazsa olta ipi de kullanılabilir.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Çocuk ve yetişkin oyunları yazıyorum. Sahnelenen 7 oyunum var, yazdığım ama sahnelenmemiş 30 civarında oyunum vardır. Güncellenebilecek ve kullanılabilecek olan çok tipler var. Karagöz oyununda var olan tiplerin güncellenerek oynatılması taraftarıyım, mevcut tiplerin günümüzdeki karşılıkları bulunmalı. Kar-i kadim bir oyunu orijinal haliyle oynayacaksanız bu söylediğim mümkün olamaz ancak nev- icad bir metin oluşturuyorsanız mümkündür. Geleneksel tiyatromuzda haliyle Karagöz sanatında da karakter olgusu yoktur, rol kişileri toplumun belirli kişilerini yansıtan ve belirli özellikleri ön planda olan tiplerdir. Bende günümüzdeki tipleri gözlemleyip tasvir olarak üretip perdeye çıkarmaya çalışıyorum. Karagöz'ün kendine has bir üslubu var, onu bozmadan ve o dile entegre olacak şekilde tiplerin güncellenmesi gerektiğini düşünüyorum. Sanatçının yazdığı oyunda gereksinim doğmuşsa yeni tip eklenmelidir yoksa ben yeni bir şey katacağım şeklinde dayanağı olmadan tipler oluşturulmamalıdır. Karagöz sanatını sadece çocuk seyirci izleyebilirmiş gibi bir algı var maalesef. Ustam Hüseyin Dilan bu algıyı kıracak oyunlar yapıyor bu sanata ilgi duyan herkese performansını izlemesi tavsiyesinde bulunabilirim. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre eskiden yetişkin ve çocuk oyunu olarak ayrılmazmış. O günkü seyirci ve günün önemine göre hayalî oyunu oynarmış, günümüzde ise pedagojik formasyonun da getirisiyle çocuk ve yetişkin olarak oyunlar ayrıldı.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirme sözü çok iddialı oluyor; fakat birlikte çalıştığım, performansımı gerçekleştirirken bana eşlik eden bir ekibim var. Emre Işık, İlker Bağlam ve eşim Selin Cengiz'i sayabilirim. Eşim Selin Cengiz şu anda tasvir yapımına ağırlık veriyor, benim tüm aşamalarıma doğal olarak tanıklık ediyor. Bu kişilere son olarak da oğlum Ahmet Agah Cengiz'i ekleyebilirim o da tüm süreçlere şahit oluyor. Bu sürece henüz anne

karnındayken başladı doğuma çok az bir süre kalana dek eşim oyunlarımda tef çalıyordu şu anda da 4 yaşında olmasına rağmen oynadığım oyunları ezbere biliyor.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Mardin Çocuk ve Gençlik Tiyatro Festivali ve Bursa Uluslararası Gölge ve Kukla Oyunu festivali, Brüksel'de düzenlenen Sound Of İstanbul festivali aklıma ilk gelen organizasyonlar, ancak bunlar dışında; Anadolu'nun icra köylerinde hiç tiyatro izlememiş çocuklardan; metropolde sanal bir dünyanın içinde büyüyen ve tiyatroda nefes alan çocuklara kadar birçok ilde performanslarımı gerçekleştirdim. Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Erzurum, Elazığ, Kayseri, Antalya, Alanya, Zonguldak, Karabük ve Çanakkale aklıma gelen şehirlerden bazılarıdır. Yurt içinde hem kendi yaptığım turneler hem de başka kurumların organize ettiği turnelerde yer aldım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Sanatçının uğraştığı sanat disiplinindeki yolculuğu; o sanatçının yaşamı boyunca devam eder, öğrenme süreci hiçbir zaman bitmez. Bugünkü çalışmalarımı değerlendirirken de yanıtı bu bilinçle vermek isterim; Karagöz köklü ve içinde geleneği barındıran bir sanat, bu sebeple Karagöz'ün kendine has yapısını bozmadan her daim hem kendimi hem de sanatımı güncelleyerek bu yolculuğa devam etme gayreti içerisindeyim ve öyle de olmaya devam edeceğim.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Cengiz Samsun'un yanında başlamam bir avantaj olmuştu çünkü kukla da oynatıyordu. Cengiz Samsun'un kendi tasarımı olan bir perdesi var hem Karagöz hem de kukla perdesi olabiliyor. Ben de aynı tasarımı kullanıyorum. Perdenin boyutunda tasvirlerin boyutu arasındaki uyum önemlidir. Tasvirlerin olmazsa olmaz bir ölçüsü yok fakat geleneğe baktığımızda ortalama 33 cm'lik bir tasvir ebadı var. Tasvirler oyunun konusu ve gerekliliğe göre büyütülüp küçültülebilir. Karagöz sanatçılarının geçmiş dönemde gezici olduğunu biliyoruz. Bugün de Karagöz sanatçıları bireysel oldukları ve aynı mekânda oynamadıkları için perdenin yekpare değil portatif kullanımı bu noktada büyük avantaj sağlamaktadır.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

İlk olarak nerede oynayacağınız ve koşulların nasıl olduğu önemlidir. Kitle hazır organize olmuş bir kitle mi yoksa toplumun farklı kesimlerinden ya da yaş gruplarından bir araya gelmiş bir topluluk mu bu kısım önemli. Bunlar işin görünmeyen kısımlarıdır. Bizde ezber yoktur, belirlenen bir konu üzerinden doğaçlama yapılır. Oyunlar prova edilmiştir ya da oynaya oynaya deneyimlendiği için belirli kısımlar kalıba oturmuştur. Performansı gerçekleştiren hayalî o günkü duygularıyla ya da güncel olaylara reaksiyonunu göstererek oyununu oynar. Seyirciden aldığınız reaksiyon ise izleyen topluluğa göre değişiklik gösterir. Geleneksel Türk tiyatrosu disiplinleri başta halk olmak üzere her kesime hitap eder. Bende oyunumun seyirciye ulaşmasını isterim, bu nedenle performansı gerçekleştirecek kişi, seyircinin algı ve kültür düzeyine göre oyuna yön vermelidir.

Oyuna başlamadan bir hazırlık süreci olur oyunun tasvirlerini yardak dizer, değnek adını verdiğimiz sopalarını takar. Oyun sırasında düşmemesi için değnekleri çok öncesinden takmaz. Tef kontrol edilir, gerekiyorsa ısıtılarak gerdirilir. Hayalî konsantre olur ve oyununa başlar. Turne kapsamında gidilen yerlerde; örneğin kırsal bir alana gittiğimizi varsayarsak bulunulan lokasyondaki yaşanan efsanevi hikayeler, olaylar perdede kullanabilir. Eskiden Karagöz sanatı dönemin gazetesi temel güldürü dinamiğinin yanında güncel olaylarında yer bulduğu bir disiplin olduğundan bu günkü güncel yorumlarda da aynı yöntemlere başvurulabilir. Oyunla ilgili ne kadar plan yapılırsa yapılsın performansı yapan kişinin duyularının açık olması gerekir, o an olan bir olay karşısında da tepkisini verebilmelidir. Öz tiyatromuzun en büyük özelliği de budur benzetmeci değil, göstermeci üslup kullanılır.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Eskiden fasıl ekibi olurmuş, ben de en azından 1 enstrüman götürmeye çalışıyorum. Profesyonel birini götüremiyorsam da kendim de enstrüman çalarak yansıtmaya çalışıyorum. Yardakla birlikte şarkıları söylüyoruz. Benim kullandığım birçok çalgı klasik Türk çalgıları, farklı kültürlerin efektif anlamda çalgılarını kullanıyorum. Oyun sırasındaki efektleri bilgisayar üzerinden değil çeşitli enstrümanlar kullanarak canlı performans olarak yapıyorum. Ama farklı kullanımlarda mevcut teknolojinin

imkânlarından yararlanan sanatçılar var, şahsi fikrim canlı performansın Karagöz sanatının dokusuna daha uygun olduğudur.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Bir sanatçı için hangi ustalık mertebesinde ve yaşta olursa olsun takdir edilmek hoşuna gidecektir bu yüzden SOKÜM ve YİH ile ilgili olumlu görüşlerim var. Karagöz sanatının SOKÜM listesine girmeden önce bizim neler yaptığımıza bir bakılması gerektiğini düşünüyorum ki öncesi ve sonrasını daha somut bir şekilde değerlendirebilsin. SOKÜM taşıyıcısı olmak bir sanatçı için büyük bir sorumluluk gerektiriyor. Bu sorumluluğu süreklilik arz edecek nitelikte taşıyacak eserler üretme gerekliliği bir sanatçı için teşvik edicidir. Bu unvan sanatçı için onurlandırıcı ve gururlandırıcıdır. Benim jenerasyonumda bir sanatçıya da bu unvan verildiğinde sanatçı için bu, bir nokta olmamalıdır. Şu anda Kültür Bakanlığının geleneksel Türk tiyatrosuyla ilgilenen ustalara yapmış olduğu destekler için teşekkür ediyor ve bu sanatı yaşatmak için desteklerin bir sonraki jenerasyon içinde süreklilik arz edecek nitelikte olmasını temenni ediyorum. Bu temennimin sebebi asırlardır yaşayan bu sanatın gelecek nesillere de aktarılmasıdır.

Fotoğraf 2.20: Karagöz Oyunundan Tasvirler

Kaynak: Erdoğan Hasan Cengiz, 2021.

Fotoğraf 2.21: Erdoğan Hasan Cengiz Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Erdoğan Hasan Cengiz, 2021.

2.2.11. Alican Balakin

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

9 Aralık 1991 doğumluyum. Üniversitede oyunculuk eğitimi aldım. Sonrasında eğitim alanına yöneldim. Eğitim ve sanatın bir arada gittiği bir dönem oldu. Yaratıcı Drama eğitmenliği yapıyorum.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

7 yaşında ilk olarak Taceddin Diker'in teşviki ile Karagöz oynattım. Taceddin Diker, Başkan Mustafa Ruhi Şirin ile Çocuk Vakfında Karagöz eğitimi veriliyordu. 7 yaşında sokak çocuklarına bir gösterim oldu. Karagöz eğitiminde orada olan bir çocuktum bir yandan Akbank Sanatta Karagöz ve kukla gösterimleri vardı. Her hafta onları izliyordum. 7 yaşımdan sonra Karagöz hep benimle devam etti. Kültür A.Ş.de, okullarda hatta kendi okuduğum okullarda da Karagöz oynatıyordum. Ustalarım Taceddin Diker ve Ramiz Balakin'dir. Çocukken oyunları izledikçe ezberlemem, kendi tiplerimi de oyuna yerleştirmem gibi dahil ettiğim tipler oldu. Batılı tarzda eğitim aldım ve belirli bir standarda gelmiş oldum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Karagöz tasviri yapıyorum ama şu an aktif değilim. Hem yapımı hem de oynatımı iyi olan ustalar nadirdir. Ben oynatımdan daha keyif alıyorum. Teknoloji geliştikçe yapım aşamasında bunlardan faydalanıyoruz. Benim için önemli olan kısım figürlerimin olması. Deriden tasvirler yapıyorum ve ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Güncelleştirilebilir düşüncesindeyim. Formatı bozmak değil ancak tipler değişip yenilenebiliyor. Örneğin Karagöz bir tabletin içine sıkışmış olarak sunulabilir. Önceki dönemde kadın erkek durumlarıyla ve ayıpla ilgileniliyormuş şu anda insanların ayıp eşiği de farklı durumda. Bu duruma bağlı olarak oyunların içeriği ve tipleri güncellenmelidir.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırağım yok şu an için. Çırakla baba-oğul ilişkisi oluşur neredeyse ancak şu an için yanımda böyle biri yok. Benim yanımda yardımcım olan kişiler oluyor.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Birçok yerde sanatımı icra ettim. Yurt içi ve dışında çeşitli yerlerde gösterilerimizi yaptık. Hollanda, İsviçre gibi ülkelerde oyun oynadım. Yurt içi birçok festivale gittim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

2009 yılında UNESCO'nun sahip çıkmasıyla bu sanatı yapanlara değer verildi bakanlık sınav açıp yeterliliği olan insanlara sanatçı kartı verdi ve devlet sanatçısı olarak nitelendirdi. Uluslararası olan UNIMA kuruluşu var ve yurt içinde Karagöz Derneği var. İnsanlar ilgi duyuyor, son zamanlarda bunun önemsenmesi akışını kırdı ve değiştirdi. İnsanlar öğrenmek istedi. Birkaç tane insan hobi amaçlı öğrenirken bundan çıkıp tamamen profesyonel olarak bu işi yapabilecek duruma geldi. Devletin destek verdiği ve yollar açtığı, insanların bunu nasıl daha ileriye götürebiliriz düşündüğü bir sektöre dönüştü. Önceden Karagöz denildiğinde önemsenmiyordu.

Sahip çıkıldıkça Karagöz'ün geleceğini daha açık olduğunu ve farklı yerlere götürüleceğini düşünüyorum.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Ustamdan gördüğüm bir sahnem var. Sanatçı özgünlüğü olarak her kişinin izleyişi var o da perdeye yansıyor. Perdemi ustamdan gördüğüm gibi dikdörtgen formatta kurdum. Perdeyle ilgili olarak yenilikçi şeyler düşünüyorum. Zamanla Karagöz'ün dilinde de değişmeler oluyor, sadeleştiriliyor.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Yanımda yardak olarak ailem hep vardı. Babam annem ve ben yardak olarak hep birbirimize yardımcı olduk. *Balakin Kumpanyası* var, oluşumunda aile birliği söz konusu. Sahne yeri, yardak bulma konusunda sıkıntı yaşamadım.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Duruma göre değişebilir, ikisini bir arada kullandığım da oluyor. Kayıttan ve kendi sesimi kullandığım da oluyor. O gün içerisinde çok seans oynanması gereken bir yerdeysem kayıttan yardım almam gerekiyor. Burada oyunun tamamının kayıttan oynatılması hususu doğru değil, sadece müziklerin banttan verilmesini kastediyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Kültürü devam ettirmeye çalışan bir insan var. Birçoğu buna gönül vermiş. Burada kültürü başka bir çağa aktarma söz konusu. SOKÜM'ü kültür olarak birine aktarımı beni mutlu ediyor. Geleneksel tiyatro ya da Karagöz bölümlerinin üniversitelerde olmaması bir sorun teşkil ediyor.

Fotoğraf 2.22: Karagöz Tasviri

Kaynak: Alican Balakin, 2020.

Fotoğraf 2.23: Alican Balakin Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Alican Balakin, 2020.

2.2.12. Taner Mücahit İnan

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1995 yılında Kocaeli'nde doğdum. İlkokul, ortaokul ve liseyi Kocaeli'nde okudum. Kocaeli Üniversitesi'nde mekatronik bölümünü bitirdim. Çalışmalarım hep elektronik ve otomasyon üzerinden ilerledi. Şu anda bir teknoloji firmam var.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

İlkokulda Türkçe kitabında Karagöz ve Hacivat'ı görmemle çok etkilendim. Kitaptaki figürleri kesip arkadaşlarıma oynatarak Karagöz oynatım sürecim başladı. Arkadaşlarım ilgi duyunca öğretmenlerimin yönlendirmesiyle okuldaki başka sınıflarda oynatmaya başladım. Uzun yıllar kendi kendime ilerleterek Karagözle uğraştım. Büyük ustalarımızı arayıp telefonda görüşerek ve İstanbul'a gelip giderek ustalarla görüşmeye çalıştım. Karagöz'ü nasıl yapabileceğimi öğrenmek istedim. 2013 yılında şu anki hocam Murat Huten ile tanıştım. Karagözle ilgili bütün detayları öğrenmiş oldum. Bu süreçlerin tamamında Karagöz oynatıyordum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

İlk olarak PVC ve plastik ile tasvir yaptım. 2010 yılında ise deri buldum ancak onları işlemek için gerekli olan bıçakları temin etmek konusunda sorun yaşadım. Nevregânları kendim yapmaya karar verdim. Kök boya için edindiğim yarım yamalak bilgiler ile otlar topladım ve boya elde etmeye çalıştım ancak başarılı olmadı. Asetat kalemleri ile boyadım. 2013 yılında tasvir yapımına elim yatkınlaşmıştı. Gıda boyası ile tasvirleri boyamaya başladım. Şu anda nevregân ve ecoline (Sıvı Sulu Boya) ile tasvirlerimi yapıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz'ün aslına uygun olması gerektiği kadar günümüz insanının anlayacağı şekilde de olmalıdır. Karagöz halkın derdini anlatma aracıdır o yüzden halkın anlaması gereklidir. Günümüzdeki tipleri perdeye yansıtırsak günümüz insanını perdeye bağlayabiliriz. Yeni oyunlar yazıyorum ve tipler yaratıyorum. Deli Dumrul Destanı'nı Karagöz'e uyarladım. Kendi yazdığım iki oyunum var. Geleneksel oyunları da oynatıyorum. Yetişkin ve çocuk oyunları icra ediyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak şu anda yetiştirmiyorum. Pandemi öncesinde bu konuyla ilgili birkaç görüşmem vardı ancak şu anki süreçte çırak yetiştirmem mümkün değil.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında icra etmedim. Yurt içinde özellikle okullarda oyun oynatıyorum. İl ve turnelerde bulundum. Yapı Kredi sergisinde tasvirlerim yer alıyor.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagözde inanılmaz bir artış ve talep var. On yıl öncesinde Karagözle uğraşan kişi sayısı bir elin parmaklarını geçmezdi. Şu an ise birçok usta var. Sosyal platformlar, devlet ve vakıf destekleri ile dernekler var. Karagöz aslına uygun olsun ancak geleceğe taşınabilir olmalıdır. Karagöz güncellenerek devam etmelidir.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdemin ebatları 2,5 X 1.5 m'dir. Ben büyük perdede görselliğin ön planda olduğu gösteriler yapmayı seviyorum. İlerleyen süreçte perde ile robotik otomasyonu birleştirmek istiyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

İlk olarak yaş kitlesine göre oyun seçimi yapıyorum. Oyunun oynanacağı mekâna gittiğimde seyircinin yerleşimine göre ışık ayarlanır. Ses düzenlemelerini yaparım. Sonrasında ise gösterim kısmı başlar.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Alt yapıda bir müzik kullanıyorum ve kendim söylüyorum. Tef ve nareke oluyor.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM doğru bir yaklaşım, uluslararası platformda Karagöz temsil ediliyor. UNESCO kapsamında Türkiye'den Karagöz'ün listede yer almasının gerekli ve güzel bir çalışma olduğunu düşünüyorum. Karagözle ilgili yayınların artması gerektiğini düşünüyorum. Her ustanın kendi kitabı olması gerektiğini düşünüyorum. Ben şu anda "Hayalînin Hayali" isimli kendi kitabımı yazmaya başladım. Karagöz'ü öğrenme aşamalarında neler yaşadım ve Karagöz öğreneceklere tavsiyeler olarak yazıyorum.

Fotoğraf 2.24: Karagöz Tasviri

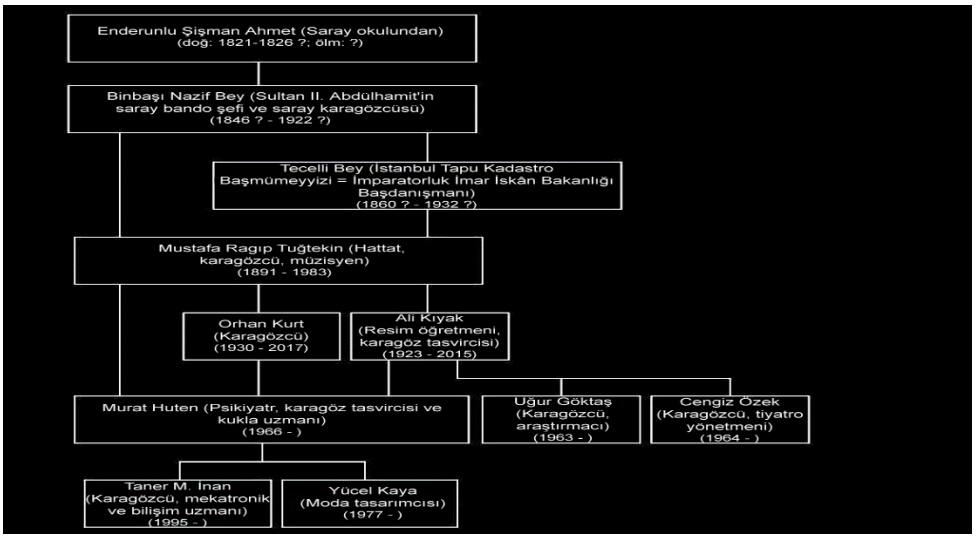
Kaynak: Taner Mücahit İnan, 2020.

Fotoğraf 2.25: Taner Mücahit İnan Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Taner Mücahit İnan, 2020.

Fotoğraf 2.26: Taner Mücahit İnan, Karagöz soy ağacı.

Kaynak: Taner Mücahit İnan, 2020.

Karagöz ustalarının çoğunluğu tiyatro ile ilgili bölümlerden mezun olmuşlardır, üniversitede tiyatro bölümü dışında başka bölüm okumuş ustaların bazıları ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gösteri Sanatları Merkezinde tiyatro eğitimi almışlardır. Karagöz sanatının tiyatronun bir dalı olması açısından tiyatro ile ilgili eğitim alınması önemlidir. Karagöz ustalarının oyunculuk mesleğini yapmaları Karagözde gerekli olan farklı sesleri çıkartabilme ve oyunun dramatik yapıda olmasına katkıda bulunmaktadır.

Usta-çırak ilişkisi ile belirli bir süre ustanın yanında bulunarak onun sanatına tanık olmak, perde kurmak vb. işlerde yardım etmek, oyunlarda yardaklık yapmak ve sonrasında sanatı öğrenip kendi perde kurup oynatabilir hale gelinen bir süreç kastedilmektedir. Karagöz ustaları Karagöz sanatını genel olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiştir. Karagöz oyununu icra eden ve bir ustadan çeşitli konularda destek alan ustalar bulunmaktadır. Bu durumlarda usta-çırak ilişkisinin tüm aşamaları gerçekleşmemektedir ancak sanatın ve geleneğin aktarımı bulunmaktadır. Karagöz ustalarının büyük bir kısmının çırağı yoktur, oyunlarda kendilerine yardımcı olan kişi ya da kişiler bulunmaktadır. Karagöz ustalarından 4 usta çırak yetiştirebilmiştir,

ustaların sayısına göre bu sayının oldukça az olduğu görülmektedir. Çırak yetiştirmeye başlamış ustalar da bulunmaktadır.

Karagöz ustalarının büyük bir kısmı tasvirlerini kendileri yapmaktadır. Tasvirler deriden yapılmaktadır ve nevregân isimli bıçaklarla işlenmektedir. Kök boya isimli doğal bitkilerden oluşturulan boyalar ve ecoline isimli kimyasal boyalar tasviri boyama aşamasında kullanılmaktadır. Ustaların bazıları kök boyanın daha kalıcı olduğunu ve tasviri daha güzel gösterdiğini düşünürken bazıları ecoline (Sıvı Sulu Boya) daha kalıcı ve güzel olduğunu ifade etmiştir. Kök boya yapım aşamaları nedeniyle uzun bir vakit aldığı için tasvir yapımında zaman az ise ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıldığı görülmektedir.

Karagöz ustası bulunmayan ustalar Karagöz'e başladıklarında ustaları olmadığı için deri temininde ve tasvir yapımında çeşitli zorluklar yaşamışlardır. Tasvir yapımında ustanın izlenmesi ile tasvir yapımı daha hızlı bir şekilde öğrenilebilir. Ustası olmayan kişiler kendi deneyimleri ile öğrendikleri için süreç daha uzun olmaktadır.

Karagöz'de yeni oyunların yazılmasını ve oyuna bağlı olarak yeni tiplerin oluşturulmasını bütün Karagöz ustaları doğru bulmaktadır. Ustaların bazıları Karagöz tiplerinin yüzyıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğradığını ifade etmiştir. Yeni oyunlarda ve tiplerde Karagöz'ün geleneksel üslubu ve oyun kalıbının dışına çıkılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Karagöz ustalarının tümü yeni oyun yazmaktadır. Kendi yazdığı oyunlarla birlikte geleneksel oyunları da oynatan birçok usta vardır.

Karagöz ustalarının çoğunluğu yurt içinde Karagöz'ü okullarda, belediyelerde ve kültür merkezlerinde, müzelerde ve çeşitli turnelerde icra etmektedirler. Günümüzde Karagöz ramazan aylarında sıklıkla oynatılmaktadır. Bursa Festivali, İstanbul Kukla Festivali, İzmir Kukla Günleri gibi yıllardır yapılan festivallerde birçok usta yer almıştır. Yurt dışında Karagöz icra eden usta sayısı ise azdır; yurt dışında festival, müze gibi çeşitli mekânlarda oyunlar icra edilmektedir. Tasvirleri sergilenen usta sayısı ise 2 ile sınırlıdır.

Karagöz ustalarının tamamı Karagöz'ün geleceğiyle ilgili olumlu düşünmektedir. Karagöz bir tiyatro dalı olduğunu için insanlık var oldukça var olmaya devam edeceği düşüncesi bulunmaktadır. Ustalar tarafından Karagöz'ün günümüzde var olmaya devam ettiği ve her devirde var olmaya devam edebilecek bir yapıda olduğu ifade edilmiştir. Karagöz konusunda yetişen kişiler olması, ustalara sanatın devam edeceğini düşündürmektedir. Bazı ustalar Karagöz'ün görünürlüğünün artmasında UNIMA ve Karagöz Derneği ile Karagöz Derneği Başkanı Enis ERGÜN'ün etkisinin olduğunu söylemiştir.

Karagöz'ün sadece ramazan aylarında oynatılan bir oyun gibi algılandığı ve bunun yanlış olduğunun anlatılması gerekliliği belirtilmiştir. Ustalar "Canlı Karagöz" olarak adlandırılan ramazan aylarında maliyeti daha uygun olduğu için tercih edilen hadisenin Karagöz'e zarar verdiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Karagöz ustaları, UNESCO SOKÜM listesine alınmadan önce Karagöz icra eden usta sayısının az olduğunu ve Karagöz'ün daha az görünür olduğunu ifade etmektedir. Karagöz SOKÜM listesine alındıktan sonra daha görünür hale gelmiş ve Karagözle ilgilenen kişi sayısında artış görülmüştür, ustalar olumlu gelişmelerle devam ederek Karagöz sanatının ileriki yıllarda gelişeceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Karagöz perde ebatları genellikle benzerdir, oyunun mekânına göre büyültülebilmektedir ya da küçültülebilmektedir. Perde ebatları yaklaşık 2 metredir. Karagöz ustaları belirli bir yerde oyun icra etmedikleri çeşitli mekânlarda gösteriler yaptıkları için perde portatif şekildedir.

Perde önceki dönemlerde sadece bezden oluşmaktayken zamanla ahşap iskelet ve metal iskeletten oluşan perdeler kullanılmaktadır. Perdeyi aydınlatmak için kullanılan ışık türü olarak ise halojen ve led ışık bulunmaktadır. Ustaların halojen lambanın çok ısındığını buna bağlı olarak sıcaklık yaptığını, tasvirlere zarar verebildiğini ve patlama yapabildiğini ifade etmişlerdir, halojen lambadan led ışık kullanımına geçen ustalar vardır. Ustalardan biri farklı olarak bir oyunu için daire biçimde perde kullanılmıştır.

Karagöz ustalarının tümü oyunda müzik kullanmaktadır ve Karagözde müziğin önemli bir unsur olduğunu düşünmektedir. Karagöz oyunları sırasında tef ve nareke kullanılmaktadır. Karagözde müzik için esas olarak birkaç müzisyenin bulunması gerekmektedir ancak günümüzde maddi şartlardan dolayı bu durum mümkün değildir. Oyun Hacivat'ın müzik söyleyerek perdeye gelmesiyle başlamaktadır ve tipler müzikleri ile perdeye gelmektedir, bu sayede hangi tipin geldiği anlaşılmaktadır. Ustaların bir kısmı oyun sırasında şarkıları canlı icra ederken bir kısmı sesini kaydetmiştir ve onu kullanmaktadır. Bir mekânda birçok seans oynanacaksa ses yorgunluğu oluşmaması için kayıttan müzik verilebilmektedir. Efekt müziklerini ise gösteri anında canlı yapan ustalar olduğu gibi internet ile efekti veren ustalar da vardır.

Ustalar, Karagöz'ün SOKÜM kapsamında olması hakkında olumlu düşünmektedir. Karagöz'ün SOKÜM kapsamında olması ile devletin sanatın geliştirilmesi ve devamlılığı için birtakım çalışmalar yapması gerektiği bunun devlet sorumluluğunda olduğunu ifade etmişlerdir. Karagöz sanatının geleceğe aktarımı için devletin bu alanla ilgili kurslar açabileceği, okullarda eğitim ve konferanslar verilebileceği, sanatın gelecek nesillere aktarımı için çalışmalar yapılabileceği söylenmiştir.

Karagöz ustaları, Karagöz alanından YİH ilan edilen ustaların onurlandırıldığını ve doğru bir karar olduğunu düşünmektedir. Ancak YİH ilanından sonraki süreçte ustaların bilgi ve deneyimlerinden yararlanabilmesi için resmî kuruluşların çalışmalar yapması gerektiği ifade edilmiştir. YİH ilan edilen ustalardan sadece 1 kişi yaşamaktadır bu nedenle ustalar yeni YİH adaylarının seçilmesi ve ilan edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

SOKÜM taşıyıcı kartı ile sanatı icra eden ustaların kayıt altına alınması olumlu bir adım olarak görülmektedir ancak sonrasında ustaların neler yaptığının takibinin olması gerektiği ifade edilmiştir. SOKÜM taşıyıcısı olmanın ustaya sorumluluk yüklediği düşünülmektedir. SOKÜM taşıyıcı kartının sınavı ve kartın verilmesi ile ilgili olumsuz düşünen ustalar da bulunmaktadır.

2.3. Kukla ve Karagöz Ustaları

Kukla ve Karagöz ustaları alt başlığında hem kukla hem de Karagöz icra eden ustalar bulunmaktadır, ustalar yaşlarına göre sıralanmıştır. Kukla ve Karagöz ustaları ile yönlendirilmiş görüşme tekniği kullanılarak görüşme yapılmıştır ardında deşifre edilmiştir. Görüşmelerde Karagöz ve kukla için farklı sorular sorulmuştur. Görüşmelerin sonunda ustaların Karagöz ve kukla gösteri anları ile tasvir ve kukla fotoğrafları yer almaktadır. Kukla ve Karagöz ustalarının verdiği bilgilere dair bir değerlendirme yapılmıştır.

2.3.1.Ünver Oral

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1937 yılında Tokatta doğdum. Meslek Lisesi mezunuyum. Ortaokula geçince edebiyatla ilgilenmeye ve şiir yazmaya başladım. Zamanla Karagöz'e geçtim. Ben güzel resim yaparım ama ben hiçbir resim eğitimi görmedim. Ben yapmıyorum ellerim, bileklerim yapıyor onun için Allah vergisi olmadan hiçbir sanat olmaz.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Allah bana birçok sanatın kabiliyetini vermiş. Ben Karagöz'e de bilerek başlamadım. Ortaokulda Çocuk Esirgeme Kurumu'nun büyük boy bir çocuk dergisi elime geçti, tabi o zaman Karagöz'ü bilmiyorum, dergide Karagöz ve Hacivat'ın resmi, bilgiler ve oyunlarından örnekler bulunuyordu. Karagöz'ün zaten görüntüsü çok sevimli bu dikkatimi çekti ve bu durum beni Karagöz'e götürdü. Karagöz'e götürdüğü zamanda halk tiyatromuza götürdü çünkü Karagöz dediğimiz zaman tek başına bağımsız bir sanat değil, geleneksel tiyatromuzun bir dalı. En büyük yanlışlardan birisini de burada yapıyoruz ne orta oyunu ne meddahlık hiçbiri bağımsız değil, hepsi halk tiyatromuzun birer dalı. Konularda ve tiplerde benzerlik ve bütünlük var.

Ustam yok. Şu şekilde ustam var, Hayalî Küçük Ali kitabım da var, Hayalî Küçük Ali benim çocukluğumda radyoda bayramlarda, tatil günlerinde Karagöz oynatırdı ve çok güzel oynatırdı. O dönem Türkiye'de yaşayan herkes radyo başına koşardı ve onu dinlerdi. Karagöz kursu açılmıştı Karagözcüler Derneği tarafından ona katıldığım

zaman ben orada öğreneceğim ve başlayacağım zannettim, orada Taceddin Diker, Metin Özlen de vardı. Kursa başladık eski tarz perdeyi sahneye kurmuşlardı, bana perdeye çık oynat dediler, perdeye geçtim ilk defa sopaları elime aldım ve oynattım. Ustam falan yok, ustam Hayalî Küçük Ali, onun sesiyle ve gösterisiyle benim kabiliyetim birleşti. Hiç fiili bir ustam olmadan Karagöz oynatmaya başladım ve bana "Aferin" dediler. Hayalî Küçük Ali'den dinlediğim bir muhavereyi aynı şekilde oynattım, oraya dinlemeye gitmiştik çünkü bir hazırlığımız yoktu.

Ben bu süreçte bir yandan deri kundura fabrikasında işçi olarak çalışıyordum. Sabah gidip işe akşam çıkıyorsun, öğrenmişsin hazır olmuşsun fark etmez iş olduğu için oyun oynatmaya gidemiyorsun. Böyle olunca emekli olana kadar gelenek tiyatromuzu öğreneyim, kitapları arayayım, arşiv yapayım ve neler yaptığımı yazayım diye düşündüm. Okulda İngilizce ve Fransızca öğrenmiştim onun faydası oldu fakat konuşamıyordum konuşabilseydim tüm dünyayı gezecektim, çeşitli ülkelere davet edildim fakat dil bilmeden olmuyor.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvir yapıyorum. Resim kabiliyeti olmayan tasvir yapamaz yapsa da tasvir olmaz. Ben para kazanayım, isim yapayım diye bu sanatlara girilirse sanat da zarar görür. Yapı Kredi Bankasının Karagöz yapım kursu vardı ona katıldım daha sonra Kültür Bakanlığının kursuna katıldım. Tasvir yapan arkadaşlarla konuştum. Kendim kullanmak için tasvir yapımına başladım. Tasvir yapmaya başladım ve güzel de oldu. Büyük salonlarda yapılan gösterilerde Karagöz tasvirlerindeki basitlik bana ters geldi çünkü çocukların izleyebileceği çizgi film var. Çizgi filmin yanında basit tasvirleri çıkarıp oynatmak doğru gelmedi, Karagöz'ün gelişmesi ve ihtiyaç açısından bana ters geldi. Kafamda tasvirlerin hareketlerini nasıl çoğaltabilirim diye düşünmeye başladım. Oyunları izlerken kâğıt kalem elimde bakıyorum ve arkaya doğru adımlıyorum, tasvirlerin çizgisi kayboldu biraz daha geriye gittim renkleri kayboldu ve en sona gidince de perdede sadece siyah gölgeler oynuyordu. Tasvirleri bu şekilde görünce bu deriden olmaz diye düşündüm, ondan sonra arayışa girdim.

Deriden olmazsa plastikten olur dedim ve plastik fabrikalarını buldum örnek çıkardılar. Bir miktar örnek aldım ve eve getirdim. Ustam yok ve Türkiye'de ilk defa

yapılacak bu yüzden kimseye de soramıyorum nasıl olur diye. Örnekler baktım ki kesiliyor, boyama için cam boyaları aldım ve boyanabiliyordu. Ahşap havyası ile yakma tekniği de oluyor, onun da aletlerini aldım, bodrumda kendi yaptığım tezgâhta yapmaya başladım ve oldu. Benim burada amacım hareketleri çoğaltmaktı. Örneğin Tuzsuz Deli Bekir'i yaptım, aslında Tuzsuzun beli ve ayakları oynuyor, ben istediğim gibi çalıştım. Tuzsuz Deli Bekir'in koluna hareket verdim, elindeki şişeye de hareket verdim kolu sallandıkça şişe sallanıyor, şişenin içindeki sıvıya da hareket verdim o da sallanıyor. Karadenizli kemençesini çalıyor ve şapkaları, ayakkabıları oynuyor.

Kültür Bakanlığı geleneksel tiyatro festivaline seçmek için Türkiye'deki geleneksel tiyatro sanatçılarını Topkapı'daki konferans salonunda topladı. Orada herkes gösteri yaptı benim de bir gösterim vardı, bir sessizlik oldu. İlk defa Türkiye'de plastikten Karagöz gösterisi yapıldı. Benim sopalarımın ucu da özeldir. Herkes karşı çıktı, bu durum günümüzde de devam ediyor. Eski dönemde büyük sahneye ihtiyaç yoktu çünkü kahvehane vb. yerlerde oynatılıyordu günümüzde ise büyük salonlarda oynatıldığı için bu durum bana yanlış geldi ve tasvirlerin boyutuna da büyüttüm, seyirciler rahat görebilsin diye 50 cm Karagöz yaptım.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Ben ortaokulda şiir ve piyes yazmaya başladım. Benim zamanımda çarşamba günleri ders yoktu, kültür-sanat günüydü. Yeni tipler ve oyunlar olması gerektiğini düşünüyorum. Klasikleri günümüz seyircisinin anlayabileceği hale getirdim ve oyunlardaki şiirleri kendim yazdım. Karagöz hikâyeleri yazdım. "Karagöz ve Nasreddin Hoca" isimli bir oyun yazdım, göstermelik olarak Hoca'nın türbesini yaptım. Dansöz tipim meşhurdur, dans ederken eğildiği zaman bütün saçları dökülüyordu, kollarında bilezikleri ve ayağında halhalları vardı. Karagözde hayvanlar vardır örneğin horoz dövüşü vardır. Devlet her oyunda niye yeni metin kullanmıyorsunuz diye sanatçıları eleştiriyor, ben kullanmıyorum çünkü tuluatı kullandığın zaman her oynadığın oyun farklı oluyor zaten. Oyunda tipleri de değiştiriyordum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştiremedim. Kısaca şöyle söyleyeyim zaman içinde buraya öğrenmek isteyenler geldi, ben memnun oluyorum ve istiyorum. Çünkü benim yetiştireceğim yeni sanatçılar yeni şekilde çalışacaklar diye seviniyordum. Anlatıyordum ne şekilde olacağını, sordukları şu oluyordu "Kaç günde öğreniriz?" bu soruyu sorduğunda durumunu ortaya koyuyordu. Ben de "3-5 sene sürer" diyordum, bir giden bir daha gelmiyordu. Para girerse sanat çıkar diye düşünüyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Her yerde icra ettim. Mesela İstanbul'da Büyükşehir kültür merkezlerinde yaptım. Tüm Türkiye'de festivallerde yer aldım. Yurt dışında İran, Azerbaycan ve Üsküp'te icra ettim. Yapı Kredi Bankasında sergi açtım. Avusturya Lisesi Tiyatro Gününde gösteri yaptım ve sergi açtım. Uluslararası Tahran Kukla Festivalinde, İsviçre Şark Sanatları Festivalinde ve Cenevre Kitap Fuarında Karagöz oynattım. Atatürk kitaplığında her cumartesi 8 ay gösteri yaptım. Bu süreçlerde bir yandan kitap yazdığım için anaokulu vb. yerlere gitmiyordum.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Ben Türkiye'de Karagöz'ü öldü olarak biliyorum. Bugün birçok yeni başlayan veya başlamış olan kişiler plastik kullanıyor, plastik yayıldı. Plastik tekniği ile ilgili kitabım da çıktı. Ama beni kimse farkında değil bakanlık da dahil. UNIMA da plastik tasvirlere karşı çıktı. Karagöz'ün Ramazan, çocuk ve sünnet eğlencesi olarak görülmesi ona zarar verdi. Uzun yıllardır "Geleneksel Halk Tiyatrosu Enstitüsü" kurulmalı diye yazılar yazdım ancak bu konuda sonuç alınamadı, UNIMA olarak halk tiyatrosunun üniversiteler girmesi için çalışmalar yapıldı ve izinler alınamadı.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem sopa borusu gibi toplanıyor. Ben ilk defa Türkiye'de çelik sahne yaptım. Çelik sahnede ekleme yapabiliyorsun, kukla da oynatacağım için eklemeler gerekiyor. Gösteri yaptığım perde yükseklik olarak 2 metre boy olarak ise 4 metre ebadındadır, seyirci görmesin diye 1 metre daha ekliyordum yanına iki tarafı kapatıyordum.

Sahnenin üstüne siyah bez şerit çekiyordum nedeni tavanda gölgeler olmasını engellemektir. Bunu da ilk defa ben yaptım. 100 watlık iki ampul kullanıyorum, üzerlerine birer başlık taktım.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Gösteriler tek başına yapılamaz, ben kızım ya da eşim ile birlikte gösterilerimi yapıyordum. Ben oyunlara başlarken eşime Karagöz ve Hacivat'ı veriyordum perdeye koyuyordu, ben de salonun en arkasına gidip kontrol ediyordum, sesi kontrol ediyordum. Ben sanatı sevdiğim için bu hale getirdim ve bugüne kadar geldim. Perdeyi de büyüttüm, perdeye jenerik getirdim, İngilizce ve Türkçe yazılarla başlıyor. Ben hep bir yandan Karagöz ve kukla için yenilik ve gelişme düşündüm. Peş tahtasına perde gazeli, şiir ve paragrafları içeren bir kâğıt bulundururum. Gösteriden beş dakika önce ışığı yakarım ve sahne önüne çıkıp seyirciyle konuşurum. Geleneksel tiyatromuz ve Karagöz ile ilgili bilgilendirme yaparım.

Ben gösteri yaptığım dönemlerde ustalar arasında en pahalı fiyatı ben veriyordum, diğer ustalar 30 dakika civarında gösteri yaparken ben 1 saat gösteri yapıyordum, gösteriden önce ve sonra gelenek tiyatromuz ve Karagöz hakkında bilgi veriyordum. Ben gösterilerimin fiyatından bir kuruş bile inmem inersem sanatın değerini de düşürmüş olurum. Karagözde yapılmayan şeyleri getirdim. Metinleri kendim yazdığım için seyircilerin anlayacağı espriler oluyordu. Benim gösterilerimin başından sonuna kadar çocuk büyük herkes gülüyordu bu yüzden.

Eğer sanatçı tuluatı bilmiyorsa o gelenek tiyatrosu olmaz, tuluatın yanında okumak ve insanları incelemek gerekiyor.

Canlı Karagöz var oysaki Karagöz'ün sahneye inmiş şekli orta oyunu'dur.

Ben Türkiye'de ilk defa dergi çıkardım, Halk Edebiyatı isimli bir dergiydi ancak kendi arkadaşlarımı bile abone yapamadım. Karagöz'ü bütün bunların sonucunda öldürdük.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Gösterilerde müzik önemli, canlı müzik olursa fiyatı arttırıyor. Teypten oyun havası kaseti kullanıyorduk. Müziksiz Karagöz olmaz. Mehter müziği var, mehterin yürüyüşüne göre oluyor. Karagözde de özel müzik olması gerekiyor özellikle

Hacivat'ın oyunu açmak için perdeye gelişinde onun yürüyüşünde mehteranda olduğu gibi uygun ritimde bir müzik olması lazım.

Karagöz tek başına oynatılamaz çünkü Karagöz'ün müzik veya efekt olarak kullanılan nareke ve tefi var, eğer tek başına oynatılırsa bunlar kullanılamaz. Karagözde eşim tiplerin şarkılarını iyice öğrendikten sonra tefle birlikte şarkıları kendi söylemeye başladı, şarkı söylemeleri de alkış almaya başladı.

Nareke yapımı, bildiğimiz balık tutmada kullanılan kamışların iki boğumu kesilerek arasından bir saz yapılmış olur içini temizleyip bir köşesine bakkal ve kasapların ambalaj yaptığı incecik naylonlar kullanılıyor. Naylon buruşacak hışırdayacak her naylondan olmaz. Kamışın bir ucuna o kapatılacak etrafına mesela ambalaj lastiği birkaç sefer sarılacak onun yanına bir parmak uzaklığında kurşun kalem girecek büyüklükte delik açılacak bu şekilde hazır oluyor. Nareke üfürülerek çalınmaz konuşurken delik kısma ağza dayanırsa zırıldamaya başlar.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Kuklada ustam yok.

- **Kukla oynatıyor musunuz? Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Kukla çeşidi tüm dünyada, her millette çeşitli ve teknikleri de değişik oluyor. Dünyada kukla ve Gölge Oyununda gülmeyi hedefleyen başka bir ülke yok. Ben İbiş kukla oynatıyorum. Türkiye'de kukla ikiye ayrılır birisi İbiş kukla diğeri de varyete kukladır.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kukla da yeni tipler eklenebilir ama ruhunu bilen kişilerin yapması gerekir. İbişle ilgili oyunlar yazıyorum, yayınlanmış kitaplarım da var.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Karagöz'ü seyreden kolaymış diyor ve başlamayı düşünüyor, kukla da aynı şekilde oluyor. Karagöz de tasvir satılıyor gidip satın alınarak başlanabilir de kukla yapımı yoktu, kukla yapımı sonradan başladı. Kukla sahne, oyun metni bakımından Karagöz'e göre daha zordur. Çırağım yok.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt içinde her yerde İbiş uygun anca yurt dışında uygun değil. Çünkü yurt dışında kukla daha gelişmiş durumda ancak seyirciyi İbiş gibi güldüremez, o yurt dışında yok.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz? Kukla sahneniz (perdeniz) nasıldır?**

Bütün kuklalarda çeşidi ne olursa olsun en zoru kuklanın başını yapmaktır. Çünkü kuklanın başını kuklacı yapmalıdır. El kuklasında alt tarafı elbiseden oluşur, elleri ve başı ahşap ya da başka malzemeden olur gerisi ise dikim işidir. Tanıdığım kişilerden bez parçası ve çorap topluyordum. Çorapları kuklanın başında, kumaşları ise kıyafetlerinde kullanıyordum. Bütün dünyada kukla başları kütükten, ahşaptan ama benim yaptığım büyüklükte bir kuklada baş 600 gram, onu elinde tutuyorsun kol için ağır oluyor. Ben onu da pet şişelerden yaptım, pet şişeyi kestim ve çıkardım başını ve sonunu birleştirdim, taktım. İçme yeri de kukla olarak hazır oldu, üstüne çorap taktım ve plastik badana boyası sürdüm son katına cilt boyası karıştırdım. Bittikten sonra saç ve gerekiyorsa bıyığını yapıştırıyordum, onlar yünden de yapılabilir. Kuklaya da o şekilde başladım ve bu da ilk defa oldu.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Gösterilere sopa borusu gibi üstü bezle kaplanmış sahnem ve bavulumla gidiyorum. Fiyat ve kaç oyun yapılacağı konuşulur. Burada şunu da belirteyim, yardımcı olmadan kukla ve Karagöz oynatılmaz.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kuklada müzik teypten kullanıyorum. Tef ve nareke kukla da kullanılabilir bu sayede oyun zenginleşir.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM ve YİH'in bir katkısı olmadı. Onun düşünülmesi uygulanması da zaten yanlış, neyin nesidir ben bir şey anlamadım zaten. Karagöz'ü düşünmüyorsun da katkıyı düşünüyorsun kişilere fayda için ortaya konmuş. Ben plastikten yaptığım için YİH ödülünü vermediler.

Soruların dışında Karagöz ve kukla ile ilgili bazı konulara değinmek istiyorum. Öncelikle *Kukla ve Kuklacılık* ve *Karagöz'de Plastik Tekniği* kitapları konularında ilk ve tektir. Çünkü herkes bildiklerini saklıyor ancak bildikleri saklanmaya değer mi bunu düşünmüyorlar. Bizim millî özelliğimizdir yazmayız, konuşuruz. 600 senedir o kadar usta gelmiş geçmiş hiçbiri bir şey yazmamış bu yüzden geçmişe ait hiçbir şeyi bilmiyoruz.

Türk gölge tiyatrosu ve Karagöz başka şeyler. Türk gölge tiyatrosu Orta Asya'dan başlıyor ama ismi Karagöz değil. Orta Asya'da iken Türkler dericilikte, dokumacılıkta ve boyamacılıkta çok ileri durumdaydılar. Bunlar zaten kukla ve gölge tiyatrosunun olmazsa olmazlarıdır. Türkler kilim yapıyordu vs. bu sebeple işin içindeydiler ve Çinlilerle yan yanalardı. Çinliler ve Türkler dünyada en çok birbiriyle savaşan iki millet. Bugün Türk müziği, tiyatrosu ve geçmişi hakkında Çin kaynaklarında çok bilgi var ama devlet bu bilgileri almıyor. Çünkü o bilgileri almak ve toplamak sanatçıların yapabileceği bir iş değil.

Para için Karagöz oynatanların yaptığı yanlış teybe bir Karagöz oyununu kaydedip onu kullanmalarıdır. Karagöz gösterisini bir kişi yapar, bazıları Karagöz'ü bir kişi, Hacivat'ı bir kişi oynatacak şekilde yapıyor bu olmaz. Orada tuluat olmaz. Tuluat ağzına geleni söylemek değil, o konudaki kültürüne, halk mizahına ve tecrübene dayanarak gelişerek olur.

Kursa başladığımız zaman ben zannediyordum ki Karagöz'e dair bol bol kitap bulabileceğim, araştırdık ve gördük ki kitap yok. Sadece Türkiye Yayınevinde kitap var dediler orada bulduk ve Türkiye'de başka kitap yoktu. Karagöz'ün ülkesinde Karagöz kitabı yok ondan sonra başlamış olduk. Fakat benim kitap falan bulamayınca orta oyunu, meddahlık gibi dallarında olduğunu öğrendim o zaman dedim ki ben sadece Karagözle doğru olur mu aynı zamanda diğer dallarla ilgili kitap araştırmaya başladım.

Ben öğrendikçe yazmaya başladım ancak ben yazmama rağmen yayınevleri basmıyor. Bu durumda evde daktiloda yazdım ve bastırdım, evde telledim vs. Kartpostal niye yok diye düşündüm ve kendim kartpostal bastırdım, her konuda faydalı olmak için

mücadeleye girdim. Yalnız şu durum var hep yalnız kaldım, tek başıma mücadele içinde geldim.

Fotoğraf 2.27: Kuklalar. [14]

Kaynak: Mısra Çekiç,2021.

[14] Kuklalar, Ünver Oral'a aittir.

Fotoğraf 2.28: Keloğlan tasviri[15]

Kaynak: Mısra Çekiç,2021.

Fotoğraf 2.29.: Manav tasviri[16]

Kaynak: Mısra Çekiç,2021.

[15] Keloğlan tasviri, Ünver Oral'a aittir.
[16] Manav tasviri, Ünver Oral'a aittir.

2.3.2.Ramiz Balakin

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben 1961 doğumluyum. Normalde mesleğim grafikerlik, Gırgır dergisinde çalıştım. Destinatörlük yaptım. Fransız Koleji mezunuyum. 82 senesinde Gazi Üniversitesini kazandım ancak birtakım sebeplerden dolayı gidemedim.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Ustam Taceddin Diker'dir. 1993 yılında Taceddin Diker ile tanışmamdan sonra Karagöz'e başladım. 1993 yılından beri faal olarak Karagöz'ün içindeyim, uzun yıllar Taceddin Diker'in yardaklığını yaptım, onunla beraber yurt içi ve dışında birçok turneye gittik. 1990'lı yıllarda ise Çocuk Vakfının açtığı bir kursa katıldım, kurs Taceddin Diker, Metin Özlen ve Orhan Kurt yönetimindeydi. 13 arkadaşla birlikte oradan mezun olduk ondan sonra Akbank Karagöz Kukla Tiyatrosunda uzun yıllar Taceddin Diker ile birlikte çalıştık. Bu bir dönüm noktası çünkü orası hem Karagöz hem de kuklanın olduğu tek tiyatroydu. 2010'lu yıllarda ekonomik sebeplerden ötürü tiyatro kapandı. Bu süreçten sonra uzak oturmamızdan dolayı Taceddin Diker ile ayrıldık tek olarak devam ettik. Şu anda Karagöz'ün en kötü dönemini geçiriyoruz pandemi dolayısıyla hiçbir iş yapamıyoruz.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirlerimi kendim yapıyorum. Bizim klasik oyunlarımız var "Salıkcakçı","Ters Evlenme", "Yazıcı" vb. oyunlardan birini oynamak istiyorsam belli bir tasvir prototipleri var, onları uyguluyoruz. Oyun için gerekli tiplerin kalıplarıyla deriden yapıyorum. Ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanıyorum. Onun haricinde eşim ve gelinim ressam, kendi yazdığım oyunlardaki yeni tipleri onlar çiziyorlar sonrasında ben onu deriye uygulayarak kesiyorum ve boyuyorum. Misina ipi kullanıyorum, eskiden kat-küt denilen ameliyat ipleri kullanıyordu. Misina ipinin avantajı şeffaf olduğu için perdede görüntü bozukluğu yapmamasıdır.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagözle ilgili çocuk oyunu olduğu düşüncesi var ancak Karagöz çocuk oyunu değildir. Şu anda Karagözü daha fazla çocuklar seyrettiği için çocuklara yönelik oyunlar daha fazla. Aslında Karagöz büyüklere yöneliktir, zamanında saraylarda oynanmıştır. Sinema ve televizyonun çıkmasından sonra zaman zaman Karagöz'ün izleyici sayısında düşmeler olmuştur. Benim yazdığım "Balıkçı" ve "Boğaz Sefası" oyunları var, onların dışında klasik oyunları da oynuyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Oğlum Alican Balakin de küçük yaştan beri yanımızda olmasıyla bu branşa katıldı. O da iyi bir Karagözcü ve kuklacıdır. Usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenmesinin yanı sıra oyunculuk bölümünü de bitirdi. Ümit Bağcı var, Hasan İlker Yıldırım benden esinlenmiştir ama tam olarak çırağım diyemem. Volkan var, ona tasvir yapımını öğrettim. Yurt dışında Sofi Metro isimli Fransız ve İngiltere'de yaşayan biri var, ona çok şey öğrettim. Onun ile beraber bir oyun oluşturduk 15 gün İngiltere'de turne yaptık.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt içinde İzmir, Bursa, İstanbul ve birçok şehirdeki festivallere katıldım. Yurt dışında ise Sofi Metro ile "Karagöz Londra'da" oyunu ile İngiltere'de 15 gün turne yaptık. Hollanda'da çok kez gösteri yaptım. Belçika, Fransa ve Almanya'da oyun oynattım. Fransa'ya ustam Taceddin Diker ile çok kez gittik. Hollanda'da müzede hem oyun oynattık hem de tasvirlerin sergilendiği bir gösteri oldu. Yurt içinde ise birçok şehre gittik.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

UNESCO kapsamında ödüllü üç usta var. Bu ustalarımız Taceddin Diker, Orhan Kurt ve Metin Özlen'dir. Sonrasında yetişen ustalar da oldu. Önceki dönemlerde az sayıda çırak yetişmesi, çıraklara tüm bilgilerin aktarılmaması sorunu vardı. Ben ve benim dönemimdeki ustalar ise bize gelen bir çırak olduğu zaman seve seve her şeyi

öğretiyoruz. Yeni nesil hayalîlerin çok fazla olduğunu görüyoruz ki ustalar birçok kişi yetiştirmiş. Bence Karagöz şu anda çok iyi bir durumda. Karagözle ilgili tek sorun bir Karagöz ve Hacivat tasvirlerini eline alıp perdeye çıkıp sonrasında ben Karagözcüyüm diyen kişilerin olmasıdır. Burada Karagöz gidilen yerlere yanlış tanıtılmış oluyor, sadece üç dört tasvirden ibaret bir oyunmuş gibi gözüküyor bunlar Karagöz'e zarar veriyor.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Benim perdem 2x1m ebadındadır, bu ustamın perde ebadıdır. Led ışık kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunun oynatılacağı yer okulsa öncelikle tiyatro salonunun olmasını istiyorum, karanlığı sağlayabilmek açısından önemli oluyor. Bazen şartlar gereği tiyatro salonu olmayan ya da sınıflarda oynatım isteyen yerler olabiliyor buralarda da oynatıyoruz. Ses düzeneğine bakıyorum. Bir yerde oyun almadan önce seyirciyle ilgili bilgileri sorarım örneğin yaş grubunu soruyorum. Ben oyunlarımda danslara ağırlık veriyorum gelenekte oyunu çengi ile bitirirsiniz ama ben ustamdan da esinlenerek 6-7 dans koyuyorum. Oyunlarımda siyasi ve dini konulara kesinlikle girmiyorum. Oyun oynanacak yere gittiğimizde hazırlanma süremiz yaklaşık 45 dakika sürüyor. Oyundan sonra seyircileri sahne arkasına davet ediyorum, büyüklerse sohbet ediyoruz çocuklarsa tasvirleri veriyoruz oynatmalarını sağlıyoruz.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Ben normalde kendim söylemiyorum, gerekli durumlarda kendim söylüyorum. Bunu kendimi zorlamamak açısından yapıyorum ancak yaptığımın doğru olduğunu söylemiyorum. Aslı hayalînin her şarkıyı kendisinin söylemesi, arkasındaki yardakların kendi müziklerini çalmalarıdır. Ben genellikle dışarıdan müzikleri kullanıyorum daha kolay ve zengin oluyor. "Türkülerle Karagöz" isimli bir proje yaptık, 1 solist, 3 müzisyen ve benim yardağım arkada müzikleri çaldı çok güzel bir proje oldu ancak maddi olarak büyük bir yük oluşturuyor bu yüzden devam etmedi.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Ustam Taceddin Diker'dir. Karagözle aynı süreçte ilerledi. Kuklayı daha az yapıyorum. İyi kukla oynattığımı düşünüyorum ama esas branşım Karagöz, onu daha severek yapıyorum.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Akbank Kukla tiyatrosundayken ipli kukla oynatıyorduk, ipli kukla kuklaların en zorudur. İpli kuklanın toplanması, hazırlanması ve oynatılması zordur, ipler birbirine karışabilir. Akbank Kukla tiyatrosu bittikten sonra İbiş el kuklası oynattım.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirmiyorum.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla yapmıyorum. Kukla yapabilmek için teferruatlı atölye ve malzemeler gerekiyor bu yüzden yapan yerlerden alıyorum. Satın aldığım birkaç kukla var onun haricinde Taceddin Diker'in bana hediye ettiği kuklalar var. Onlar ile beraber bir oyun geliştirdim mesela kıyafet diktim ve makyajlarını yaptım, onları kullanıyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kukla oyunlarım gelenekseldir, gelenekteki oyunların uyarlanmış hali olarak oyunları düzenliyorum. Oyunlara yeni tipler ekliyorum zaten kukla yeniliğe çok açıktır ne isterseniz yapabilirsiniz.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Kuklayı İzmir festivalinde oynattım. Bursa'da ve Gaziantep'te icra ettim. Yurt dışında ise Karagöz ve kukla ile ilgili büyük bir proje vardı ancak pandemiden dolayı gerçekleşemedi onun dışında yurt dışında kukla oynatmadım.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla oynattığım sahne Karagöz perdemle aynı. Birisinde sahneye kurduktan sonra perde gerip perdeyi koyuyorum, diğerinde ise arka fon perdesi koyuyorum ve

arkasından oynatıyorum. Kukla oynatımında hazırlanma aşaması Karagöz'e göre daha kısa ama oynatım aşaması daha zor. Kukla sahnesi hazırlığı 25 dakika kadar sürüyor. El kuklası oynatıyorsanız hem konuşursunuz hem de ellerinizle kuklayı hareket ettirirsiniz bir yandan da önünüzde perde vardır bu açılardan daha zordur.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kuklada da müzik kullanımında bazen ben söylüyorum bazen arka fondan müzik oluyor. Bu durum seyirciye göre değişebiliyor, festivallerde kendimiz söylüyoruz ancak bir yerde etkinlik varsa daha eğlendirme amaçlı olduğu için fondan müzik kullanabiliyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

YİH için tercih çok doğruydu, seçilen üç usta da çok iyi ustalar. YİH şartlarında çırak yetiştirmek vardı ama orada eksiklikler olduğunu düşünüyorum, herkesi yetiştirmek doğru değil ancak çırak sayısı olarak daha fazla kişinin yetiştirilebileceği görüşündeyim.

Karagözde ve kuklada kaliteli oyunların olması en önemli noktalardan biri, bunun için de eğitim gerekli. Üniversitelerle ya da profesyonel kurslarla eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Karagözle ilgili çok daha profesyonel kursların açılmasını isterim, Karagözle ilgili alt yapı bilgisi olan, bu işten anlayan bir insan grubunun anlamasından yanayım. Üniversitelerde belki Karagözle ilgili alanların açılması gerektiğini düşünüyorum. Karagöz benim mesleğim olsun diyen kişilerin de bu işten bir an önce çıkması gerektiğini düşünüyorum, bir mesleğiniz olmalı Karagöz arka planda ilgilendiğiniz yaptığınız bir iş olmalı çünkü Karagözü meslek olarak yaptığınızda işin boyutu başka yerlere gidiyor, insanlar birbirlerini kötülemeye başlıyor ya da çok düşük rakamlardan oyunlar oynuyorlar bu yüzden oyunun kalitesi düşüyor vs. gibi durumlar ortaya çıkıyor. İnsanların güzel bir şey ortaya çıkarması için gelirinin olması gerekiyor, ben grafikerlikten emekli oldum ondan sonra Karagöz'e ağırlığımı verdim.

Kukla ile ilgili eğitmen sayısı az bu yüzden kukla ile ilgilenen kişilerin eğitim vermesi konusunda önlerinin açılması gerektiğini düşünüyorum.

Fotoğraf 2.30.: Ramiz Balakin ve İbiş kuklası.

Kaynak: Ramiz Balakin, 2021.

Fotoğraf 2.31.: Ramiz Balakin Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Ramiz Balakin, 2021.

2.3.3.Neşe Balaban

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

İstanbul doğumluyum. Sosyoloji bölümü mezunuyum. Uzun bir süre Kocaeli bölgesinde yaşadım. Karagöz'e orada başladım. Mesleğimden daha çok tiyatro ile ilgilendim. Tiyatro ile ilgilenme sebebim hem aileden gelmesi hem de çocukluktan beri ilgim olmasıydı.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

İlkokul birinci sınıftan beri Karagöz'e olan bir aşkım vardı. Kukla ve Karagözle tanıştıktan sonra benim hayatımda önemli bir yerde oldular. 2000li yılların başında profesyonel olarak oynatmaya başladık. Feshane şenliklerinde başladık. Ben çırak ve yardak olarak devam ettim. Ustam Arif Duygu Tansı'dır. Ustama aileden gelen bir gelenektir. Ustam kültürel mirasın son taşıyıcılarından birisi, Arif İrfan Camcının torunu ve Nevzat Açıkgöz'ün yeğenidir. 22 yıldır onunla çalışıyorduk.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirleri çoğunlukla kendimiz yapıyoruz. Deriden nevregânla tasvirlerimizi yapıyoruz. Deriyi tabaklanmış deri olarak alıyoruz ve tamamen üzerindeki tüylerinden arındırıyoruz. Sonrasında ise deriye tasvirleri çiziyoruz. Kök boya kullanıyoruz. Kök boya yapımı doğadan alınan malzemelerden oluşur bu yüzden uzun bir süreç ve birçok aşama ile hazırlanır. Kök boya ile yapılan boyaların kalıcı olduğunu ve sabit kaldığını görüyoruz. Gerekli durumlarda hazır boya kullanabiliyoruz.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Oyun yazmıyorum. Oyunu güncelleyerek katkılarım oluyor. Gelenekseli bırakmadan yenilemeyi doğru buluyorum. Karagöz ve Hacivat içinde olduğu sürece farklı karakterler oyuna eklenebilir ya da çıkarılabilir.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirmiyorum henüz.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışından teklifler geldi ancak fırsat olmadı. Yurt içinde en çok okullarda icra ettik. Kültür merkezleri, tiyatro salonları, açık hava alanları ve alışveriş merkezlerinde oynattık. Bursa, Edirne, Samsun ve İzmir festivallerinde yer aldık.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagözün geleceğinin ileriye dönük olduğunu düşünüyorum. Birçok ustamız var ve yetiştirdikleri öğrencilerin daha da ileriye taşıyacağına inanıyorum. UNESCO tarafından Karagöz koruma altına alınması ile bu sanatı yaşatan kişiler işlerine daha da bağlanmış oldu.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perde iki kişinin sığabileceği ve rahat bir şekilde hareket edebileceği bir genişliktedir. Perdeyi pratik ve taşımasının kolay olacağı şekilde tasarladık. Perdenin gergin olması tasvirlerin net görünmesi açısından önemli. Işık kaynağı olarak ise spot lamba kullanıyoruz.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oynatmadan önce tasvirleri kontrol ediyoruz. Sopalara takıp bekletiyoruz. Perdemizi oyundan önce kurup hazır bekliyoruz. Oynanacak oyunun karakterleri dizilmiş şekilde bekliyoruz. Çocuklara yönelik bir oyun oynanıyorsa yarım saat içinde bizden alabilecekleri mesajları güldürebileceğimiz ve düşündüreceğimiz şekilde oyunu icra ediyoruz. Yetişkinlere yönelik bir oyun ise daha geleneksel biçimde oynuyoruz.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Karagöz'de oyunun giriş müziği vardır. Her gelen karaktere göre müzik söyleriz. Ustamla birlikte çoğunlukla kendi sesimizle icra ediyoruz. Gerekli durumlarda banttan müzik kullanabiliyoruz.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Kuklayı 20 yıldır oynatıyorum. Ustam Arif Duygu Tansı'dır.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası, ipli kukla ve İbiş oynatıyorum. İbiş bir el kuklası formundadır.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirmiyorum henüz.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kuklayı çeşitli malzemelerden yapabilirsiniz. Kâğıt, çorap, kitre ya da sünger kullanıyoruz. En çok kitre kullanıyoruz. Sünger ile el kuklası yapıyoruz ve kuklaya kumaş geçiriyoruz. Kukla yapan kişilerden de kukla alabiliyoruz. Biz sadece başını yapıyoruz.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

İbiş geleneksele göre bu süreçte değişti. İbiş'i geleneksel olarak oynatmıyoruz. Oyun konusunda İbiş yanlış yapıyor ve çocuklardan doğrusunu öğreniyor. Oyunlarımızın ilk 20 dakikasını İbiş'e ayıyoruz ve interaktif bir şekilde ilerliyor. Bu kısım bittiğinde ise müzikal ipli kuklalar oynatıyoruz. Kuklaların yenilenmesinden yanayım.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Kukla sanatı her yerde icra ettik. Pandemi öncesinde Oyuncak Müzesinde kukla oynatıyorduk. Kültür merkezlerinde, okullarda, tiyatro salonlarında ve çeşitli festivallerde sergiliyoruz.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyun anı gelene kadar, oyun için hangi kuklayı götürüyorsak onları hazırlamamız ve iplerini kontrol etmemiz gerekiyor. Kuklaları kostümlerine bakmak gerekiyor kopma dökülme vb. durumlar var mı diye, eğer varsa tamir ediyoruz. Bazen oyun anında sahnede ipler kopuyor onu seyirciye aksettirmeden oyunu sürdürmek gerekiyor. Her sahne öncesi heyecanımız oluyor.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Güncel müzikleri banttan kullanıyoruz. Burcu Kavaklıpınar'ın seslendirdiği müzikleri de kullanıyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

SOKÜM ve YİH olumlu etkileri var. Karagöz'ü ve bizi o kapsama alan her şeyin iyi geliştiğini ve daha da iyiye gideceğine düşünüyorum. UNESCO tarafından koruma altına alınmamız bizleri motive eden bir destek oldu.

Fotoğraf 2.32.: Neşe Balaban ve kuklası.

Kaynak: Neşe Balaban, 2021.

Fotoğraf 2.33.: Neşe Balaban ve ustası Duygu Tansı Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Neşe Balaban, 2021.

2.3.4.Alpay Ekler

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Bölümü mezunuyum. 1989 yılında *Tiyatro Merdiven*'i kurdum. *Tiyatro Merdiven'*de çeşitli oyunları yönettim ve müziklerini yaptım. Çocuk Tiyatrosu ve kuklayla ilgilendim, oyunlar yazdım ve müzikler besteledim.

Karagöz tasvirlerinin yapımında doğal boyaların kullanılmasını tekrar gündeme getirip bu konuda keşifler yaptım ve makaleler yayınladım. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Gösteri Sanatları Merkezi'nde 8-12 yaş grubunda oyunları yazdım ve yönettim. Hem oynatım hem yapım anlamında ahşap Türk kuklası geleneğini tekrar canlandırdım. Atölye kurdum, orada hem ürünler verdim hem de yeni sanatçıların yetiştirdim. Çocuklar için çeşitli Karagöz oyunları yazdım ve müziklerini besteledim.

2000-2006 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Gösteri Sanatları Merkezi'nde "Kukla- Karagöz yapım ve oynatım" dersleri verdim. 2005 yılında Uluslararası Kukla Birliği UNIMA Milli Merkezi tarafından "En Başarılı Kukla ve Karagöz Sanatçısı" seçildim. 2007 yılından bu yana da Kocaeli Üniversitesi Sahne sanatları Bölümünde Geleneksel Türk tiyatrosu öğretim görevlisi olarak eğitim veriyorum. 2008 Yılında UNIMA Milli Merkezi İstanbul şubesinin oluşumuna kurucu olarak katkıda bulundum ve 2010 yılında UNIMA Türkiye Milli Merkezi İstanbul Şubesi Başkanlığını yaptım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

1995 yılında başladım. Ustam İhsan Dizdar.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Yapıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Her dönem yenilik yapılmıştır. Osmanlı'da da yapılmıştır. Yenilik yeni bir şey değil. Kimileri kalıcı olur, kimileri kaybolur gider. Eski metinlerde Tatar taklidi var, şarkısı

var. Ama kimse yapamaz. Fesli Ceketli Çelebi 19.yy'ın ikinci yarısında çıkmıştır vb. yenilikler olmuştur.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Özel bir çaba göstermiyorum. Bugüne kadar yeterince yetişti.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Festivallerde temsil ettim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Pek bir düşüncem yok. Şartlara göre ne olacağı belli olmaz. Bize düşen sanatımızı yukarı taşımaktır, bu karşılık görürse sanat ilerler. Gelecekte ne olur bilemeyiz. Toplumun sanat hayatını ve bir sanatın geleceğini sadece sanatçı belirlemez.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kültür Bakanlığı'nın Gölgenin Renkleri kitabında makalem var. Burada tekrar etmemi beklemiyorsunuz herhalde.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Verememe, bu uygulamalı bir birikimdir, anlatılarak ya da yazarak aktarılmaz. Teknik analizi ise akademisyenlerin işidir.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Bu konuda Ethem Ruhi Üngör'ün kitabı vardır. Oradan bilgi alabilirsiniz.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Kukla oynatımına 1994 yılında başladım. Ustam yoktur. Sadece Varyete ve İbiş kukla konusunda, yine ustam İhsan Dizdar'dan öğrendiklerim var.

- **Kukla oynatıyor musunuz? Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Şu an kukla oynatmıyorum. Yumuşak pelüş kuklalarla oynadım, varyete ve İbiş oynattım.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Bugün yapılan kukla zaten yeni bir türdür. En eskisi 130 seneliktir. Kukla çocukların erken yatması, sünnet düğünlerinin gündüz yapılmaya başlanması gibi pratik sebeplerden ve zorunluluktan Cumhuriyet döneminde gündeme gelmiştir. Karagöz'ün muadili olarak yaygınlaşmıştır. Geleneksel bir tür değildir.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Şu an yetiştirmiyorum. Fakat yapımı konusunda pandemi öncesi bir özel üniversitede dersim vardı. Geçmişte benimle çalışanlar oldu. Onlar devam ediyor.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Hiç etmedim.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz? Kukla sahneniz (perdeniz) nasıldır?**

Heykel nasıl yapılır gibi bir soru olmuş. Bu bir uygulamalı eğitimle olur ya da görsellerle birkaç cilt anlatılır. Kukla perdem yok, perdelerim var. Kuklaya göre değişir. Perdesiz de oynattığım oyunlar oldu.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

...

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

...

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Tekrar edelim, hatta belirtelim, Türkiye'de kuklanın gelişiminin önündeki en büyük engel Batı kuklasını geleneksel kabul edip bir de SOKÜM listesine sokmaktır. Kendi kuklamızdan böylece iyice uzaklaşmış olduk. Kim bu konuda çaba gösteriyorsa bu milletin kültürüne ihanet etmiştir ve etmektedir. Karagöz konusuna gelince, SOKÜM icracılar için okullarda vb. oynatmak için gereken bir (ruhsat) karttan ibarettir. Bu kartların verilişi SOKÜM ve Karagöz'ün ruhuna aykırıdır. Mesela kartı alan usta ilan edilmektedir. Hani nerede kaldı usta çırak ilişkisi, hani kalfalık aşaması? SOKÜM usta

çırak ilişkisine zarar vermiştir ve vermektedir. Karagöz sanatına katkısı anlamında da bakacak olursak değil SOKÜM, UNESCO'dan önce de Karagöz vardı. Özgürce tarihte yerini almaktaydı. Bir toplantıda UNESCO tarafından oyunlarımızdaki kimi unsurlardan arınmamız gerektiği telkin edilmeye çalışıldı. Yani UNESCO ve SOKÜM giderek ayak bağı oluyor. Çünkü sonuçta insanlar bu meslekle geçiniyor, belli tarzlara zorlanıp bunun da yaygarası yapılırsa mecburen bu baskıya uyuluyor. Zaten son 30 yılda yeterince baskı var, bir de bu bakış açısı ile müdahalelerle sadece zarar veriliyor. Bize SOKÜM çalıştayda böyle anlatılmamıştı, acaba diyorum bizim akademimiz ve UNESCO temsilcilerimiz gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara değil de başka bir iradeye göre mi hareket ediyorlar. Yaşayan İnsan Hazinlerine de bu şekilde yaklaşıldı. Daha önce Karagöz denildiğinde ilk başvurulan kişi olanların, YİH ilan edildikten sonra kimse kapılarını çalmadı. İki ustamızı kaybettik, biri hayatta. Kendisine sorarsanız YİH ilan edildikten sonrasını mı öncesini mi tercih eder size cevap verecektir. Hem UNESCO hem de devlet üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemeye başladı. YİH ilan et, reklamın olsun... Benim asıl konum Karagöz'dür. Karagöz ne yapsan ne etsen kendi yolunu bulur. Sanatçılar dahi onu aşağı çekseler, mutlaka kendini var eder. Halk sanatını halk yaşatır, kurumlar tanımlama ve belirleme çabası içine girince zarar vermekten başka işe yaramazlar.

İyi çalışmalar!

2.3.5. Serkan Öztürk

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1976 yılında Ankara'da doğdum. 17 yaşından beri tiyatroyla ilgileniyorum. Gazi Üniversitesi Resim bölümü mezunuyum. 2003 yılında Haliç Üniversitesinde Tiyatro bölümünde yüksek lisansı bitirdim. 2008 yılında evlendikten sonra eşim ve çocuklarımla İstanbul'a geldik. Eşim de tiyatrocu aynı zamanda. 2008 yılında tiyatronun yanında dizi ve sinemaya yöneldim. 2010 yılında sinema sektörüyle hemhal oldum. Bu süreçten sonra dizi, reklam gibi farklı işler de yaptım. Tiyatro alanında da çalışmalarımı sürdürdüm. 2000 yılında kaleme aldığım "Benden Sonra Ölüm Gelir" isimli bir tiyatro eserim var, bu oyunu ara ara oynuyorduk. Oyunu izleyen bir dostum,

kendisi de Belçika'da tiyatro yapıyordu, oyundan etkilendi ve oyunu Felemenkçeye çevirip oynamak istediğini söyledi ben de kabul ettim. Bu süreçte yine yurt dışında özellikle Belçika'da tiyatro çalışmaları devam etti. 2013 yılında "Sürgün İnek" isimli bir film yazdım ve bir yapım şirketi tarafından perdeye aktarıldı, filmde ben de oynadım.

Almanya'dan farklı teklifler vardı onları değerlendirelim diyerek 2017 yılının başında Almanya'ya yerleştik. Almanya'da "Diktatörler Ölmez" isimli bir kısa film çektim, o film ile yarışma ve festivallere katıldım. Senaryo işleri devam etti. Kısa filmde ise yönetmenliği yaptım bu filmde oynamadım. Burada Alman tiyatrocu arkadaşlarla beraber Shakespeare'in "Fırtına" oyununu provalarına başlamıştık ancak pandemi nedeniyle askıya alındı. Burada bir arkadaşımla coronayla ilgili uzun metraj bir film çekti ben de sanat yönetmenliği yaptım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

17 yaşından beri tiyatro ile uğraşıyorum ancak hep Batı tiyatrosu ile ilgileniyordum. 1995 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tiyatro oyunculuğu için başvurdum ve sınavı geçmiş oldum. Orada tanıştığımız kukla tiyatrosu olan Mehmet Tahir İkiler vardı. O, tiyatro ekibimizle beraber ramazan ayında Ankara Büyükşehir Belediyesinin isteği üzerine bir orta oyunu hazırlamamızı rica etti ve Mehmet Tahir İkiler de yönetmenimiz olacaktı. O süreçte bu duruma bir eleştiri içerisindeydik. Geleneksel Türk tiyatrosunda Nejat Uygur'u sevdiğim için tuluat ve İbiş ayağını seviyordum. Kavuklu- Pişekar tiplerini oynamaya başladıktan sonra özellikle Kavuklu tipini ve oynamayı çok sevdim. Orta oyunun açık biçimini de çok sevdim. 1998 yılında Büyükşehir tiyatrosundan ayrıldım, o dönemde arayış içerisindeyim. Sonra benim daha önceden tanıştığım "Kukla Kebap" salonu sahipleri Mehmet Poyraz ve Hadi Poyraz bizim burada minik bir sahnemiz var sizi buraya alalım dediler.

Orada geleneksel Türk tiyatrosu hazinesinin başka dallarını görme imkânım oldu, birincisi Karagöz ikincisi kuklaydı. Tuncay Tanboğa'nın yapmış olduğu Karagöz tasvirleri, Mehmet Poyraz'ın elindeydi çünkü bizden önce yaklaşık 1 sene önce Hayalî Torun Çelebi (Tuncay Tanboğa) oranın Karagöz ve kukla işlerini sürdürüyordu. O

vefat edince Hadi Poyraz devam ettirdi. Biz bir mirasa konmuş olduk, orada Tuncay Tanboğa'nın kuklaları ve tasvirleri vardı. Hadi Poyrazoğlu geleneksel Türk tiyatrosunun asli yaşayanlarından biriydi, bizi gördükçe şöyle yapın böyle yapın diyordu biz de usta olduğu için onun dediklerini dinliyorduk ve yapmaya çalışıyorduk. Tuncay Tanboğa'nın kayıtları vardı, ben kukla oynatıyorum ama hiç karagöz oynatmamıştım. Bir gün Mehmet Poyraz ramazanda Karagöz de oynatmamız gerektiğini söyledi. Ondan sonra Tuncay Tanboğa'nın ses kayıtlarını dinlemeye başladım ve onun oynatımına hayran oldum. Tuncay Tanboğa'nın online bir öğrencisi gibi oldum, tasvirleri, ses kayıtları ve tasvir yaptığı çizimleri vardı. Onun bir sandığı vardı içerisinde eski kuklalar vardı, bir canlı hazineye denk gelmiştim. Onları incelemek beni bir yönüyle geliştirdi. O dönem içerisinde Karagöz oynatmaya başladım fakat iki sesi birden çıkartmakta zorlanıyordum birinden de eğitim almadım sadece izlediğimi hayata geçirmeye çalışıyorum. Başlangıçta yapamayacağımı düşündüm ve ilk iki gösteriyi Tuncay Tanboğa'nın sesi üzerinden yaptım sonra çalışarak devam ettirdim ama kendi tasvirim yoktu. Sonra oradan da ayrılıp tiyatro üzerine çalışmalarımı sürdürdüm ara ara da kukla ve Karagöz üzerine çalışmalarım devam etti.

Oradaki kuklalarla hemhal olduğum için kukla yapımına da başladım. 2002 yılıydı Alpay Eklerle konuşurken sen niye tasvir yapmıyorsun diye sordu. Sağ olsun elimizden tuttu, deriyi aldırdı oradan çıktık makas, bıçak ve nevregân aldık. Bana bir atölye yaptı, ben yaptığım çizimlerin üzerinde birkaç gün atölyede bulundum. Sonra kukla yaptığım atölyemde karagöz de yapmaya başladım. Geleneksel Türk tiyatrosu hayatımda ara ara bulunuyordu şu andaki gibi merkezde değildi. Karagöz yan iş gibiydi. 2014 yılında Murat Huten, o da saygın bir Karagöz yapımcısıdır ve Karagöz koleksiyonu vardır, benden tasvir satın almak istediğini söyledi. O süreçte konuşurken bunun üzerine düşmen devam ettirmen lazım diye konuşması benim için kamçı oldu. İnsanların tasvir satın aldığını böyle bir alanın da olduğunu keşfetmiş oldum. Bu konuda kendinizi geliştirmeniz ve üretmeniz gerekiyor.

Almanya'ya geldiğimde festivallere katıldıktan sonra yurt dışında Karagöz ve kuklanın etkilerini de görmüş oldum. Bu durum kendimizi geliştirmek ve eşimle

yaptığımız oyunları daha farklı hallere getirmek hususunda bizi kamçıladı. Burada minik bir atölye açtım ve orada çalışmalarımı sürdürüyorum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Derilerimi Türkiye'den getirttiriyorum ve tasvirlerimi deriden yapıyorum. Tasvir yapımı deriyle başlıyor ancak ilk önce şunu düşünmek gerekiyor "Bu hangi tasvir ve niçin yapıyorum?" Koleksiyonuma katmak için, yeni bir oyun için ya da gelen sipariş için gibi nedenine göre tasvir değişecektir, karar verdikten sonra bir araştırma sürecine giriyorum. Örneğin hiç olmayan bir Çelebi tasviri yapacaksam bunun için araştırıyorum ya da burada çeşitli sergiler için Dali, Picasso gibi ünlü kişilerin tasvirlerini yapıyorsam onlarla ilgili araştırmalar yapıyorum. Kâğıt üzerine çiziyorum, tamamlıyorum sonra onu deriye aktarma işlemini yapıyorum. Çizimi yaptıktan sonra ıslandırıp tekrar bir pres makinesinde onu 1 gün kalıba tutuyorum bu işlemi düzleşmesi için yapıyorum.

Ondan sonra tasviri kesmeye başlıyorum, tasviri nemliyken kesmek çok daha kolay oluyor. Nevregânları, makasları kullanarak kesiyorum bazen yakma tekniğini kullanıyorum. Tasviri bitirdikten sonra tekrar bir zımparalayıp onu kalıba bırakıyorum. Kalıpta 1 gün daha durduktan sonra boyama işlemine geçiyorum. Boyama işleminde yaptığım pigment toz boyalar ya da karışımını yaptığım boyalarımı kullanıyorum. Kendi rengimi elde etmek üzere karışımını yaptığım boyalar var, bu boyalardan elde ettiğim mesela açık ve koyu kırmızılarım var tasarım aşamasında düşünüyorum da tasvir hangisini istiyorsa ona göre boyuyorum. Ecoline (Sıvı Sulu Boya) marka boyalar var ya da burada araştırıp bulduğum farklı markaların boyaları var. Onlarla boyuyorum en son kontürünü çekiyorum. En son efekt dediğim aşamayı yapıyorum mesela göz çukurunda bir siyahlık ya da gölge yapmak gibi.

Almanya'da bir atölye açtım ve Karagözle daha fazla iştigal etmeye başladım, yapımı konusuyla ilgilenmeye başladım ve kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum bu sefer bir üslup kazanmak, kendi çizgimi oturtmak istedim çünkü gelenekselle uğraşıyoruz ve üslup kazanmak çok önemli. Ancak bundan 600 sene evvel yapılmış tasvirlerin birebir aynısını yapmaya çalışırsam o dönemin tasvirlerinin kötü bir kopyasını yapmış olurum. Herkes birisinin kalıbını kullanmayı sürdürüyor, bunları kullanılıyor işlemesi

iyi olanınki daha estetik gözükmüş oluyor. Sanat noktasında da aynısını üretmek kişiyi şevklendiren bir durum değil. Ben karikatürle de uğraştım, karikatürün getirmiş olduğu mizah hayatımın merkezindeydi. Tasvirlerimde de bir parça karikatürden esinlendim ve çizgilerimi öyle yakalamaya çalıştım. Arayışım ise hala sürüyor, henüz ben oldum, bir üslup sahibiyim diyemem ancak etrafımdaki kişiler söylüyorlar. Kişinin kendisinin söylemesinden ziyade çevresindeki kişilerin bu durumu fark ettirmesi ve yorumlaması önemli.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagözde kendi yazdığım oyunlar var. Bu oyunlar içerisinde de ürettiğim tipler oluyor örneğin "Karagöz Palyaço" isimli bir oyunum vardı Karagöz'ü bir sünnet düğününde çocuğu eğlendirmek için Palyaço kılığına giriyor. Buna benzer Hacivat'ın değiştiği oyunlar da var. Cazular oyununda ya da farklı oyunlarda büyü ya da bir cinin çarpması sonucunda farklı yaratığa dönüşürler. Örneğin baş Karagözdür ama gövde eşektir gibi, bunlar üzerinde de değişmeler yaptım pişmiş tavuk olan bir Hacivat'ım var. Oyun gereği, oruç tutan Karagöz çok acıkıyor ve rüyasında arkadaşı Hacivat'ı pişmiş tavuk oluyor görüyor. Geleneksel bir oyunu oynuyorsanız bazen o oyundaki karakterleri de değiştirebiliyorsunuz ya da içine gündemle alakalı bir tip sokabiliyorsunuz o tamamen sizi seyirciyi nasıl keyiflendirmek istediğinizle, o komediyi mizahı nasıl yakalayacağınızla ilgili bir durumdur.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirdim diyemem. Çırak yetiştirme safhasının ustalaşmaya başlandığı zaman oluşacak bir şey olduğuna inanıyorum, bunun evresi şudur diyemem. Kolektif tiyatro yaptığımız arkadaşlarla beraber bir oyun çıkartırken kukla oyunu da çıkardık onunla Bursa'da bir festivale katıldık. Bu oyunda çok fazla kukla vardı bu yüzden o dönem tiyatroda olan arkadaşların hepsi kukla oynattılar. O arkadaşlardan bazıları şimdi hem kukla oynatıyorlar hem de Karagöz oynatıyorlar, onlara bir parça önder ön ayak olmuş oldum, a'dan z'ye kadar ustalık yaptığım biri olmadı zaten ben de bu şekilde öğrenmedim. Çırak demeyeyim ama her daim desteğiyle ve yanımda olmasıyla eşim Sibel Öztürk'ü söyleyebilirim.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

2000 yılından beri Karagöz ve kuklayla uğraşıyorum Türkiye'de gösteri yaptığımız çok yer var. Anaokulundan uluslararası festivallere kadar, bir restoranın içerisinde oynatmaya kadar yapabildiğimiz her yerde gösterilerimizi icra ettik. Açıkhava'da birçok kez kukla gösterileri yaptım. Almanya'da festivallerde sokak gibi mekânlarda yapıyoruz, yürüyen insanlar orada öyle bir etkinlik beklemedikleri için varyete kuklayı görmesi ya da gölge tiyatrosunu görmesi insanların son derece dikkatini çekiyor. Belçika, Rusya, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde festivallere gittim. Almanya'da Türklerin yapmış olduğu organizasyonlarda gösteriler yapıyoruz. Almanların yaptığı festivallere katılıyoruz uzun soluklu festivaller ya da 1 günlük festivaller olabiliyor. Festivallerde muhatap olduğumuz kitleye göre yapacağımız gösteriyi şekillendiriyoruz eğer Almanlar yoğunsa sözlü oyundan çok sözsüz müzikli oyun yapıyoruz. Bu manada benim varyete kuklalarım ve gölge kuklalarımda Elvis Presley'den Hint kuklalarına kadar çeşitler bulunuyor ve onları oynatıyoruz. Pandemi sürecinde birkaç kere online etkinlikler yaptım. Almanya'da Ham şehrinde bir sergim oldu, başka bir sergim daha olacaktı ancak pandemi sebebiyle ertelendi.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Son 4-5 yıldır Karagöz yolculuğum farklı bir evreye taşındı bu durum yapım aşamasıyla da alakalı olarak tabi, ben Karagöz'ün geleceğinin son derece parlak olduğunu düşünüyorum ve gözlemliyorum. Mesela 15-16 yaşlarındaki gençlerin buna merak sarması ve yapması önemli çünkü bir sanatı Z kuşağı dediğimiz kişiler merak ediyor ve uğraşıyorsa ya da seyirci olarak takip ediyorsa sanat belli bir aşamaya gelecektir. Bu manada önünün çok parlak olduğunu görüyorum ve hissediyorum. Bazen mesleğin içinde sanatı aşağı çeken insanlar olabiliyor.

Bizde maalesef şöyle bir bakış açısı var Karagöz böyledir, onun şapkası böyledir eli şöyledir bunun dışında yapıyorsan bozuyorsun gibi bir durum var. Ben kesinlikle böyle olduğunu düşünmüyorum tam aksine bazı şeyleri bildikten sonra kendi stilini oluşturma aşamasına gelinmesi gerektiğini düşünüyorum. 600- 700 yıllık bir gelenek olduğu söyleniyor, bu zamana kadar bozulmamış bizim dönemimizde mi bozulacak

demek ki bu iş bozulmayacak. Oyun aşama aşama kendini geliştirmiş aslında örneğin eski bazı tasvirlerde Karagöz'ün ışkırlağı çıkmıyor, bazı tasvirlerde kalıp üzerinden yapıldığı için deforme olmuş zaten. İşi daha kolay hale getirdiği için mevcut kalıplar ile işini sürdürmeye çalışanlar var. Yaptığımız işle alakalı motif, desen gibi unsurları fark etmemiz gerekiyor ama kabiliyetli olan arkadaşlar var bu durum sevindirici.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Herkes de olan perde boyutlarıdır, bazıları daha küçük olabilir. Her ustanın tasvir boyutuna göre perdesi olur, önceden kahvehanelerde yapıldığı için küçük bir perde yeterli olabiliyormuş ama seyirci salonlara taşınınca en arkadaki seyirci görsün diye perdelerin boyutu büyütülmüş. Benim perdem 2,40X 1,70 boyutundadır. Perdem alüminyumdan yapıldı, katlanabilir bir iskeleti var ve onun üzerinde kadife bir ana perdesi var. Katlanabilir ve monte tipte olması bizim için elzem festivallere vs. gittiğimizde katlayıp arabaya koyabilmeliyiz. Parça sayısının fazla olması pratikleşmesi açısından iyi olur. Perdem alüminyum olduğu için de hafiftir. İki tane perdem var birisi kalın gece olduğunda daha iyi gösteren birisi ise daha incedir. Çünkü sokak festivali vb. etkinliklerde hava geç karardığında yeterli karanlık sağlanamadığında ışığı verdiğimizde yansıtabilmemiz gerekiyor.

Hangisi o duruma uygunsa onu kullanıyoruz, ışık mümkün olduğunca çok kullanmaya çalışıyorum. Bazı oyunlarda farklı ışıklar, efektler hatta projeksiyon işin içine girilebiliyor. Genelde yanımda 3-4 tane ışık götürürüm, hangi ışık gerekiyorsa onu kullanırım. Önceden halojen ışıklar vardı şimdi led ışık kullanıyorum. Normalde ışığı aşağıdan kullanıyordum fakat şimdi üstten kullanıyorum. Üstten kullanmanın benim için daha iyi olduğunu söyleyebilirim, görüntü açısından çünkü alttan tutunca tasvirin sopaları tasvirin yüzüne doğru gölgesi çıkıyor, üstten geldiğinde görüntü biraz daha yumuşak oluyor.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyun için talep geldiğinde ilk olarak mekânı soruyorum eğer dışarıdaysa mümkün olduğu kadar karanlığı elde etmeyi istiyorum çünkü karanlık olunca yaptığımız tasvirin güzelliği ortaya çıkıyor. Seyirci kitlesinin kim olduğunu soruyorum çünkü bazen çocuk festivali oluyor, bazen sokakta yapıyorsunuz genel bir kitle oluyor bu

duruma göre bir oyun ya da şov düşünüyorum. Bazen yaptığımız gösteriler bir oyun olmuyor, oyun yapılacak mekân ve kitle buna müsait olmuyor o zaman şov tarzında bir gösteri yapıyoruz.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Oyunumuzun prodüksiyonu gereği stüdyoya girdim ve şarkıları orada söyledim. Tasvirlerin giriş çıkışında örneğin bir Tuzsuz Deli Bekir giriyor orada mümkün olduğu kadar canlı söylüyorum çünkü onlardan da çok üstün bir şarkı yeteneği beklenmiyor. Elvis Presley gibi kişilerin tasvirlerini kullandığımda ise bilgisayardan onun şarkılarını açıyorum ve oynatıyorum. Bazen duyduğunuz bir müzik de sizi tasvir ya da kukla yapımına götürebiliyor, örneğin bir şarkı duydum ve Hintli bir çiftin dans etmesini düşledim sonrasında bunu gerçekleştirdim. Tef ve narekeyi de kullanıyoruz.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Kukla ve Karagöz oynatım sürecim iç içe oldu, kendi tiyatromuzu yapmaya başlayınca kuklayı da öğrenmeliyiz ve yapmalıyız diye düşündüm. Proje bazlı bazı işler örneğin "Kuklagiller" gibi bizi el kuklasına yönlendirdi. Bazen bir sipariş geliyor şunu üretir misiniz diye onları yapıyoruz.

- **Kukla oynatıyor musunuz? Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Şu anda kuklanın iki çeşidinde tecrübem oldu birisi ipli kukla diğeri ise el kuklasıdır. El kuklasının içerisine başka şeyler de giriyor. Kukla geniş bir alan ve çoğu tiyatroda artık kuklaya yöneldi. Kukla da kendi içerisinde farklı yapım tekniklerine kavuştu. Bunlardan biri sopalı kukladır, bizde gelenekseldeki İbişte olduğu gibi içeride bir sopa var o sopa oynatılıyor ya da içeri parmaklar giriyor o şekilde oynatılıyor.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Maalesef yetiştirmiyorum, eşim Sibel Öztürk ile birlikte yapıyoruz.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Hem ipli kukla hem de el kuklası yapıyorum. Son zamanlarda kukla üzerine bir oyunum yok, önceden Türkiye'deyken yapmış olduğumuz Bursa Kukla festivaline katıldığımız "Cimri Ağa ve Kaplumbağa" isimli oyunumuz vardı. 7-8 kukla oynatıcısı

ile ipli kuklaların oynatılmasından oluşan kendine has sahnesi olan bir prodüksiyon işiydi. Ama Almanya'da varyete kukla oynatıyorum. Varyete kukla yapımı ben hangi kuklayı yapıyorum diye düşünerek çizimiyle başlıyor, çizimini yaptıktan sonra materyal olarak ne kullanılmalı diye düşünüyorum. Malzemeler son zamanlarda oldukça gelişti ve birçok materyal işin içerisine girmiş oldu. Örneğin ağzını açan bir kukla yapacağım, bunu tahtadan oyarak mı yapayım nasıl yapayım vs. gibi.

Benim edinmiş olduğum tecrübeler ve kukla serüvenim çok tahta oymaya müsait değildi. Genelde hamurla yapıyorum ya da süngerle yapıp üzerini kaplıyorum. Bu kısmı tamamladıktan sonra kıyafeti nasıl olacak diye düşünüyorum, Türkiye'de çalıştığımız kostüm tasarımcımız vardı fakat burada daha farklı metotlar ile satın alınarak ona özel diktirerek yapıyoruz. Bir yandan kostümü dikiliyor bir yandan ben kuklayı yapıyorum iplerini bağlıyorum ve sonrasında prova aşamasına geçiyoruz.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kukla konusunda yeni figürlerim var, şu anda tamamen varyete kukla üretiyorum. Bir yere gösteriye gidiyorsunuz sizi beğeniyorlar ve tekrar çağırıyorlar aynı kuklaları tekrar seyircinin huzuruna çıkartmak istemiyorsunuz bu açıdan arşivinizin iyi olması gerekiyor. Benim herhalde atölyemde 20-30 tane kuklam vardır, daha fazla olması lazım ancak Karagöz'e ağırlık verdiğim için bu kadar üretebiliyorum. Bu durumda yeni figürler oluşturuyorum. Örneğin Romanya'ya bir festivale gidiyorum orada seyircilerin de hoşuna gideceğini düşündüğüm Romanya'da meşhur olan bir sinema sanatçısını kukla olarak yapıyorum. Onun filminde meşhur olan bir sahne var onu kuklalarla canlandıralım diyorum.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Karagözle aynı şekilde, festivaller oldu. Şunu da yapıyorum bir okulla gölge tiyatrosu olarak anlaşmışsak arada bir iki tane kukla çıkartıyorum hatta gölge şovumuzun bir enstantanesi de kuklayla beraber gölge perdesinde gösteri devam ederken ön kısımda kukla oluyor böyle bir şov oluşturdum. Nereye çağırılıyorsak gösterilerimizi yapıyoruz.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Teknik hangi kuklayı oynattığınız ile çok ilintili bir durum. İpli kuklanın hazırlığı daha sıkıntılı oluyor. Bir oyun için gittiğimiz zaman o ipleri açmamız gerekiyor, tutamaç ya da istavrozundan çıkartılıp tekrar asılması ve bir kontrol edilmesi gerekiyor çünkü kuklaların karışması meşhurdur. Hazırlığını yapıyoruz ondan sonra hangi gösteri, şov ya da varyete yapılacaksa ona göre gösterimiz devam ediyor. Bazen de çocuklara yönelik yapıyorsak Nasreddin Hocayla ilgili gösterimizi yapıyoruz özellikle buradaki Türk çocukların ve ailelerin hoşuna gidiyor çünkü nostaljik bir kısmı da var. Barış Manço'nun şarkısında bir dans gösterileri var. Gösteriden sonra çocuklar fotoğraf çektirmek istiyorlar vs. onlar ile beraber fotoğraf çektiriyoruz.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kuklada kayıttan müzik ile kuklayı oynatıyoruz. Bir tiyatro oyunumuz vardı mesela orada kukla müziksiz sadece hareket ederek seyirciye anlatmış olduğu bir mesaj vardı. Oyunun türüne göre sizin kullanacağız müzik de değişebiliyor. Kuklada genellikle hareketli seyircinin coşmasını sağlayacak müzikler kullanılır ancak bazen de duygusal müzik ile kuklanın yaptığı hareketlerle beraber seyircide farklı bir etki bırakabiliyor.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

UNESCO'nun 2009 yılında SOKÜM listesine Karagöz'ün alınması biz ustalar için son derece mutluluk verici oldu. Çünkü biz Almanya'da yerel halktan insanlarla, arkadaşlarla konuştuğumuzda UNESCO da bunu tescil etti dediğimizde insanlar da farklı bir etki oluşuyor bu son derece önemli. SOKÜM'de sürdürülen çalışmalar da son derece önemli. Karagöz'de alan ikiye ayrılmalıydı, Karagöz Yapımı ve Karagöz Oynatımı olarak. Karagöz yapımı da ayrı bir miras, bir kişi sadece Karagöz yapıyor oynatmıyor da olabilir. Karagözde işin sanat ve tiyatro olduğu kısımları bazen göz ardı edilebiliyor. Karagöz'ün alanı, kategorisi sanatla çok ilintili yani zanaatla değil. Bu manada sanat kısmının unutulmaması gerekiyor çünkü tiyatro dediğimiz zaman farklı disiplinlerle farklı çalışmalarla bir araya gelen bir tür olmuş oluyor. Bir yandan işin modern olması ya da farklı bir yorumla seyirciye aktarılması gerekiyor ki sanat ancak böyle gelişebiliyor. Siz bir gösteride bir şeyi görüyorsunuz ve ben de bunu yapmalıyım diye etkileniyorsunuz ve bunu farklı manada taşıyorsunuz bizim bu kapıları

kapatmamamız gerekiyor. Bana şu tartışmalar doğru gelmiyor bu böyle olur, bu böyle olmak zorunda. Farklı bakış açılarıyla bakmalıyız. Çünkü tamamen geleneksel devam etsin diyorsak örneğin hiçbirimizin halojen kullanmaması gerekir, gazlı lamba ile gösterilerimizi yapmamız gerekirdi. Ancak hepimiz teknolojiyi takip ediyoruz ve kullanıyoruz. Tiyatro olduğunu unutursak bu sefer müzelik, folklorik bir hale geliyor.

SOKÜM çalışmalarının çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü UNESCO bizi de listeye aldı denildiğinde şevklendiren bir mevzu haline gelmişti. Şu anda da kurulların oluşması oralarda kartların verilmesi önemli. Buna zarar veriyor ya da gelenekseli bozuyor düşüncesi bu sanatı aşağı çeker, herkes aynı ürünü tekrar eder bir pozisyona gelmiş olur ve Karagöz müzelik bir hale gelir. YİH ilan edilen Orhan Kurt, Taceddin Diker ve Metin Özlenin sanata verdikleri büyük emekler var başka meslekler yaparken bile Karagöz'ü sürdürdüklerini biliyoruz. Bir yandan mesleği sürdürmeye çalıştılar biz onlardan görerek onları yaptıklarına dokunarak bu mesleği sevdik ve geliştirmeye çalıştık. Bence resimde Picasso ne ise Karagözde de Metin Özlen odur, hala üretmeye devam ediyor tasvirleri dünyadaki çeşitli müzelerde var. Umarım bu gelenek devam eder ve bizim ustalarımıza hazine aktarılmaya devam eder, bu açılardan kıymetli görüyorum.

Fotoğraf 2.34.: İpli kukla.

Kaynak: Serkan Öztürk, 2021.

Fotoğraf 2.35.: Serkan Öztürk kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Serkan Öztürk, 2021.

Fotoğraf 2.36.: Zenne tasviri.

Kaynak: Serkan Öztürk, 2021.

Fotoğraf 2.37.: Serkan Öztürk Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Serkan Öztürk, 2021.

2.3.6. Sibel Tomaç

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

İstanbul'da 1976 yılında doğdum. İlkokulu bitirdikten sonra muhasebeci olarak çalışmaya başladım. Çalışırken açık öğretimi keşfettim ve açık öğretimden ortaokul ve liseyi bitirdim. Açık öğretim üniversitesine kaydoldum. O sırada muhasebeci olarak çalışmaya devam ediyordum ancak işte biraz sıkılıyordum. 2003'te Büyükşehir Belediyesinin Gösteri Sanatları Merkezinde 2 yıllık tiyatro kursuna gitmeye başladım aynı yerde daha sonra iki yıl yönetmenlik sınıfına da gittim. Dönem dönem orta oyunu ve tiyatro oyunlarında oynadım. Televizyonda bazı işler yaptım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Büyükşehir Gösteri Sanatları Merkezinde 2003-2005 dönemlerinde Oyunculuk kursu sürecinde hocalarımdan Alpay Ekler sayesinde Karagöz ve kukla ile tanıştım. Kursta dramatik sahnelemenin yanında, geleneksel tiyatro, kukla, Karagöz dersleri vardı. İlk orta oyunumu Caner Bilginer'le orada oynadım. Rauf Altıntak ile de orta oyununa devam ettim. Daha sonra Alpay Ekler' in orta oyunlarında ve modern oyunlarında oynadım, Alpay Ekler sayesinde Karagöz ve kukla ile tanışıklığım ve yapım derslerim

Kocaeli Güzel Sanatlar Fakültesinde de devam etti. 2012 yılında Güzel Sanatlar Fakültesi bitti ve profesyonel olarak Karagöz oynatmaya başlattım. Okul süresinde Karagöz takımımı tamamladım. Ustam Alpay Eklerin oyunlarında genellikle 2.yardak olarak yer aldım. Oyunlardan sonra yaptığı atölye çalışmalarına da katılıyordum. Alpay Ekler hocayla 2003 yılında tanıştık ve o zamandan beri peşini bırakmadım. Onun tiyatro ekibi *Tiyatro Merdiven* ile Karagöz ve diğer tiyatro oyunlarında oynadım.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Evet kendi oyunlarımda kullandığım tasvirlerin yanında sipariş tasvir de yapıyorum. Tasviri dana ya da deve derisinden yapıyoruz. Devenin tercih edilme sebebi devenin kıl köklerinde su tutma özelliği olmasıdır bu özellik derinin daha rahat işlenmesini sağlamasıdır. Dana derisi ise çabuk kuruduğu için ıslatarak yumuşatmanız gerekir. Bu aşamaya hamlamak deriz. Deriyi ıslatma derecesini iyi ayarlamak, nevregân işlemelerinin güzel olması ve kalınlığını ayarlamak için önemlidir. Deriyi bıçaklarla işliyor, doğal boyalarla boyayıp, fırça ile kontür çekiyorum. Ben tasvirlerimde perdede daha görünür olması adına kontürü kalın çekmeyi tercih ediyorum. İs mürekkebini kontörler için kullanıyorum. Kök boya da kullanıyorum, Alpay Eklerin buluşu olan bir boyayı da kullanıyorum, tasvirlerimin mat ve eski görünümlü olmasını tercih ediyorum. Üstlerine parlatıcı sürmüyorum genelde. Tasvirlerimi misina ya da mumlu iple bağlıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Ben çoğunlukla geleneksel tipleri kullanıyorum ancak oyunlarımın konuları güncel oluyor. Örneğin "Karagöz Çöpçatan", "Karagöz Futbol Hakemi" ve "Karagöz Doktor" oyunlarım var. Kendi oyunlarımı yazıyorum. İlk oyunlarım daha yetişkinler içindi sonra çocuk oyunları yazmaya da başladım. Karagöz ve Hacivat her zaman aynı kıyafetledir eğer kült bir oyun değilse değişiklik olmaz. Tiplerde yenilik yapılabilir ama hep aynı kıyafet ile oynayabilmesi de mümkündür. Karagözde bazı geleneksel oyunlar dışında kostümler değişmez zaman mekân değişir. Oyunlardaki yeniliğimi aksesuarlar ile yapıyorum. Tiplerimin perdeye gelişi klasik değildir. Oyunlarıma göre yaptığım yeni tipler oluyor. Örneğin kalaycı bir kız tiplemem var, eski oyunlardaki

gibi kocakarı değil düzgün bir genç kız. Başka bir örnek olarak ise yeni oyunumda pek çok masal kahramanı var.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

İlk başladığımda Emine Bilgin vardı. Göher Ergün bir süre geldi yine. Emin Taşdemir ile çalıştık şu anda da onunla çalışıyoruz. Emin yokken Umut Rışvanlı yeğenim yardım etti ve etmeye devam ediyor.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

2016 yılında ise Kosova'da bir festivale katıldım, aynı yıl Kosova'da Yunus Emre Enstitüsünün davetlisi olarak gittim orada 3-4 şehirde Karagöz gösterileri ve atölyeleri yaptım. 2017 ve 2018 yıllarında yurt dışında Makedonya'da 2 kere festivale katıldım. Çocuklara plastikten ve asetattan Karagöz tasviri yapmayı gösterdim. Yurt içinde birçok yerde oynadım. Bursa Kültür Sanat Vakfının festivali ve Karagöz Derneğinin festivallerinde yer aldım. İstanbul Gençlik Vakfı var, "Her yerde Karagöz" isimli bir çalışması vardı, bu çalışma kapsamında şehir hatları vapurunda Karagöz oynattım. Gösteri olarak ilk gişeli oynayan kişilerden biriyim. İstanbul'da Maslak Uniq, Uniq'teki Wapiyon, Binbir Sanat ve Mavi Uçurtma gibi birçok yerde gişeli olarak oyunlar oynadım. Sanataşehir'de oyun oynamakla beraber atölyeler de yaptım. Karagöz, kukla ve maske atölyeleri yaptım. Onlarla Unima İstanbul ile ortak olarak 1 hafta çeşitli etkinlikler yaptık. 1 hafta boyunca gösteri ve atölye çalışmaları yaptık, güzel bir festival olmuştu. İyi Cüceler'de atölye çalışmaları yaptım. Çocuklarla stop-motion atölyesi yaptım, önce hem asetattan hem de kartondan tasvirlerimizi yaptık sonra hareketlerini fotoğrafladık ve stop-motion film çektik.

Mardin Karagöz Günlerinde Mardin'de müzenin koordinesi ile bir festival yaptık. Ama orada sadece müzede oynamadık, şehrin parklarında ve Dara sarnıcında oynadık. Biz oradayken Suriyeli kişilerin kaldığı geçici barınma merkezlerinde Suriyeli çocuklara Karagöz oynadık. Müzede ise UNIMA İstanbul olarak atölye çalışmaları yaptık. Şanlıurfa'da Suriyelilere eğitim verilen RET merkezlerinde oyun oynadık. UNIMA İstanbul ile Karagöz Derneği ortak yetişkinler için Karagöz tasvir atölyesi yaptık ancak geçen sene pandemi sebebiyle yapamadık. Halis Kurtça Kültür Merkezinde oynadım. Zaman zaman belediyelerde oynuyorum. Kütüphanelerde çok

kez oynadım. Beyazıt Orhan Kemal Halk Kütüphanelerinde oynuyordum. Avcılarda ve Zeytinburnu kütüphanede de oynattım ve tasvir yapımıyla ilgili videolar çekip paylaştım. *Tiyatro.net* isimli bir platform var, benim kardeşimle ortak kurduğum bir tiyatro grubum var *Tiyatro Teğet* isimli, Karagöz, kukla ve orta oyunu oynuyoruz, oyunlarımızı online olarak oraya koyduk ve pandemi sürecinde oradan izlenebiliyor.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Eski dönemlerde ustalar çırak olmamasından yakınıyorlardı, yetişen az yardak vardı ve çoğunlukla eşleri yardım etmişti. Yardaklar ustalarının yanında uzun süreli olarak bulunuyorlardı. Ben şu ana kadar benim yanımda yardaklık yapmış 10 kişi söyleyebilirim. Bunlardan ikisi ya da üçü bile bu sanatı devam ettirse bir katkıdır. Karagöz oynatmayı devam ettirdikçe yardak sayım artacak böylece bir devamlılık olacağını düşünüyorum. İnternet sayesinde de yayılıp çoğaldığı düşüncesindeyim.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem ahşaptan ve cırt bantlı olarak oluşturdum. Perdede kumaşım muntazam olarak durur, duruşuna çok dikkat ediyorum. Perdemin kumaşını kendim dikerim, o yüzden birçok perde kumaşım var. Demonte ahşap bir perde kullanıyorum. Atölye çalışmaları için ise küçük boyutlu perdem de var.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oynatım ve gösterim tekniğinde klasiği tercih ediyorum, oyunlarımda her zaman perde gazeli ve girişi var. Yeni tipler olsa da klasik kurgudan fazla ayrılmıyorum. Oyun mekânına yardağımla gidip demonte Karagöz perdemizi, ışığımızı, mikrofonumuzu kuruyoruz ve oyun başlıyor. Oyuna tüm malzemelerimiz yanımızda gidiyoruz oyuna, hocam Alpay Ekler de bu şekilde yapar. İlk sene tiyatro oyunu gibi düşünüp kurguladığım için sahnede 3-4 tasvirin olması gereken oyunlar yaptım. Ama oyun sırasında zorlandık tabi. Bir kişi en fazla iki tasvir tutunca tefi kim çalacak, acil durumlara kim müdahale edecek, bunları tecrübeyle öğrendim. Hayal ağacı kullanmama rağmen verimli olmadığını fark ettim. Tecrübeyle artık beni ve yardağımı

zorlamayacak şekilde öncesi ve sonrasını düşünerek oyunlarımı yazıyorum ve kurguluyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Tefle çalıp kendim söylüyordum sonraki süreçte şarkıları kayıt altına almaya karar verdim. Şarkıların hepsini stüdyoya girip söyledim. Şarkıların enstrüman ve vokalli hallerini kayıt altına almış oldum. Oyunlarımda çoğunlukla banttan şarkıları veriyorum. Bazen canlı da söylüyorum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

İbiş kukla takımımı yaptım ancak İbiş kuklayı istek olursa oynatıyorum. 2013 yılında kukla yapımcısı olarak SOKÜM kartımı aldım. Kukla yapımına başlamam Karagözle aynı zamanda oldu. Hep eş zamanlı gitti. Ama oynatımda önceliği Karagöze verdim. Kukla oyunu oynayınca da Karagöz oyununun kukla versiyonu gibi oynuyorum. O yüzden kukla oyunu zorlamıyor, ondan da keyif alıyorum, fakat tabi ki kuklanın malzemesi daha ağır ve yorucu bir stili var. Kukla yapımı ve oynatımını öğrendiğim kişi Alpay Ekler hocamdır. Onun pek çok kukla oyununda da yardaklarından biriydim.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

İbiş kukla oynatıyorum. İpli kukla ve varyete kuklalarım da var. Kuklayı istek olduğunda oynatıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Karagözden tanıdık olan arkadaşlarım yardak olarak geliyorlar. Emine Bilgin, Göher Ergün ve Emin Taşdemir kukla için de geliyorlar. Oyunun gereğine göre kuklada daha fazla yardımcıya ihtiyaç oluyor. Orada acemi yerine iş bilen yardımcıları tercih ediyorum.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla yapımında genellikle ahşap ya da kâğıt hamuru kullanıyorum. Strafor ya da sert bir maddeden başı yapıyorum sonrasında başını hamur ile kaplıyorum. Önceki süreçlerde strafor kullanıyordum şu anda pet şişe kullanıyorum. Ben son zamanlarda ipli ve sopalı kuklalarımı pet şişenin veya kâğıt toplarının üstünü hamurla kaplama

yöntemi ile yapıyorum. Önce kâğıt banttan kütleyi oluşturup, sonraki aşamada hamurla kaplıyorum. Muppet türü kuklaları sünger ve keçeden yapmaktayım. İlk olarak oyunun konseptini kurmak gerekiyor sonra ise oyun için yapılacak kuklaya karar verilmeli. Kumaştan kuklalar da yapıyorum, kumaştan kuklaları silikon dolgu ile yapmaktayım. Son iki üç yıldır yoğunlukla yetişkin oyunları için kukla yapıyorum. Onlarda oyuncunun göründüğü, başından tutularak oynatılan tarzda kullalar kullanıyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Oyunlar yazıyorum. Yetişkin oyunlarımda da kuklayı kullanıyorum. Örneğin bir oyunumda İbiş rüyaya dalıyor rüyasında dans eden kuklalar görür, İbiş uyanır ve yeni tipler gelerek oyun devam eder. Oyun bütünselliği sağlamak adına varyete ve İbiş bölümlerini birleştirdim. Kuklaları kullandığım konsept çocuk oyunlarım da vardır. Masalları kuklalarla anlattığım bir oyunum var.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Karagöz'e kıyasla kukla oyunu daha az oynattım. Ama çocuk kuklası olarak söylediğimde, İbiş kukla oyunum var, onu ramazan dolayısıyla belediyelerde oynadım. Kuklayı sipariş usulü satış varsa oynuyorum. Ama Karagözü ücretsiz de olsa oynuyorum çünkü Kültür Bakanlığından maddi bir yardım alıyorum ve belirli bir sayıda oynamam gerekiyor. Kuklada ise böyle bir durum yok. Kuklayı yetişkin oyunlarımda kullanıyorum. "Peruz Hanım" ve "Aşk Olsun Meşk Olsun" oyunlarımda kukla kullanıyorum. Yetişkin oyunlarımın aralarına kuklayı sokmayı seviyorum. "Keloğlan ve Balık" ve "Sibel Ablayla Masalcı Havucun Hikayeleri" isimli çocuk oyunlarım var. Keloğlan bildiğimiz hikayesiyle ama kuklalarla karşılaşıyor hem balık hem de Şahmeran kuklası var. Masal anlattığımda ise birkaç masalı kuklalarla anlatıyorum.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz perdem demonte zaten birkaç parçasını farklı kullanarak kukla perdesine çeviriyoruz.

İlk başladığım zamanlarda ipli kukla oyunum vardı ama çok devam etmedi çünkü ipli kuklada çok fazla oynatıcıya ihtiyaç var. Bir kişi olarak o işi yapamıyorsun. O oyuna bir dekor yapmıştım, ahşaptan bir yükselti bizim duracağımız kuklaların oynatılacağı bölüm ve perdesi vardı. Kuklanın maddi imkânları az oluyor, ben de kukla olarak müzik eşliğinde kukla oynatmayı sevmiyorum dramatik alt yapısı olan kuklalar oynatmayı tercih ediyorum. "Peruz Hanım" oyunumda kuklayı anlatmak istediğim kadar kullanıyorum, çöp toplayan bir kadın kuklalarıyla oynarken oyunu canlanıyor ve sahneye çıkıyor. Kuklaları ile oynamasını minimal, küçük olarak gösteriyorum. Kukla olan bu bölüm teknik imkân olsa çok daha ileriye götürülebilir.

Bir yerde gösterim olacaksa mekân ve tarih belirlendikten sonra demonte eşyalarımız, kuklalarımız ile gidiyoruz. Kuklalarımızı önceden kontrol ediyoruz çünkü bavulda saklıyoruz. Kuklaları çıkartıyorum elbiselerini ve fonuma astığım perdemi ütülüyorum. Perdem zaten Karagöz perdesi ile aynı gerekli olan birkaç tane ek parça oluyor. Aynı Karagözdeki gibi perdeyi kurma süreci oluyor. Mesela benim kukla oyunumda İbiş evin kahyası, bir noktada uyuyor rüyasında varyete kuklaları görüyor. İbiş uyandığı zaman yine klasik İbiş takımının kuklaları geliyor. İbiş oyununda alttan sopalı kuklalar kullanıyoruz. Gösteri bittikten sonra genellikle çocuklar gelip bakmak istiyorlar. Eğer küçük yaş grubuysa kuklalar yakından korkutabileceği için bakmalarını tavsiye etmiyorum.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

İbiş oyunlarında İbiş'in oyunun başında ve sonunda kullandığım 1-2 şarkısını kendime kayıt çektim. Diğer oyunlarda Karagözdeki gibi müzik kullanmıyorum. İbiş oyununda yine tipler gelirken müzik kullanıyorum ama banttan kullanılıyor yine çünkü benim tipler için hazır şarkılarım var. Bir tek oyunun başında İbiş'e özgü bir şarkı yaptık. Yetişkin oyunlarında canlı müzik kullanıyorum, genellikle kanto kullanıyorum ve kendim söylüyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Kurulların daha işlevsel olmasını bekliyorum. Kurul da akademisyenlerin dışında sanatçıların da olması gerektiği düşüncesindeyim çünkü biz bir halk sanatı sunuyoruz. Sanatçının sanatı icra ederken gözlenmesinin daha iyi olduğunu kanaatindeyim.

Listelerin güncel olması önemli, listedeki kişilerin profesyonel hayata devam edip etmediği kontrolünün sağlanmasının faydalı olacağını düşünüyorum.

Fotoğraf 2.38.: Sibel Tomaç ve kuklası.

Kaynak: Sibel Tomaç,2020.

Fotoğraf 2.39.: Göstermelik

Kaynak: Sibel Tomaç,2020.

Fotoğraf 2.40.: Sibel Tomaç Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Sibel Tomaç,2020.

2.3.7. Bülent Aksu

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1977 doğumluyum. Samatya'da doğdum. İlkokul 3'ten beri tiyatro yapıyorum. Hayatım boyunca hep doğaçlama tiyatro yaptım. Bursa'da ortaokulu okudum. Ortaokuldayken liseler arası bir yarışmada beni de oyuna kattılar. Orada küçük bir rolüm vardı ve ödül aldım. Lise için İstanbul'a geri döndüm ve tiyatroya devam ettim. 1991 yılında Levent Kırca'nın tiyatro seçmesi vardı orada "Hangi Yüzle?" isimli oyunda yer aldım. İlk profesyonel deneyimim oldu. Öykü yazdım. Doğaçlamadan oluşturduğum oyunlarım oldu. 2001'den beri *Tiyatro Alkış'*ta oynuyorum. Çocuk tiyatrosu ağırlıklı olarak çalışıyoruz. Diziler ve filmlerde de rol alıyorum.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

2001 yılında başladım. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Gösteri Sanatları Merkezinde iki yıl oyunculuk eğitimimi aldım. Orada Karagöz, kukla ve orta oyunu derslerimiz vardı. Üstün İnanç kuranlardan biri olmasıyla çok değerlidir. *Tiyatro Merdiven*'le 1994 yılında tanıştım. Alpay Eklerle orada tanıştım. Çocuk tiyatrolarında

oynadım. *Masal Gerçek Tiyatrosu* kurucusu Reha Bilgen, Kuklacıdır. 1995 yılında, Reha Bilgen kukla perdesi ve kuklalarını bir arkadaşımla bana verdi bu şekilde kukla oynatmaya da başladım. Ustam Alpay Eklerdir. Karagöz'ü neredeyse 25 senedir oynatıyorum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Kök boya kullanıyorum. Çok yoğun tasvir yapmıyorum. Deriden yapıyorum nevregân kullanıyorum. Dana ve deve derisi kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Kendi yazdığım dört beş tane oyunum var. Elimdeki tiplere uygun oyunlar yazıyorum. Klasik tipleri kullanıyorum. Konuştuklarım klasiğin dışında, bugünün diliyle oyunlarımı oynatıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Arkadaşlarım yardaklık yapmışlardır. Son yıllarda oğlum Barış Aksu ile birçok oyuna gittik, yardaklığımı yapıyor. Direkt çırak yetiştirmek olarak nitelendiremiyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

İstanbul Kukla festivalinde Karagöz oynattım. Karagöz Derneği festivalinde ve Bursa Karagöz festivalinde Karagöz oynattım. Yurt dışında bir platformda icra etmedim. Televizyonda 60 kare 60 saniye programında Karagöz Hacivat oynattım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Karagöz'ü yaşayan bir şey olarak görüyorum. Karagöz'ün seyirciye geçen bir formülü var. İki zıt karakterin bulunuşu, diğer tiplerin bulunması, hayal gücünün çok geniş olması gibi. Alpay Eklerin bu konudaki yerini çok önemsemek lazım bu konuda çok genç yetiştirdi. Enis Ergün'ün yaptığı çalışmalar aynı şekilde çok önemli, birçok çocukla Karagöz'ü tanıştırdı. Karagöz konusunda çok umutluyum. Çocukların Karagözle tanışması benim için önemli.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Perdem klasik perde boyutundadır. Rüzgârlı havalarda bile açık alanlarda ayakta durabilecek ağırlıkta, katlanılması kolay olan ve yanlardan kumaşlarla kapalı bir perdem var.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunlarımı kendim yazıyorum, öncelikle kafamda yazarım. Oyun oynattıkça tüm kelimeler yerlerine oturmuş oluyor. Halojen lamba kullanıyorum. Mekâna gidilir perde kurulur, oyundan önce seyirciyle konuşurum. Oyundan sonra da konuşma yaparım ve tasvirleri gösteririm, küçük bir anlatım yaparım. Oyunlarda kablolu mikrofon kullanıyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Müzik kullanımında kendim söylüyorum çünkü bir yandan müzikle uğraşıyorum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

1995 yılında *Masal Gerçek Tiyatrosu*nda oynamaya başladım. Reha Bilgen, *Masal Gerçek* tiyatrosunun sahibi ve yönetmenidir, o çok eski yıllarda bildiğim kadarıyla 1970-80'lerde kukla oynatmış. Annesinin yapmış olduğu kuklalar ve ahşaptan yapmış olduğu kukla perdesi vardı bize o perdeyi ve kuklaları verdi. Benim kukla ortağım Nejla Yaldır'dır, o da oyuncudur. Kuklaları ve perdeyi aldık, anaokullarıyla görüşmeler yaptık. Okullar her ay farklı oyun istediği için her ay oyun uydurup düzenlemelerini yapıyorduk. Kuklayı iki kişi oynatmak, tek kişi oynatmaktan daha zordur. Çünkü bir karakteri siz oynatıyorsunuz diğerini karşınızdaki kişi oynatıyor bir şey söylediğinizde onun da anında karşılık verebilmesi, ne demek istediğinizi anlaması ve bir espri yapacaksanız alt yapısını oluşturması lazım. Biz 3-4 sene birlikte oynattık, 5-6 tane beraber oyun yazdık.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Başladığımdan beri modern el kuklası oynatıyorum. Modern el kuklası dediğimiz pelüşten ya da kumaştan oluşturulan bir kukladır. Şu anda da yoğun olarak pelüş kukla oynatıyorum, onlara Muppet tarzı diyebiliriz. Her ele bir tane takılacak şekilde oluyor, ben oyunlarımı tek başıma ve tempolu oynatıyorum. Her oyunumda 5 tip oluyor ve

aynı anda sahnede iki kukla oynatabiliyorum. Kuklanın boyutları da ona göre oluyor, kuklanın boyutu büyüdükçe tarzı da değişiyor. En son "Oktay Abi ve Kukla Dostları" isimli bir oyunumuz vardı, orada insan boyutunun yarısı kadar kuklalar oynatıyordum ama onları kucağıma oturtup vantrolog tarzında oynatıyordum. Mesleğimin gerektirdiği şekilde karşıma başka türlü kuklalar çıktığı zaman da oynattım örneğin İbiş Kukla oynattım.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Karagözde olduğu gibi kukla oynatırken birçok kişi yanımda oldu, gidemediğim yerlere yönlendirdiğim kişiler var ve onların içinden Karagöz ya da kuklaya devam edenler oldu. Ancak buna çırak yetiştirdim diyemem çünkü çırak yetiştirmek başka bir mesai gerektiriyor. Öğretici olmak ve bir arada daha çok zaman geçirmek gerekiyor bunların yanında o kişinin geçimini sağlamak gibi başka konular da var. Oğlum, Barış Aksu, yıllardır Karagöz ve kukla oyunlarımı izliyor, yardım ediyor. İleride oğlum yaparsa çırak yetiştirmiş olurum.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben kuklalarımı kendim yapmadım, kukla yapımına açıkçası yanaşmadım da. Gösteri Sanatları Merkezindeyken Kukla ve Karagöz dersleri vardı, bu derslerde herkes kukla yaptı. Orada yaptığımız kuklalar polyfoam denilen bir maddeden yapmıştık. Polyfoam süngerden daha sert yapıdadır. Polyfoam maddesi kolayca şekil verilebildiği için ondan kukla kafası ve giysi yapmıştım. İbiş kukla benzeri bir kuklaydı ancak ben daha çok her yeri oynatılabilen ve esnek olan kuklaları seviyorum. O tarz kuklaları yapmak için dikiş, kalıp vs. bilgisi gerekiyor. Bu konuda başka bir deneyimim olmadı, kukla yapan ustalar var onlardan kuklalarımı alıyorum. Şu anda o konuda daha çok Serpil Bilgil ile çalışıyorum, benim istediğim tarzda pelüşten, kumaştan ve süngerden istediğim boyutta kuklalar yapıyor. Ata Camuz ve Emine Bilgin'in yaptığı kuklaları da çok beğeniyorum ve onlardan da kuklalar alıyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kukla, Karagöz'e göre daha modernleşebilmiş bir dal. Karagöz'e, Cumhuriyet döneminde ve sonrasında bir ket vurulma durumu olunca geleneksel tiyatroya dönüştü aslında çünkü onun deri, boya ve şekilleri gibi bir yapım şablonu var. Aynı durum İbiş

kukla için de geçerlidir, o da çok değişmemiştir. İbiş kuklanın da bir kalıbı var ve o devam ettirilmiştir, bence bu durumda bir sorun yok. Genel kukla olarak baktığımızda ise yurt dışında özellikle kukla çok revaçta ve herkes kendi tipini yaratabiliyor, örneğin *Muppet Show* gibi büyük bir hazine var. Bu açıdan bakıldığında kuklanın önüne konulmuş bir geleneksel olmalı sınırı olmadığı için her malzemeden kukla yapan var. O yüzden kuklanın modernleşmesi gibi bir durum yok, kukla her zaman moderndi. Dünyada kukla yetişkinlere yönelik yapılıyor, bizim ülkemizde de bu konunun gelişeceğini düşünüyorum. Kuklanın geldiği yeri çok beğeniyorum, biz de çevremizdekilerle konuşuyoruz ben de büyüklere yönelik bir talk show yapmayı çok istiyorum.

7 tane kukla oyunum var, benim girift birbirinin içine geçmiş tek bir konu üzerine gitmeyen, aynı oyunun içinde dört beş konunun anlatıldığı oyunlar yazıyorum. 2 tane çocuk oyunum var. Bu sene bir özel okul her ay benden bir oyun istedi, oyunu yazıyorum, çekiyorum ve bir sosyal platforma yüklüyorum. Bu oyunların içlerinden bazıları kalıcı olabilecek derecede iyiler.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında hiç oynatmadım. İstanbul'da 25 yıldır faal olarak oynatıyorum. 1998-1999 yıllarında İzmir'de çok faal olarak oynattım. Anaokullarında ağırlık olarak oynatıyorum. Bursa'da oynattım. Özel bir okulla tır üzerinde turne yapmıştık, her gittiğimizde şehir ya da merkezde tır açılıyordu ve oynatıyorduk. 25 gün süren bir turneydi, her gün farklı bir yerde oynatıyorduk. Başka bir özel okulun Ankara, Kayseri, İskenderun gibi şubelerinde oynattım. 1999 yılında olan depremde Yalova'da depremzedeler için oynattım. Lösemili çocuklara, hastanelere ve esirgeme kurumlarına gidiyorum. En büyük idealim ise hapishanede kalmak zorunda olan çocuklara, yani annesi hapishanede olduğu için orada kalan çocuklara kukla oynatmak. Ben bir şeye mecbur olan, başka alternatifi olmayan çocuklara kukla götürmeyi çok seviyorum ve farklı yerlerdeki çocuklara götürmek istiyorum.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Herkesin kendine göre bir oynatma tekniği var. Benim Reha Bilgenden dolayı karşıma çıkan paravan şeklinde bir kukla perdesidir ve o kukla perdesinin pencereleri vardır.

Ben pencerelerin içinden kuklaları çıkartıyorum ve oynatıyorum. Bu paravan ilk olarak çok ağırdı, ahşaptandı sonra kavak kontraplaktan yaptım, sonra bir ressam tarafından boyandı ve dijital bir çıktı alınıp üzeri kaplandı. Bir yerden arandığımda ilk olarak tarih ve saat belirlenir, özellikle istenilen bir oyun varsa o belirlenir yoksa benim kendime göre bir sıralamam var o sıralamaya göre gitmeyi tercih ediyorum. Okul bu ay konum bu derse ona göre bir oyun götürüyorum. Kuklalarımın kendine özel bir çantaları var, ses sistemi de çantanın içinde. Okula gidilir, okula gittikten sonra kukla perdesi kurulur. Kukla perdem benim tasarımım olduğu için pratikliği göz önünde tuttum, 3-4 tane pimle birleştiriyorum ve perdeyi kurmam yaklaşık olarak 10-15 dakika sürüyor. Ses sistemini kuruyorum ve mikrofonumu takıyorum. Oyundan önce çocuklarla iletişim kuruyorum, kendimi tanıtıyorum, biraz sonra neler olacağını anlatıyorum ve eğlenceli bir şeyler izleyeceğini çocuklara hissettiriyorum.

Oyunlarım 30-35 dakika sürer ve ben çok tempolu oynatıyorum. Oyun bitiminde kuklalardan bir iki tanesini alıp sahnenin önüne çıkıp oyunda neler oldu, onlar oyuna hangi kısımlarda katıldılar gibi geribildirim veriyorum. Onların önünde de 2-3 dakikalık bir oyun yapıyorum. Oyunlarım genellikle çocukların çok katıldığı oyunlar oluyor, aslında benim kurmaca yaptığım bir durum nerede ne söyleyeceklerine kadar her şeyi ben belirliyorum ancak çocuklar kendilerinin belirlediklerini düşünüyorlar. Oyunlarda tonlamamla ve seçtiğim kelimelerle hangi cümleyi net olarak bitireceğim hangisinde havada bırakacağıma ben karar veriyorum, çocuklar ise havada bıraktığım kısımlarda cevap veriyor. Oyunun gidişatı ve bitişi için önemli bir durum. Benim oyunlarım çocuğun kendini hem çok kattığı hem de kontrollü olan oyunlardır.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Ben müzik kullanmıyorum. İlk başladığım yıllarda Reha Bilgen'in kasetleri ve ara müzikleri vardı. Bu aslında bir gelenektir, kukla oyunlarında şarkı çok kullanılır. Ben olumsuz bulmuyorum bunu ama benim oyunlarım açısından müziğin oyunu kestiğini, oyunun hızını düşürdüğünü ve çocuğun da dikkatini dağıttığını düşünüyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Benim de SOKÜM taşıyıcısı kartım var, geleneksel tiyatro sanatçısı olarak kartımı aldım. Ben böyle şeylere değer veriyorum çünkü kayıt altına alınmasının önemli

olduğunu düşünüyorum. Ben bu işi yapıyorum, dünyadan da bir Bülent Aksu geçti diye düşünüp bir yerde kayıtlı olmak istedim. Devletin bu tür durumları arşivlemesini, tasniflemesini ve tanımasını önemli buluyorum.

Kuklayla ilgili düşüncem şu, büyüklere yapılmadığı sürece bir sektör haline gelmeyecek çünkü çocuklara yapılan işler bir yere varmıyor herkesin iyi niyetine kalmış durumda. Anne babalar çocuklarını götürdükleri tiyatronun kalitesine bakmadan götürüyorlar, iyi bir sahnedeyse sahneye güveniyor ve çocuğuna oyunun ne verdiğiyle ilgili bir kontrol mekanizması oluşturmuyor. Ne yazık ki Türkiye'de kukla oyununu iyi yapan da kötü yapan da aynı seyirciye ulaşıyor. Okullara giden tiyatrolarda da veli hangi tiyatro, ben de gelip göreyim kötüyse bir daha göndermeyeyim gibi bir düşüncede olmuyor, okul ise daha önce izlemediği için o oyunu ve tiyatronun adını duyduysa yapılmasına izin veriyor. Kötü yaptığı için bir daha bizim okulumuza gelemezsin denilen bir çocuk tiyatrosu duymadım. Değeri bilinen çocuk tiyatroları da var, kendi içinde olduğum için demiyorum ama *Tiyatro Alkış* 22 senedir bu işin içerisinde ve hep olumlu dönüşler alıyoruz. Çocuk tiyatrosu dediğimiz şey mevsimlik işçilik gibi aslında ben uzun yıllardır aynı tiyatroda çalışıyorum ama bu şekilde çalışabilen kişi sayısı az. Çocuk tiyatrosuna oyuncular da kısa süreli olarak görüyor. Seyirci açısından da aynı şekilde, ben yetişkin olarak 50-60 yıl tiyatroya gidebilirim ancak çocuk tiyatrosuna 3-6 yaş arasında gidebiliyorum, veli 3 sene buna maruz kalıyor. O yüzden bir kontrol mekanizması yok, sektör haline gelemedi.

Fotoğraf 2.41.: Bülent Aksu kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Bülent Aksu, 2021.

Fotoğraf 2.42.: Karagöz ve Hacivat tasviri.

Kaynak: Bülent Aksu, 2021.

Fotoğraf 2.43.: Bülent Aksu Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Bülent Aksu, 2021.

2.3.8. Halis Ruşen Gülen

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1982 yılında Giresun'da doğdum. Üniversite hayatıma başlayana kadar Giresun'da eğitim aldım. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümü mezunuyum. Tiyatroya Giresun'da yarı profesyonel olarak başlamıştım. Marmara Üniversitesinde Tiyatro kulübüne üye oldum. Gösteri Sanatları Merkezinde tiyatro eğitimi aldım. Üniversite döneminde devlet tiyatrosunda sözleşmeli olarak çalıştım. Belgesellerde yer aldım, çeviri yaptım, yönetmen yardımcılığı ve kamera asistanlığı yaptım. Milliyet Sanat dergisinde staj yaptım. 15 yıl reklam işiyle uğraştım ve reklam yazarı olarak çalıştım. Şu anda da İletişim Uzmanı olarak çalışıyorum.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Tiyatroya hep ilgim vardı, Marmara Üniversitesinde tiyatro kulübünün başkanlığını yaptım çeşitli oyunlar sergiledik. 2001 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Gösteri Sanatları Merkezinde Karagöz ve kukla eğitimi aldım. Ustam Alpay Eklerdir. Öncelikle çeşitli etkinliklerde Orhan Kurt'a ve Alpay Ekler'e yardaklık yaptım. Uzun süre Alpay Eklerin yanında kaldım. Üsküdar Karagöz tiyatrosu olarak

isimlendirebileceğimiz Alpay Ekler hocanın olan bizim de bulunduğumuz bir tiyatro vardı. Ramazan etkinliklerinde ya da çeşitli etkinliklerde kukla, Karagöz ve orta oyunu icra ediyorduk. Ben kukla oynattım. 2001 yılından sonra 6-7 yıl aktif olarak Karagöz ve kukla oynattım. İşe girdikten sonra Karagöz oynatımım azaldı, çeşitli etkinliklerde oynatıyorum ve derneklere üyeyim.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvir yapmayı biliyorum ve daha önce yaptım ancak şu an yapmıyorum. Tasvir yaptığım dönemde deve ya da dana derisi kullanıyordum. Nevregânlama tekniği ile deriyi delme kesme, işleme, düzeltme, yağlarını alma işlemlerini yapıyordum. Misina ya da balmumu ipiyle tasvir parçalarını birleştiriyordum, ecoline (Sıvı Sulu Boya) ya da kök boya ile boyuyordum. Kendi tasvirlerim yok. Bir etkinlikte oynatacaksam ustamın takımlarını kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Yeni karakterler kullanılması gerektiğini, bunun olumlu bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Karagöz ve Hacivat'ın sabit kalması ve oyunun genel yapısının bozulmaması şartıyla yeni karakterler eklenmesi doğal bir süreç. Karagöz'ü gelenekte bırakmayıp güncelleştirmek ve devam eden bir gelenek haline getirmek açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Eski dönemde yazılmış Karagöz oyunlarına baktığımızda o dönemki insanlar mahallesinde kim varsa, çevresinde kim varsa onları perdeye taşımış. Şu anda bizim de bunu yapmamız gerekiyor örneğin çevremizde cep telefonu müptelası bir karakter varsa bunu yansıtmalıyız bunu yaptığımızda sanat yaşar hale gelir. Örneğin büyüklere oynattığım bir oyunda Amerikan askerlerini oyuna dahil etmiştim o dönemdeki güncel bir konuyla ilgiliydi. Oyunlar bugünün konularını ve günümüzdeki insanların sıkıntılarını içermelidir. Oyun yazıyorum, en son pandemi dönemi için bir oyun yazdım. Karagöz'ü büyüklere de oynattım daha doğrusunun bu olduğunu düşünüyorum. Benim yazdığım 3-4 oyun var.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Kendim aktif oynatmadığım için çırak yetiştirmiyorum. Önceki dönemlerde ise çırak yetiştirmedim ancak yardaklığımı yapan kişiler oldu.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında oynatmadım. Yurt içinde okullarda oynattım, ben sürekli iş olarak yapmadığım için daha çok çeşitli etkinliklerde icra ediyorum. Büyükşehir belediyesinin "Şeker Otobüs" isimli projesinde yer aldım. Bu proje ile İstanbul'un uzak ilçelerine gidip gösteriler yapıyordum. Festivallerde oynattım.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Şu an iyi durumda olduğumuzu düşünüyorum çünkü eski zamana baktığımızda birkaç usta var. Onların yaptıkları çok kıymetli, o dönemde belki onlar olmasa Karagöz bugünlere gelmeyecekti. Şu anda çok daha fazla ustamız var ve aktif olarak oynatıyorlar. İnsanların ilgisi de bu duruma paralel olarak arttı. Bununla ilgili dernekler bir arada çalışıyorlar, Karagözü görünür kılacak ve sürdürecek çalışmalar yapılıyor. İleride daha iyiye doğru gideceğini düşünüyorum, belki Karagöz'ü alıp daha güncel hale dönüştürebilecek insanların çıkabileceğini ya da daha farklı şeyler deneyen insanların olabileceğini düşünüyorum. Ama daha yapılması gereken farklı şeyler de var, çok daha güçlü şekilde geleceğe aktarabiliriz. Şu anda ileriye dönük baktığımızda Karagöz'ün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya diyebileceğimiz bir durumun olmadığını düşünüyorum. Karagöz oynatan kişi sayısının fazla olması kadar insanların ilgisi ve beklentisinin artmasının etkisi bulunuyor. İnsanlardan istek geldiğinde onu yapacak birileri çıkıyor dolayısıyla devam edecektir diye düşünüyorum.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Kendi perdem yok.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Oyunun oynanacağı mekânla konuşup anlaşılıyor sonra oyuna göre tasvirlerimizi belirliyoruz, perdemizi alıyoruz ve oyundan bir buçuk saat kadar önce oyunun

oynanacağı yerde oluyoruz. Oyundan önce hazırlık sürecimiz oluyor, perde kuruluyor ve tasvirler hazırlanıyor. Oyun çocuklara oynatılıyorsa oyundan önce perdenin önüne çıkıp çocuklarla konuşuyoruz. Çocuklarla konuştuktan sonra oyun başlıyor. Ben doğaçlama oynatmayı seviyorum, seyirciyle aramda bir ilişki kurarak oynatıyorum. Oyun bazen interaktif hale geliyor çocuklardan aldığım cevaplarla oyunu dönüştürebiliyorum bu şekilde oyunlarımızı tamamlıyoruz.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Ben canlı müzik kullanılmasından yanayım. Yardağım tef çalıyor ben söylüyorum yanımda yardağım yoksa enstrüman çalamıyorsam bile çıplak sesle söylüyorum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

2001 yılında Gösteri Sanatları Merkezinde kukla dersleri aldım. Ustam Alpay Eklerdir.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Ben en çok İbiş kukla oynattım. El kuklaları, ipli kuklalar ve iki kişinin oynattığı el kuklalarını oynattım. Ama ben kuklanın sadece bir obje olduğuna inanmıyorum, kukla oynatabilmek için elimizde kukla olması zorunlu değil. Örneğin eğer siz bir armudu alıp manipüle ederek bir insan hissi ya da duygu verebiliyorsanız o bence bir kukladır. Bence biz bu konuda eksiğiz geleneksel kukla dışındaki kuklacılığımız biraz zayıf kalmış durumdadır.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırak yetiştirmedim.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Gösteri Sanatları Merkezinden mezun olduktan sonra Alpay Eklerle çalışmalarımıza devam ettik o süreçte ekip çalışması içerisinde kukla yaptım. Tek başıma yaptığım 2-3 kuklam var.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

İbiş kuklada figür yenilikleri çok az hem oynatan kişi sayısı az hem de alternatifi var. İbiş'i güncel hale getirmek istiyorsam el kuklası ile yeni bir karakter de yaratabilirim. Daha modern oyunlar yapmak isteyenler bunu yapıyor ve İbiş geleneksel kalıyor. Karagöz oyununda böyle bir durum yok örneğin, alternatifsiz bir şekilde duruyor. İbiş kukla dışında yeni kişilerin farklı kuklalar yaptıklarını görüyoruz ancak bence hâlâ kukla konusunda geride kalıyoruz. Bizim hâlâ büyük bir kukla gösterimiz yok. Bizim izleyicilerimizin maddi bir karşılık vererek gittikleri kukla oyunu yok bunun var olması gerekiyor, bir ihtiyaç oluşturulması gerekiyor. Devlet ve şehir tiyatrolarımızın kukla birimi yok bunun olması gerekiyor. Kültür ve sanat anlamında çok büyük bir eksiklik olduğunu düşünüyorum.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında hiç oynatmadım. Miniatürk'te İbiş kukla oynattım. Özel etkinliklerde oynattım. UNIMA'nın ödül töreni etkinliğinde oynattım.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

El kuklası, ipli kukla gibi birkaç oynatım tekniği var. Ben el kuklası oynatıyorum. Geleneksel el kuklasında alttan sopayla oynatılan kuklalar var, İbiş ise sopayla değil elinizi içine sokup işaret parmağını kafasına baş ve orta parmakları kollarına sokarak oynatılıyor. Oyunlarımızı bir perdede oynatıyoruz. Perde oyun alanı dışında kumaşla kaplanmış ayakta durabilen bir sahne gibi oluyor. Perdenin içinde arkasında fon bulunan bir boşluk yani oyun alanı var. Biz fonun arkasına oturup kuklaları fonun önüne çıkararak oynatıyoruz.

Oyuna hazırlanırken önce oyunumuza göre karakterleri bir bavula koyuyoruz. Sonra perdemizi alıyoruz ve yola çıkıyoruz. Perdemizi kurduktan sonra kuklalarımızı çıkış sırasına göre diziyor, sırası geleni oyuna sokuyoruz. Bizim oyunlarımızda oyun öncesi ve perdenin iskeletinin kurulması ve kumaşla giydirilmesi gibi bir hazırlık süreci var.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Biz genel olarak müzik kullanmadık. Özel gösterilerimizden birinde kullanmıştık hatta beş on müzisyenden oluşan bir grup müzik çalıyordu. Onun dışında oyunlarda canlı olarak şarkı söylüyorduk. Büyük bir kukla oyunu olduğunda banttan müzikler de kullanılabilir. Kendi müziğini besteleyip onu kullanmanın, özgün bestelerin olmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Benim oyunlarım sırasında oluşturduğum bazı çocuk şarkıları oluyor.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz ve kukla ile ilgili eklemek istediğim bir nokta var. Karagöz ve kukla bu toprakların bir değeri ama bir beğenilmeme durumu olmuş. Şu anda konservatuar eğitimlerimizde bir yeri yok. Biz bir Türk tiyatrosu var edeceksek kendi özümüze daha iyi bakmalıyız ve araştırmalıyız, ondan yola çıkarak yepyeni farklı şeyler ortaya koyabiliriz. Devlet tiyatrosu ve şehir tiyatrolarının kukla birimlerinin olması gerektiğini düşünüyorum.

SOKÜM ve YİH'in olumlu gelişmeler olarak görüyorum ancak pratik olarak baktığımızda olumlu etkileri neler oldu bunu bilemiyorum, belki biraz uzak kaldığım için de olabilir. Metin Özlen, Taceddin Diker ve Orhan Kurt ustaların bu şekilde onurlandırılmış olması çok önemli ve onların yeni nesile aktarması açısından da önemli olduğunu düşünüyorum. Örneğin ustalar devlet konservatuarlarında Karagöz ve kuklayı anlatsınlar, Türk tiyatrosunun oluşumunda yer alsınlar gibi bir çalışma olmadı. Karagöz konusunda çok fazla yetkin olmayan kişinin Karagöz oynattığı durumlar oluyor. Ramazan etkinliklerinde ya da anaokullarında sadece maddi amaçlar için yetkinliği ve bilgisi olmayan kişiler var. Bu durumda kötü oynanmış Karagöz oyunları sonucunda insanlar da Karagöz kötü bir algı yaratıyor. İyi ve doğru örnekleri görünür kılmamız ve sayısını arttırmamız gerekiyor böylece olumsuz algıyı yıkalım. Karagöz'ün gerici işi bir oyun olduğu algısının yıkılması gerekiyor.

Fotoğraf 2.44: Ruşen Gülen Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Halis Ruşen Gülen, 2021.

2.3.9. Sami Mayir

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

11/01/1984 doğumluyum. Tiyatroya olan ilgim bir seyirci olarak başladıysa da lise yıllarında tiyatro kulübüne girerek bu günlere kadar geldi. Lise eğitiminden sonra Gösteri Sanatları Merkezi'nde Tiyatro Yönetmenliği ve Ses Işık bölümünde eğitim aldım. Şimdiki ustam Ümit Bağcı ile lise yıllarımda okulumuzdaki tiyatro kulübünde tanıştım. Kendisi Merhum ustamız Arif Duygu Tansı ve Hayalî Ramiz Balakin'in öğrencisiydi. Ümit Bağcı sayesinden genç yaşta kendilerini tanıma ve yanlarında çalışma fırsatı buldum. Şu an kukla gösterileri ve organizasyon işleri ile ilgileniyorum.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Çok uzun yıllar sadece organizasyon kısmıyla ilgilendim. Pek çok ustayla hemen hemen eş zamanlı tanışma ve onlardan bir şeyler öğrenme fırsatım oldu. Özellikle Merhum Arif Duygu Tansı, Ramiz Balakin ve onların yetiştirdiği hala kendisinden bir şeyler öğrendiğim, beraber ticari işlerimizin devam ettiği Ümit Bağcı ustamdır. Karagöz ile tanışmam bilerek isteyerek olmadı. Lisede tiyatro kulübümüzün hocası

olan Ümit Bağcı sayesinde kendimi burada buldum ve böylece kuklalar, tasvirler hayatıma girmiş oldu. Karagöz ile yardak olarak ilgileniyorum.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Ufak tefek tamir işleri hariç hiç tasvir yapmadım.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Benim alanım daha çok kukla üzerine olmuştur. Geleneksel açıdan her ikisine de bakacak olursak, fikrim, özünü koruyan ama zamanın gerisinde kalmayan, yeniliklere açık ama aslını unutturmayan yenilikler yapılmalı ki gelecek nesiller de geleneksel karakterlerimizi bilsin ve izlerken keyif alabilsin.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Hala kendimi çırak olarak görüyorum.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Seyircinin olduğu her yer diyerek özetleyebiliriz. Özellikle ramazan aylarında farklı şehirlerdeki belediyelerin kültür merkezlerinde gösteriler yaptık. Ankara'da bir tank fabrikasında gösterimiz olmuştu.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Ben ve çalıştığım firma olan *Sütlaç Prodüksiyon* kukla ya da gölge tiyatrosu için elimizden geleni yapıyoruz. Geleneksel olduğu için sadece ramazan ayında değil yılın 12 ayında da özellikle çocuklara izlettirip sevdirmeye çalışıyoruz. Dünya klasiklerinin yanı sıra İbiş, Karagöz ve Hacivat'ı da çocuklar öğrensin bilsin istiyoruz. Eğer çocuklara bunları doğru aktarabilirsek ve en önemlisi sevdirebilirsek dünya döndükçe İbiş, Karagöz ve Hacivat yaşamaya devam edecektir.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Tasvir yapmadığım için yapımı hakkında bilgi vermem çok yüzeysel olacaktır. Perde yapımında da genelde ölçüleri değişkenlik gösterse de dikdörtgen şeklinde beyaz çok

kalın ya da ince olmayan bir kumaşın gergin bir şekilde gerilerek arkadan aşığın vurmasıyla tasvirlerin gölgesinin yansıması şeklinde gerçekleşir. Teknik bu mantığın üzerine kurulmuştur.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz oynatıcısına Hayalî denir. Tüm karakterleri Hayalî seslendirir. Yardımcısı yani Yardak denen kişi tef çalarak oyun esnasındaki efektleri sağlar.

Öncelikle ne yaptığımızı anlatıyoruz, genellikle bilmiyorlar örneğin bir anaokulu bir yerde oyunumuzu görmüş ve beni arıyor okulumuza gelip oynayabilir misiniz? diye soruyor. Ben hem görsel hem de oyunun içeriğiyle ilgili bilgilendirici bir mesaj gönderiyorum. Sonra tarih ve saat belirleniyor bu sırada ne kadarlık bir alan lazım vs. bunları konuşuyoruz. Bizim sahnelerimiz portatiftir ve yerden yüksekliği ile eni yaklaşık 2 metre olduğu için platform vs.ye çok ihtiyacımız olmuyor, olursa tabi ki daha iyi olur. Açık ya da kapalı alan olmasını konuşuyoruz eğer gölge oyunu oynanacaksa karanlık bir ortam gerekiyor. Kukla oynanacaksa her yer olabilir. Biz yanımızda ses sistemi vs. her şeyimizi götürüyoruz. Okullarda genellikle kaç kişi geliyorsunuz gibi bir soru oluyor, biz 2 kişi gidiyoruz ancak sahneye 20-25 tane Kukla çıkartıyoruz. Bu durum karşısında kişi sayısını az bulanlar olabiliyor, bu düşünce ise Karagöz ya da kuklayı bilmemekten kaynaklanıyor. Oyunlarımız ortalama 35-40 dakika sürüyor.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Nareke denen bir alet ile oyun açılışı yapılır. Tef olmazsa olmazıdır. Kimi ustalarımız canlı şarkıyı söyler, kimi ustalarımız canlı bir orkestra kullanır ancak ben hiç denk gelmedim, kimi ustalarımız ki günümüzde çok şahit olduğum hali hazırda bulunan Karagöz oyununa uygun şarkılar tercih eder ve bir müzik çalardan çalınmasını sağlar. Genelde "onkere demedim mi sana" şarkısı tercih edilir. Kullanılan başka pek çok şarkıda vardır. Ve oyundaki farklı karakterlere göre farklı şarkılar kullanılır. "Karagöz Müzikali" adı altında bir oyun yaptık, orada Karagözle ilgili yeni şarkılar yaptık.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

2006- 2007 yıllarıydı. İlk olarak Merhum Arif Duygu Tansı'ya yardım için gittiğim zamanlarda kendisini takip ederek izleyerek bir şeyler yapmaya çalıştım. Arif Duygu Tansı'ya ortalama 3-4 yıl kadar yardıma gittim. Uzun yıllar geri planda yardımcı pozisyonda kaldım. Duygu hocamız Ümit Bağcıya "yetiştin artık bak başının çaresine" dedikten sonra Ümit Bağcı ile beraber kukla gösterileri yapmaya başladık. O gün bugündür devam ediyoruz. Manevi olarak Duygu hocam ve Ramiz hocam ustam olsa da Ümit Bağcı asıl ustam diyebilirim. Son beş yıldır elimden geldiğince kukla oynatıyorum.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

El kuklası dediğimiz elin içine girdiği ya da sopalı kuklaların sopasını tutarak oynattığımız kuklaları oynatıyorum. Ayrıca ipli kukla da oynatıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Henüz değil. Kendimi usta olarak görmüyorum.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Pek çok malzeme kullanılarak yapılıyor. Hiç kukla yapmadım. Daha çok tamir ediyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Olumlu düşünüyorum. Dünyada çok güzel örnekleri var. İzlerken insan hayret ediyor. Ülkemizde de dünyada olduğu gibi güzel örnekler olsa da daha iyisi olsun çok isterim, bir gün olmasını umuyorum. Çünkü kukla hayatımıza daha bebekken giriyor. 2.5 yaşında bir çocuğa bile kukla ile oyun oynayıp onu hem eğlendirip hem de bir şeyler öğretebilirsiniz. Oyun konusu sınırsızdır. Her konuda kukla ile bir oyun oynanabilir. Ben 7 yıl okullarda drama eğitmenliği yaptım, okullarda yıl sonunda bir gösteri yapmamız gerekiyor buna bağlı olarak oyunlar yazıyordum. *Sütlaç Prodüksiyon* olarak bizim oyun yazan arkadaşlarımız var ve her yıl yeni oyun çıkartıyoruz.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Seyircinin olduğu her yerde. Ülkemizin pek çok iline gittik ve gösteriler yaptık. Eğitim kurumları, kültür merkezleri, açık alanlar gibi birçok yerde kukla oynattık. Yurt dışında hiç gösteri yapmadım. Yaratıcı çocuk festivalinde yer aldım. Van, Ağrı, Aksaray, Zonguldak, Ankara, Edirne, Balıkesir, Tekirdağ, İstanbul, Bursa ve Trabzon gibi birçok ilde oyunlarımızı oynattık.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla oynatımı kuklanın çeşidine göre değişiyor. Örneğin ipli kukla oynatmak için ya bir platform hazırlıyorsunuz onun üzerinde oynatıyorsunuz ya da düz bir zeminde herhangi bir şey olmaksızın oynatıyorsunuz. Biz daha çok kukla evi dediğimiz oynatırken sadece kuklanın görüldüğü bir platform kullanıyoruz. Oyun mekânına gittiğimizde uygun olan bir yere sahnemizi kuruyoruz, kukla sahnemizin içine giriyoruz ve oyunumuzu oynatıyoruz.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kukla oyununu anlatan oyun içeriğine uygun müzikler şarkılar hazırlanır ve kullanılır. Kukla geleneksel olsa da günümüz müzik anlayışına uygun ve çocukların anlayabileceği yeni müzikler yapılıyor.

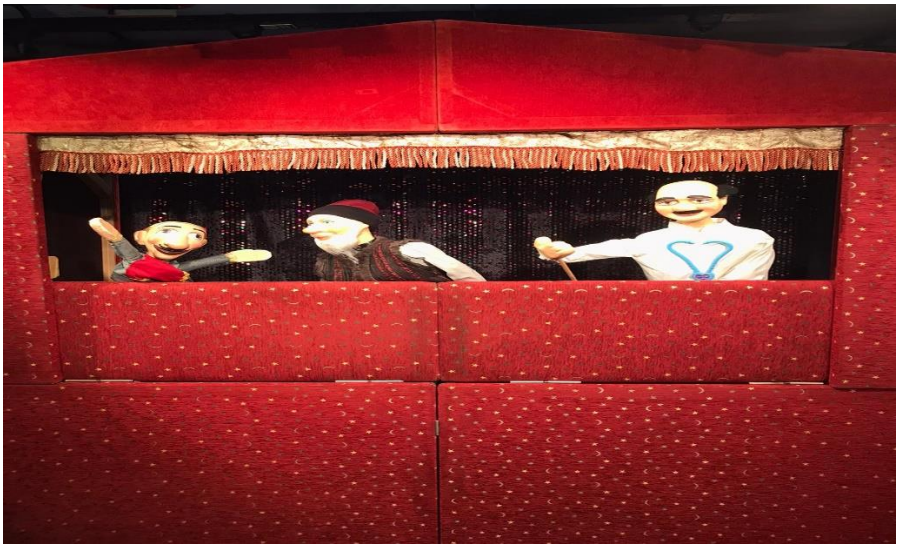
- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Evet. Geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan kültürümüz tam anlamıyla netlik kazanamıyordu. Örneğin Karagöz Hacivat gerçekten yaşadığı mı? Yoksa bir Şehir efsanesi mi? Nasreddin Hoca içinde aynı sorular günümüzde hala sorulmakta. SOKÜM ve YİH ile beraber gelecek kuşaklar en azından bugünlerimizi daha iyi öğrenebilecekler diye düşünüyorum.

Kuklayla alakalı en azından son yıllarda belediyeler ve alışveriş merkezleri bizlerin halkla bir araya gelmemizi sağlıyorlar. Bu güzel bir durum İstanbul'da hemen hemen kukla ya da Karagöz izlemeyen çocuk yoktur diye düşünüyorum. Bir öz eleştiri yapmak gerekirse her daim kendimizi güncellemeliyiz, zamana uyumlu olmalıyız. Bizim kitlemiz çocuklarsa zaman açısından bir tık önde olmamız gerekiyor, çocuklara bir şeyler verebilmek açısından ileriyi hesaba katarak oyunları sürekli güncelleyip

geliştirmek gerekiyor. Bu konuda yeniliklere açık mıyız diye baktığımızda kuklacılar nispeten açık ancak Karagözcüler çizgilerin içerisindeler daha çok. Bu noktalarda maddiyat kısmı önemli, kişinin kendini geliştirebilmesi için ekonomik olarak rahatlamış olması gerekiyor.

Fotoğraf 2.45.: Kuklalar.

Kaynak: Sami Mayir, 2021.

Fotoğraf 2.46.: Sami Mayir kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Sami Mayir, 2021.

2.3.10. Enis Ergün

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1985 yılında İstanbul'da doğdum. İstanbul Üniversitesinde Tarih bölümünde okuyorum. 2014-2017 yıllarında Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği İstanbul Şubesi Genel Sekreteri olarak görev aldım. 2017-2021 yılları arasında Karagöz Derneği Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yaptım. Şu anda Karagöz Sanat Dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği görevinde bulunuyorum.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Tiyatro ile olan yolculuğum Gösteri Sanatları Merkezi ile başladı. Konservatuarlarda Batı tarzı tiyatro daha ağırlıklıdır ancak burada Karagöz, kukla ve orta oyunu dersleri vardı. Bu şekilde geleneksel Türk tiyatrosu ile tanıştım. Mezun olmaya yakın hocamız Alpay Eklerin tiyatrosunda profesyonel olarak oyunculuk yapmaya başladım. Tiyatro ile atölyesi aynı mekânda bulunduğundan provalar için gittiğimizde Karagöz ve kukla ile bir arada oluyorduk. Tiyatroya gidip gelme süreçlerimden bir süre sonra ustam şunu zımparala, şu deriyi kazı gibi bazı temel işler verdi. Böylece kendimi bu sanatın içinde buldum. Sonrasında geri dönüp baktığımda ustamın da o zamanlar beni seçmiş olduğunu gördüm.

2003 yılında Karagöz tasviri ve kukla yapım ile oynatımını Gösteri Sanatları Merkezi'nde öğrenmeye başladım. Ardından Deniz Karalar, Halis Ruşen Gülen ve Bülent Aksu'nun oyunlarında onlara eşlik etmeye başladım. 2006 yılında ise ustamızdan oynatabilirsiniz icazetini aldım ve oynatmaya başladım.

O yıllarda eşim Göher Ergün ile birlikte "Gülhane Hayal Tiyatrosu"nu kurduk ve birlikte çalışmaya başladık. Yaşayan İnsan Hazinesi seçilmiş ustalarımızdan olan rahmetli Taceddin Diker'in son üç yılında yardaklığını Ata Camuz, Emine Bilgin Camuz ve Göher Ergün ile birlikte yapma fırsatım oldu. Ondan çok şey öğrendim. Ustalarımdan biri de rahmetli Taceddin Diker'dir. Usta konusunda her zaman çok şanslı oldum. Ustam Alpay Eklerin atölyesinde olmanın şansı ile Yaşayan İnsan Hazineleri seçilmiş ustalar olan rahmetli Tacettin Diker, rahmetli Orhan Kurt ve Allah

uzun ömürler versin Metin Özlen ile tanışma ve yakın çalışma imkânım oldu. Bir de elbette rahmetli Duygu Tansı. Arif Duygu Tansı da hem özel hayatımda hem de mesleki yaşamımda bana çok şey katan önemli ustalardandır.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirlerimin tamamını geleneksel malzemeler ile yapıyorum. Dana ve deve derilerini kullanıyorum. Bitkilerden yapmış olduğumuz doğal boyaları kullanıyorum gerektiğinde hazır boya da kullanabiliyorum. Doğada bulunan farklı malzemeleri bir araya getirerek onları insanları mutlu edebilecek bir hale dönüştürmüş oluyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz'ün dilinin eski olduğuna ve klasik tiplerin oynatıldığına dair bir algı var oysaki Karagöz oyununun ruhunu kavradığınızda onun sokakta yaşayan sesleri perdesine aksettiren bir sanat olduğunu görebiliyorsunuz. Karagöz ruhu gereği sürekli olarak yenileniyor. Oyunun konusuna göre bende yeni tipler tasarlıyor ve perdeme getiriyorum. Klasik oyunlardan ise seyircide karşılığı olanları devam ettiriyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

6-7 sene Beyoğlu Gençlik Merkezinde, eşim Göher Ergün ile birlikte Karagöz ve kukla yapım oynatım dersleri verdik. Adil Kıdıl ve Yahya Değirmenci yetiştirdiğimiz çıraklarımızdır. Ancak gençlik merkezinde verdiğimiz eğitimlerde, çırak yetiştirmekten ziyade temel olarak üzerinde durduğumuz nokta şu oldu: geleceğin öğretmenlerini Karagöz konusunda bilinçlendirmenin ve yetiştirmenin önemli olduğunu düşündüm. Ayrıca çeşitli üniversitelerde okul öncesi eğitim alan kişilere Karagöz ve kukla dersleri verdim. Karagöz Derneği olarak da "Karagöz Elçileri" projemiz bulunmaktadır.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında Yunus Emre Enstitüleri ile çalıştım. Ürdün, Karadağ, İsveç, Varşova ve Polonya'da Karagöz oyunları oynattım. Ürdün'de böyle bir gelenek yok oradaki gençlere Karagöz tasviri yapımını öğrettim. Onlar ile birlikte oyunun bir bölümünün Arapça olduğu gösteriler yaptık. Karagöz'ün dünyadaki bütün çocuklara ulaşabileceği

ve onların kendinden bir parça bulabileceği bir kahraman olduğunu düşünüyorum. Almanya'ya iki yıl eğitim için gittim ve oradaki gençlik kamplarında bulundum. Azerbaycan'da Karagöz'ü icra ettim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Bizler Karagöz'ü yaşatmıyoruz, Karagöz bizleri yaşatan bir sanattır. Öncelikle bunu ortaya koymamız ve bilmemiz gerek. Karagöz'ün yapısı bozulmadığı, bu topraklardan beslenmiş olan ruhu köreltilmediği sürece ölen bir sanat olacağını düşünmüyorum. Karagöz'ün geleceğinin çok daha iyi noktalara geleceğini hatta önümüzdeki dönemde altın çağını yaşayacağını düşünüyorum. Bunun ilk ayak seslerini duyabiliyoruz. Daha iyi noktalara doğru gidiyoruz.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz'ün oynatım yerleri değişiyor buna bağlı olarak perdenin boyutunda değişiklik gerekiyor. Tasvirlerin ve perdenin boyutunu oynatılacak alana göre değiştiriyorum. Klasik perde boyutunu da kullanıyorum. Kültür merkezi gibi büyük bir alan varsa 3 metreden başlayan perdelerin ve 50-60 cm olan tasvirlerim kullanılması gerekiyor. Teknolojinin gelişimi ile birlikte son dönemde ışık kaynağımı da değiştirdim ve led ışık kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Tasvirlerin oynatımında klasik oyun tekniğini kullanıyorum. Oyunun hikayesine göre farklı sahnelerde renk filtreleri vb. ekipmanda kullanıyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Oyunlarımda genelde canlı icra gerçekleştiriyorum, bazen mekâna veya oyuna göre kayıttan müzikleri de kullanıyorum. Tef ve nareke kullanıyorum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Karagöz ile beraber başladı bu süreç. Ustam Alpay Eklerdir.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

İbiş kukla başlamış olduğum türlerden biri, el kuklası ve sopalı kukla olarak iki türden oluşuyor. Bazen oyunun sonunda ipli kukla türünde olan varyete kuklalar da çıkartıyorum. Ustam Alpay Eklerin atölyesinde, ilk olarak artık usta olan Ruşen Gülen, Deniz Karalar ve Bülent Aksu gibi değerli isimlerin yanında tipleri oynatarak başladım. Alpay Eklerin atölyesinde ise ben geldiğimde daha büyük ve ağzı oynatılabilen konstrüksiyon kuklaların yapım süreci vardı. O süreçte onların yapımı ve ahşap oyma noktasını ustam Alpay Ekler ve atölyede bulunan yukarıda saydığım isimler ile birlikte yaptık ve kuklalar ürettik. Bu süreçte oynatmaya devam ediyordum ama ustamdan icazeti tam anlamıyla almamıştım. En sonunda ustam da tamam deyince, eşim ile birlikte "Gülhane Hayal Tiyatrosu"nu kurduk. Hem Alpay Eklerin yanında hem de kendi tiyatromuzda Karagöz ve İbiş kukla oynatmaya devam ettik. Arada bir askerlik dönemim oldu. Askerlikten döndüğüm sırada rahmetli Taceddin Diker Ak Sanat'taydı ve bir kukla prodüksiyonu yapacaktı, bir sürü oyuncular ve antika kuklalar vardı. O kuklaların restorasyonu ve yeni kuklaların siparişi Alpay Eklere gelmişti. O dönem Ata Camuz ve ben ağırlıklı olarak, diğer çıraklar ile birlikte kukla restorasyonu yapmaya başladık. Yeni kuklalar üretmeye başladık böylelikle ipli kukla tekniğini de daha yakından tanımaya başladım. Sonrasında kendi tiyatromuzda da eşim Göher ile birlikte ipli kuklalar üretmeye devam ettik ancak ipli kuklaları oyunlarımızda varyete tarzında kullandık. Şimdi de yavaş yavaş modern kuklalar üzerine çalışmalar yapıyoruz.

Beyoğlu belediyesinde eşim Göher ile birlikte 2012-2018 yıllarında Kukla ve Karagöz eğitimleri verdik. Orada öğrencilere birçok kukla türünü öğrettik, el kuklası, sünger kukla, keçeden yapılan kuklalar gibi. Biz de kendimizi geliştiriyorduk her sene müfredata yeni kukla çeşitleri ekliyorduk bir yandan da her sene 20-30 civarında öğrencimiz olduğu için kalabalık prodüksiyonlar gerçekleştirebiliyorduk.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Kukla konusunda çırak yetiştirmedim.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Eşim Göher ile birlikte kuklaları üretiyoruz. Zaman içerisinde pek çok farklı malzeme denedik ama kendi oynattığımız kuklalarda daha hafif olması sebebiyle strafor üzerine kaplama olan kuklaları yapıyoruz. Genellikle ilk olarak strafordan ham bir kafa üretiyoruz üzerini yaptığımız ahşap hamurlarıyla şekillendirerek burun ve yüz şekillerini yapıyoruz. Bu işlemlerin ardından zımpara, macun, akrilik boyalarla boyama aşamalarını yapıyorum. Sonraki aşamalar olan saçı, kostümü gibi kısımları eşim Göher yapıyor, o yapabildiği için bu konularda kendimi çok geliştirmedim ancak yapılması gerektiği durumlarda yapıyorum.

Ustamız Alpay Eklerden ahşap oyma kuklayı ve straforla yapmayı öğrendim ancak biz aşağıdan yukarı doğru sopalı kuklaları oynattığımızdan ahşap kukla, oynatırken çok fazla bir yük oluşturuyor. Bu durumdan dolayı strafor çok hızlı deforme olsa da onu kullanmayı tercih ediyorum çünkü oyun sırasında yarım kiloluk kukla gitgide ağırlaşıyor bu durumda performansınızı etkiliyor, yoruluyorsunuz.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Şu anda İbiş kukla oynatmanın yanında tamamıyla yeni hikayeler ve modern kuklalar üzerine eşim Göher ile yeni bir ekip oluşturduk. Sünger ve süngerin üzerini kumaşlarla kaplayarak yapacağımız kukla tipleri üzerine çalışıyoruz. Hatta televizyonda sitcom olacak şekilde projelendiriyoruz. Kuklaya daha fazla hareket kabiliyeti kazandırabilmek için çalışmalar yapıyoruz. Sünger kukla üzerine çalışmamızın kamera önü kukla oynatıcılığı kısmı da var, provalar alınmaya başlanacak çünkü biz bir monitörden kendimizi izleyerek kukla oynatmaya başlayacağız. Geleneksel komedi yapımızı yeni hikayelerimizdeki oyunların içerisine de serpiştiriyor olacağız.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Anaokulu ve ilkokullarda gösterilerimiz oluyor. Kültür merkezlerinde icra ediyorum. Pandemi sürecinden önce "Kütüphanede Şenlik Var" haftasında bir hafta kukla bir hafta Karagöz olacak şekilde dönüşümlü olarak oyun oynatıyordum. Nevşehir'de Hıdırellez şenliklerine gittim ve İbiş kukla sergiledim. Yurt dışında hiç kukla gösterisi

yapmadım hep Karagöz'le gittim. Pandemi sürecinde bunların hepsi durdu. Pandemiden bu yana Kültür bakanlığına hazırladığımız projelerle online gösteriler yaptım.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Kukla oyununun başlangıç süresi değişkenlik gösteriyor. Eşim Göher'in ya da benim irtibatımla gösteri yapacağımız mekânla bir iletişimimiz oluyor, oyun oynayacağımız kurum anaokulu, kültür merkezi ya da kurumsal bir firmanın etkinliği olabiliyor. Gideceğimiz yere, seyirci kitlesine ve yaş grubuna göre oyunun konusu da değişkenlik gösterebiliyor. Ancak kuklanın Karagöz'e göre handikaplı olan noktalarından biri, çok küçük yaş gruplarında çocukların kuklayı oynatan kişiyi görmedikleri zaman korku hali içerisinde olabilmeleridir. Bu durumun olmaması için oyun öncesinde çocuklarla konuşmalar gerçekleştiriyorum. Perdemi kuruyorum, seyirciler oyun mekânına geliyor. Seyirciler ile tanışıyorum, beni öncelikle bir abi olarak görmeleri gerekiyor. Oyun başlamadan önce kuklaları sahnenin önüne getiriyorum ve bu İbiş kahramanımız şeklinde tanıtarak gösteriyorum, bunun bir oyun olduğunu onlara anlatmaya çalışıyorum. Genellikle kuklayı anaokulu ve ilkokul üzerine kurguluyorum, daha büyüklere bizim oynatıcı olarak gözüktüğümüz oyunlar da oynuyoruz.

İbiş kukla Karagözden çok farklı değil. İbiş kukla oynatıyoruz ancak kukla geleneğimizin ne olduğunu şu an için kaynaklardan bilemiyoruz. İbiş kukla Thomas Holden'in Türkiye'ye gelişiyle başlayan bir süreç, eski oyun metinlerine baktığımızda İbiş daha drama içeren oyunlarken bizim oynattığımız İbişler Karagözün komedi yapısının kullanıldığı, İbişin Karagöz gibi olduğu, oyuna giren tiplerin de Karagözdeki tipler gibi olduğu oyunlar oluyor. Yeni hikayeler de yazılıyor örneğin yazdığım oyunlardan İbiş'in evlenmesi vardı, bebek doğdu onun şölenini anlatan bir hikâye vardı. Bir önceki sene gittiğimiz yerde evin kızı evleniyordu sonra çocuk doğdu onunla ilgili bir hikâye oluştu bu şekilde çocuklar İbiş'in hayat hikayesini belgesel gibi izliyorlar. Kukla atölye gerektiren, zahmetli bir durum ve ekip işi gerektiriyor, Karagöz bu açıdan daha şanslı kalıyor. Ülkemizde kukla alanında yapılacak çalışmalar çok büyük önem taşıyor.

Her ustanın geleneği farklı olabilir ama benim ustam Alpay Ekler, onun ustası İhsan Dizdardır. Buradan gelen şöyle bir gelenek var: bizim perdelerimiz hep dönüştürülebilir perdeler. Perdeyi Karagöz olarak oynatıyorsunuz ara veriyorsunuz İbiş kukla perdesine dönüşüyor ya da kapatıyorsunuz kendiniz gizleniyorsunuz ve altı açılıyor ipli kuklalar oynatılabiliyor. Perdenin arkasında bir fon vardır, o fona İstanbul silueti çizilmiş olabilir veya oyunun hikayesine göre bir dekoru olabilir. O tarz bir fonun önünde aşağıdan kuklalarımızı oynatıyoruz. Büyük boy, ağzı oynayan kuklalarda ise perdeyi tamamen ortadan kaldırıp koyu renk kıyafetler giyerek kendimizin gözüktüğü şekilde de oynattık.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Kuklada daha çok canlı müzik kullanıyoruz. Tiplerin gelişlerinde gidişlerinde şarkıları kendimiz canlı olarak icra ediyoruz. Bazı noktalarda örneğin sünnet oyunu oynuyorsak ya da curcuna vs. gibi noktalarda kayıttan da müzikler kullanıyoruz. Ağırlıklı olarak şarkıları kendimiz seslendiriyoruz.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Türkiye geneline bakıldığında Karagöz oynatan kişi sayısı azdır. Karagöz sanatını yaşatmanın sadece ustaların görevi olmadığını düşünüyorum. Bunun millî kültür seferberliği olarak düşünülmesi ve devletin politika olarak benimsemesi ve bir yol haritası çıkartması gerekiyor. Akademik anlamda da çalışmalarla sanatımızın desteklenmesinin iyi olacağını düşünmekteyim. Karagöz'ün, UNESCO kapsamında olması ile tescillenmesi çok değerli. UNESCO SOKÜM kapsamına alınan Karagöz'ün avantajlarının kullanılamadığı kanaatindeyim. YİH ilan edilen ustalarımız üniversitelerde söyleşilerde yer almalı, uluslararası konferanslara katılıp sanatımız tanıtmalı ve onlara sanatımızın yaygınlaştırılmasına katkı sağlayabilecek olanaklar sağlanmalı.

Kukla konusunda ise prodüksiyon açısından bir kişinin hem oyuncu olması gerekli hem de kukla da oynatabiliyor olması gereklidir. Normal bir tiyatro oyunundan daha masraflı bir prodüksiyon gerektiriyor. Böyle bir prodüksiyon yapıldığında sanatçılar bunun maddi karşılığını bulamıyorlar. Bence kukla konusunda aşmamız gereken en önemli nokta bu. Zamanında devlet ve şehir tiyatroları tiyatroya nasıl öncülük ettiyse

şu anda da devletin böyle bir kukla tiyatrosu kurması gerekiyor. Kuklada teknik olarak aslında her türlü bilgiye sahip olmamıza rağmen imkânlar sebebiyle daha ilkel kuklalar kullanılmak zorunda kalınıyor. Oysa her şeyiyle çok farklı teknikte kuklalar yapabilmek mümkün. Bu alt yapı Türkiye'deki kuklacılarda var devletin biraz daha planlaması ve desteklemesi gerekiyor.

Fotoğraf 2.47.: Enis Ergün Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Enis Ergün, 2021.

Fotoğraf 2.48.: Enis Ergün ve Karagöz ile Hacivat tasvirleri.

Kaynak: Enis Ergün, 2021.

2.3.11. Göher Ergün

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

1 Nisan 1985 yılında Amasya'da doğdum. İstanbul Üniversitesi Bilgisayar Programcılığı ve İşletme bölümlerinden mezunum. Ek olarak Anadolu Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras ve Turizm bölümünü bitirdim. Gösteri Sanatları Merkezi Oyunculuk bölümünden mezun oldum. Şu anda İstanbul Üniversitesinde Tarih bölümünde okuyorum. Sanat alanındaki çalışmalarımın yanı sıra Karagöz Derneği yönetiminde Genel Sekreter olarak görev yapmaktayım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

2004 yılında Gösteri Sanatları Merkezinde oyunculuk eğitimine başladım. Gösteri Sanatları Merkezinde geleneksel Türk tiyatrosu dersleri alıyordum. Karagöz ve Kukla ile ilgili derslerimiz vardı. Orada Karagöz, kukla ve orta oyununu öğrenmeye başladım. Ardından Ustam Alpay Eklerin tiyatrosunda görev almaya başladım. Orada provalar için gidip gelmeye başladım ve atölyede Karagöz ve kukla yapımını daha tafsilatlı bir şekilde öğrenmeye davam ettim. 2006 yılında ise profesyonel olarak Karagöz ve kukla oynatımına başladım. Son üç yılında Taceddin Diker'in yardaklığını yapma fırsatım oldu, ustalarımdan biri de Taceddin Diker'dir. Eşim Enis Ergün ile birlikte 2007 yılında "Gülhane Hayal Tiyatrosu" isimli bir Kukla ve Karagöz tiyatrosu kurduk ve faaliyetlerimize kendi tiyatromuzda devam ettik.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

Tasvirlerimin tamamını geleneksel malzemeler ile yapıyorum. Dana ve deve derilerini kullanıyorum. Bitkilerden yapmış olduğum doğal boyaları ya da gerekli durumlarda artık ecoline (Sıvı Sulu Boya) ismi ile markalaşmış su bazlı boyaları kullanıyorum.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Oyunun konusuna göre yeni tipler eklenebilir. Malzememiz aynı kalıyor deriden yapıyorum, hikâyeyi kurguluyorum ve o kurguya göre de tasvirlerimi tasarlayıp

yapıyorum. Karagöz zaten sürekli olarak yenileniyor. Klasik oyunlardan ise seyircide karşılığı olanları devam ettiriyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Çırağım Yahya Değirmenci'dir. 6-7 sene Beyoğlu Gençlik Merkezinde Karagöz ve kukla yapım oynatım dersleri verdim. Bu kurs sayesinde önemli bir hizmet verdiğimizi düşünüyorum. Karagöz'ü, kuklayı öğrenmek isteyen insanlara bir adres olduk. Yahya, Karagöz'ü bu kursta öğrendi ve şimdi kendi yaşadığı şehir olan Mersin'de yaşatmaya çalışan genç bir isim. Tabii kursun bir diğer amacı da geleceğin öğretmenlerini Karagöz konusunda bilinçlendirmenin ve yetiştirmenin önemli olduğunu düşünmemizdir. Şu anda mesleklerini yapan birçok öğretmen, o kurs ile kendi kültürel mirasını öğrendi, tatbik etti, deneyimledi. Öte yandan bu eğitimleri çeşitli üniversitelerde okul öncesi eğitim alan kişilere de verdik.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt dışında Yunus Emre Enstitüleri ile çalıştım. Ürdün, Karadağ, İsveç, Varşova ve Polonya'da Karagöz oyunları oynattım. Yurt içinde ise Karagöz Derneği'nin festivallerinde yer alıyorum. Yurt içinde belediyeler ile ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile birçok ili gezdim.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Ben çok umutluyum. Bizim mesleğe başladığımız yıllar ile kıyaslandığında daha fazla Karagöz ve kukla sanatçısının olduğunu görüyorum. Bu da çok değerli bir durum. İnsanlar özellikle Karagöz ile buluştuğunda çok mutlu oluyorlar yani meşhur "Karagöz öldü, bitti" algısının gerçekliği yok. Her alanda olduğu gibi iyi oyun ve iyi olmayan bir oyun vardır. Bunu da seyirci takdir eder. Oyunları izlediğimizde de çok güzel oyunların seyirci ile buluştuğunu, yeni oyunların yazıldığını, yeni tiplerin perdeye geldiğini görüyoruz. Bu çok değerli bir durum. Karagöz ayağını bu topraklara basan, bu topraklardan beslenen bir kahraman ve sanat. Karagöz'ün bu yapısı bozulmadığı sürece ölen bir sanat olacağını düşünmüyorum. Karagöz'ün geleceğinin çok daha iyi noktalara geleceğini düşünüyorum. Canlı Karagöz gibi yanlış anlatımların olması sanatı zedeliyor. Karagöz ustalarının sanatın doğrusunu göstermeleri gerekiyor.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Karagöz'ü oynattığımız yerler değişiyor buna bağlı olarak perdenin boyutunda da değişiklik gerekiyor. Tasvirlerin ve perdenin boyutunu oynatılacak alana göre değiştiriyorum. Klasik perde boyutunu da kullanıyorum. Kültür merkezi gibi büyük bir alan varsa 3 metreden başlayan perdelerin ve 50-60 cm olan tasvirlerim kullanılması gerekiyor. Led ışık kullanıyorum.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz**

Klasik oyun tekniğini kullanıyorum.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Müzikleri kendi sesimle söylüyorum. Bazen kayıttan müzik kullanabiliyorum. Tef ve nareke kullanıyorum.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Karagöz, kukla ve orta oyunu, hepsi birlikte başlayan bir süreç oldu benim için. Ustam Alpay Ekler'dir.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Son olarak 16 parçalık bir kukla takımı yaptım. İpli kukla ve İbiş kukla oynatıyorum. Derslerde ise öğrencilere her türlü malzemeden çeşitli kuklalar yapmayı öğretiyorum. Genel olarak oyun için kendime kuklalar yapıyorum.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Kukla alanında profesyonel olarak bu mesleği seçen bir çırağım olmadı.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Sopalı kukla ve el kuklalarımızı yapmak için önce straforları üst üste tutkalla koyup onlar kuruduktan sonra küp şekline getiriyorum. Küp şekline getirdikten sonra straforları kafa formunda kesip kendi hazırladığım ağaç hamurunu kafa formunun üzerine işleyerek yerleştiriyorum. Ağaç hamuru, mdf tozu, gazete ve yumurta kabı gibi malzemelerden oluşuyor. Ardından beyaz ahşap macun ile kaplıyorum, zımparalıyorum ve yüzüne ten rengini atıyorum. Kuklayı en ince ayrıntısına kadar

boyuyorum. Kuklanın konstrüksiyonunu yapıyorum, omuzlarını hazırlıyorum ve ellerini de straforu ahşap hamuru ile kaplayarak yapıyorum. En son yüzüne mat bir vernik atıyoruz ve kostüm ile saç tasarımını yapıyorum ve oynatılacak hale getiriyorum.

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Şu anda İbiş kukla oynatmanın yanında tamamıyla yeni hikayeler ve sünger kuklalar üzerine eşim Enis ile yeni bir ekip oluşturduk. Sünger ve süngerin üzerini kumaşlarla kaplayarak yapacağımız kukla tipleri üzerine çalışıyoruz hatta televizyonda sitcom olacak şekilde projelendiriyoruz. Kuklaya daha fazla hareket kabiliyeti kazandırabilmek için çalışmalar yapıyoruz. Geleneksel komedi yapımızı yeni hikayelerimizdeki oyunların içerisine de serpiştiriyor olacağız. Aslında her daim yeni şeyler denemek, yenilikler yapmak yaptığımız işin ruhunda var. Ama her daim kulağımıza küpe yaptığımız, ustalarımızın söylemiş olduğu şeyi unutmadan: "Önce geçmişi, geçmişten gelen tecrübeyi bileceğiz. Ardından bozarak değil, katarak yeni şeyler ortaya koyacağız."

- **Kukla sanatını yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Anaokulu ve ilkokullarda gösterilerimiz oluyor. Kültür merkezlerinde icra ediyoruz. Pandemi sürecinden önce "Kütüphanede Şenlik Var" haftasında bir hafta kukla bir hafta Karagöz olacak şekilde dönüşümlü olarak oyun oynatıyorduk. Kültür bakanlığının ulusal festivalleri olduğunda gidiyordum. Örneğin Orduya gittim, Beyoğlu'ndaki Altıneller festivalinde yer aldım. Altıneller festivalinde hem performansımız oldu hem de yaptığımız işleri sergiledim. Ankara'da ve Nevşehir'de Hıdırellez şenliklerine gittim ve İbiş kukla sergiledim. Yurt dışında hiç kukla gösterisi yapmadım hep Karagözle gittim. Pandemi sürecinde bunların hepsi durdu. Pandemiden bu yana Kültür bakanlığına hazırladığımız projelerle online gösteriler yaptık.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

İbiş kukla oyununda el kuklası ve sopalı kukla oynatıyorum. Perdem hem Karagöz hem de kukla perdesi gibi kurulabiliyor. En önemli kısım ise oyun. Oyunu oynamak için gittiğimiz yerde perdeyi kuruyorum. Perdeyi kurduktan sonra seyirciyle buluşma anı gerçekleşiyor. Seyircinin oyun anında verdiği tepkiler önemlidir. Eşim Enis ve ben genellikle İbiş kuklayı oynatırken İbiş'i ben oynatırım diğer tipleri ise o oynatıyor. İbiş neredeyse baştan sona kadar sahnededir, sahneden hiç inmez sadece şuraya saklanayım mutfağa gideyim gibi cümleler kurar bu anda çocuklar da interaktif olarak oyuna katılıyorlar. Oyunlarımız interaktif olduğu için devamlı olarak tetikte olmamız gerekiyor, çocuklar oyun interaktif olduğu için biz yönetiyoruz zannedebiliyorlar.

İbiş parmaklarınızı geçirerek oynattığınız bir kukla olduğu için yarım saat kırk beş dakikaya yakın parmaklarınız ve ellerinizle kolunuz yukarıda olacak şekilde oyunu oynatıyorsunuz. Sopalı kuklalarda ise alttan tutarak giriş ve çıkışlardaki esnekliği verecek biçimde oynatıyorum. Hareketleriniz kuklanın konuşmasına göre değişiyor. Ağzı oynatılabilen kuklalarda sesli harfin çıkışına göre ağzını oynatıyorsunuz. Büyük gösteri yerlerinde oynattığımız daha büyük sopalı kuklalar vardı. Çene mekanizması oynar tarzda olan kuklaların alttan bir mandallama sistemi var, kukla ağzını açıp konuşacağı zaman o mekanizmayı hareket ettirip gerçekten kukla konuşuyor gibi gösteriyorsunuz. Oyunun bitiminde seyircinin tepkisine göre oyunun iyi geçip geçmediğini anlıyorsunuz.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Müzikleri kendi sesimle icra edebildiğim gibi banttan da çalabiliyorum.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Türkiye geneline bakıldığında Karagöz oynatan kişi sayısı azdır. Hele kadın Karagöz sanatçısı çok daha az. Karagöz sanatını yaşatmanın sadece biz ustaların görevi olmadığını düşünüyorum. Bunun millî kültür seferberliği olarak düşünülmesi ve devletin politika olarak benimsemesi gerekiyor. Akademik anlamda da çalışmaların olması, yayınların ortaya konması şart. Karagöz'ün, UNESCO kapsamında olması ile tescillenmesi çok değerli. UNESCO SOKÜM kapsamına alınan Karagöz'ün

avantajlarının iyi kullanılamadığı kanaatindeyim. Karagöz için YİH ilanından sonra üç ustamız seçildi. Yeni ustaların da seçilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu hem tanıtım hem de teşvik etmek açısından çok önemli. YİH ilan edilen ustalarımız üniversitelerde söyleşilerde yer almalı ve sanatı yaygınlaştırmalılar.

Bir diğer önemli hususta, elbette Karagöz ve Kukla perdesinin ardında kadın olmak. Bugüne kadar kadınlar, Karagöz ve Kukla oynatımı konusunda kendilerini çok fazla öne atmamışlar. Ama bugün, usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş, kendini donanımlı hale getirmiş Kadın Karagöz ve kukla sanatçıları var. Ümit ediyorum ki, ilerleyen yıllarda sayımız daha da artacak.

Çok teşekkür ediyorum.

Fotoğraf 2.49.: İbiş kukla gösterisindeki kuklalar.

Kaynak: Göher Ergün, 2021.

Fotoğraf 2.50.: Göher Ergün kukla gösterisi esnasında.

Kaynak: Göher Ergün, 2021.

Fotoğraf 2.51.: Göher Ergün Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Göher Ergün, 2021.

2.3.12. Cengiz Samsun

- **Hayatınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben 1978 yılında Hatay, Samandağ'da doğdum. 1997 yılında İstanbul'a gelip profesyonel tiyatro hayatıma başladım.

- **Karagöz oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir? (Karagöz oynatım sürecinizden bahseder misiniz?)**

Profesyonel tiyatro yapmam ile "tiyatronun geçmişi nedir?" diye düşünmeye başladım. Ustalarımız ile sohbet ederken eskilerden orta oyunu, meddah gibi kavramları duymaya ve öğrenmeye başladım. Bu süreçte orta oyunu, meddah kavramlarını öğrenirken Karagöz ile karşılaşmış oldum. Karagöz yapımı, hazırlanması, performansı, felsefesi, içeriği ve tasavvufu ile bütünlüklü bir sanat. Bunu icra edecek kişinin de bütünlüklü biri olması gerekiyor. Bu durum bana çok cezbedici geldi. Halil Kumova beni Ahmet Karaakman adında Bursalı bir Karagözcü ile tanıştırdı. Karagöze bu dönemde başlamış oldum. Daha sonra Hasan Hüseyin Karabağ ile tanıştım. O beni kendi ustası Tacettin Diker ile tanıştırdı. Tacettin Diker usta beni kabul etti. Sonra beni UNİMA'ya üye yaptı. Yani aslında tiyatroyla birlikte Karagöz maceramda başladı ve ilerledi. Ama ilk atölyemi 2003 yılında açtım. Böylece tamamen Karagöz'e yönelmem somutlaşmış oldu.

- **Karagöz tasvirleri yapıyor musunuz, tasvir yapımı nasıldır?**

İlk başladığım dönemde bilmediğim için plastik tasvir yaparak başladım. Sonra deriye geçtim çeşitli zımbalarla deriyi işledim ve hazır boya kullandım. Ardından Hasan Hüseyin Karabağ'la tanışınca bana ilk nevregânlarımı hediye etti ve böylece artık nevregân bıçakları kullanmaya başladım. UNIMA üyeliğinden sonra Metin Özlen, Orhan Kurt ile tanıştım. Hatta 2012 yılında UNIMA'nın açtığı kursa iştirak edip ustalarla yakından tanışıp çalışma imkânı buldum. Metin Özlen'in tasvirleri beni çok etkiliyordu zaten. Taceddin Diker'in de oyun performansından etkileniyordum. Tasvir konusunda özellikle Metin Özlen üslubunu takip etmeye başladım ve araştırmalarım bu yönde ilerledi. Karagöz ustaları biraz ketumdur, bazı sır dedikleri konuları öğretmekten pek yana değildirler. Rahmetli bizim ustalar da öylelerdi. Bu yüzden bazı şeyleri görüp tahminler yürüterek, deneyerek öğrendim. Karagözü şu anda bilinçli bir tercih olarak tamamen klasik yöntemler ile yapıyorum. Deve, dana ve manda derilerini kullanıyorum. Nevregân kullanmayı geliştirdim ve sonraki süreçlerde yapımını da öğrendim. Kendi yapım üslubuma uygun farklı farklı nevregân bıçakları tasarlayıp

yapıyorum. Kök boya kullanıyorum. Doğal boyaların yapımı ve kullanımında ve renklerin elde edilmesinde de kendime has birtakım teknikler geliştirdim.

- **Karagöz tipleri (figürleri) ve oyunları üzerine yapılan yenilikler hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Karagöz günceli takip eden bir sanat, bu yüzden Karagöz ustası da tasvir ve metinlerde yeni üretimler yapmak zorunda. Metin üretimi tasvir üretimini de getiriyor. Ancak klasiklerin günümüze uymadığı söylemlerini ben kabul etmiyorum. Klasikleri icra eden çok az insan kaldı. Ben son birkaç senedir klasiklere daha çok yoğunlaştım. Klasikleri de seyirci karşısında icra etme fırsatı buldum ve söylendiği gibi seyircinin eğlenmediği ya da anlamadığı gibi durumlar ile karşılaşmadım. Klasiklerin de bir alıcısı var. Klasik oyunları birebir metinleriyle oynatmak mümkün olduğu gibi yapı, anlam ve içeriğini bozmadan dilini güncel hale getirerek de oynatabiliriz. Gelişim evrimi içinde Karagöz ve oyunlar evrimleşerek topluma ayak uydurarak ve süzülerek gelen oyunlardır. Bir Karagöz ustasının sağlıklı, sanatsal niteliği olan, kalıba ve üsluba uygun bir metin yazabilmesi için kalıba uygun metinleri iyi şekilde biliyor ve birçok açıdan inceliyor olması gerekiyor. Benim kendi oyunum olarak nitelendirdiğim iki tane özgün oyunum var. Bunlar "Karagöz Dinozor Diyarında" ve "Karagözün Organları" isimli oyunlar. İkisi de fantastik oyunlardır. Bu işi yapan kişilerden aldığım eleştiriler çok gurur verir nitelikte. ''Karagöz repertuarına yeni oyun kazandırdınız'' denildi. Karagöz repertuarına iki özgün oyun kazandırdığımı düşünmek çok heyecan verici.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

Şu dönem için eski usulde olduğu gibi birinin yanında 5-10 yıl gibi çalışılması olanaklı olmuyor. Zaten bizim de ustalar olarak çırağı destekleyici bir maddi kazanımımız yok Dolayısıyla bir usta – çırak ilişkisini sürdürmek biraz daha zor oluyor. Fakat ben tiyatro kökenli birisi olduğum için oyunculuk da yapıyorum. Dolasıyla bir grup oluşturup bu işi bir para kazanma yönünde de ilerlediğimiz için az önce de adı geçen Hüseyin Dilan benim çırağım olarak 5 yıldan fazla çalıştı, çıraklık dışında bu süreçte birlikte çalıştık. Benim yetişmiş ilk çırağımdır. Bunun dışında Mansur Er şu an Karagöz yapıyor. Eray Yasin Işık var oyuncu ve yazardır. Bu işi de icra ediyor. Hasan

Aydın öğrencimdir şu anda çok güzel tasvir yapıyor. Ömer Murat Kılınç var. Lisedeyken yanıma geldi şu anda liseden mezun oldu, genç ve becerikli birisi. Nevregân yapımında başarılı, tasvirleri de oldukça güzel şekilde yapıyor. Usta-çırak ilişkisinde başından beri şöyle prensip edindim, benim de yaşadığım çok zorluklar oldu bu yüzden ben ne biliyorsam gerçekten isteyen olursa Karagöz ile ilgili her şeyi öğreteceğim. Çırak olarak saydığım isimler bu sanatı yaşatacak ve sürdürecek olduğunu düşündüğüm kişiler.

- **Sanatınızı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Tiyatro turneleriyle yurt dışı ve yurt içinde birçok gezim oldu. 2012 yılında Brüksel'den bir belediye resmi olarak davet etti hem Karagöz oynadık hem çocuk ve yetişkinler için atölye çalışması yaptık. 2015 yılında Güney Kore'de bir üniversitenin davetlisi olarak oyun icra ettim. Yurt içinde tabi sayamayacağım kadar oyun icra ettik. 2009 yılından beri yurt dışında tiyatro oynadığımız yerlerde çocuklara gündüz seansında Karagöz icra ettiğim oldu.

- **Bugünkü çalışmalarınıza dayanarak Karagöz sanatının geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?**

Şimdi Karagöz'ü yaşatmak ya da güncellemek gibi söylemleri doğru bulmuyorum. Karagöz bizi yaşatıyor. Karagöz bizden önce vardı, bizimle birlikte var ve sonrasında da devam edecek. Karagöz kadim bir sanat. Biz bu zincirin bugünkü halkalarıyız. Bizim çıraklar bizden sonraki halka olmuş olacaklar. Karagöz devam edecek. Karagöz zaten her dönem güncel ve topluma ayak uydurmayı bilen bir sanat. Eğer Karagözü anlamıyor, yakalayamıyorsanız kendinizin güncellenmeye ihtiyacı var demektir.

- **Karagöz perde yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Bugün kullanılan perdelerin hiçbiri klasik perde değil. Klasik perde aslında büyük bir bez parçasıdır ve köşeden köşeye duvarlara çakılır. Bugün ise kimse o perdeyi kullanmıyor. Ahşaptan yaptığımız bir oynatım tezgâhı var. Ben de onu kullanıyorum. Benim perdem 2 metreye 2 metre ebatlarındadır. Aynanın yataylığı ve perdenin kurulumu gibi çeşitli farklıları vardır. Birtakım değişikliklerim var ama dışarıdan baktığınızda bugün çoğu Karagözcünün kullandığı perdenin aynısı gibidir.

- **Karagöz oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

Ben oyuna giderken tek bir oyun takımıyla gitmem. Oyunlara giderken her zaman en az bir yedek oyun takımını yanıma alırım. Duruma ya da seyirciye göre oyunu değiştirmemiz gerekebiliyor. Oyunlarla deneyim kazandıkça oyun ya da tip değiştirmenin, seyircinin anlık reaksiyonunu dinleyebilmenin ve anlayabilmenin önemi kavranıyor. Salona girer girmez seyirciye bakıp seyircinin durumunu anlayıp, gittiğimiz bölgeden seyircinin duruşunu anlayıp baştan oyunu değiştirmeye karar verebilmek yetisi gelişiyor.

- **Karagöz'de müzik kullanımı nasıldır?**

Benim kendimce amatör düzeyde bir müzisyenliğim var. Ben bağlama çalıyorum ve ney üflüyorum. Biraz da ud çalarım. Oyunda perde arkasında şarkıları ben kendim okuyorum. Müzik aletlerini kullanıyorum. Narekeden vazgeçmiyorum asla. Tabi bir yandan da çırağın kullandığı tef var.

- **Kukla oynatımına ne zaman ve nasıl başladınız? Ustanız kimdir?**

Kukla yapım ve oynatım konularında ustam yok. Kuklaya tamamen kendi kendime başladım, deneme yanılma yoluyla ilerledim. Çok da fazla yanılma yaşamadım aslında desem yanlış olmaz, biraz hızlı gelişti, demek ki el melekesi var. İlk yaptığım kuklalar şu anda Murat Huten'in koleksiyonunda bulunuyor. Sonradan öyle bir hale geldi ki kukla oynatan hemen hemen herkese kukla yapar oldum.

Usta olmaması konusunda başlarda insan kendisini eksik hissediyor, bu işin büyük sırları var ama sen göremiyorsun ya da çok uğraşıyorsun ama ulaşamıyorsun gibi geliyor. Zaman geçip deneyim kazandıkça ustalaştıkça ve tabi zamanımız internet zamanı biz de internetten dünyanın çeşitli yerlerindeki kuklaları, kukla ustalarının gösterilerini izleme imkânı buldukça, Türkiye'de var olan uluslararası etkinliklere gittikçe insan yaptıklarının doğru olduğunu görüyor. Fakat şu durum var ustam olsaydı bana bir şeyi 1 kere gösterecekti ve ben yapabilecektim. Bu olmayınca ne oldu örneğin ahşap oymaya geçerken ben iskarpela kullanmayı kendi kendime öğrenmiş oldum halbuki bir ustam olsaydı bu böyle kullanılır deseydi ya da ben onu izleyerek

öğrenirdim. Acemilik döneminde küçük ama insanda psikolojisi büyükmüş gibi duruyor aslında çok da büyük bir eksiklik değilmiş.

- **Hangi kukla çeşitlerini oynatıyorsunuz?**

Ben oynatımdan çok yapımı seviyorum. Biraz prodüksiyon biraz da sanatsal işler çıkarmaya çalışıyorum. Yaklaşık 20 yıldır bu işteyim. İlk başladığım yıllarda kuklayla sanat yapma fikri biraz uzaktı. Ben bu yüzden zorlandım etrafımda gördüğüm ustalar varyete kuklalar yapıyordu. Ben bunu görünce kuklayı bu şekilde oynatmak istemedim ve yapıma ağırlık verdim. İlk dönem İbiş kukla yaptım ve oynattım. Sonraki süreçte ise oynatıcılar için kukla üreticisi haline geldim.

Ondan birkaç sene önce Cengiz Özek'i tanıdım ve dolayısıyla onun yaptığı festivali tanıdım ve festivale girme şansım oldu, festivalde sanat işi yapabilirim. O dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gösteri Sanatları Atölyesinde de hocalık yapıyordum. Dolayısıyla ekonomik ve kadro anlamında prodüksiyon yapma şansım da vardı. Çünkü öğrencilerim var ve belediyenin kurumu olduğu için oradan maddi destek sağlama şansım vardı. Leyla ile Mecnun'u yaptım. Oyun ipli kukla, meddah ve gölge tiyatrosunun bir arada olduğu bir prodüksiyon oldu. Beş metre genişliğinde 2,5 metre yüksekliğinde bir platformun olduğu, 13 öğrenci yani oynatıcının bulunduğu bir işti. 50-80 cm aralığında ipli kuklaların ve hemen hemen yakın boylarda gölge kuklaların olduğu prodüksiyon bir iş çıktı ortaya, bu iş beni çok memnun etti ve oynatım konusunda biraz daha heveslendirdi.

Bana Türkiye'de de fırsatlar bulabilirmişiz ve yapabilirmişiz gibi motivasyon sağladı. Sonra iki sene boyunca İzmit-Kocaeli Büyükşehir belediyesinde yine tiyatro kursunda hocalık yaptım. Oradaki öğrencilerimle de belediyenin imkânlarını kullanarak Şahmeran'ı yaptık. Bu sefer masa kuklası tekniği ağırlıklı bir oyundu gölge ve meddah da bulunuyordu. Sonra kendim için Domates Kralı yaptım, Domates Kral benim için biraz daha özel bir durum oldu çünkü olmayan bir şeydi, diğerleri bildiğimiz efsanelerin yeniden yorumlamaktı. Domates Kral ise tamamen sıfırdan metni, kukla tasarımı vs. ile benim var ettiğim, 4 kişilik profesyonel bir ekiple, bu sefer benim tiyatrodan arkadaşlarım ile yaptığımız bir oyun oldu. Oyunun daha çok çocuklara yönelik fakat benim Karagözde de hep gözettiğim gibi büyüklere de oynanabilecek

şekilde olmasını sağladım ve oyunda masa kuklası ile telli-ipli kukla tekniklerini bir arada kullandım. Sanat yapmak anlamında beni biraz daha tatmin etti diyebilirim fakat maddi şartlar gereği sınırlı gösteriler yapabildik. Güzel bir iş çıkardık Türkiye'deki kukla repertuarına da hem teknik hem de yeni bir metin kazanım sağlamış olduk diye düşünüyorum. Oynatım tekniği olarak ben masa kuklası tekniğini daha fazla seviyorum. İpli kukla da tabi önemli bir yerde duruyor.

- **Çırak yetiştiriyor musunuz?**

O konuda net olarak çırak yetiştirdim diyemiyorum ama Karagöz çırağım olan Hasan Aydın kukla üretirken ya da yaparken zaten yanımda oluyor biraz daha yoğunlaşabilirsek kukla işine o da yetişmiş olur. Songül Bağcı da benden kukla yapımıyla ilgili ders aldı.

- **Kukla yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?**

Benim genellikle çalıştığım iki yöntemden biri ahşap hamuru biri ise ahşap oyma tekniği. Benim tercihim kendim için yapacağım işlerde tabi ahşap oymadır ancak kukla oynatan arkadaşlara yapıyorsam genellikle daha uygun fiyatlı olduğu için ahşap hamuru tercih ediyorlar. Ahşap ağır olur gibi yanlış bir kanı var yaygın olan… Ahşap yapımında kullandığımız ahşaplar ağır değiller, ayous ağacı ıhlamur ağacı gibi hafif ağaçları kullanıyorum. Bir de ben yaptığım kuklaların hepsinin oynatıcı da olduğum için kafalarını içlerini boşaltırım eğer gövde çalışıyorsam gövdenin de içini tamamen boşaltırım. Yarım santimlik bir duvar kalır neredeyse…

Hamur çalışırken mdf tozu, kâğıt, gazete kâğıdı ya da yumurta kolilerinde kullanılan kartonsu kâğıt, onu iyice parçalayıp bir kâğıt hamuru hazırlıyorum, onun için de iki çeşit tutkal kullanıyorum. Sonra bu kâğıt hamurun üzerine bir de belli oranlarda kullanmak istediğim hamurun sertliği, hafifliği vs. gözeterek belli oranlarda mdf tozu ekleyip onları karıştırıyorum. Karıştırmanın da belirli bir kıvamı, derecesi, bekletilmesi ve dinlendirilmesi var. Hazır olduktan sonra strafordan ya da herhangi bir şeyden kaba kafayı ya da gövdeyi ne çalışıyorsam onu istediğimiz büyüklüğe denk gelecek şekilde yontuyorum sonra üzerine kaplama şekilde hamur çalışıp ince ayrıntıları örneğin birine ya da kafamızdaki bir şeye benzeteceksek onu yapıyorum. Hamur kuruyor ve hem sağlamlık itibariyle hem de görüntü itibariyle bildiğiniz ahşap

dokusuna dönüşüyor. Ahşaba göre daha hafif çünkü zaten içi strafor dışı kaplama olduğu için. Belli bir yerden sonra içindeki straforu alıp atabiliyoruz ya da kalabiliyor. Sonra zımparası, son rötuşları, ıskarpelalar ya da bıçaklarla ayrıntılara son müdahaleler yapılıyor. Son olarak ise makyajı yapılıyor ve kukla hazır hale geliyor. Gövdeyi strafordan, ahşaptan ya da strafor üzerine hamur kaplama gibi birkaç seçenek var. Gövdeyi kafanın orantısına göre nasıl yapmak istiyorsak yapabiliriz illa anatomik olarak uygun olacak diye bir durum da yok. Kuklanın kendine göre bir anatomisi var.

Ahşap kukla yapımında ise kerestecilerden hazır kütük ya da kereste şeklinde kesilmiş ayous, ıhlamur, çam, gürgen, ladin gibi ağaçlardan alabiliyoruz. Aslında her ağaç kullanılabiliyor, yapmak istediğiniz şeye göre örneğin ben minik kuklalar da çalışıyorum o kuklaları hafif ağaçlarla çalışmak mümkün olmuyor çünkü çok ince ayrıntı var onun için tam tersine ağır ve sert ağaçlar tercih ediyoruz. Her ağaç türü kukla olmaya müsaittir illa şu ağaç olacak diye bir durum yoktur bu işleme yeteneği ile ilgilidir ya da kullanım amacıyla ilgilidir. Önceden çiziyoruz kaba bir karikatür gibi düşünebiliriz profil ve cephe çizimleri olmak üzere. Ahşabı herkesin kesme tekniği farklı ama bu teknik aşağı yukarı klasiktir, ağacın bir tarafına profilini bir tarafına da cephesini çizersiniz ondan sonra şeritte çizimlere göre kesersiniz. Elinizde kabası hazır bir kafa olur. Sonra onu mengenede tutturup sıkıştırıp ıskarpela dediğimiz yontma bıçaklarıyla, onların bir sürü çeşidi var, o bıçakları kullanarak yonta yonta istediğiniz model bir kafayı ortaya çıkarıyorsunuz. Sonrasında makyaj yapılabilir ya da ben kendim için yapıyorsam ahşap dokusunun gözükmesini arzu ederim hatta üstündeki bıçak izlerinde de yok olmamasını tercih ederim. Ona göre bir makyaj tercih ederim yani direkt akrilik boya ya da yağlı boyayı sürüp kapatmak istemem. Ona göre su bazlı boyalar ya da Karagözde kullandığım boyaları kullanıyorum, farklı ve hoş bir doku sağlıyor. Gövde ile kafa birleşiyor, ondan sonrasında ipli kukla olacaksa ıskarmozunu hazırlıyorum. İşin asıl püf noktası ipli kukla ve diğer kuklalarda nasıl oynatmak istiyorsanız oynatım aparatlarını tasarlamaktır. Kuklanın hangi kısım ya da kısımları oynayacak, kukla hüzünlü mü yoksa neşeli bir kukla mı gibi bir sürü ayrıntı bilinip buna göre bir oynatım aparatı tasarlanmalıdır. Neresi oynayacak ve neye göre oynayacak ise ona göre bir oynatım aparatı çizmek tasarlamak ve onu üretmek esas

marifettir. Çok yaygın olarak bilinen birkaç çeşit aparat var tabi herkesin kullandığı. Ama iş onlarla bitmez.[17]

- **Kukla konusunda yapılan yenilik çalışmaları hakkında düşünceleriniz nedir? (figürler ve oyun konuları)**

Kukla çok keyifli bir alan. Türkiye için önü de açık çünkü yeni olduğumuz bir alan henüz alınacak çok yolumuz var. Fakat bu şu anlama gelmiyor her şeyi yeniden keşfedelim çünkü dünyada ve özellikle Avrupa'da kukla çok gelişmiş bir durumda. Bizim şu anda ne onlarla yarışacak ne de onlara yaklaşacak bir durumumuz var. Bu biz kukla yapmamalıyız ya da yapamayız anlamına gelmiyor, burası kocaman bir ülke ve etrafımızda küçük Asya, Afrika ve Arap kıtası gibi bir bölgedeyiz ve oralara hitap edebilen öncüsü olabilen bir konumdayız bu anlamda önümüz çok açık. Bizim geleneğimizde İbiş kukla ya da ipli kukla yok fakat biliyoruz ki Anadolu'da ve oradaki gelenekte bizim kültürümüze ait olan çok çeşitli kukla teknikleri var. Kaşık kuklalar, hasır kuklalar, iskemle kuklaları gibi çok sıradan ve basitmiş gibi görünen ama bir toplumun yarattığı köy seyirlik oyunları olarak adlandırılmış olan birer kukla tekniğidir. Onlarla Avrupa'nın ya da dünyanın o müthiş yerlere gelmiş tekniklerini alıp harmanlayarak ya da birebir bizim geleneğimizdeki kukla tekniklerine yönelerek bir Türkiye kukla geleneği yaratılabiliriz. Her ikisi bir arada olabilir onları da geliştirip müze kültür objesi halinde koruyabiliriz.

- **Kukla sanatı yurt içi ve dışında hangi platformlarda icra ettiniz?**

Yurt içinde sayamayacağım kadar çok yerde icra ettim. Örneğin tiyatro sahnesinde, okul salonlarında, sahnesiz okul koridorlarında, anaokullarının spor salonları ve bahçelerinde, festivallerde, belediyelerin özel davetlerinde, esirgeme kurumlarında oynadım. Yurt dışında ise daha sınırlı 1-2 festivale katıldım, 1-2 kere yurt dışında yaşayan Türklerin kermes vs. gibi etkinliklerinde oynadım. Kültür Bakanlığının gönderdiği etkinliklere katıldım.

[17] Bu soruda kuklanın yapımı örnek olması için genel hatlarıyla ve özet bir bilgi olacak şekilde anlatılmıştır, kukla yapımıyla ilgili tüm aşamalar ve detaylar burada anlatılandan ibaret değildir.

- **Kukla oynatım ve gösterim tekniği hakkında bilgi verir misiniz?**

İlk olarak bütçe konusunu konuşuyoruz maalesef insanlarımız bu işin para ödenecek, telif hakkı bulunan ve emek odaklı bir iş olarak görmüyor. Seyirciye ya da sergi yapabileceğimiz yere ulaşmak ve ikna etmek en büyük sorunumuz bu oluyor. Eğer karşı taraf beni davet ettiyse bu sefer de şartlarınız nedir diye soruyorum, ben nerede oynayacağım ve kime oynayacağım noktasında da çok sorun yaşıyoruz. Bunun hangi şartlarda oynanabileceğini ve daha sağlıklı olabileceğini kimse düşünmüyor sadece aklına gelmiş ve kukla istiyoruz diye bir düşünceyle arıyor. Tüm bu sorunlardan çözüldükten sonra mekâna gidiyoruz sahnemizi kuruyoruz ve hazırlığımızı yapıyoruz. Seyirci geliyor oyunumuzu oynuyoruz. Duruma göre değişiyor tabi, bir tiyatro salonu ise başka bir kuruluş ve hazırlık oluyor seyircinin izlemesi de tabi ki başka oluyor. Okul ya da başka bir yerse en sağlıklı nasıl yapabiliriz diye düşünüp ona göre konumlanmaya çalışıyoruz. Seyirci ile iletişim salonlarda daha sağlıklı oluyor, ses sisteminin bize de desteği oluyor. Seyirci çocuksa ses sistemi şart oluyor. Seyirci ile iletişim kurma açısından ise oyunlarım, metinlerim ve ekibim olarak onlara ulaşabiliyoruz.

Eğer İbiş yapmıyorsanız kukla sahnesi diye özel ya da standart bir kukla sahnesi yok. Ben mesela Domates Kral oyununda bir masanın üzerinde minyatür kukla boylarına uygun saray, park, ev ve ağaç dekorları tasarladım. Kuklalar için yapılan dekorlar eğer hareket ediyorsa konuşuyorsa onlar da kukladır. Kukla sahnem şu şekildedir diyemem. Leyla ile Mecnun oyununda 2,5 metre yüksekliğinde ve genişliğinde altı ipli kukla oynatım yeri üstü gölge kuklası oynatım yeri olan, arkası 3 basamaklı bir platform oyuncuların üstüne çıkabildiği bir oynatım sahnesiydi. Şahmeran oyununda ise 2 masa ve 1 gölge perdesi bulunuyordu, özel olarak tasarlanmış masalardı. Bu iş için oyun için tasarlanmış masalar, sağına soluna dekorları adapte edebildiğimiz ışık ayaklarını monte edebildiğimiz iş için özel tasarlanmış masaları kullandık.

- **Kuklada müzik kullanımı nasıldır?**

Müzik kullanıyorum, canlı müzik kullanabiliyorum. Sadece Şahmeran oyununda hazır şablon müzikler kullandık. Leyla ile Mecnun ve Domates Kral oyunlarında müzisyenlerle çalıştık ve yeni müzikler yapıldı.

- **SOKÜM VE YİH kapsamında bilginiz var mıdır? Neler düşünüyorsunuz?**

Üç tane ilan edilen insan hazinemiz oldu. Üç ustamızın YİH olarak ilan edilmelerinin onların hayatında bir değişiklik yarattığını görmedim. İlan edildikten sonra onların bilgilerinden faydalanmak gerekirdi. Örneğin oyunlarını kaydetmek, onlarla ilgili araştırmalar yapmak ve yazılar yazmak, çeşitli konferanslar ya da dersler vermeleri gibi. Ancak yurt içi ve dışında bunlar gerçekleşmedi. UNESCO bir fırsat aslında, sanatınızı dünyaya tanıtma fırsatı buluyorsunuz ve dünya miras listesine dahil ettiriyorsunuz. Karagöz'ün akademik olarak üniversitelerde bir kürsüsü olması gerekli ve konservatuara giden öğrenciler Karagöz'ü öğrenmeliler. Bana göre bu süreçte yapılması gereken ilk iş bu olmalıdır.

Fotoğraf 2.52.: İbiş kukla.

Kaynak: Cengiz Samsun,2021.

Fotoğraf 2.53.: Çelebi tasviri.

Kaynak: Cengiz Samsun,2021.

Fotoğraf 2.54.: Cengiz Samsun Karagöz oynatımı esnasında.

Kaynak: Cengiz Samsun,2021.

Karagöz ve kukla ustaları tiyatro mesleğini yapmakta ya da okullardaki tiyatro kulüplerinde tiyatro ile ilgilenmektedirler. Ustaların tiyatroya olan ilgileri ile çeşitli noktalarda Karagöz ve kukla ile karşılaşmış bu alanda da çalışmalar yapmaya

başlamışlardır. Ustaların bazıları Karagöz ve kukla oyunları icra etmenin yanında tiyatro, sinema ve dizilerde oyunculuk da yapmaktadır. Bir usta ise yardaklık, kukla sanatçılığı ve organizatörlük yapmaktadır.

Karagöz ve kukla ustalarının büyük bir kısmının Karagöz alanında ustaları vardır, kukla alanında ise birçok kişinin ustası bulunmamaktadır. Hem Karagöz hem de kukla alanında ustası olmayan 2 usta bulunmaktadır. Usta-çırak ilişkisi konusunda Alpay Ekler ustanın Karagöz ve kukla alanlarında birçok kişiyi yetiştirdiği görülmektedir.

Ustaların tamamına yakını tasvirlerini deri ile yapmaktadır. Ustalardan iki kişi ise aktif olarak tasvir yapmamaktadır. Ustalardan bazıları kök boya (Doğal Boya) bazıları ise ecoline (Sıvı Sulu Boya) ile tasvirlerini boyamaktadır. Kök boya kullanan ustalar bazı durumlarda ecoline kullandıklarını ifade etmiştir. Ünver Oral diğer ustalardan farklı olarak tasvirlerini plastikten yapmaktadır. Serkan Öztürk usta ise tasvirlerin yapımını efekt aşaması ile tamamladığını ve tasvirlerinde karikatürden de esinlendiğini söylemiştir.

Ustaların büyük bir kısmı Karagöz ile ilgili yeni metinler yazmaktadır, oyunlarda klasik tipler yer almaktadır. Ustalar yazılan oyunun konusuna göre oyuna yeni tipler eklenebileceğini düşünmektedir. Klasik oyunları devam ettiren ya da klasikleri güncelleyerek oynadığını söyleyen ustalar vardır. Ustalar Karagöz ile Hacivat tiplerinin bulunduğu ve Karagözün yapısını bozmayan her konu ile ilgili oyun oluşturulabileceğini ifade etmişlerdir. Cengiz Samsun Karagözle ilgili oyun yazılabilmesi için klasik metinleri iyi bilmesi ve incelemiş olması gerektiğini vurgulamıştır. Karagöz'ün günümüzde genellikle çocuklara oynatılmasından dolayı çocuk oyunu olduğu düşüncesinin olduğunu ancak Karagöz'ün aslında bir yetişkin oyunu olduğu ve çocuklara da oynatılabileceği vurgulanmıştır.

Ustalardan yarısının çırağı bulunmakta diğer yarısının ise çırağı bulunmamaktadır. Alpay Ekler ve Cengiz Samsun'un birçok çırağı var. Enis Ergün ve Göher Ergün ustalar ise çırak yetiştirmenin yanında Karagöz'ü geleceğin öğretmenlere öğretmektedir. Anaokulu ve ilkokul öğretmenlerine öncelik vererek Karagöz'ü öğretmenlere anlatmak ve onları bu konuda bilinçlendirmek gerektiğini

düşünmektedir. Karagöz'ün gelecek kuşaklara aktarılması için önemli bir proje olacağı muhakkaktır. Eski dönemlerdeki usta-çırak ilişkilerinde ustaların bildiği her şeyi öğretmediği ifade edilmektedir, günümüzdeki usta- çırak ilişkilerinde ise ustalar bildiğim her şeyi çırağıma aktarıyorum hiçbir şeyi gizlemiyorum diyerek bu duruma vurgu yapmaktadır.

Karagöz oynatımı ağırlıklı olarak okullarda yapılmaktadır. Okullar dışında kültür merkezlerinde, ramazan aylarında çeşitli mekânlarda icra edilmektedir. Karagöz festivallerinde ve çeşitli festivallerde Karagöz oynatılmaktadır. Birçok usta Karagöz oynatımı ve tasvir yapımı atölyeleri için yurt dışında da bulunmuştur.

Ustalar Karagöz'ün geleceğiyle ilgili olumlu gelişmeler olduğunu düşünmektedir. Önceki dönemlere göre Karagöz konusunda çırak sayısının ve buna bağlı olarak usta sayısının arttığını ifade etmektedirler. Ustalar, insanların Karagöz'e ilgisinin arttığını ve daha görünür hale geldiğini düşünmektedirler. Bazı ustalar ise Karagöz'ün ustalar tarafından yaşatılan bir sanat olmadığı vurgulamış bu topraklarda yaşamaya devam edeceğini ifade etmişlerdir.

"Canlı Karagöz" adı verilen biçimin Karagöz'e zarar verdiğini, Karagöz'ün bu şekilde oynatımının bulunmadığına dikkat çekmişlerdir. Ustalar, sadece para kazanmak amacıyla Karagöz'ü bilmeden birkaç tasviri alıp sallayarak Karagöz oynatan kişilerden dolayı insanların Karagöz'ü üç dört tasviri müzik ile sallamak zannetmesine yol açtığını bu durumun önlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Eski dönemlerde perde sadece bez parçası iken günümüzde oyunların büyük mekânlarda sergilenmesine bağlı olarak iskeleti olan perdeler kullanılmaya başlanmıştır. Perdelerin tamamını demonte olarak taşınabilecek ve kolay kurulabilecek şekilde tasarlanmıştır. Ustalar oynatılan mekâna göre perdenin boyutunun değişiklik gösterebileceğini ifade etmiştir. Bazı ustaların çeşitli yerlere göre kullandığı farklı boyutlarda perdeleri vardır. Ustaların bir kısmı halojen lamba kullanmaktayken bir kısmı led lamba kullanmayı tercih etmektedir. Ustalar bir yere oyuna gitmeden önce karanlığın sağlanması için mekânı sormaktadırlar.

Eski dönemlerde Karagöz oyunlarında canlı orkestra bulunmaktaydı ancak günümüzde bu şekilde icra eden usta bulunmamaktadır. Ustaların oyunlardaki maddi

imkânları canlı orkestrayı karşılayamamaktadır. Ustaların büyük bir kısmı oyunlardaki müzikleri canlı olarak söylemektedir. Bazı gerekli durumlarda ise kayıttan müzik çalabilmektedirler. Ustaların tümü oyunlarında tef ve nareke kullanmaktadır. Ustalardan ikisi müziklerini stüdyoda ortamında kaydetmiş ve bunu kullanmaktadır.

Ustaların çoğunluğunun kukla konusunda ustası vardır. Bir kısmının ise ustası yoktur ve kendi kendilerine öğrenmişlerdir. Ustaların büyük bir kısmı el kuklası ve ipli kukla oynatmaktadır. İbiş kukla oynatan ustalar gösterinin sonunda varyete kukla denilen ipli müzikal kuklalar oynatmaktadır. Ustalardan pelüş kukla ve sopalı kukla oynatanlar vardır. Cengiz Samsun kuklayı prodüksiyon şeklinde daha profesyonel olarak oynatmaktadır, kukla gösterilerinde ipli kukla, telli-ipli kukla ve masa kuklasını kullanmıştır.

Kukla konusunda ustaların büyük bir kısmı çırak yetiştirmemiştir. Ustaların bir kısmı kukla yapmamaktadır, kukla yapan kişilerden satın almaktadır. Kukla yapımı atölye gerektirdiği ve uzun bir süreç olduğu için yapamamaktadırlar.

Kukla oyunlarına özel bestelenmiş müzik kullanan ustalar vardır. Bazı ustalar kukla gösterilerinde müzik kullanmamaktadır. Bazı ustalar ise duruma göre canlı müzik söyleyebilmekte ya da banttan müzik kullanabilmektedir.

SOKÜM ve YİH kapsamında ise ustalar genel olarak olumlu olduklarını düşünmektedir ancak çeşitli noktalardan eleştirileri bulunmaktadır. Ustalar Karagöz ve kuklanın üniversitelerde yer alması gerektiğini düşünmektedir. Kuklanın gelişebilmesi için şehir ta da devlet tiyatrolarına bağlı kukla biriminin kurulması önerisinde bulunan ustalar vardır. Karagöz ve kukla alanlarıyla ilgili yapılması gerekenlere dair ustaların farklı görüşleri bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yaşayan İnsan Hazineleri Kılavuz İlkelerinde kişi ya da grupların yaşayan insan hazinesi ilan edilebilmesi için 7 kriter bulunmaktadır. Alan araştırmasında görüşme yöntemi kullanılmıştır ve sorular ustaların YİH kriterlerine uygunluklarını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Kaynak kişiler ile yaptığımız görüşmelerden aldığımız bilgiler doğrultusunda yaşayan insan hazineleri kriterlerine uygunlukları incelenmiştir.

Aşağıda maddeler hâlinde verilen YİH kriterlerine göre çalışmada adı geçen Karagöz ve kukla ustaları değerlendirilmiştir. Değerlendirme tablo ile gösterilmiştir ve tabloya kriterleri temsil eden harfler yerleştirilmiştir. Usta hangi maddenin temsil ettiği özelliği taşıyorsa o maddenin altına işaret konulmuştur.

a) Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,

b) Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,

c) Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,

d) Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

e) Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı,

f) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),

g) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması) gereklidir.

YİH Kriterleri	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)
Halide Oya Tansı	X	X	X	X	X	X	X
Güray Görkem			X	X	X	X	
Ümit Bağcı	X	X	X	X	X	X	X
Songül Bağcı		X	X	X	X	X	
Burcu Kavaklıpınar	X	X	X	X	X	X	X
Cengiz Özek	X	X	X	X	X	X	
Cafer Sadık Hadimioğlu	X		X	X	X	X	X
Hasan Hüseyin Karabağ	X	X	X	X	X	X	X
Hasan İlker Yıldırım		X	X	X	X	X	
Deniz Karalar	X	X	X	X	X	X	
Hüseyin Dilan	X	X	X	X	X	X	X
Nazlı Miraç Ümit			X	X		X	
Muhammet Emin Taşdemir		X	X	X	X	X	X
Hüseyin Aytuğ Çelik		X	X	X	X	X	
Erdoğan Hasan Cengiz		X	X	X	X	X	
Alican Balakin	X	X	X	X	X	X	
Taner Mücahit İnan	X	X	X	X	X	X	
Ünver Oral	X		X	X	X	X	
Ramiz Balakin	X	X	X	X	X	X	X
Neşe Balaban	X	X	X	X	X	X	
Alpay Ekler	X	X	X	X	X	X	X
Serkan Öztürk	X		X	X	X	X	
Sibel Tomaç	X	X	X	X	X	X	X
Bülent Aksu	X	X	X	X	X	X	
Halis Ruşen Gülen	X	X	X	X			
Sami Mayir		X	X	X	X	X	
Enis Ergün	X	X	X	X	X	X	X
Göher Ergün	X	X	X	X	X	X	X
Cengiz Samsun	X	X	X	X	X	X	X

Tablodaki kişiler ikinci bölümdeki sisteme göre öncelikle kukla ve Karagöz ustaları olmaları açılarından sınıflandırılmış sonra yaşlarına göre sıralanmıştır. Kukla ustaları, Karagöz ustaları hem kukla hem de Karagöz ustaları olarak sıralama yapılmıştır.

Tablodaki bilgilerin değerlendirmesine göre 3 kukla ustası, 2 Karagöz ustası, 6 hem kukla hem de Karagöz ustasının

a) Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,

b) Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,

c) Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,

d) Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

e) Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı,

f) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),

g) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması) gereklidir.

kriterlerinin tümünü karşıladığı sonucuna ulaşılmaktadır.

11 kukla ve Karagöz ustasından **kukla ustası:** Halide Oya Tansı, Ümit Bağcı ve Burcu Kavaklıpınar, **Karagöz ustası**: Hasan Hüseyin Karabağ ve Hüseyin Dilan **kukla ve Karagöz ustası**: Ramiz Balakin, Alpay Ekler, Sibel Tomaç, Enis Ergün, Göher Ergün ve Cengiz Samsun isimli ustaların kriterlerin tamamını karşıladığı görülmektedir, alt başlıklarda ustaların sayı dağılımı ise 3 kukla ustası, 2 Karagöz ustası ve 6 kukla ve Karagöz ustası şeklindedir. 11 ustanın Yaşayan İnsan Hazineleri için gerekli olan tüm özelliklere sahip olması ustaların sanatları konusunda tecrübeli olduklarını, sanatlarına dair engin bilgilere sahip oldukları ve bu bilgiler ile sanatı geliştirdiklerini, sanatlarını çırağa aktarma becerileri olduğunu göstermektedir.

11 usta haricindeki 18 ustanın ise

c) Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,

d) Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması

kriterlerine sahiptir.

18 ustadan büyük bir çoğunluğunun

e) Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı

f) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi)

kriterlerini sağlamaktadır. Halis Ruşen Gülen ve Nazlı Miraç Ümit isimli ustalar uzun yıllardır sanatın içinde olmalarına rağmen düzenli olarak ilgilenemedikleri için "Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı" kriterini sağlayamamaktadırlar. Halis

Ruşen Gülen sanatı sürekli olarak icra etmediği için "Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi)" kriterine dahil olamamıştır. Ustalar Karagöz ve kukla alanlarında yeni oyunlar yazmakta ve yeni tipler oluşturmaktadırlar. Geleneksel oyunlar ile birlikte yeni oyunların yazılıp sergilenmesi sanatın gelişmesi için önemlidir. Karagöz ustaları tasvirleri geleneksel üslupta yapmaktadır bazı durumlarda ise günümüzdeki gelişmelerden yararlanmaktadırlar. Örneğin kök boyanın yanında ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanan ustalar vardır.

Güray Görkem, Songül Bağcı, Hasan İlker Yıldırım, Muhammet Emin Taşdemir, Hüseyin Aytuğ Çelik, Erdoğan Hasan Cengiz, Sami Mayir ve Nazlı Miraç Ümit isimli ustalar sanatlarını 10 yıldan az bir süredir icra etmektedirler.

a) Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması

kriterine sahip değildirler.

b) Sanatını usta- çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması

kriterini kukla ve Karagöz ustaları: Güray Görkem, Cafer Sadık Hadimioğlu ve Nazlı Miraç Ümit sağlamamaktadır. Nazlı Miraç Ümit yüksek lisans yaptıktan sonra Karagöz ve kukla sanatlarıyla ilgilenmeye başlamıştır, çeşitli nedenlerle sanatları usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenememiştir ancak Karagöz ve kukla ile ilgili kurslara gitmiştir. Kurslarda yapım ve oynatım alanlarına dair aldığı bilgiler ve bu sanatı icra eden ustalar ile görüşmeleri sanatı öğrenmesinde etkili olmuştur. Cafer Sadık Hadimioğlu ise Karagöz'e başladığı yıllarda ustası olması için çaba göstermiştir fakat bu durum mümkün olmayınca Karagöz'ü öğrenmek için ustaları ve oyunları araştırarak kendi çabaları ile sanatı öğrenmiştir.

Kukla ve Karagöz ustası olan kişilerde kukla konusunda

b) Sanatını usta- çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması

kriterini sağlayamayan ustalar ise Ünver Oral, Alpay Ekler, Serkan Öztürk, Bülent Aksu ve Cengiz Samsundur. Karagöz konusunda Alpay Ekler, Bülent Aksu ve Cengiz Samsun'un ustaları vardır. Kukla konusunda ise ustaları yoktur, sanatı kendi çabaları ve zamanla edindikleri tecrübeler ile öğrenmişlerdir. Kukla konusunda Alpay Ekler

ustası olmadığını ancak varyete ve İbiş kukla konusunda ustası İhsan Dizdar'dan öğrendikleri olduklarını söylemiştir.

g) Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması)

kriterini Güray Görkem, Songül Bağcı, Hasan İlker Yıldırım, Deniz Karalar, Hüseyin Aytuğ Çelik, Erdoğan Hasan Cengiz, Alican Balakin, Taner Mücahit İnan, Ünver Oral, Neşe Balaban, Serkan Öztürk, Bülent Aksu, Halis Ruşen Gülen, Sami Mayir ve Nazlı Miraç Ümit ustalar sağlayamamaktadır.

Ünver Oral'ın sanatını öğrenmek için gelenler olmuş ve kendisi bu durumdan memnun olmuştur ancak gelen kişiler ilk olarak sanatı ne kadar sürede öğrenebileceklerini sormakta ve sürenin uzunluğunu duyduklarında tekrar gelmemektedirler. Ünver Oral sanat konusunda hedefin para olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Usta-çırak ilişkisi, sanatın öğrenilmesi için gerekli sürenin uzunluğu ve kişilerin kısa sürede maddi kazanç sağlamak istemeleri gibi sebeplerle günümüzde devam ettirilememektedir. Ustaların büyük çoğunluğu ise sanatı öğrenmek için talebin olmadığını ve çırak olarak bir kişiyi idame ettirebilecek maddi olanaklarının olmadığını belirtmişlerdir. Ustaların bazıları oyunlarında yardımcı olması için eşlerini ya da çocuklarını götürmektedirler. Bülent Aksu, Karagöz ve kukla oyunlarında oğlunun yardımcılık yaptığını ilerleyen yıllarda bu mesleği yaparsa çırak yetiştirmiş olacağını belirtmiştir. Ustalardan bazıları ise sanatı birkaç senedir icra ettiği için henüz çırak yetiştirecek durumda olmadıklarını ancak ilerleyen yıllarda çırak yetiştirmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Cengiz Özek ise Karagöz ile ilgili dünyanın birçok yerinde atölyeler açmaktadır ve bu atölyelerden sonra devam eden kişiler olmaktadır. Bu durum usta-çırak ilişkisi olarak değerlendirilememektedir ancak kursa katılan kişilerin sanatı öğrenmesi ve kendi sanatını şekillendirmesini sağlayabilmektedir. Cengiz Özek'in atölyesine katılan kişilerden biri Meksika'da Karagöz sanatını icra etmektedir.

"Yaşayan İnsan Hazineleri" Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler'in "Sürdürülebilir Kalkınma Tedbirleri" isimli 3.başlığı bulunmaktadır.

“Aktarma, Belgeleme ve Teşvik” alt başlıkları vardır. Tablo değerlendirildiğinde kukla ve Karagöz ustalarının büyük bir kısmı sanatı uzun yıllardır icra etmektedir ve sanatlarıyla ilgili ender bilgilere sahiptir ancak sanatın bir çırağa aktarılması kriterini ise birçok usta karşılayamamaktadır. Kukla sanatında sanatı usta-çırak ilişkisi içerisinde öğretilemediği görülmektedir. Ustalar sanatı öğrenmek isteyen kişi sayısının az olması ve çırak yetiştirmek için maddi koşulların yeterli olmaması gibi nedenlerle sanatı usta-çırak ilişkisi içerisinde aktaramamaktadır. Bu durumlara göre eğitim ve sürdürebilirlik sorunları bulunmaktadır, sorunları incelemek ve sorunlara dair çözüm önerilerinde bulunabilmek için Eğitim ve Sürdürülebilirlik başlıkları ile inceleme yapılacaktır.

3.1. Eğitim/Aktarım

Eğitim kavramı, SOKÜM Sözleşmesinin 14.maddesinde **“**Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi” başlığı altında yer almaktadır. Bu madde ile taraf devletler okul içi ve dışı eğitimler düzenlemeli ve teşvik etmelidir. Somut Olmayan Kültürel Miras’ın tanınması, saygı duyulması ve geliştirilmesi için toplumun genelini kapsayan bilgilendirici etkinlikler düzenlemesi, somut olmayan kültürel miras ile ilgili olan topluluklarda eğitimler verilmesi ve kişilerin yetişmesi gibi hususların gerçeklemesi gerektiği vurgulanmıştır. Sözleşmede taraf devletlerin toplumu ve özellikle gençleri hedefleyen programlar yapması, bilginin nesiller arası aktarımı için okul dışı etkinlikler düzenlemesi ve Somut Olmayan Kültürel Miras’ın gerçekleştiği mekanların korunması için eğitimler vermesi tavsiye edilmiştir.

“Geleneksel aktarım biçimlerinin yeniden canlandırılmasından ilk etapta bahsedilmese de ‘aile içi aktarım’ süreçlerinin büsbütün göz ardı edilmediği de raporlarda rahatlıkla gözlemlenir” (Gülçayır Teke, 2013:32). Günümüz şartlarında ise aile içi aktarım sürecinin azaldığı görülmektedir.

Alan araştırmamızdan elde ettiğimiz bilgilere göre ustalardan bazıları aile içi aktarım ile sanatlarını aile üyelerine aktarmaktadır. Usta- çırak ilişkisinin azaldığı bir dönemde somut olmayan kültürel mirasların yaşatılabilmesi için aile içi aktarım önem arz etmektedir. Ustalarla yapılan görüşmelerde tespit edilen aile içi aktarım örnekleri şunlardır:

Kukla konusunda Halide Oya Tansı'nın rahmetli eşi Arif Duygu Tansı ile birlikte Neşe Balaban, Burcu Kavaklıpınar ve diğer aile üyelerine sanatı aktardıkları görülmektedir (Kişisel Görüşme, Halide Oya Tansı, 2021). Kukla ve Karagöz ustası Sibel Tomaç ise oyunlarda yardımcı olarak gelen yeğenine sanatı aktarmaktadır, aile üyesi diğer yeğenlerine de bu sanatları aktardığını ifade etmiştir. (Kişisel Görüşme, Sibel Tomaç, 2020). Kukla ve Karagöz ustası Ramiz Balakin oğlu Alican Balakin'e kukla ve Karagöz sanatlarını aktarmıştır. (Kişisel Görüşme, Ramiz Balakin, 2021). Kukla ve Karagöz ustası Bülent Aksu oyunlarda yardak olarak gelen oğluna bu sanatları aktardığı görülmektedir. (Kişisel Görüşme, Bülent Aksu, 2021). Karagöz ustası Erdoğan Hasan Cengiz, eşi Selin Cengiz'in tasvir yapımıyla ilgilendiğini belirtmiştir. (Kişisel Görüşme, Erdoğan Hasan Cengiz, 2021). Karagöz ve kukla ustası olan Serkan Öztürk oyunlarda eşinin yardımcı olduğunu ve tasvir yapımıyla ilgilendiğini söylemiştir. (Kişisel Görüşme, Serkan Öztürk, 2021).

Usta- çırak ilişkisinde kişilerin sürekli bir arada zaman geçirdiklerini adeta baba-oğul ilişkisi kurmaktadırlar, günümüzde ise özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde kişilerin zamanı az olduğu için bu durum mümkün olamamaktadır. Aktarım konusundaki zaman, maddi imkân ve mekân sorunları için aile içi aktarım bir çözüm olarak değerlendirebilir ve destekleyici çalışmalar oluşturulabilir.

3.2. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir Kalkınma, Brundtland Raporunda "Bugünün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" şeklinde tanımlanmıştır ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili en sık kullanılan tanımlardan biri budur. Sürdürülebilir kalkınma ile gelecek nesillerin ihtiyaçları göz önüne alınarak bugünkü neslin ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmektedir. Brundtland Raporu 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından oluşturulmuştur. Bu rapor ile sürdürülebilir kalkınma için ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerin birbirine bağlı olduğu ifade edilmiştir, raporda sürdürülebilir kalkınmaya bütünsel bir yaklaşım bulunmaktadır (Alpaslan,2015:22-28).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Yaşayan İnsan Hazineleri Kılavuz İlkeleri kültürel mirasların sürdürülebilirliği için korunması gerektiğini ifade etmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın gelecek yıllarda var olabilmesi sürdürülebilirliğine bağlıdır. Somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında sosyal, çevresel ve ekonomik bir bütünlük sağlayacak şekilde sürdürülebilir kalkınma stratejisi uygulanmalıdır. SOKÜM Sözleşmesinde kültürel mirası yaşatarak koruma anlayışı bulunmaktadır, kültürel mirası yaşatarak korumak için ise sürdürülebilirlik sağlamak ve gelecek nesillere aktarmak gerekmektedir (Ekici ve Fedakar, 2013:60; Ölçer Özünel, 2013:15-17). Kültürel mirası gelecek nesillere aktarmak için ise kültürel mirası icra eden kişiler olan 'ustalar' vurgulanmıştır. Yaşayan İnsan Hazineleri sistemindeki amacı Öcal Oğuz şu şekilde açıklamıştır:

> "Bu sisteme göre, somut olmayan kültürel mirası üreten ve gelecek kuşaklara aktarmakta olan usta kişiler insan hazineleri olarak adlandırılmakta ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine zarar vermeden kültürün korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yapacakları katkıya vurgu yapılmaktadır" (Oğuz, 2008:6).

Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi ile somut olmayan kültürel mirası üreten ustalar sanatı devam ettirmekte ve gelecek nesillere aktarmaktadır, bu durum sayesinde kültür korunmaktadır. Yaşayan İnsan Hazineleri Yönergesinin "Sürdürülebilir Koruma Önlemleri" başlıklı bir bölümü bulunmaktadır. Bu bölümün alt başlıkları ise: Aktarma, Belgeleme ve Teşviktir. Aktarma başlığında eğitim kurumları ya da usta-çırak ilişkisi ile Yaşayan İnsan Hazinelerinden gençlere bir aktarım sürecinin olmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Taraf devletlerin bu konu ile ilgili eğitim programları oluşturması gereklidir, bu konuya SOKÜM Sözleşmesinin 14. maddesine dikkat çekilmiştir. SOKÜM Sözleşmesi 14. maddede aktarım için okul içi ve dışı eğitimlerin oluşturulması ile ilgili yapılması gerekenler yer almaktadır. Gençlere eğitim verilmesi ve yetiştirilmesi için programların oluşturulması taraf devletlerin sorumluluklardan biridir, bu durumun gerçekleşmesi ile kültürel mirasın sürdürülebilirliği sağlanabilir.

Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma için çevresel, sosyal ve ekonomik olarak çok boyutlu olması gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma stratejileri tek boyutlu ya da iki boyutlu olarak değerlendirilirse eksik kalacak ve ilerleyen yıllarda somut olmayan kültürel mirasa zarar veren durumlar ortaya çıkacaktır (Ölçer Özünel,2013:78).

Çalışmamızın konusu olan kukla ve Karagöz gösteri sanatları alanındadır. Gösteri sanatlarında geleneksel spor ve dansların doğa olaylarından esinlenmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu, geleneksel bilginin eğlence yoluyla aktarılması ile sosyal boyutu ve kültür turizminde kullanılması ile ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Karagöz sanatında tasvir yapımı ile el sanatları alanında da değerlendirilebilir. Tasvir yapımındaki malzemelerin doğallığı ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyuta, tasvirlerin yapımındaki usta- çırak ilişkisi ile sosyal boyuta ve tasvirlerin kültür endüstrisi ve turizmi alanlarında kullanılması ile ekonomik boyuta dönüştürülebilir.

Tasvirlerin ham maddesini deri oluşturmaktadır. Boya olarak ise bitkiler ve çeşitli malzemelerden elde edilen kök boya ya da kimyasal boya olan ecoline[18] (Sıvı Sulu Boya) kullanılabilmektedir, geleneksel yöntem ise kök boya ile tasvirlerin boyanmasıdır (https://www.artsanatsal.com.tr/sivi-ecoline-suluboyalar, Erişim Tarihi: 20.06.2021). Kahverengi için soğan ve ceviz kabuğu, sarı renk için zerdeçal gibi kök boya yapımında doğal malzemeler kullanılmaktadır. Bu malzemelerin kullanımı ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu gerçekleştirilebilir.

Tasvirler yurt içi ve dışındaki müzeler, arşivler, özel ve tasvir yapmayan ustalar tarafından satın alınabilmektedir. Bu durum tasvirlerin ekonomik değere dönüştürülebildiğini göstermektedir. Deri fiyatlarının yüksek olması ve büyük bir işçilik bulunması sonucunda tasvir fiyatlarının yüksek olduğu görülmektedir. Karagöz tasvirlerinin yaygınlaşması, okullarda kullanılabilir hale gelmesi gibi nedenlere bağlı olarak plastik ya da asetattan tasvirler de yapılmaktadır. Karagöz ve Hacivat tasvirleri,

[18] Ecoline boyalar, sıvı sulu boyalardır. Sıvı sulu boyalar en çok da plastik şişelerin üretiminde kullanılmaktadır. Hem şeffaf görünüm sağlar hem de renklerini bir gölge gibi sunarlar. Sıvı sulu boyalar canlı ve dinamik renklere sahiptirler.

değnekler, kolay kurulabilen perde ve oyunlardan örnekler ile oluşturulan setler internette ustaları kendi sayfalarından ya da farklı sitelerde satılmaktadır.

Geleneksel el sanatları kültür endüstrisi ve turizm alanlarından kullanılması ile küresel olarak tanıtılabilmektedir. Özellikle İstanbul gibi turistik bir şehirde tasvirler çeşitli hediyelik eşyalara dönüştürülebilir. Örneğin Ünver Oral geçmiş yıllarda Karagöz ile ilgili kartpostal olmadığını tespit etmiş ve kendi imkânları ile kartpostal bastırmıştır (Kişisel Görüşme, Oral,2021). Tasvirlerden oluşturulan ayraçların yurt içi ve dışında satışı yapılmaktadır. Tasvirler davul benzeri malzemelerin üzerine işlenerek ya da çerçeve içine konularak süs eşyası olarak kullanılmaktadır. Sibel Tomaç 2021 yılında mart ayında Beyoğlu Belediyesinin düzenlediği Galata Pazarı kapsamında "Hayali Kybele" olarak yer almıştır burada Karagöz ve Hacivat'ın asetattan tasvirleri, çantaya basılmış halleri ve takıları şeklinde birçok farklı üründe kullanmıştır (Kişisel Görüşme, Tomaç, 2021). Ancak tasvirlerin kültür endüstrisi ve turizmi olarak ekonomik boyuta dönüştürülmesinin yaygın olmadığı görülmektedir çünkü yurt içi ve dışında tasvir ya da tasvirleri farklı alanlarda kullanarak satış yapan usta sayısı azdır. Tasvirler kültür endüstrisi ve turizminde kullanılması ile ekonomik değer kazanmaktadırlar bu sayede gelecek nesillere aktarımı da sağlanacaktır.

Kukla ve Karagöz ustaları her yıl T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na kendi yazdıkları oyunları göndermekte ve oyunlar için maddi destek almaktadırlar. Bakanlığın maddi desteği ile belirli sayıda oyun oynatmaları gerekmektedir. Karagöz ustaları telif haklarına girmemek için de kendi oyunları yazıp oynatmaktadır. Pandemi sürecinde ise bakanlık "Dijital Tiyatro" projesini başlatmıştır. Karagöz ve kukla ustaları bu kapsamda yeni yazdıkları oyunları bakanlığa göndermiş ve oyunu oynayarak kayıt altına alınması sağlanmıştır (https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-277166/dijital-tiyatro-projesi-kapsaminda-destek-alan-tiyatrol-.html Erişim Tarihi: 28.06.2021).

Çalışmamızda görüştüğümüz tüm ustalar sürdürülebilir kalkınmanın çevresel ve sosyal boyutunu bir araya getirmişlerdir. Ustalar, sanatlarını gelenekselden esinlenerek ve yenilikler katarak devam ettirmişler ve eğlence aracılığıyla geleneksel bilgileri aktarmışlardır. Ustalar oyunlarda yardak olarak gelen kişi ya da kişiler ile

oyun oynadıkları seyirci kitlesine geleneksel bilgiyi ve sanatı aktarmıştır. Kukla ve Karagöz sanatlarını icra eden Ümit Bağcı, Burcu Kavaklıpınar, Cengiz Özek, Hasan Hüseyin Karabağ, Deniz Karalar, Erdoğan Hasan Cengiz, Alican Balakin, Ünver Oral, Ramiz Balakin, Alpay Ekler, Serkan Öztürk, Sibel Tomaç, Enis Ergün, Göher Ergün, Cengiz Samsun ustalar sürdürebilir kalkınmanın tüm boyutlarını gerçekleştirmişlerdir.

Sürdürülebilir kalkınmanın üçüncü boyutu olan ekonomik boyutu ise tüm ustalar gerçekleştirememiştir. Kukla ve Karagöz sanatlarını icra eden Halide Oya Tansı, Güray Görkem, Songül Bağcı, Cafer Sadık Hadimioğlu, Hasan İlker Yıldırım, Hüseyin Dilan, Nazlı Miraç Ümit, Muhammet Emin Taşdemir, Hüseyin Aytuğ Çelik, Taner Mücahit İnan, Neşe Balaban, Bülent Aksu, Halis Ruşen Gülen, Sami Mayir ustalar sürdürebilir kalkınmanın üçüncü boyutu olan ekonomik boyutunu gerçekleştirememişlerdir bu yüzden eserleri ve gösterileri yaşadıkları ülke içinde sınırlı kalmıştır ve turizm sektörü içerisinde yer almamıştır.

Karagöz alanında tasvir yapımında ise, Cengiz Özek, Cafer Sadık Hadimioğlu, Hasan Hüseyin Karabağ, Hasan İlker Yıldırım, Deniz Karalar, Hüseyin Dilan, Nazlı Miraç Ümit, Muhammet Emin Taşdemir, Erdoğan Hasan Cengiz, Alican Balakin, Taner Mücahit İnan, Ramiz Balakin, Neşe Balaban, Alpay Ekler, Serkan Öztürk, Sibel Tomaç, Bülent Aksu, Enis Ergün, Göher Ergün ve Cengiz Samsun ustalar doğal malzemeleri kullanmaları ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu gerçekleştirmiştir. Ancak Aytuğ Çelik, Ünver Oral, Halis Ruşen Gülen, Sami Mayir çevresel boyutu gerçekleştirememişlerdir. Tasvir yapım sürecindeki usta-çırak ilişkisi sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutudur, ustaların büyük bir çoğunluğu sosyal boyutu gerçekleştirememiştir çünkü ustaların birçoğunun çırağı yoktur yalnızca gösteriye giderken yardımcı olan kişiler vardır. Ustaların yaptığı tasvirler ülke içinde kaldığı için kültür endüstrisi ve turizminde pazarlanarak ekonomik boyutu sağlayamamıştır.

Kukla ve Karagöz ustalarının yarısı sürdürülebilir kalkınmanın tüm boyutlarını bir araya getirebilmişken diğer yarısı ise sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca çevresel ve sosyal boyutlarını gerçekleştirebilmiştir. Bu durumda kukla ve Karagöz sanatlarının sürdürülebilir kalkınma planlarını uyguladığını ancak eksiklikler olduğunu göstermektedir. Sanatların sürdürülebilirliği için sürdürülebilir kalkınmanın bütüncül

bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Geleneksel sanatlar doğru şekilde teşvik edildiğinde ulusal, bölgesel ve uluslararası turist çekmek için kullanılabilmektedir. Ancak yanlış şekilde uygulandığında olumsuz durumlar oluşabilir ya da ilerleyen yıllarda sanat yok olma eşiğine gelebilir. Kültürel mirasın nostalji uyandıran bir ürün haline gelmesi veya dondurularak korunmasını önlemek ve bozularak olumsuz yönde değişmesine engel olmak önem arz etmektedir (Ölçer Özünel, 2017:27).

Yaşayan İnsan Hazineleri sanatların sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Geleneklerin yaşatılabilmesi için sanatı üreten ustaların sanatlarını gençlere aktarmalıdır, YİH sistemi ile ustalara bu imkân sağlanmaktadır. UNESCO SOKÜM kapsamında sanatların devam edebilmesi için insanı merkeze almıştır bu durum sürdürülebilir kalkınmada değerlendirilmelidir. YİH sistemi olan Türkiye Cumhuriyeti de somut olamayan kültürel miras ve Yaşayan İnsan Hazineleri için birçok çalışma yapılmaktadır. Yaşayan İnsan Hazinelerinin ilân edilmesi ve tanıtım süreçlerinde kısa süreli atölyeler gerçekleştirilmektedir, atölyelerde sürenin kısa olması ve düzenli olmaması sanatın aktarımının tamamen yapılamamasına neden olmaktadır (Fedakar ve Demir, 2018: 93).

Ustalarla yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye'de usta-çırak ilişkisi veya başka bir eğitim kurumu ile aktarımın gerçekleşmesinde sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde Türkiye'de Yaşayan İnsan Hazineleri ile gençleri bir araya getirecek eğitimler verilmemektedir, usta-çırak ilişkisi için ise maddi ya da mekân vb. açılardan destek verilmediği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ustalar çırak yetiştirememektedir. Çırak yetiştirilememesi sanatların geleceğe aktarımı ve sürdürülebilirliğini tehlike altına sokmaktadır. Yaşayan İnsan Hazinelerinin okul içi ve dışı eğitimler ile usta-çırak ilişkisi sağlayabilmesi için çeşitli programlar düzenlenmeli, ustalara kendilerini ülke sınırları dışında da tanıtabilmesi ve ürettiği eserlerin kültür endüstrisi ve turizminde doğru bir şekilde kullanılabilmesi için olanaklar sağlanmalıdır.

İstanbul ilindeki kukla ve Karagöz ustalarını YİH kriterlerine göre değerlendirdiğimiz tabloya göre kriterlerin tamamını taşıyan 15 usta için ilerleyen yıllarda YİH ilân edilen ustalar için aktarma, belgeleme ve teşvik çalışmaları yapılacaktır. YİH kriterlerinin tamamını karşılamayan ustalar için de bu çalışmalar

yapılmalıdır. Özellikle "Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması)" kriterini taşımayan ustalara çırak yetiştirebilmesi için çeşitli imkânlar sağlanması ile sanatların sürdürülebilir hale gelecektir.

Ustaların çırak yetiştirememesinde maddi imkânlar kadar ustaların aktarım yapabilmek için uygun mekânlarının olmaması etkilidir. Görüşme yapılan ustalardan atölyesi olanların sayısı oldukça azdır. Atölyesi olan ustalar: Alpay Ekler, Cengiz Özek, Cengiz Samsun, Deniz Karalar, Enis Ergün, Göher Ergün, Hüseyin Dilan, Ümit Bağcı, Ünver Oral, Serkan Öztürk, Sibel Tomaç, Songül Bağcıdır. Ustalardan bazıları atölye ortamı oluşturmak için evlerindeki bir odayı kullanmaktadırlar. Bir ya da birden fazla ustanın çalışabileceği ve çırak yetiştirebileceği mekânlar tahsis edilmelidir.

Sanatı üreten ustaların usta-çırak ilişkisi içerisinde bir aktarım gerçekleştirebilmesi için devlet tarafından kurslar açılmalıdır. Çocukların ve gençlerin sanatı tanıması ve öğrenmesi ile okul dışı aktarım mekânları olarak müzelerde kukla ve Karagöz atölye programları oluşturulmalıdır. Okullardaki seçmeli Halk Kültürü dersleri için ortaokul kademesinde çalışan Sosyal Bilgiler öğretmenlerine ustaların kukla ve Karagöz atölyeleri yapmaları sağlanabilir ya da okullardaki Halk Kültürü derslerinde bu konuların işleneceği derslere ustaların davet edilmesini sağlayan projeler oluşturulabilir. Üniversitelerde kukla ve Karagöz ile ilgili bölümler açılabilir, var olan tiyatro ve sanat ile ilgili bölümlerin ders programlarına bölüm ile ilgili olacak şekilde dersler eklenebilir. Şehir ve devlet tiyatrolarında kukla ve Karagöz birimleri açılabilir, birimlerde sanatı öğrenmek isteyen kişilere yardımcı olunması, sanatçıların atölye ve oyun çalışmalarına maddi destek ve mekân desteği sağlanması gibi çalışmalar yapılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras, toplumların ürettiği ve korunması gereken anıt, yapı toplulukları ve sitlerden ibaret değildir. Toplumların geçmiş kuşakları tarafından oluşturulmuş, nesilden nesile aktarılarak var olan sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar ve el sanatlarının tamamı kültürel miras unsurları içerisinde yer almaktadır. UNESCO tarafından bu unsurlar "Somut Olmayan Kültürel Miras" olarak adlandırılmıştır. Küreselleşme etkisiyle somut olmayan kültürel miraslar bozulma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır, küreselleşmenin olumsuz etkileri gösteri sanatları ve sanatçılarını da etkilemektedir. Teknolojinin gelişmesi ile televizyon, sinema, çizgi film ve animasyon ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Toplumların yeniye ve kolay olana arzusu geleneksel gösteri sanatlarına ve sanatçılarına gösterdiği ilginin azalmasına neden olmuştur.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında somut olmayan kültürel miras koruma altına alınmış ve sürekli yeniden yaratılması ile sürdürülebilirliği amaçlanmıştır. SOKÜM Sözleşmesi doğrultusunda kültürel mirasların yok olma tehlikesini önlemek amacıyla Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi oluşturulmuştur. YİH Sistemi ile somut olmayan kültürel mirasın korunması için sanatı üreten ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak olan ustalara dikkat çekilmiştir. Somut olmayan kültürel miras ve YİH seçim kriterleri oluşturulmuştur ve kriterlere uygun olan sanat ile sanatçılar korunmuştur. Sözleşmeye göre taraf devletler kültürel mirasın aktarımı ve sürdürülebilirliğini sağlamakla yükümlüdür. Taraf devletler YİH kriterlerin tamamını taşıyan ustaları YİH ilan etmesi ile yükümlülüğünü gerçekleştirmiştir. YİH ilan edilen ustalar sanatlarını topluma tanıtma ve çırak yetiştirme imkânı bulmuşlardır.

Bu çalışmada kukla ve Karagöz sanatlarının tarihsel süreçleri, yapı, içerik ve gösterim özellikleri, kukla ve tasvir yapım tekniği, sanatların oynatım ve gösterim teknikleri, günümüzdeki durumu, SOKÜM ve YİH kapsamındaki düşünceleri ile ilgili kukla ve Karagöz ustalarıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerdeki bilgilerden elde edilen bazı sonuçlara yer verilecektir.

Kukla ve Karagöz ustalarının büyük bir kısmının tiyatro ile ilgilendiğini sonrasında kukla ya da Karagöz ile ilgilenmeye başladıkları görülmektedir. Birçok

kukla ve Karagöz ustası tiyatro ile ilgilendiklerini Gösteri Sanatları Merkezinde kukla ve Karagöz ile ilgili ders aldıklarını bu sayede bu alanlarla ilgilenmeye de başladıklarını söylemişlerdir. Örneğin Deniz Karalar, Erdoğan Hasan Cengiz, Sibel Tomaç, Halis Ruşen Gülen, Enis Ergün, Göher Ergün ve Bülent Aksu Gösteri Sanatları Merkezinde eğitim almışlardır. Burada eğitim aldıktan sonra Alpay Ekler'e ve mezun olmuş ustalık yapan kişilere yardaklık yaptıklarını ifade etmektedirler. Kukla ve Karagöz alanlarıyla ilgili uzun süreli ve düzenli şekilde eğitim veren bir yerin olması sonucunda birçok usta yetiştiği görülmektedir, bu durumda kurduğu atölyesinde öğrencilerine imkân sağlayan Alpay Ekler'in emeğinin büyük olduğu görülmektedir ve birçok usta yetiştirmiştir. Bu durum göstermektedir ki çırakların yetişebilmesi için gerekli mekân ve eğitim programı hazırlandığında sanatın aktarımı ve sürdürülebilirliği sağlanabilmektedir.

Karagöz sanatında tasvir yapımının geleneksel yöntemlerle devam ettiği görülmektedir, tasvirler deriden yapılmakta ve nevregân ile işlenmektedir. Tasvirlerin boyasında ise önceki dönemlerde kök boya kullanılırken günümüzde ecoline (Sıvı Sulu Boya) kullanan ustalar vardır. Karagöz ustası olmayan kişiler tasvir yapımında ve deri temininde zorlanmışlardır. Ünver Oral ise tasvirlerini daha fazla hareket kazandırabilmek ve perdede uzak yerlerde de net görülebilmesi amaçlarıyla plastikten yapmaktadır.

Karagöz ustalarının tümü yeni oyunlar yazmakta ve oyunların konusuna bağlı olarak yeni tipler oluşturmaktadır. Ancak ustalar Karagöz ve Hacivat tiplerinin sabit kalmasına, oyunun klasik üslubuna ve bölümlerine uyulması gerektiğini vurgulamıştır. Günümüzdeki kukla ve Karagöz usta sayılarına bakıldığında yalnızca kukla oynatan usta sayısının az olduğu görülmektedir. Geleneksel kukla olarak adlandırılan İbiş kuklanın yanında modern kukla tiplerinin de oluşturulduğu saptanmıştır. Kukla konusunda İbiş'in yeni maceralarını anlatan oyunlar ya da tümüyle yeni tiplerden oluşan oyunlar yazılmaktadır. İbiş'in olduğu oyunlarda ise İbiş ve İhtiyar tiplerinin bulunması gerekmektedir, İbiş'in tipi, özellikleri ve oyunun mekânı belirlidir oyun yazılırken buna uygun olmalıdır.

Karagöz'ün toplumda sadece ramazan ayında oynandığına dair bir algı vardır ancak ustalar bu algının yanlış olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ustaların Karagöz'e zarar verdiğini ifade ettiği diğer bir durum ise "Canlı Karagöz" oynanmasıdır. Karagöz bir gölge oyunudur bu yüzden sahneye çıkıp kostüm giyilerek oynatıldığında artık Karagöz olmamaktadır, bu durum özellikle ramazan aylarında maliyet olarak daha uyguna geldiği için tercih edilmektedir. Bu durum Karagöz'ün yanlış tanıtılması neden olmaktadır ve düzeltilmesi gerekmektedir.

Ustalar, Karagöz'ün çocuk oyunu olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ustaların gösteri yaptıkları yerler sorulduğundan da birçok ustanın genellikle anaokulu ve okullara gittiği görülmektedir. Okullarda öğrenciler hazır bir kitle olarak bulunmaktadır ve mekânda hazır haldedir bu durum ustaları okulda gösteri yapmaya yönlendirmiştir. Yetişkin olarak Karagöz oynatan usta sayısı azdır. Sadece Hüseyin Dilan gişe açarak yetişkinlere Karagöz oynatmaktadır. Bu durum Karagöz'ün yetişkinlere de oynatılabileceğini ve izlenebildiğini göstermektedir. Aynı zamanda toplumdaki yetişkinlerin Karagöz'e bakış açısını da göstermektedir, bu durumda ustalar maddi kazanç elde edemeyeceğini düşünerek yetişkinlere az oyun oynatmaktadır. Geleneksel Türk tiyatromuz ile ilgili doğru bilgilendirmeler yapılarak, afişler asılarak ve reklamlar verilerek Karagöz'ün görünürlüğü arttırılabilir ve toplumda doğru bir aktarım sağlanarak Karagöz'ün yetişkinler tarafından da izlenmesi sağlanabilir.

Çalışma sonucunda UNIMA İstanbul Şube Üyelerinin 36 kişi olduğu tespit edilmiştir, kukla ve Karagöz icra eden 29 usta ile görüşme gerçekleştirilmiştir. YİH seçim kriterleri ve usta isimlerinin bulunduğu bir tablo oluşturulmuştur ve ustalarla yapılan görüşmeler doğrultusunda YİH kriterlerine uygunlukları değerlendirilmiştir. YİH olabilmek için yedi kriter bulunmaktadır. Ustalar kukla ustaları, Karagöz ustaları hem kukla hem de Karagöz ustaları olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda 3 kukla ustası, 2 Karagöz ustası ve 6 hem kukla hem de Karagöz ustası olmak üzere toplam 11 ustanın gerekli kriterleri sağladığı tespit edilmiştir. Kukla ustası olarak Halide Oya Tansı, Ümit Bağcı ve Burcu Kavaklıpınar tüm kriterleri karşılamaktadır. Karagöz ustası olarak Hasan Hüseyin Karabağ ve Hüseyin Dilan kriterlerin tümüne sahiptir. Hem kukla hem de Karagöz ustası olarak Ramiz Balakin, Alpay Ekler, Sibel Tomaç, Enis Ergün, Göher Ergün ve Cengiz Samsun isimli ustalar YİH kriterlerinin tümünü sağlamaktadır. Ustalar kendilerini sanatlarına adamış, on

yıldan uzun süredir sanatı icra etmeleri ile engin bilgi ve tecrübelere sahip, sanatı usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenmiş ve bir çırağa aktarmış, sanatta geleneksellik ve yenilikleri birlikte kullanmış kişiler olarak Yaşayan İnsan Hazineleri ilan edilmek için tüm şartları sağlamaktadırlar.

Geriye kalan 18 ustanın tümü bilgi ve becerisini uygulamada üstünlükleri vardır ve sanatlarıyla ilgili ender bilgiye sahiptirler. 18 ustadan büyük bir çoğunluğunun kişinin yaptığı işe kendini adamış olması ve bilgi ile becerilerini geliştirme yeteneği kriterlerini sağlamaktadır. Ustalar geleneksel ile yenilikleri bir arada kullanmaktadır bu sayede sanatın gelişmesi ve devamlılığı sağlanmaktadır. Güray Görkem, Songül Bağcı, Hasan İlker Yıldırım, Muhammet Emin Taşdemir, Hüseyin Aytuğ Çelik, Erdoğan Hasan Cengiz, Sami Mayir ve Nazlı Miraç Ümit ustaların Karagöz ya da kukla sanatını 10 yıldan az süredir icra ettiği tespit edilmiştir.

Kukla sanatında usta-çırak ilişkisi içerisinde sanatın öğrenilmesinin az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Güray Görkem, Ünver Oral, Alpay Ekler, Serkan Öztürk, Bülent Aksu ve Cengiz Samsun ustalar sanatı kendi çabaları ve tecrübeleri ile öğrenmişlerdir. Karagöz konusunda ise Cafer Sadık Hadimioğlu ve Nazlı Miraç Ümit'in ustası yoktur.

Tablodaki çırak yetiştirme kriteri incelendiğinde kukla ustası olan 5 ustadan 2 kişinin çırağı yoktur, Karagöz ustalarından ise 12 ustadan 8 ustanın çırağı yoktur hem kukla hem de Karagöz ustalarının ise yarısının çırağı var diğer yarısının çırağı yoktur. Bu kriteri sağlayamayan ustalar Güray Görkem, Songül Bağcı, Hasan İlker Yıldırım, Deniz Karalar, Hüseyin Aytuğ Çelik, Erdoğan Hasan Cengiz, Alican Balakin, Taner Mücahit İnan, Ünver Oral, Neşe Balaban, Serkan Öztürk, Bülent Aksu, Halis Ruşen Gülen, Sami Mayir ve Nazlı Miraç Ümittir. Ustalara oyunlarında yardımcı olan kişiler bulunmaktadır. Bu duruma bağlı olarak sanatın gelecek kuşaklara aktarımı ve sürdürülebilirliğinin ileriki yıllarda tehlike altında olacağı sonucuna varılmıştır.

Ustaların çırak yetiştirememe nedenlerinin talebin azlığı, çırak olarak bir kişiyi idame ettirebilecek maddi olanaklarının olmaması, ustaların büyük bir kısmının atölyesi olmaması ve çıraklık eğitimi için talepte bulunan kişilerin kısa sürede maddi kazanç elde etmek istemesi olduğu tespit edilmiştir.

Alpay Ekler, Cengiz Samsun ve Sibel Tomaç'ın birçok çırağı olduğu görülmektedir. Enis Ergün ve Göher Ergün ustalar bir çırak yetiştirmişlerdir ve Karagöz'ü öğretmenlere aktarmak için bir proje oluşturmuşlardır. Proje ile anaokulu ve ilkokul öğretmenlerinden başlayarak öğretmenlere Karagöz anlatılacaktır bu durum ile SOKÜM sözleşmesinde yer alan eğitim maddesinin okul içi ve dışı eğitim önerisi uygulanmaktadır.

Sanatların gelecek kuşaklara aktarımı usta-çırak ilişkisi ya da okul içi ve dışı eğitimler yoluyla gerçekleştirilebilir. SOKÜM ve YİH kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde öğretmenlere Karagöz ve kukla sanatlarının anlatılması, derslerde eğitici amaçla materyal olarak kullanılması, okullara ustaların gelmesi ile sanatların tanıtılması ve gösterilerin yapılması ve okul dışı etkinlikler olarak müzelerde Karagöz ve kukla atölyelerine öğrencilerin götürülmesi gibi çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bu sayede gençler sanatları tanıyacak ve gelecek nesillere aktarım sağlanmış olacaktır.

Türkiye'de ustaların düzenli eğitim verebileceği ve gösterilerini sergileyebileceği bir mekânın ya da merkezin olmadığı tespit edilmiştir. Günümüz şartlarında şehir hayatında herkesin zamanının kısıtlı olması ve maddi kazanç kazanmak istemesi nedenleriyle kişilerin uzun süreli çıraklık yapmaları mümkün olmamaktadır. Tüm ustaların çırak yetiştirebileceği atölyesi de bulunmamaktadır. Tüm bu sebepler değerlendirilerek ustaların çırak yetiştirilebilmesi için Gösteri Sanatları Merkezi gibi bir kukla ve Karagöz merkezinin kurulması sağlanabilir. Başka bir çözüm olarak ise şehir ya da devlet tiyatrolarında kukla ve Karagöz birimleri açılarak sanatı öğrenmek isteyen kişilere yardımcı olunabilir ve kurslar açılabilir. Kukla ve Karagöz birimlerinin olması sanatların tarihlerinin araştırılması, yeni ustaların yetiştirilmesi, prodüksiyon şeklinde çocuk ve yetişkin oyunlarının yapılması ve ustaların kukla ve tasvirlerinin sergilenmesi gibi birçok amaca hizmet edebilir. SOKÜM Taşıyıcı kartı olan ustalar bu merkezlerdeki projelerde yer alabilirler bu sayede maddi kazanç açısından da ustalara fayda sağlanmış olacaktır. Açılan kurslarda başarılı olan ve sanata devam etmek isteyen kişiler ustaların yanında yardak olarak görevlendirilip belirli miktarda burslar verilebilir. Kişilerin sanata teşviki için faydalı

olacaktır. Merkezlerde YİH olan ustalar ve sanatı icra eden diğer ustalar için bir gösteri mekânı olarak kullanılması sanatın gelecek kuşaklara aktarımına katkı sağlayacaktır.

Kukla ve Karagöz ustalarının sanatlarının geleceği, SOKÜM ve YİH ile ilgili olumlu düşünceleri olduğu görülmektedir. Ustalar Karagöz'ün SOKÜM listesine girdikten sonra daha görünür olduğunu ve usta sayısının arttığını ifade etmişlerdir. Ustalar, sanatın gelişmesi ve gelecek kuşaklara aktarımı için devletin birtakım çalışmalar yapması gerektiği vurgulamıştır, kurslar açılabileceği çeşitli eğitimler ve konferanslar verilebileceği söylenmiştir. Ustaların YİH ilan edilmesinden sonra onların bilgi ve deneyimlerinin gençlere aktarılabilmesi için resmî kuruluşların çalışmalar yapması gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir.

Bursa'da bir Karagöz müzesi vardır ancak Karagöz'ün uzun yıllardır en çok icra edildiği şehirlerden biri ve her yıl çok sayıda turistin geldiği şehir olan İstanbul'da Karagöz ve kukla müzesi kurulmalıdır. Müzede atölyeler yapılması ve hediyelik bölümünün olması ile Karagöz ve kukla için bir turizm noktası oluşarak kültürel ürünlerin satışı, sergilenmesi ve tanıtımını sağlayacaktır. Karagöz ve kuklanın tanıtım eksikliği de bulunmaktadır, sanatların devam edebilmesi için toplumda ve yurt dışında tanıtıcı projeler yapılmalıdır. Bu alanlarla ilgili resmî kuruluşlar festivaller düzenleyebilir ya da düzenlenen festivallere Karagöz ve kukla ustalarını gönderebilir. Bu uygulamaların yapılması ile sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutları gerçekleştirilmiş olacaktır.

2008 yılında Karagöz sanatçıları Metin Özlen, Orhan Kurt ve Taceddin Diker Yaşayan İnsan Hazinesi ilan edilmiştir, ilanın üzerinden 13 yıl geçmiştir ve ustalardan yalnızca Metin Özlen hayattadır. Çalışmamızın sonucunda İstanbul örnekleminde kukla ve Karagöz icra eden ve UNIMA üyesi olan 29 usta olduğu tespit edilmiş ve 29 ustadan 11 ustanın yaşayan insan hazinesi ilan edilmek için gerekli tüm kriterleri taşıdığı görülmüştür. İlerleyen yıllarda 11 ustadan yaşayan insan hazinesi ilan edilenlerin olması kukla ve Karagöz sanatlarıyla ilgilenen kişilerin, YİH ilan edilen kişinin bilgi ve becerilerinden faydalanması açısında önem taşımaktadır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, Millî Eğitim Bakanlığı, Halk Eğitim Merkezleri, Üniversiteler, UNIMA ve özel kurslar

kukla ve Karagöz sanatlarındaki sorunları tespit edip çalışmalarını arttırmalıdır. Bu kurumlar birbirleriyle iş birliği içerisinde proje, sergi, atölye çalışmaları, gösteriler gibi birçok proje gerçekleştirebilir. SOKÜM ve YİH kapsamında Karagöz ve kukla sanatlarının yurt içi ve dışında tanıtımı, gelecek nesillere aktarımı, sanat ve sanatçıların belgelenmesi için resmî ve özel kurumlar çalışmalar yürütmelidir. Sanatı üreten ustalara maddi ve manevi destek verilmelidir. Bunlar yapılmadıkça sanatın gelişmesi ve sürdürülebilirliği mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Alpaslan, İrem**: UNESCO, Sürdürülebilir Kalkınma ve Kültür: Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Örneği,** UNESCO Türkiye Millî Komisyonu UNESCO Uzmanlık Tezi, Ankara, 2015.

And, Metin: **Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

And, Metin: **Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

And, Metin: **Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Tiyatro-Ortaoyunu)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969.

And, Metin: **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1985.

And, Metin: **Karagöz Turkish Shadow Theatre**, (Ed. Sabri Koz, Darmin Hadzibegoviç), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

And, Metin: **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Aygün, Derya: **Kukla Sanatının Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Boratav, Pertev Naili: **Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Ankara, BilgeSu Yayınları, 2016.

Chen, Fan Pen: **Dünyada Gölge Oyunu,** Çev. Bilge Gültürk, Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Geleneğin İcadı (Ed. Peri Efe), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Daştan, Nilgün: **Dramatik Bir Gösterim Türü Olarak Türk Kukla Tiyatrosu**, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 2018.

Duyuran Dürrüşehvar: **Karagöz Topkapı Sarayındaki Tasvirleriyle**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Ekici ve Fedakâr: "'Ege Üniversitesi" Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası 'Yaşatarak Koruma'", **Millî Folklor Dergisi**, S.100, Y.25, 2013, s. 50-60.

Elçin, Şükrü: **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Erkal, Hasan: **Unesco Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemleri'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşatılması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması Etkisi Üzerine Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Fedakar ve Demir, "Yaşayan İnsan Hazineleri Programının Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Bağlamında Değerlendirilmesi", **Millî Folklor Dergisi**, S.120, Y.30, 2018, s.90-101.

Gerçek, Selim Nüzhet: **Türk Temaşası Meddah-Karagöz-Ortaoyunu**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1942.

Göktaş, Uğur: **Dünkü Karagöz**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1992.

Gürçayır Teke, Selcan: "Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmî, Resmî Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras", **Millî Folklor Dergisi**, S.100, Y.25, 2013, s.31-39.

İvgin, Hayrettin: **Karagöz ve Kukla Sanatımız**, Ankara, Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı, UNIMA Türkiye Milli Merkezi, 2000.

Karabaşa, Solmaz: "TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Temel Belgeler**, Ankara, 2009, s.97-112.

Karabaşa, Solmaz: "Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri", **Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, S.7**,** 2009, s.179-182.

Kaye, Nick: **Postmodernism and Performance**, Palgrave MacMillan, 1994.

Koç, Fatma ve Koca, Emine: "Karagöz (Gölge Oyunu) Tasvirlerindeki Giysi Özellikleri", **Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, (Haz.: M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2006.

Kudret, Cevdet: **Karagöz**, 3 Cilt, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968.

Kurt, Orhan: **Karagöz'ün Kuralları**, İstanbul, Lale Yayıncılık, 2015.

Mutlu, Mustafa: **Karagöz Sanatı ve Sanatçıları**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Oğuz, M. Öcal: "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras", **Millî Folklor Dergisi**, S.100, Y.25., 2013, s.5-13.

Oğuz, M. Öcal: "UNESCO ve Geleneğin Ustaları", **Millî Folklor Dergisi**, S.77, Y.20, S.6, Ankara, 2008, s.5-10.

Oğuz, M. Öcal: "UNESCO, Kültür ve Türkiye", **Millî Folklor Dergisi**, S.73, Y.19, 2007, s.5-11.

Oğuz, M. Öcal: **Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?,** Geleneksel Yayınları, Ankara, 2018.

Oral, Ünver: **Karagöz ve Plastik Tekniği,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012.

Oral, Ünver: **Kukla ve Kuklacılık**, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 2003.

Öğütçü, Ayten: **Tarihsel Süreç İçerisinde El Kuklası ve Gelişimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Ölçer Özünel, Evrim: "Yeni Miraslar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürebilir Kalkınma Stratejileri", **Millî Folklor Dergisi**, S.100, Y.25, 2013, s. 14-30.

Ölçer Özünel, Evrim: "İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı: Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım", **Millî Folklor Dergisi**, S.116, Y.29, 2017, s.18-32.

Ölçer Özünel, Evrim: **Somut Olmayan Kültürel Miras İçin Yenilikçi Bir Bağlam: Sürdürülebilir Kalkınma**, Ed**.** Oğuz Öcal, ve Gürçayır Teke Selcan, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi, 2013, 77-82.

Özhan, Mevlüt: **Kukla ve Gölge Tiyatrosu**, Ankara, Bursa Kültür Anonim Şirketi, 2010.

Sakaoğlu, Saim: **Türk Gölge Oyunu Karagöz**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Sevilen, Muhittin: **Karagöz**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Sevin, Nureddin: **Türk Gölge Oyunu**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.

Siyavuşgil, Sabri Esat: **İstanbulda Karagöz ve Karagözde İstanbul**, İstanbul, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı V, Konferanslar Serisi II, Bürhaneddin Basımevi, 1938.

Şapolyo, Enver Behnan: **Karagözün Tarihi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, t.y.

Şapolyo, Enver Behnan: **Karagözün Tekniği,** İstanbul, Türkiye Yayınevi ,1947.

Tilakasiri, Jayadeva: **Asya Kukla Tiyatrosu,** Çev. Çağrı Yılmaz, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2008.

Tilgen, Nurullah: **Karagöz Tarihçe-Fasıllar-Fıkralar**, İstanbul, Ahmet Halit Yaşaroğlu Yayınevi, 1953.

Üngör, Ethem Ruhi: **Karagöz Kitabı**, (Haz.: Sevengül Sönmez), "Karagöz Musikisi", İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 2000.

Yakob, Profesör: **Türklerde Karagöz**, Çev. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Bürhaneddin Basımevi, 1938.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AREGEM: **YİH Unvanı Alan Kişilerin Listesi**, (çevrimiçi), www.aregem,kulturturizm.gov.tr, (24.03.2021).

AREGEM: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 26.03.2021).

AREGEM: https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/72829,halk-kulturu-dai-bsk-gorev tanimlaripdf.pdf?0 , (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 26.03.2021).

Currell, David: **Puppets and Puppet Theatre,** (çevrimiçi), https://www.scribd.com/read/353183405/Puppets-and-Puppet-Theatre# (Erişim Tarihi:26.01.2021).

Pischel, Richard: **The Home Of The Puppet-Play,** (çevrimiçi), https://basin.ktb.gov.tr/TR-164872/yasayan-insan-hazinelerimiz-odullerine-kavustu.html, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 27.03.2021)

Resmi Gazete; "Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 13. Maddesi (21.07.2004 tarihli 25529 Sayılı Resmi Gazete), (çevrimiçi), www.resmigazete.gov.tr, (22.02.2021).

UNESCO; "SOKÜM korunması sözleşmesinin amaçlar ve alanları, (çevrimiçi), www.unesco.org.tr, (23.03.2021).

UNESCO; "YİH Ulusal Sistemlerin Kurulmasına İlişkin Klavuz İlkeleri", (çevrimiçi), www. unesco.org.tr, (23.03.2021).

https://www.artsanatsal.com.tr/sivi-ecoline-suluboyalar, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 20.06.2021).

https://www.britannica.com/art/puppetry ,(çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

https://www.britannica.com/art/puppetry/Marionettes-or-string-puppets#ref28725, (çevrimiçi), (Erişim tarihi: 28.02.2021).

https://www.britannica.com/art/puppetry/Types-of-puppets#ref28720,(çevrimiçi),(Erişim Tarihi: 29.02.2021).

http://cengizozek.com.tr/?page_id=87 ,(çevrimiçi),(Erişim Tarihi: 03.01.2021).

https://www.izmirkuklagunleri.com/tr/festival/sunus/ ,(çevrimiçi),(Erişim Tarihi: 03.01.2021).

http://www.karagoz.net/karagoz_hacivat_oyunlar.htm,(çevrimiçi),(Erişim Tarihi: 03.01.2021).

http://www.takey.com/LivreE_6.pdf ,(çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/ ,(çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 22.03.2021).

https://www.unesco.org.tr/Pages/183/19 ,(çevrimiçi), Erişim Tarihi:26.03.2021)

https://wepa.unima.org/en/giant-puppets/, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

https://wepa.unima.org/en/hand-puppet/, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 29.02.2021).

https://wepa.unima.org/en/origins-of-the-puppet/, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

https://wepa.unima.org/en/rod-puppet/, (çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

https://wepa.unima.org/en/toefoot-puppet/ , (çevrimiçi), (Erişim Tarihi:28.02.2021).

EKLER

EK.1.: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Paris, 17 Ekim 2003

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Aşağıda kısaca UNESCO olarak anılacak olan, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatının Paris'te Yirmi dokuz Eylül-On yedi Ekim İki bin üç tarihleri arasında toplanan 32.Genel Konferansı,

İnsan hakları alanında mevcut uluslararası belgelere, özellikle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine, 1966 Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine, 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesine atıfta bulunarak,

1989 UNESCO Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararında, 2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinde ve Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısında kabul olunan 2002 İstanbul Bildirgesinde vurgulandığı gibi, somut olmayan kültürel mirasın, kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak önemini göz önünde tutarak,

Somut olmayan kültürel miras ile somut kültürel ve doğal miras arasındaki köklü karşılıklı bağlılığı göz önünde bulundurarak,

Küreselleşme ve sosyal değişim süreçlerinin, topluluklar arasında diyalogu yenileme koşullarını oluşturmakla birlikte, hoşgörüsüzlük olgusunun yaptığı gibi, özellikle korumaya yönelik kaynakların yetersizliğinden dolayı, somut olmayan kültürel mirasla ilgili bozulma, yok olma veya yıkılma gibi ciddi tehditleri arttırdığını kabul ederek, İnsanlığın somut olmayan kültürel mirasının korunması konusunda evrensel istenç ile bir ortak kaygının varlığının farkında olarak,

Toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını, böylece kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul ederek,

UNESCO'nun, başta 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi olmak üzere kültürel mirasın korunması konusunda norm oluşturucu belgeler hazırlama yolundaki çalışmalarının geniş etkileri bulunduğunu not ederek,

Somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda henüz, bağlayıcılığı olan hiçbir çok taraflı metin bulunmadığını ayrıca not ederek,

Kültür ve doğa mirasıyla ilgili mevcut uluslararası anlaşmaların, tavsiyelerin ve kararların, somut olmayan kültürel mirasa ilişkin yeni hükümlerle etkili bir şekilde zenginleştirilmesi ve tamamlanması gerektiğini düşünerek,

Somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda, özellikle yeni kuşakların daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak,

Uluslararası topluluğun, Sözleşmeye Taraf Devletlerle birlikte işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ruhu içinde bu mirasın korunmasına katkıda bulunması gerektiğini göz önünde bulundurarak,

UNESCO'nun somut olmayan kültürel mirasla ilgili programlarını, özellikle İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirasının Başyapıtları Bildirgesini hatırlayarak,

Somut olmayan kültürel mirasın, insanları birbirlerine yakınlaştırıcı ve onlar arasında değiş tokuşu ve anlayışı sağlayıcı, paha biçilmez rolünü göz önünde bulundurarak,

2003 Ekim'inin on yedinci gününde işbu Sözleşmeyi kabul etmiştir.

I. Genel Hükümler

Madde 1: Sözleşmenin Amaçları

İşbu Sözleşmenin amaçları şunlardır:

a)somut olmayan kültürel mirası korumak;

b)ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek; c)somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak;

d) uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak.

Madde 2: Tanımlar

Bu Sözleşmenin amaçları bağlamında,

1. "Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan

yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İşbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır.

2. Yukarıda 1. fıkrada tanımlanan "somut olmayan kültürel miras", özellikle aşağıdaki Alanlarda belirir:

a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;

b) Gösteri sanatları;

c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler;

d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;

e) El sanatları geleneği.

3. "Koruma" terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması dâhildir.

4. "Taraf Devletler" Sözleşmeyle bağlı olan ve Sözleşmenin yürürlükte bulunduğu Devletlerdir.

5. Sözleşme 33. maddede gönderme yapılan ve işbu Sözleşmeye o maddede belirtilen koşullara uygun biçimde Taraf olan topraklara aynen uygulanır. Bu bağlamda "Taraf Devletler " terimi mezkur topraklara da atıfta bulunmaktadır.

Madde 3:Başka Uluslar Arası Belgelerle İlişki

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü,

a) 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına ilişkin Sözleşme gereğince dünya mirasına dahil oldukları ilan olunan ve somut olmayan bir kültürel miras biriminin doğrudan bağlı bulunduğu malların statüsünü değiştirecek veya koruma düzeyini azaltacak biçimde ; ya da

b) Taraf Devletlerin telif haklarına veya ekolojik ve biyolojik kaynaklarının kullanımına ilişkin uluslararası belgelerden doğan haklarını ve yükümlülüklerini etkileyecek şekilde yorumlanamaz.

II. Sözleşmenin Organları

Madde 4: Taraf Devletler Genel Kurulu

1.İşbu Sözleşme ile bir Taraf Devletler Genel Kurulu oluşturulmuştur; buna aşağıda "Genel Kurul"denilecektir. Genel Kurul, işbu Sözleşmenin egemen organıdır.

2.Genel Kurul, iki yılda bir olağan olarak toplanır. Genel Kurulun karar alması veya Hükümetler arası Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Komitesinin veya Taraf Devletlerin üçte birinin çağrısı üzerine olağanüstü toplantı yapılabilir.

3. Genel Kurul, kendi İç Tüzüğünü kabul eder.

Madde 5: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetlerarası Komitesi

1.UNESCO nezdinde bir somut olmayan kültürel mirasın korunması hükümetler arası Komitesi kurulmuştur; buna aşağıda "Komite" denilecektir. Komite, bu Sözleşme 34. madde uyarınca yürürlüğe girdikten sonra, Taraf Devletler Genel Kurulunca seçilecek 18 Taraf Devletin temsilcilerinden kurulu olacaktır

2.Sözleşmeye Taraf Devlet sayısı 50 olunca Komite üye sayısı 24'e yükseltilecektir.

Madde 6: Komite Üyelerinin Seçimi ve Görev Süreleri

1.Komite üyesi Devletlerin seçimi hakça coğrafi dağılım ve dönüşüm ilkelerine göre yapılır.

2.Komiteye üye Devletler, 4 yıllık bir görev süresi için, Genel Kurul olarak toplanacak Sözleşmeye Taraf Devletler tarafından seçilir.

3.Bununla birlikte, birinci seçim döneminde seçilen Komite üyesi Devletlerin yarısının görev süresi iki yıl ile sınırlıdır. Bu Devletler birinci seçimde kurayla belirlenir.

4. Komiteye üye Devletlerin yarısı, her iki yılda bir Genel Kurul tarafından yenilenir.

5.Genel Kurul, boş üyelikleri doldurmak için gerekli sayıda Devleti üyeliğe seçer.

6.Komite üyesi bir Devlet, art arda iki görev süresi için seçilemez.

7. Komitesi üyesi Devletler, kendilerini temsil etmek için, somut olmayan kültürel mirasın çeşitli alanlarında nitelikli kişileri seçerler.

Madde 7: Komitenin Görevleri

İşbu Sözleşme tarafından verilmiş başka yetkilere zarar vermemek koşuluyla Komitenin görevleri şunlardır:

a) Sözleşmenin amaçlarını desteklemek, bu amaçların uygulamaya geçirilmesini özendirmek ve izlemek;

b) İyi örnek uygulamalar konusunda rehberlik etmek ve somut olmayan kültürel mirasın korunması önlemleri konusunda tavsiyelerde bulunmak;

c) 25. Maddeye uygun olarak Fon kaynaklarının kullanımı konusunda bir taslak hazırlamak ve Genel Kurulun onayına sunmak;

d) 25. Maddeye uygun olarak kaynaklarını arttırma yollarını aramak ve bu amaçla gerekli önlemleri almak;

e) Sözleşmenin hayata geçirilmesi için uygulama yönergeleri hazırlamak ve bunları Genel Kurul'un onayına sunmak;

f) 29. Maddeye uygun olarak Taraf Devletler tarafından sunulan raporları incelemek ve Genel Kurul için bunları özetlemek;

g) Taraf Devletlerin sunduğu talepleri incelemek ve Komite tarafından saptanarak Genel Kurul tarafından onaylanacak ölçütlere göre:

i) 16, 17 ve 18. maddelerde kayıtlı listeye yazım ve teklifler hakkında karar vermek;

ii) 22. madde uyarınca uluslararası yardım tahsisi konunda karar vermek.

Madde 8: Komitenin Çalışma Yöntemleri

1. Komite, Genel Kurula karşı sorumludur. Bütün uygulamaları ve kararları hakkında Genel Kurula rapor verir.

2. Komite, kendi iç tüzüğünü üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile belirler.

3. Komite, görevlerini yerine getirmek için geçici süre ile uygun gördüğü göreve özel danışma organlarını kurabilir.

4. Komite, belirli konularda danışmak amaciyle, toplantılarına somut olmayan kültürel mirasın çeşitli alanlarında yetkili olan herhangi bir özel ya da resmi kuruluşu veya özel kişiyi davet edebilir.

Madde 9: Danışsal Örgütlerin Akreditasyonu

1. Komite, somut olmayan kültürel miras alanında yetkileri kabul edilmiş olan hükümet dışı kuruluşların Komiteye akredite edilmesini Genel Kurul'a önerir. Bu örgütlerin danışsal görevleri bulunacaktır.

2. Komite, aynı zamanda bu akreditasyona ilişkin ölçüt ve usulleri de Genel Kurul'a önerir.

Madde 10: Sekreterya

1. UNESCO Sekretaryası Komiteye destek sağlayacaktır.

2. Sekretarya, Komite ve Genel Kurul'un belgelerini ve Komite toplantılarının gündem taslağını hazırlar, alınan kararların yürürlüğe koyulmasını sağlar.

III. Ulusal Düzeyde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Madde 11: Taraf Devletlerin Rolü

Her Taraf Devlet,

a. Kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın korunmasını güvence altına almak için gerekli önlemleri alacaktır;

b. 2. maddenin 3. fıkrasında belirtilen koruma önlemleri arasından, kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın çeşitli öğelerini grupların, toplulukların ve ilgili Hükümet dışı kuruluşların katılımıyla, belirleyecek ve tanımlayacaktır.

Madde 12: Envanterler

1. Her Taraf Devlet, korumak için tesbit amacıyla kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın bir veya daha fazla envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar. Bu envanterler düzenli olarak güncelleştirilir.

2.Her Taraf Devlet 29. Madde gereğince devresel raporunu Komite'ye sunduğunda, bu envanterlerle ilgili bilgileri de verir.

Madde 13: Diğer Koruma Önlemleri

Her Taraf Devlet kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunmasını, gelişmesini ve değer kazanmasını güvence altına almak amacıyla aşağıdaki hususları gerçekleştirmeğe gayret eder :

a) Toplum içinde somut olmayan kültürel mirasın işlevinin değer kazanması yönünde bir genel politika benimsemek ve planlama programlarına bu mirasın korunmasını dahil etmek;

b) kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda bir veya daha fazla yetkili kurum belirlemek ya da kurmak;

c) özellikle tehlike altındaki somut olmayan kültürel miras konusunda, somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde korunması için bilimsel, teknik ve sanatsal incelemeleri ve araştırmaya ilişkin yöntembilimini özendirmek;

d) Aşağıdaki hususları amaçlayan uygun yasal, teknik, idari ve mali önlemler almak:

(i) Somut olmayan mirasın eğitimi ve idaresi ile ilgili kurumların oluşturulmasını özendirmek ve bu mirasın sunum ve anlatımına ayrılmış yerlerde geleceğe iletilmesini sağlamak;

(ii) bu mirasa ulaşılmasını düzenleyen, mirasın kendine özgü geleneksel uygulamalarına saygı göstererek, somut olmayan kültürel mirasa ulaşılmasını güvence altına almak;

(iii) somut olmayan kültürel miras konusunda dokümantasyon merkezleri kurmak ve buralara ulaşılmasını kolaylaştırmak.

Madde 14: Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi

Her Taraf Devlet, uygun tedbirlerle şu hususları gerçekleştirmeye gayret eder:

a)somut olmayan kültürel mirasın tanınmasını, buna saygı duyulmasını ve geliştirilmesini özellikle aşağıda belirtilen önlemlerle sağlamak:

(i) toplumun genelini ve özellikle gençleri hedefleyen eğitici, duyarlılığı arttırıcı ve bilgilendirici programlar düzenlemek;

(ii) ilgili topluluklar ve gruplar içinde belirli eğitim ve yetiştirme programları düzenlemek;

(iii) somut olmayan kültürel mirasın korunması için özellikle yönetim ve bilimsel araştırma gibi alanlarda kapasite güçlendirici etkinlikler düzenlemek;

(iv) bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak;

b) kamuoyunu bu mirasa yönelen tehditler ve işbu Sözleşme gereğince yapılan etkinlikler konusunda bilgilendirmek;

c) somut olmayan kültürel mirasın anlatımı için gerekli olan doğal alanların ve belleğe ilişkin mekanların korunması için eğitim verilmesini teşvik etmek.

Madde 15: Topluluk, Grup ve Kişilerin Katılımı

Her Taraf Devlet, somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesine, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret eder.

IV. Uluslar Arası Düzeyde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Madde 16: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi

1. Komite, somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyalogu desteklemek için, ilgili Taraf Devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının temsili bir listesini hazırlar, güncelleştirir ve yayımlar.

2. Komite, bu listenin oluşturulması, güncelleştirilmesi ve yayımı ile ilgili ölçütleri hazırlar ve Genel Kurulun onayına sunar.

Madde 17: Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

1.Komite, uygun koruma önlemlerini almak amacıyla, bir Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi hazırlar, güncelleştirir ve yayımlar ve ilgili Taraf Devletin talebi üzerine bu mirası listeye kaydeder.

2.Komite, bu listenin oluşturulması, güncelleştirilmesi ve yayımı ile ilgili ölçütlerini hazırlar ve Genel Kurula sunar.

3.Çok acil durumlara ilişkin nesnel ölçütlerin Komite'nin talebi üzerine Genel Kurul tarafından onaylanması koşuluyla, Komite, ilgili Taraf Devlete danışmak suretiyle bir miras kalemini, 1. fıkrada belirtilen listeye kaydedebilir.

Madde 18: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Programları, Projeleri ve Etkinlikleri

1. Komite, gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, Taraf Devletlerce sunulan öneriler temelinde, Komite tarafından tanımlanıp Genel Kurul tarafından onaylanan ölçütlere uygun biçimde, periyodik olarak, mirasın korunmasına yönelik ulusal, bölgesel veya yerel karakterli, Sözleşmenin hedef ve ilkelerini en iyi şekilde yansıtan program, proje ve etkinlikleri seçer ve destekler.

2. Komite, bu amaçla, Taraf Devletlerin önerilerin hazırlanması için uluslar arası yardım taleplerini alır, inceler ve onaylar.

3. Komite, kendisi tarafından saptanacak yöntemlerle iyi örnek uygulamalarına ilişkin bilgileri yaymak suretiyle anılan projelerin, programların ve etkinliklerin hayata geçirilmesine eşlik eder.

V. Uluslar Arası İşbirliği ve Yardım

Madde 19- İşbirliği

1.İşbu Sözleşme bağlamında, uluslararası işbirliği; diğerleri yanında bilgi ve tecrübe değiş tokuşunu, ortak girişimleri, ve somut olmayan kültürel mirası koruma çabalarında Taraf Devletlere yardımcı olacak bir yardım mekanizmasını kurmayı içerir.

2.Taraf Devletler, kendi ulusal mevzuatlarına, örf ve adet hukukuna ve uygulamalarına halel gelmeden, somut olmayan kültürel mirasın korunmasının insanlığın genel çıkarı olduğunu kabul ederler ve bu amaçla birbirleriyle ikili, alt bölgesel, bölgesel ve uluslararası çerçevede işbirliği yapmayı üstlenirler.

Madde 20- Uluslar Arası Yardımın Amaçları

Uluslararası yardım şu amaçlarla sağlanabilir:

(a) Acil koruma gerektiren somut olmayan kültürel miras Listesine kayıtlı mirasın korunması;

(b) 11 ve 12. Maddeler bağlamında envanterler hazırlanması;

(c)Somut olmayan kültürel mirasın korunması amacına yönelik, yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyde sürdürülen programların, projelerin ve etkinliklerin desteklenmesi;

(d)Komitenin gerekli görebileceği herhangi bir başka amaç.

Madde 21-Uluslar Arası Yardımın Biçimleri

Komite tarafından Taraf Devlete verilen yardım, 7. Maddede öngörülen uygulama yönergelerine ve 24. Maddede sözü edilen anlaşmaya göre yapılır ve şu biçimlerde olabilir:

(a) korumanın çeşitli yönlerine ilişkin incelemeler;

(b) uzman ve uygulayıcı sağlanması;

(c) gerekli tüm personelin eğitimi;

(d) norm oluşturucu metinlerin ya da başka önlemlerin düzenlenmesi;

(e) altyapı oluşturulması ve işletilmesi;

(f) donatım ve beceri sağlanması;

(g) gerektiğinde, düşük faizli borç ve bağış dahil olmak üzere başka mali ve teknik yardım biçimleri.

Madde 22- Uluslar Arası Yardımın Koşulları

1.Komite uluslararası yardım taleplerini inceleme usulünü tespit edecek ve taleplerin, alınması öngörülen önlemler, gereken müdahaleler ve bunların maliyetinin hesaplanması gibi hangi unsurları içermesi gerektiğini belirleyecektir.

2.Acil durumlarda, yardım talepleri Komite tarafından öncelikli olarak incelenecektir.

3. Komite karar verebilmek için gerekli gördüğü inceleme ve danışmaları yapar.

Madde 23- Uluslar Arası Yardım Talepleri

1.Her Taraf Devlet topraklarındaki somut olmayan kültürel mirasın korunması için Komiteden uluslar arası yardım talebinde bulunabilir.

2.İki ya da daha fazla Taraf Devlet böyle bir talebi ortaklaşa sunabilir.

3.Talepler 22. Maddenin 1. fıkrasında yazılı bilgileri ve gerekli belgeleri içerir.

Madde 24- Yardımdan Yararlanan Taraf Devletlerin Rolü

1. Sözleşmenin hükümleri gereğince, tahsis olunan uluslararası yardım, yardımdan yaralanan Taraf Devlet ile Komite arasında yapılacak bir anlaşmaya göre yürütülür.

2. Genel kural olarak, yardımdan yararlanan Taraf Devlet, kendi kaynaklarının müsaadesi nispetinde, uluslar arası yardım sağlanan koruma önlemlerinin maliyetini paylaşır.

3. Yardımdan yararlanan Taraf Devlet, somut olmayan kültürel mirasın korunması için sağlanan yardımın kullanımı hakkında Komiteye bir rapor sunar.

VI. Somut Olmayan Kültürel Miras Fonu

Madde 25- Fonun Niteliği ve Kaynakları

1. Aşağıda "Fon" olarak adlandırılacak olan bir "Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma Fonu" oluşturulmuştur.

2."Fon" UNESCO'nun Finans Yönetmeliğine uygun biçimde emanet fonlarından oluşur

3.Fon'un kaynakları şunları içerir:

(a) Taraf Devletler tarafından yapılan katkılar;

(b) UNESCO Genel Konferansı tarafından bu amaçla tahsis edilen fonlar;

(c) aşağıda belirtilenler tarafından yapılabilecek bağışlar, hediyeler, vasiyetler:

(i) diğer devletler;

(ii) Birleşmiş Milletler sisteminin örgütleri ve programları, özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve diğer uluslararası örgütler;

(iii) Özel ya da kamu kurumları ya da bireyler.

(d) Fon kaynaklarına ödenen faizler;

(e) Fon için toplanan paralar ve Fon yararına düzenlenen etkinliklerden sağlanan girdiler;

(f) Komite tarafından hazırlanacak Fon yönetmeliklerinin müsaade ettiği diğer kaynaklar.

4.Komite bu kaynakları Genel Kurul tarafından belirlenmiş rehber esaslarına uygun olarak harcar.

5.Komite, genel amaçlar için veya kendisi tarafından onaylanmış proje olması koşuluyla belli projelere ilişkin özel amaçlı katkıları veya başka yardımları kabul edebilir.

6.Fon'a yapılan katkılar, işbu Sözleşmenin amaçlarıyla uyuşmayan hiçbir politik, ekonomik veya başka koşulla ilişkilendirilemez.

Madde 26- Taraf Devletlerin Fona Katkıları

1.Sözleşmeye Taraf Devletler, herhangi bir ek gönüllü katkıyı olumsuz yönde etkilememek koşuluyla, Fon'a en az her iki yılda bir ödeme yapmayı üstlenirler. Katkı, tüm Devletlere uygulanabilir eşit oran biçiminde Genel Kurul tarafından belirlenecektir. Genel Kurul'un bu kararı bu maddenin 2.

paragrafında sözü edilen beyanı yapmamış olan, toplantıya katılan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından alınır. Taraf Devletlerin katkı payı hiçbir şekilde UNESCO'nun normal bütçesine yaptığı katkının %1'ni aşamaz.

2.Bununla birlikte, Sözleşmenin 32. ya da 33. Maddesinde belirtilen her Devlet, onay, kabul, uygun görme ya da katılma belgelerinin tevdii sırasında işbu Maddenin 1. fıkrasının kendisini bağlamayacağını beyan edebilir.

3.Bu Maddenin 2. fıkrasında sözü edilen beyanı yapmış olan Taraf Devlet, anılan beyanı UNESCO Genel Müdürüne yapacağı bir bildirimle geri çekmeye gayret edecektir. Bununla birlikte, beyanın geri çekilmesi, Devletin ödeyeceği katkı payını, Genel Kurulun bir sonraki oturumunun açıldığı tarihe kadar etkilemez.

4. Komitenin çalışmalarını etkili bir biçimde planlayabilmesi için, işbu Maddenin 2. fıkrasında kayıtlı bildirimde bulunmuş olan işbu Sözleşmeye Taraf Devletlerin katkıları en az iki yılda bir düzenli bir biçimde ödenmeli ve bu Maddenin 1.fıkrası ile bağlı bulunmuş olsalar da, ödemeleri gerekecek katkıya mümkün olduğu ölçüde yakın olmalıdır.

5. O yılın ve hemen bir önceki takvim yılının zorunlu ya da gönüllü katkısını vaktinde ödememiş olan Sözleşmeye Taraf her Devlet, Komite üyesi seçilemez; bu koşul birinci seçimde uygulanmaz. O sırada Komite üyesi olan böyle bir Devletin görev süresi Sözleşmenin

6. Maddesinde kayıtlı seçimlerle sona erer.

Madde 27-Fona Ek Gönüllü Katkılar

26. Maddede öngörülenlere ek olarak Fona gönüllü katkı yapmak isteyen Taraf Devletler, Komitenin çalışmalarını buna göre planlayabilmesi için, en kısa zamanda bu konuda Komiteye bilgi verirler.

Madde 28- Uluslar Arası Bağış Toplama Kampanyaları

Taraf Devletler UNESCO'nun himayesinde Fon yararına düzenlenen uluslar arası bağış toplama kampanyalarına mümkün olduğu ölçüde destek olmalıdırlar.

VII. Raporlar

Madde 29: Taraf Devletin Raporları

Taraf Devletler Komite tarafından belirlenen biçimlerde ve zaman dilimlerinde Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanması için gereken yasa, tüzük ve yönetmelik düzenlemelerini içeren raporlarını Komiteye sunarlar.

Madde 30: Komite'nin Raporları

1.Komite, Taraf Devletlerin 29. maddede sözü edilen etkinliklerini ve raporlarını esas alan bir raporu her oturumunda Genel Kurula sunar.

2.Bu rapor UNESCO Genel Konferansı'nın bilgisine sunulur.

VIII. Geçici Hükümler

Madde 31: İnsanlığın Somut Olmayan ve Sözlü Kültürel Mirasının Başyapıtları İlanı ile İlişki

1.Komite, işbu Sözleşme yürürlüğe girmeden ilan edilmiş olan "İnsanlığın Somut Olmayan ve Sözel Kültürel Mirasının Başyapıtları"nı İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne dahil eder.

2. Bu kalemlerin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne dahil edilmesi, 16. Maddenin ikinci fıkrası uyarınca karar verilmiş olan, daha sonraki yazılımların ölçütlerini hiçbir şekilde etkilemez.

3.İşbu Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra hiçbir İlan yapılamaz.

XI. Son Hükümler

Madde 32- Onay, Kabul ya da Uygun Görme

1.Bu Sözleşme, UNESCO'ya Üye Devletlerin kendi anayasal usulleri doğrultusunda onaylanır kabul edilir ya da uygun görülür,

2. Onay, kabul ya da uygun görme belgeleri UNESCO Genel Müdürü nezdine tevdi olunur.

Madde 33: Katılma

f1.Bu Sözleşme, UNESCO üyesi olmayan, UNESCO Genel Konferansı tarafından katılmaya davet edilmiş olan devletlerin katılımına açıktır.

2.Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından içişlerinde kendilerini tam olarak yönetebilecekleri tanınmış, ancak Genel Kurul'un 1514 (XV) kararı uyarınca tam bağımsızlığını kazanmamış, işbu Sözleşmenin belirlediği konularda antlaşma yapma dâhil, bu konularda yetkisi tanınmış toprakların katılmasına da açıktır.

3. Katılma belgeleri UNESCO Genel Müdürü nezdine tevdi edilir.

Madde 34: Yürürlük

Bu Sözleşme, sadece onay, kabul, uygun görme ya da katılım belgelerini o tarihte ya da o tarihten önce tevdi etmiş Devletler bakımından, otuzuncu onay, kabul, uygun görme ya da katılım belgesinin tevdii tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girer. Herhangi bir başka Taraf Devlet bakımından onay, kabul, uygun görme ya da katılma belgesinin tevdii tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girer.

Madde 35: Üniter Olmayan ya da Federatif Anayasalı Sistemler

Aşağıdaki şartlar üniter olmayan ya da federatif anayasa sistemlerine sahip Taraf Devletlere uygulanır:

(a) Bu Sözleşme hükümlerinin federal ya da merkezi yasama gücünün yasal yetki alanının içinde bulunanlar tarafından uygulanması bakımından, federal ya da merkezi hükümetin yükümlülükleri, federal olmayan Taraf Devletlerinki ile aynı olacaktır.

(b) Bu Sözleşme hükümlerini uygulayacak olan, ancak federasyonun anayasal sistemi bakımından yasal önlemler almak zorunda bulunmayan bireysel kurucu Devletler, ülkeler, eyaletler ya da kantonlar bakımından, federal hükümet, bu Devletlerin, ülkelerin, eyaletlerin ya da kantonların yetkili makamlarını anılan hükümlerden haberdar eder ve bunların kabulü yönünde tavsiyede bulunur.

Madde 36: Fesih

1. Her Taraf Devlet, Sözleşmeyi feshettiğini bildirme yetkisine sahiptir.

2. Fesih UNESCO Genel Müdürüne tevdi edilecek yazılı bir bildirimle yapılır.

3. Fesih, fesih belgesinin teslim alınmasından on iki ay sonra yürürlüğe girer. Bu durum ayrılan Taraf Devletin parasal yükümlülüklerini ayrılışının yürürlüğe girdiği tarihe kadar hiçbir şekilde etkilemez.

Madde 37: Sözleşmenin Tevdi Edildiği Makamın Görevleri

UNESCO Genel Müdürü bu Sözleşmenin tevdi edildiği makam olarak, Örgütün Üye Devletlerine, 33. maddede belirtilen Örgüte üye olmayan Devletlere, Birleşmiş Milletlere 32. ve 33. maddelerde sözü edilen her onay, kabul, uygun görme ya da katılma belgesinin ve 36. Maddede değinilen fesih belgesinin tevdiini bildirir.

Madde 38: Değişiklikler

1.Her Taraf Devlet, Genel Müdüre yapacağı yazılı bir bildirim ile Sözleşmenin değiştirilmesini önerebilir. Genel Müdür bu bildirimi bütün Taraf Devletlere duyurur. Bu bildirimin duyurulmasından sonraki altı ay içerisinde Taraf Devletlerin en az yarısından fazlası talep lehinde cevap verirse, Genel Müdür

bu öneriyi bir sonraki Genel Kurul oturumuna görüşülmek ve mümkünse kabul edilmek üzere sunar.

2.Değişiklikler toplantıya katılan ve oy veren Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğuyla kabul edilir.

3.Değişiklikler kabul edildikten sonra Taraf Devletlerin onay, kabul, uygun görme ya da katılımına sunulur.

4. Değişiklikler, sadece bunu onaylayan, kabul eden, uygun gören veya katılan Taraf Devletler bakımından, bu maddenin 3. fıkrasında sözü edilen belgelerin Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından tevdiinden üç ay sonra yürürlüğe girer. Bundan sonra, sözü edilen değişiklik, bu değişikliği onaylayan, kabul eden,uygun gören veya katılan her Taraf Devlet bakımından, onay, kabul uygun görme veya katılma belgelerinin tevdiinden üç ay sonra yürürlüğe girer.

5. 3. ve 4. fıkrada ortaya konan bu yöntem, Komitenin Taraf Devletlerin sayısıyla ilgili 5. Madde konusundaki değişikliklere uygulanmaz. Bu değişiklik önerileri kabul edildikleri anda yürürlüğe girer.

6. Bu maddenin 4. fıkrası gereğince değişikliklerin yürürlüğe girmesinden sonra bu Sözleşmeye Taraf olan bir Devlet farklı bir bildirimde bulunmadığı takdirde,

(a) Sözleşmenin değiştirilmiş haline Taraf kabul edilir;

(b) Değişikliklerle yükümlü olmayan herhangi bir Taraf Devlet bakımından ise, Sözleşmenin değiştirilmemiş haline Taraf kabul edilir.

Madde 39: Geçerli Sözleşme Metinleri

İşbu Sözleşme; Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca hazırlanmıştır. Altı metin de aynı derecede geçerlidir.

Madde 40: Sözleşmenin Tescili

İşbu Sözleşme, Birleşmiş Milletler Senedinin 102.Maddesi gereğince UNESCO Genel Müdürü'nün talebiyle Birleşmiş Milletler Sekreteryasına tescil olunur.

(*) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Fransızca'dan çevirisi, sözleşme görüşmelerine "hükümetler arası uzman" olarak katılan Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, İngilizce'den çevirisi ise, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Programından Yeliz Özay tarafından yapılmış, daha sonra iki metin karşılaştırılarak Türkçe metin oluşturulmuş, bu metin ise, Türkiye'nin

UNESCO'daki önceki Daimi Temsilcilerinden E. Büyükelçi Pulat Tacar tarafından yeniden gözden geçirilerek önerilen çeviri metin elde edilmiştir.

Bu metin, 11.03.2006 tarihli26105 sayılı Resmî Gazete'den

EK.2.: Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler

"Yaşayan İnsan Hazineleri" Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler[1]

I. Giriş

1. Arka Plan

2. Tanımlar

3. Amaçlar

II. Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Unsurlar

1. Yasal Hükümler

2. Kimlik Saptama

3. Uzmanlar Komisyonu

4. Seçim Ölçütleri

5. Aday Sayısı

6. Tayin edilenlerin tanınması ve ödüllendirilmesi

7. Hak iptali

III. Sürdürülebilir Kalkınma Tedbirleri

1. Aktarma

2. Belgeleme

3. Teşvik

IV. Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemlerinin Kurulması Konusunda Yardım

İletişim:

Françoise Girard – Somut Olmayan Miras Bölümü

e-posta : f.girard@unesco.org

Tel. : 00 33 (0) 1 45 68 38 77 / Fax: 00 33 (0) 1 45 68 57 52 2 I.

Giriş

1. Arka Plan

i.Somut olmayan kültürel mirasın önemi ve onun korunması, UNESCO'nun Ekim 2003'te Genel Kurul kararı ile kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile dünya üzerindeki topluluklar tarafından geniş ölçüde tanınarak kabul edilmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesinde belirtildiği üzere, somut olmayan kültürel miras; fertler, gruplar ve topluluklara, bir kimlik ve devamlılık duygusu katarak, onların söz konusu mirasını koruyup yaratıcılıklarını da güvence altına alır. Ancak, müzik, dans, tiyatro (gösteri sanatları) ve geleneksel el sanatları, icraatçılarının ve uygulayıcılarının sayısındaki düşüş, gençliğin azalan ilgisi ve sermaye yetersizliği gibi sebeplerle yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

ii.Somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda birincil tedbir, düzenli olarak güncellenen bir ya da daha fazla ulusal envanterin oluşturularak listelenmesi ve bu sayede bir miras unsurunun kimliğinin, hüviyetinin garanti altına alınmasıdır. (Sözleşme'nin 12. maddesine bakınız.)

iii.Bununla birlikte, kimlik saptamasının dışında, somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasının sağlanmasında en etkili yollardan birisi de, söz konusu mirasın taşıyıcılarının o konudaki bilgi ve yeteneklerini artırmaları ve genç kuşaklara aktarmalarının temini olmalıdır.

iv.Bu çift yönlü bakış açısını göz önünde bulundurarak, somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarına bir kimlik kazandırılması, ayrıca bilgi ve becerilerini geliştirmeleri, sürdürmeleri ve aktarmaları konusunda teşvik edilerek resmi olarak tanınmaları gereklidir. Bu nedenle UNESCO, taraf devletlere "Yaşayan İnsan Hazineleri" konusunda ulusal sistemlerini kurmalarını önerir.

v.1993 yılında Kore Cumhuriyeti, UNESCO İcra Kurulu'na bir "Yaşayan İnsan Hazineleri" programının tesisini önermiş ve Kurul, bunun üzerine taraf devletleri kendi ülkelerinde bu tip sistemleri kurmaya davet eden bir karar almıştır. O tarihten itibaren, bu anlayışı teşvik eden ve ulusal sistemlerin kurulmasını 3 destekleyen bir bakış açısı ile birkaç toplantı ve uluslararası çalıştay organize edilmiştir.

2. Tanımlar

i.Yaşayan İnsan Hazineleri, somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarının icra edilmesi ve yeniden yaratılması için gerekli olan bilgi ve becerileri yüksek derecede haiz olan kişileri ifade eder. Taraf devletlerin her biri, bu bilgi ve becerilerin taşıyıcılarını adlandıracak nitelikte, UNESCO tarafından önerilen "Yaşayan İnsan Hazineleri" başlığına uygun bir unvan tayin etmelidir. Mevcut sistemler içerisinde, şu unvanlar hali hazırda bulunmaktadır: Master of Art (Sanat Erbabı, üniversitelerdeki yüksek lisans derecesine denk bir unvan) (Fransa), Popüler El Sanatı Geleneği Zanaatkârı (Çek Cumhuriyeti), Yaşayan Ulusal Hazine (Kore Cumh.), Önemli Somut Olmayan Kültürel Eşya/Mülk Hamili (Japonya ve Kore Cumh.) .

ii.Somut olmayan kültürel miras, ya da yaşayan hazine, söz konusu toplulukların ve grupların kendi kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları bilgi, beceri, değer, anlatım ve uygulamalardan müteşekkildir. Bu miras, çoğunlukla sözlü olarak (şifahen) nesilden nesle aktarılır. Ayrıca sürekli olarak sosyal ve kültürel çevredeki değişikliklere mukabil, yeniden yaratılır. Fertlere, gruplara ve topluluklara bir kimlik ve devamlılık duygusu katarak sürdürülebilir kalkınmanın devamını da güvence altına alır.

iii."Somut olmayan kültürel miras" aşağıda belirtilen etki alanları (sahalar) içerisinde beyan edilmiştir, ancak göz ardı edilmemelidir ki, somut olmayan kültürel miras anlatımları bu etki alanlarının aynı anda birden fazlasına dâhil edilebilir:

Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç olan dille birlikte sözlü anlatımlar ve uygulamalar;

Gösteri sanatları;

Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler,

Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;

El sanatları geleneği. (Bkz. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, Madde 2.2)

iv.Koruma kavramı somut olmayan kültürel miras için şunu ifade eder: "Koruma terimi somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak anlamına gelir; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, koruma, muhafaza, geliştirme, güçlendirme ve bilhassa okul içi ve dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma, buna ilaveten, bu kültürel mirasın çeşitli yönlerini canlandırılması da dâhildir. (Sözleşme, Madde 2.3)

3. Amaçlar

i.Yaşayan Ulusal İnsan Hazineleri sisteminin kurulmasındaki başlıca amaç, somut olmayan kültürel miras unsurlarının, yüksek bir tarihsel, sanatsal ve kültürel değer dâhilinde; icra edilmesi, canlandırılması veya yeniden yaratılması konusunda gerekli bilgi ve becerilerin korunmasıdır.

ii.Halkça tanınmanın yanı sıra, söz konusu sistem, belirlenmiş olan Yaşayan İnsan Hazineleri için hususi nakdî yardımların tedarik edilmesini ve bu sayede somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda (taraf devletlerin) kendi sorumluluklarını üstlenmesini sağlaması açısından bir tedbir niteliğindedir. Bu önlemler en çok şu konularda belirir:

1.Söz konusu fertlerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi,

2.Bu bilgi ve becerilerinin genç nesillere, resmî ya da gayrı resmî eğitim programları yoluyla aktarılması,

3.İlgili somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi ve kaydedilmesine katkı sağlanması, (görüntü ya da ses bantları veya yayımlar yoluyla, v.s.)

4.Bu bilgi ve becerilerin yayılması,

5.Ve buna dayalı herhangi bir ilave görevi amaçlar.

iii.Söz konusu sistem (Yaşayan İnsan Hazineleri), aynı zamanda genç bireyleri somut olmayan kültürel miras unsurlarının canlandırılması veya yeniden yaratılması 5 konusunda gerekli bilgi ve becerileri öğrenmek ve kendilerine mal etmek konusunda ulusal çapta farkındalık yaratarak ve topluluklar içerisinde veya ulusal ya da uluslararası ölçekte destekleyerek teşvik etmelidir.

II. "Yaşayan İnsan Hazineleri" Sistemlerinin Kurulması için Unsurlar

1. Yasal Hükümler

i.Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi kurmak isteyen Taraf devletlerin, bu sistemi yürütecek olan, kendi milli niteliklerine uygun araç ve yolları tesis etmeleri gereklidir. Bu konuda tavsiye edilen tek bir yöntem bulunmamaktadır. Nitekim böyle bir sistemi yönetecek olan söz konusu seçimlerin ihdası, ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Bu nedenle, Yaşayan İnsan Hazinelerinin yaratılması için yasal bir prosedür (örn. kanun) gerekli değildir; daha ziyade idarî yollarla, belirli bir bakanlığın ya da sivil toplum kuruluşunun genel nüfuzunu kullanarak, hükümet fonlarının da desteğiyle kurulabilir.

ii.Söz konusu sistem için kurumsal esaslar içeren bu tarz düzenlemelere fertler, gruplar ve toplulukların doğrudan aktif katılımının eşlik etmesi tavsiye edilir. Bahsi geçen sistemlerin kurulmasında, kurumsal düzeyde Hükümet kaynaklı bir takım düzenlemelerde dahi olsa; fertlerin, grupların ve toplulukların danışmanlığı ve katılımı, tüm aşamalarda etkili bir yürütmenin sağlanması için hesaba katılmalıdır. (Kimlik saptama, somut olmayan kültürel miras sahasının ve bu miras taşıyıcılarının seçimi, eğitimi, teşviki ve diğer koruma tedbirleri konusunda bu ortak çalışma dikkate alınmalıdır.) Burada, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin "Her taraf devlet, somut olmayan

kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesine toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetimine etkin olarak katılımlarını sağlamaya gayret eder." şartını koşan 15. maddesine atıfta bulunulmuştur.

2. Kimlik Saptama

i.Bir Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi ortaya çıkarıldıktan sonra, bunun yerel ya da ulusal düzeyde, somut olmayan kültürel mirasın hangi unsuru ile alakalı olduğu belirlenmelidir; bu miras taşıyıcılarının kimliklerinin saptaması konusunda, 6 Yaşayan İnsan Hazineleri başlığı altında gelecekteki adaylar içinde yer alanlar arasından seçim yapılabilir. Çeşitli ülkelerde edinilen deneyimler göstermektedir ki; ilgili Taraf Devletlerce alınan kararlar arasında hatırı sayılır farklılıklar bulunmaktadır.

ii.Sonuç olarak, bu tarz bir sistemin bütün toplulukların somut olmayan kültürel mirasının tüm sahalarına uygulanması tercih edilir olsa da, bu mirasın tüm yönlerini ya da bütün toplulukları, hatta bütün bir ülkeyi kapsaması beklenmez. Bu tasarının yürürlüğe konması, her Taraf Devletin hedeflediği ya da başarabildiği ile doğru orantılıdır ve diğer yerlerde ne yapıldığının o ülkeye fazlaca tesir etmemesi gerekir. Aşağıda görülen örneklerde olduğu gibi, çok sayıda muhtemel tasarı ya da yaklaşım mevcuttur:

1.Oluşturulacak sistem, uygulama sahasında, somut olmayan kültürel mirasın bir ya da birkaç alanı ile sınırlandırılabilir. (I. Bölüm, 2. Madde, (iii) maddesine bakınız.)

2.Sistemin uygulanması, Taraf Devletin bir ya da birkaç topluluğu veya bölgesi ile sınırlandırılabilir.

3.Söz konusu sistem, kuruluşunun ardından herhangi bir Taraf Devletin kültürel manzarası ile uyum gösterebilecek tarzda uyarlanabilir.

iii.Somut olmayan kültürel mirasın kimlik saptanmasında tek bir yöntemden söz edilemez. Bu hususta, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 12. maddesinin belirttiği gibi, "Her Taraf Devlet, korumak için

tespit amacıyla kendi toprakları üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın bir veya daha fazla envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar."

3. Uzmanlar Komisyonu

i.Uzmanlar Komisyonu suretindeki bir oluşumdan uygun kararlar vücuda getirmesi beklenir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında, bu organın yetkili bir kurumsal yapıya bağlanması tavsiye edilir. Eğer böyle bir yapı zaten mevcutsa, yeni bir tanesinin oluşturulmasına lüzum yoktur. Burada Sözleşme'nin 13. maddesinde sözü edilen "her Taraf Devlet kendi toprağı üzerindeki somut 7 olmayan kültürel mirasın korunması konusunda bir veya daha fazla yetkili kurum belirlemeli ya da kurmalıdır" ifadesi referans kabul edilmiştir.

ii.Bu Komisyonu oluşturan uzmanların devlet memuru, somut olmayan kültürel miras sahası araştırmacısı, bu alandaki bilgi ve becerilerin taşıyıcısı, topluluk temsilcisi, yerel bilirkişi ve çağrışımlı organlardan oluşması gerekir. Bu Komisyon, bağlı olduğu kurumsal yapı tarafından oluşturulan Sekretarya tarafından desteklenmelidir. (yukarıda yer alan (i) maddesine bakınız) Gerektiği hallerde, adaylıkların değerlendirilmesi ya da seçimi için dışarıdan uzman davet edilebilir.

iii.Komisyonun birincil görevi, somut olmayan kültürel miras unsurlarının hangilerinin koruma konusunda öncelik arz eden unsur olarak saptanması gerektiğinin araştırılmasıdır. Ancak burada, verilen bu önceliğin diğer somut olmayan kültürel miras unsurlarının önemsiz olduğunu ortaya koyacağı anlaşılmamalıdır.

iv.Komisyon, adaylık konusunda öneride bulunan üyelerinin bilgi birikimine ve uzmanlığına güvenmelidir; ancak gerekli şartları sağlayan kişilerin Komisyonun dikkatine sunulduğu bir mekanizma oluşturmak da tercihe bağlıdır. Komisyon, topluluklardan ve ilgili organlardan düzenli aralıklarla (periyodik olarak) tavsiyeler isteyebilir. Bireyler, ilgili topluluklar, enstitüler, sivil toplum kuruluşları ve diğer organlar kendi inisiyatifleri (şahsi teşebbüsleri) dâhilinde önerilerini sunarlar. Tüm adaylıkların söz konusu

geleneğin taşıyıcıları ile yakın işbirliği içinde hazırlanması ve belgelendirilmiş dosyalar halinde arz edilmesi gereklidir; ayrıca rızaları haricinde, geleneğin ve onun taşıyıcıları hakkında herhangi bir karar alınmamalıdır.

v.İki adaylık biçimi önerilmektedir:

1.Bireysel adaylık

Somut olmayan kültürel mirasın seçilen sahası için gerekli bilgi ve becerileri yüksek seviyede haiz olan kişilerin adaylıkları uygundur.

2.Toplu adaylık

Somut olmayan kültürel mirasın belirli türlerinde, ilgili bilgi ve beceriye sahip olan ve/veya uygulayan toplulukların adaylığı da söz konusu olabilir. Örneğin, gösteri sanatlarının uygulaması ve icrası gibi, bireyden ziyade topluluğun kimliğinin öne çıktığı durumlarda bu seçenek uygundur.

vi.Adaylık dosyalarının değerlendirilmesinin ardından Uzmanlar Komisyonu Bakan'a ya da yetkili mercie, belirlenen sahada yüksek düzeyde bilgi ve beceriyi haiz olan kişilerin listesini -4. maddenin (ii) bendinde yer alan ölçütlerin (kriterlerin) kılavuzluğunda- adaylık için önerir. Birçok durumda, Yaşayan İnsan Hazineleri'nin seçiminde nihai kararı Bakan verir; ancak her Taraf Devletin kendi idari yapısına göre, ilgili başka bir organ da bu görevi üstlenebilir.

vii.Komisyon, Yaşayan İnsan Hazinelerinin devamlı olarak kontrolünden, denetlenmesinden sorumludur. Bu, Yaşayan İnsan Hazinelerinin kendi sorumluluklarını ifa etmesini güvence altına almayı ve gerekli hallerde

sorumluluklarının devamını kolaylaşmayı ifade eder. (Madde III: Sürdürülebilir Koruma Tedbirleri'ne bakınız.)

4. Seçim Ölçütleri

i.Somut olmayan kültürel miras unsurları

Yaşayan İnsan Hazineleri vasıtasıyla korunmak üzere, somut olmayan kültürel mirasın bir unsurunu ya da sahasını seçmede Taraf Devletler, aşağıda belirtilen ve birbirini tamamlayan ve/veya düzenleyen ölçütleri göz önünde bulundurmak durumundadırlar: - insan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değerini, - kültürel ve toplumsal gelenekler içerisinde köklülüğünü, - belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği, - kaybolma tehlikesi.

i.Yaşayan İnsan Hazineleri

Komisyon, Yaşayan İnsan Hazineleri listesinde yer almak üzere bir grubu ya da bireyi aday olarak gösterirken seçilebilirlik açısından aşağıdaki ölçütleri göz önünde bulundurmalıdır:

- icra edilen birikim ya da becerinin uygulamasındaki yetkinlik,
- kişinin ya da grubun adanmışlığı, kişinin ya da grubun kendi beceri ve birikimini geliştirme yeteneği,
- kişinin ya da grubun bu bilgi ve becerisini yetiştirdiklerine (çıraklarına) aktarma becerisi. Seçime ve ölçütlerine ek olarak, kaldırılması ya da muhafazası için de açık ölçütler belirlenmesi uygundur. (Bkz. Madde 7)

5. Aday Sayısı

Maddi sebeplerden (bütçe) kaynaklanan kısıtlayıcı sebepler, tayin edilen unsurların sayısını sınırlandırabilir veya Yaşayan İnsan Hazineleri kavramının istisnai niteliğini muhafaza etmek için adaylıklar üzerinde birtakım kısıtlamalara gidilebilir. Bölgesel veya yerel grupların ya da toplulukların temsili ile ilgili yayımlar da önemli olabilir. Bu hususta, önemli olan, herhangi

bir sahada tespit edilecek aday sayısının üst sınırını belirleme gibi kısıtlamaların Komite tarafından resmî olarak tebliğinin yapılarak uygulanmasıdır.

6. Tayin edilenlerin tanınması ve ödüllendirilmesi

i.Yaşayan bir İnsan Hazinesi için başlıca mükâfat, halkça tanınmadır. Bunu güvence altına almak için de yüksek rütbeli bir kişinin başkanlık edeceği resmî bir törende hususi bir simge (madalya, diploma v.s.) ile onurlandırılma yerinde olur. Tercihen, tayin edilen Yaşayan İnsan Hazinesi için, kültürel mirası ilan eden ve vurgulayan bir dizi etkinlik programı da eklenebilir.

ii.Bununla birlikte, Yaşayan İnsan Hazinelerine sunulan bu resmî tanınmanın ötesinde, bir Yaşayan İnsan Hazineleri sisteminin tesisindeki asıl amaç, miras taşıyıcıları tarafından yönetilen bilgi ve becerilerin aktarımını ve bu sayede ilgili somut olmayan kültürel miras anlatımlarının sürekliliğini temin etmektir.

iii.Bu nedenle Yaşayan İnsan Hazinelerini; belgeleme, teşvik ve gelecek nesillere aktarma hususlarındaki sorumluluklarını üstlenmelerinde teşvik etmek için, maddi (parasal) mükâfatlar da düşünülebilir. (III. Bölüme bakınız) Söz konusu mükâfat, yetişmekte olanlara (çıraklara) da tevdi edilebilir.

iv.Bunun gibi parasal (maddi) ödüller, tek bir hesaba ödenebileceği gibi, yıllık ya da aylık olarak da (maaş gibi) verilebilir. Bu ödemeler çeşitlilik arz edecektir ve ihtiyaç halinde ya da Yaşayan İnsan Hazinesi tarafından kazanılan gelire kıyasla bir vergi muafiyeti verilmesi de uygun karşılanabilir.

v.Taraf Devletler, Yaşayan İnsan Hazinelerine somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarını icra etme ya da yaratmada ihtiyaç duydukları parasal yardımı sağlayabilirler. Bu yardım, atölye çalışmaları ve eğitim hizmetlerinin yorucu ve külfetli olması halinde; ham madde, donanım, araç-gereç ve alet teminini de kapsayabilir.

vi.Diğer ödüllendirme yolları, her Taraf Devletin kendi toplumsal yapısına bağlı olarak değişiklik arz edecektir. Örneğin; hiçbir sağlık hizmetinin

olmadığı bir yerde, hastane ve ilaç hizmetlerinden yararlandırma, hatırı sayılır bir faydayı vücuda getirecektir.

7. Hak İptali

Kültür Bakanı ya da ilgili diğer organın danışmanlığında, Yaşayan İnsan Hazinesi olarak adlandırılma kararının iptalini önerme, Komisyon'un görevidir. İptal nedenleri, uygulamanın yürütülmesinde, etik çerçevede tanımlanmış olmalıdır. Bu nedenler çeşitlilik arz edebilir; ancak özellikle şunlar olmalıdır:

i.Yaşayan İnsan Hazinesinin, kendisine verilen görevleri, işlevleri yerine getirmemesi,

ii.Yaşayan İnsan Hazinesinin, bu şekilde tanınmasını sağlayan ölçütleri (kriterleri) artık taşımaması. 11 Özetlemek gerekirse, ulusal bir Yaşayan İnsan Hazineleri sistemi kurulması için taahhüt edilecek adımlar şu şekilde önerilmektedir:

1.Yürürlüğe konması için yasal ya da nizamname niteliğinde bir model tanımlanmalıdır,

2.Önerilen sistemin kapsamı belirlenmelidir; örneğin kurulacak sistemin somut olmayan kültürel mirasın tüm sahalarını mı yoksa bir ya da birkaç sahasını mı içereceği, ulusal düzeyde mi yoksa sınırlı ya da belli grup veya toplulukları veyahut belirli bölgeleri mi kapsayacağı belirtilmelidir,

3.Envanter (ya da envanterler) yoluyla somut olmayan kültürel mirasın unsurları ve bu unsurların taşıyıcıları tanımlanmalıdır,

4.Aşağıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirecek bir Komisyon oluşturulmalıdır:

- Koruma altına alınacak somut olmayan kültürel miras unsurlarını ile ilgili tavsiyeler oluşturmak,

- Söz konusu sahalarda beliren bilgi ve becerilerin taşıyıcılarına ait adaylıkları incelemek,
- Belirlenen seçim kriterlerine dayalı olarak oluşturulan Yaşayan İnsan Hazinesi unvanı için adaylar önermek,
- Gerekli hallerde Yaşayan İnsan Hazinesi olarak adlandırma kararını iptal etmek,
- Yaşayan İnsan Hazineleri sisteminin yürütülme aşamalarını adım adım izlemek,
- Miras unsurlarının canlılığı ve buna dair bilgi ve becerilerin nesilden nesle aktarılmasını ölçüt alarak söz konusu sistemin gelişimini ölçmek, gerekli hallerde sistemi uyarlamak, adapte etmek.

Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi'nin yürütülmesini kolaylaştırmak için, özellikle Yaşayan İnsan Hazinelerinin başlığı ve tanımı, seçim kriterleri, adaylık biçimi, adaylıkların sunumu için son tarih, Uzmanlar Komisyonu tarafından incelenmesi için modeller, her yıl belirlenecek azami adaylık sayısı, sonuçların ve hakların ilanı ve adayların yükümlülükleri gibi hususları kesin olarak belirten kılavuz ilkelerin oluşturulması yararlı olacaktır.

III. Sürdürülebilir Koruma Tedbirleri

1. Aktarma

Resmî eğitim kurumları ya da doğrudan geleneksel usta-çırak ilişkisi içerisinde, uygun ve yerinde bir aktarma süreci, bilgi ve becerilerin Yaşayan İnsan Hazinelerinden genç insanlara geçişini garanti altına alan temel bir zorunluluktur. Bu bağlamda, Taraf Devletler, gerektiğinde ilgili organlarla işbirliği içerisinde mali ve teknik destek sağlayarak etkili eğitim programlarının oluşturulmasından sorumludur. (Bkz. II. Bölüm, 6. madde, (iii) ve (v) bentleri) Bu eğitim, Taraf Devletlerin tümünü ilgili topluluklar ve

gruplarla (a) maddesi (ii) bendi) resmi olmayan yollarla bilgi akışını sağlamanın yanında, belirli eğitim ve yetiştirme programları tesis etmekle yükümlü kılan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 14. maddesi ile uyum halindedir. ((a) maddesi (iv) bendi)

2. Belgeleme

i.Taraf Devletler, ilgili organlar ve belgeleme kuruluşları ile işbirliği içerisinde, Yaşayan İnsan Hazineleri tarafından uygulanan bilgi ve becerilerin, mevcut olan tüm yöntemlerle (koleksiyon (toplama), kataloglama, suretini çıkarma, v.s.) doğru bir şekilde belgelenmesini temin ederler. Bu durum ayrıca Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 'nin 13. maddesinde de belirtilmiştir: "Taraf Devletler, Somut olmayan kültürel miras için belgeleme kuruluşları tesis etme ve erişimi kolaylaştırmak için yasal, teknik, idari ve mali önlemleri almakla yükümlüdür."

ii.Buna ilaveten bu önlemlerin uygulanmasında, kuruluşların, arşiv ve belgeleme sistemlerinin, mevcut somut olmayan kültürel miras müzelerinin ve müzelerin etnografya bölümlerinin envanterlerinin 13 oluşturulması ve koleksiyoncuların, arşivcilerin, belgeleme (evrak) memurları ve diğer uzmanların yetiştirilmesi tavsiye edilir.

3. Teşvik

Taraf Devletler, ilgili organlarla koordineli olarak, somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunmasına ilişkin toplumsal duyarlılığın sürekliliğini sağlamakla yükümlüdür. Bu durumda:

(i) Düzenli olarak duyarlılık artırıcı ve teşvik edici gösteriler, sergiler, etkinlikler v.s. organize edilmesi. Bu bağlamda, bir seyirci/dinleyici kitlesi yaratılacak, Yaşayan İnsan Hazinesi, bilgi ve becerilerini geliştirme ve uygulama konusunda teşvik edilecektir. Ayrıca genç kuşaklar arasında,

yetiştirilmeyi arzu eden bireylere olanaklar sağlanacak ve deneyimlerini geliştirmede destek olunacaktır;

(ii) Somut olmayan kültürel miras ve bunun taşıyıcılarına ilişkin basılı, işitsel ya da görsel belgelerin araştırılması ve basılmasını temin etmek için devlet desteği sağlanması,

(iii) Somut olmayan kültürel mirasın eğitim müfredatına dâhil edilmesi konuları göz önüne alınır.

IV. Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri sistemlerinin kurulması konusunda yardım

1. Mümkün olduğu takdirde UNESCO, Katılım Programı ve Organizasyon'un düzenli bütçe fonuna ek olarak üye devletlerin katkılarıyla oluşturulan ilave bütçesi ile üye devletlere kendi ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri sistemlerini oluşturmak için mali ve/veya teknik yardımda bulunacaktır.

2. Yeni kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin gücüne gelecekte dâhil olacak unsurlar göz önüne alındığında, Taraf Devletlerce Sözleşme'nin yürürlüğe konması esnasında eyleme konulan programların ulusal koruma eylemleri ile örtüşür nitelikte olması beklenir. UNESCO'nun mali ve teknik 14 desteği, Yaşayan İnsan Hazinelerinin tanımlanması ve Yaşayan İnsan Hazineleri tarafından yürütülen aktivitelerin sonraki nesillere çırak yetiştirme, bilgi ve becerilerin belgelenmesi ve teşvik edilmesi yollarıyla aktarımı için sağlanabilir.

[1] 1 Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü çevirmeni Naz İÇÖZ tarafından çevrilmiştir.

EK.3: UNIMA ÜYE LİSTESİ

İstanbul Şubesi Üyeleri	Üye
ALPAY EKLER	Kurucu
ALPER TANSI	Üye
BURCU KAVAKLIPINAR	Üye
BÜLENT AKSU	Üye
CAFER SADIK HADİMİOĞLU	Üye
CENGİZ SAMSUN	Üye
CENGİZ ÖZEK	Üye
CEYHUN YAĞMURLAR	Üye
CİHANGİR KÖSE	Üye
DENİZ KARALAR	Üye
EMİNE BİLGİN	Üye
ENİS ERGÜN	
ERDOĞAN HASAN CENGİZ	Üye
ERKAN UBUZ	Üye
GÖHER ERGÜN	Üye
GÜRAY GÖRKEM	Üye
HALİDE OYA TANSI	Üye
HALİS RUŞEN GÜLEN	Üye
HASAN İLKER YILDIRIM	Üye
HÜSEYİN DİLEN	Üye
HÜSEYİN AYTUĞ ÇELİK	Üye
KADİRİ FEYZİ YILMAZ	Üye
MUHAMMET EMİN TAŞDEMİR	Üye
NAZIM ÖNEY OLCAYTU	Üye
NEŞE BALABAN	Üye
RAMİZ BALAKİN	Üye
RECEP FATİH TEZOL	Üye

SAMİ MAYİR	Üye
SELÇUK DELİPINAR	Üye
SERKAN ÖZTÜRK	Üye
SİBEL ÖZTÜRK	Üye
SİBEL TOMAÇ	Üye
SONGÜL BAĞCI	Üye
TANER MÜCAHİT İNAN	Üye
ÜMİT BAĞCI	Üye
HASAN HÜSEYİN KARABAĞ	Üye
ÜNVER ORAL	Üye

EK.4 : KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

Kaynak Kişi 1 (KK1)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Alican Balakin

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul /1991

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Taceddin Diker ve Ramiz Balakin

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 31.12.2020

Kaynak Kişi 2 (KK2)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Alpay Ekler

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul /1964

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: İhsan Dizdar

Derlemenin Yapıldığı Yer: -

Derlemenin Yapıldığı Tarih: -

Kaynak Kişi 3 (KK3)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Burcu Kavaklıpınar

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul/ 1983

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Büyükçekmece / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Arif Duygu Tansı ve Oya Tansı

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.02.2021

Kaynak Kişi 4 (KK4)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Bülent Aksu

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1977

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.01.2021

Kaynak Kişi 5 (KK5)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Cafer Sadık Hadimioğlu

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara / 1967

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ustası yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 13.12.2020

Kaynak Kişi 6 (KK6)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Cengiz Özek

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1964

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Taksim / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ali Kıyak

Derlemenin Yapıldığı Yer: Taksim / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.02.2021

Kaynak Kişi (KK7)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Cengiz Samsun

Doğum Yeri ve Tarihi: Hatay / 1987

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Taksim / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ahmet Karaakman ve Taceddin Diker

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 28.01.2021

Kaynak Kişi 8 (KK8)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Deniz Karalar

Doğum Yeri ve Tarihi: Bulgaristan / 1978

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Eyüpsultan / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler

Derlemenin Yapıldığı Yer: Eyüpsultan / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 16.12.2020

Kaynak Kişi 9 (KK9)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Enis Ergün

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1985

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Beykoz / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler ve Taceddin Diker

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 10.12.2020

Kaynak Kişi 10 (KK10)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Erdoğan Hasan Cengiz

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul /1989

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Cengiz Samsun ve Hüseyin Dilan

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 21.02.202

Kaynak Kişi 11 (KK11)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Göher Ergün

Doğum Yeri ve Tarihi: Amasya / 1985

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Beykoz / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler ve Taceddin Diker

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 10.12.2020

Kaynak Kişi 12 (KK12)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Güray Görkem

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara / 1976

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ustası yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Kadıköy/ İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 12.02.2021

Kaynak Kişi 13 (KK13)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Halide Oya Tansı

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1958

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Büyükçekmece / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Nevzat Açıkgöz ve Duygu Tansı

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 17.02.2021

Kaynak Kişi 14 (KK14)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Halis Ruşen Gülen

Doğum Yeri ve Tarihi: Giresun / 1982

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.04.2021

Kaynak Kişi 15 (KK15)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Hasan Hüseyin Karabağ

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1967

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans Mezunu

Adresi: Üsküdar / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Taceddin Diker

Derlemenin Yapıldığı Yer: Eyüpsultan / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 16.12.2020

Kaynak Kişi 16 (KK16)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Hasan İlker Yıldırım

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul/1974

Öğrenim Durumu: Üniversite Öğrencisi

Adresi: Bakırköy/ İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Hüseyin Dilan

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.03.2021

Kaynak Kişi 17 (KK17)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Hüseyin Dilan

Doğum Yeri ve Tarihi: Şırnak / 1982

Öğrenim Durumu: Üniversite

Adresi: Kadıköy / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Cengiz Samsun

Derlemenin Yapıldığı Yer: Kadıköy / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 12.02.2021

Kaynak Kişi 18 (KK18)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Hüseyin Aytuğ Çelik

Doğum Yeri ve Tarihi: Antalya / 1988

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans Mezunu

Adresi: İzmir

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Arif Duygu Tansı, Oya Tansı ve Burcu Kavaklıpınar

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 04.03.2021

Kaynak Kişi 19 (KK19)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Muhammet Emin Taşdemir

Doğum Yeri ve Tarihi: Bitlis / 17.10.1985

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler, Sibel Tomaç, Deniz Karalar ve Enis Ergün

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 19.12.2020

Kaynak Kişi 20 (KK20)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Nazlı Miraç Ümit

Doğum Yeri ve Tarihi: 30.05.1984

Öğrenim Durumu: Doktora Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ustası yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom/ İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 05.04.2021

Kaynak Kişi 21 (KK21)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Neşe Balaban

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1962

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Arif Duygu Tansı

Derlemenin Yapıldığı Yer: İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 06.02.2021

Kaynak Kişi 22 (KK22)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Ramiz Balakin

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul/ 1961

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Taceddin Diker

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 13.03.2021

Kaynak Kişi 23 (KK23)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Sami Mayir

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1984

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Adresi: Bahçelievler/ İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ümit Bağcı

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom/ İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 21.04.2021

Kaynak Kişi 24 (KK24)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Sibel Tomaç

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1976

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans

Adresi: İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Alpay Ekler

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 04.12.2020

Kaynak Kişi 25 (KK25)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Songül Bağcı

Doğum Yeri ve Tarihi: Almanya / 1978

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: Bahçelievler / İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Asuman Subay ve Cengiz Samsun

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 11.02.2021

Kaynak Kişi 26 (KK26)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Taner Mücahit İnan

Doğum Yeri ve Tarihi: Kocaeli / 1995

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Adresi: İzmit

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Murat Huten

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 06.02.2021

Kaynak Kişi 27 (KK27)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Ümit Bağcı

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul / 1976

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Adresi: Bahçelievler/ İstanbul

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Arif Duygu Tansı

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom / İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 11.02.2021

Kaynak Kişi 28 (KK28)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Ünver Oral

Doğum Yeri ve Tarihi: Tokat/ 1937

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Adresi: Beykoz

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ustası yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Beykoz

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 28.05.2021

Kaynak Kişi 29 (KK29)

Kaynak Kişinin Adı-Soyadı: Serkan Öztürk

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara/ 1976

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans Mezunu

Adresi: Almanya

Derlenen Bilgilerin Kimden Öğrenildiği: Ustası yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zoom/ İstanbul

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 07.03.2021